



การศึกษาเรื่องสัมมาวาจาในพุทธปรัชญาเถรวาท

พระมหาสุรวุฒิ จันทสมุโน (แสงมะโน)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต

สาขาวิชาพุทธศาสนานและปรัชญา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พุทธศักราช ๒๕๔๕

ISBN 974-399-841-1

การศึกษาเรื่องสัมมาวาจาในพุทธปรัชญาเถรวาท



พระมหาสุรวุฒิ จันทมโม (แสงมะโน)



วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พุทธศักราช ๒๕๔๕

ISBN 974 - 399 - 841- 1

**A STUDY OF THE RIGHT SPEECH IN THERAVĀDA  
BUDDHIST PHILOSOPHY**

**PHRAMAHA SURAWUT CANDADHAMMO ( SAENGMANO )**

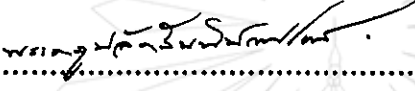
**A THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE REQUIREMENTS  
FOR THE DEGREE OF MASTER OF ARTS  
DEPARTMENT OF BUDDHISM AND PHILOSOPHY  
GRADUATE SCHOOL  
MAHAMAKUT BUDDHIST UNIVERSITY**

**B.E. 2549 (2006)**

**ISBN 974 - 399 - 841-1**

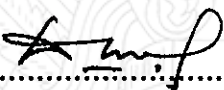
หัวข้อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาเรื่องสัมมาวาจาในพุทธปรัชญาเถรวาท  
 ชื่อนักศึกษา : พระมหาสุรวิทย์ จันทมุนี (แสงมะโน)  
 สาขาวิชา : พุทธศาสนาและปรัชญา  
 อาจารย์ที่ปรึกษา : รศ. สุเชาว์ พลอยชุม  
 อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม : ดร. สุกิจ ชัยมุสิก  
 ปีการศึกษา : ๒๕๕๘

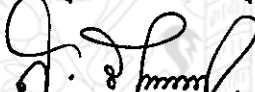
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย อนุมัติให้รับวิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วน  
 หนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต

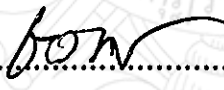
  
 .....คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย  
 (พระครูปลัดสัมพิพัฒน์วิริยาจารย์)

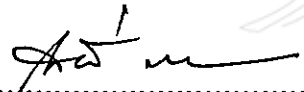
คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

  
 .....ประธานกรรมการ  
 (พระครูปลัดสัมพิพัฒน์วิริยาจารย์)

  
 .....อาจารย์ที่ปรึกษา  
 (รศ.สุเชาว์ พลอยชุม)

  
 .....อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม  
 (ดร. สุกิจ ชัยมุสิก)

  
 .....กรรมการ  
 (รศ. ชัยวัฒน์ อุตพัฒน์)

  
 .....กรรมการ  
 (ดร.เสนาห์ เดชะวงศ์)

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Thesis Title : A Study of the Right Speech in Theravāda Buddhist Philosophy  
 Student's Name : Phramaha Surawut Candadhammo ( Saengmano )  
 Department : Buddhism and Philosophy  
 Advisor : Assoc. Prof. Suchao Ploichoom  
 Co – Advisor : Dr. Sukit Chaimusik

---

Accepted by the Graduate School, Mahamakut Buddhist University in Partial  
 Fulfillment of the Requirements for the Master's Degree.

*P. Sampipattanaviriyajarn*  
 .....Dean of Graduate School  
 ( Ven. Phrakrupaladsampipattanaviriyajarn )

Thesis Committee

*P. Sampipattanaviriyajarn*  
 .....Chairman  
 ( Ven. Phrakrupaladsampipattanaviriyajarn )

*S.P. Ploychum*  
 ..... Advisor  
 ( Assoc. Prof. Suchao Ploychum )

*S. Chaimusik*  
 ..... Co-Advisor  
 ( Dr. Sukit Chaimusik )

*Chaiwat A*  
 ..... Member  
 ( Assoc. : Prof Chaiwat Attapat )

*Saneh Dechawongse*  
 ..... Member  
 ( Dr. Saneh Dechawongse )

Copyright of Graduate School, Mahamakut Buddhist University

หัวข้อวิทยานิพนธ์	: การศึกษาเรื่องสัมมาวาจาในพุทธปรัชญาเถรวาท
ชื่อนักศึกษา	: พระมหาสุรวุฒิ จันทรมุโณ ( แสงมะโน )
สาขาวิชา	: พุทธศาสนาและปรัชญา
อาจารย์ที่ปรึกษา	: รศ.สุเชาว์ พลอยชุม
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม	: ดร.สุกิจ ชัยมุสิก
ปีการศึกษา	: ๒๕๕๘

---

### บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาเรื่องสัมมาวาจาตามที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาท เพื่อเน้นให้เห็นความสำคัญ ลักษณะและประโยชน์ของการใช้สัมมาวาจาในการแก้ไขปัญหาชีวิตและสังคม การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเน้นการวิจัยทางเอกสาร ซึ่งมีพระไตรปิฎก อรรถกถาและคัมภีร์ต่างๆ

จากการศึกษาวิจัยพบว่า “สัมมาวาจา” ได้แก่การกล่าววาจาโดยชอบ วาจาดี ถูกต้อง สมบูรณ์ หรือการแสดงออกทางกายหรือวาจาด้วยความรู้ความเข้าใจในการใช้วาจาที่ได้ใคร่ครวญพิจารณาอย่างรอบคอบดีแล้ว มีลักษณะที่เป็นทั้งศีลคือข้อห้าม และธรรม คือข้อแนะนำให้ปฏิบัติ แบ่งออกเป็น ๒ ประเภทคือ สัมมาวาจาที่เป็นโลกียะ และสัมมาวาจาที่เป็นโลกุตตระ ในการเกิดขึ้นของสัมมาวาจานั้นมีปัจจัยเกื้อหนุนโดยตรง ได้แก่สัมมาทิฐิ และปัจจัยโดยอ้อมคืออริยมรรคองค์อื่นๆ และหลักธรรมพื้นฐานมากมาย เพื่อให้ผู้ประพฤติปฏิบัติได้เลือกปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม เมื่อได้พัฒนาให้เกิดสัมมาวาจาขึ้นแล้ว ย่อมมองเห็นเป้าหมายและประโยชน์คือผลดีที่ตนจะได้รับจากการมีสัมมาวาจานั้น

สัมมาวาจาตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น ไม่เพียงแต่เป็นหลักธรรมที่จะรักษากาย วาจาใจของผู้ปฏิบัติเท่านั้น ยังมุ่งที่จะเอื้อประโยชน์ในการแก้ปัญหาต่อส่วนรวมเป็นสำคัญ ได้แก่การวางรากฐานทางจริยธรรมให้แก่สังคม และเพื่อพัฒนาชีวิตให้สมบูรณ์ขึ้นไปตามลำดับ ส่วนในด้านศาสนา สัมมาวาจามีความสำคัญซึ่งถือได้ว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญด้านการเผยแผ่ศาสนา ด้วยการชี้แนะให้มีการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบด้วยจุดเริ่มต้นที่เหมาะสมอันเกิดจากสื่อสารด้วยสัมมาวาจา เพื่อก้าวไปสู่การถึงพร้อมด้วยความดีที่สมบูรณ์ทั้งกายวาจาใจ อันเป็นหนทางให้บรรลุประโยชน์สูงสุดในทางพระพุทธศาสนา คือพระนิพพาน

**Thesis Title** : A Study of the Right Speech in Theravāda Buddhist Philosophy  
**Student's Name** : Phramaha Surawut Candadhammo ( Saengmano )  
**Department** : Buddhism and Philosophy  
**Advisor** : Assoc. Prof. Suchao Ploichoom  
**Co - Advisor** : Dr. Sukit Chaimusik  
**Academic Year** : B.E.2548 (2005)

---

### ABSTRACT

The purpose of this thesis is to study the Right Speech in Theravāda Buddhist philosophy in order to find out its significance, characteristic, and advantage in solving life problems and social problems. The data of the study are collected from the Tipitaka, Commentaries, textbooks and documents.

The results of the study indicate that Right Speech means good, right, and perfect words or physical and verbal conducts composed of knowledge, understanding and well consideration. The Right Speech can be treated as a precept and a virtue. It is divided into two types; worldly right speech and transcendental right speech. The Right View is the direct factor to build up the Right Speech and the other items of the Noble Paths are indirect factors to support the Right Speech. When ones have cultivated the Right Speech, ones can see the purpose and benefit to be obtained from it.

In Buddhism, the Right Speech not only preserves the practitioner's body, word, and mind but also helps solving social problems, setting social morality and improving the life and soul. In religious affairs, the Right Speech is the most important factor in propagation to convince people to the goodness in Buddhism and develop themselves to the ultimate goal, i.e. Nirvana.

## กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลงได้ด้วยอาศัยความช่วยเหลือเมตตาอนุเคราะห์จากผู้มีอุปการคุณหลายท่านด้วยกัน ผู้วิจัยขออนุโมทนาขอบคุณรองศาสตราจารย์สุเชาวน์ พลอยขุม ที่รับเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ และอาจารย์ ดร.สุกิจ ชัยมุสิก ที่รับเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาร่วม และได้กรุณาให้คำปรึกษาชี้แนะแนวทาง ตลอดทั้งได้ตรวจสอบ และแก้ไขในการเขียนวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ด้วยดีเสมอมา

ขอกราบขอบพระคุณอย่างสูง สำหรับพระเดชพระคุณสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ ( ประจวบ กนุดาจาโร ) เจ้าอาวาสวัดมกุฏกษัตริยาราม ผู้ให้ความอุปการะทั้งที่พักอาศัยและกำลังใจด้วยเมตตาจิตเสมอมา

ขอกราบขอบพระคุณพระครูปลัดสัมพิพัฒน์วิริยาจารย์ คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย ขออนุโมทนาขอบคุณอาจารย์ดร.หอมหวล บัวระภา และอาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัยทุกท่านที่ได้ประสิทธิ์ประสาทความรู้ให้แสงสว่างชีวิตอันเป็นวิถีทางแห่งปัญหาที่ถูกต้องและงดงาม เพราะผู้วิจัยได้เกี่ยวเนื่องประสบการณ์ ทักษะและความรู้เหล่านั้นมาเป็นแนวทางการทำวิจัยครั้งนี้

ขอขอบคุณพระทรงเกียรติ สิริกิตติโกที่ได้ให้ความช่วยเหลือเรื่องพิมพ์เอกสาร ขออนุโมทนาขอบคุณโยมอภิชัย โยมอัจฉรา สาธุ พร้อมครอบครัว ที่ได้ถวายความอุปถัมภ์ด้วยปัจจัยสี่ และคอยเป็นกำลังใจให้ด้วยดีเสมอมา ขออนุโมทนาคุณปาริสรา เนื่อนิล ที่สนับสนุนเครื่องคอมพิวเตอร์ในการจัดพิมพ์วิทยานิพนธ์ และขออนุโมทนาอาจารย์สุสิทธิ์ อยู่หว่า ที่ช่วยแนะนำในการนำเสนองาน

หากว่าคุณงามความดีอันใด ที่จะพึงเกิดมีจากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอนอบน้อมบูชาพระรัตนตรัย และขอบูชาคุณพระอุปัชฌาย์ อาจารย์ นายหนูแดง นางหน่อ แสงมะโน ผู้ให้กำเนิด และให้ทุกสิ่งทุกอย่างที่ผ่านมา ตลอดถึงพี่น้องทุก ๆ คนที่ได้ให้กำลังใจ จนทำให้ผู้เขียนได้ศึกษาเล่าเรียนจนสำเร็จ และขอส่งมอบคุณงามความดีเหล่านี้กลับคืนสู่ทุกท่านดังกล่าวข้างต้น ด้วยความจริงใจและไม่ตรีจิต

พระมหาสุรวุฒิ จนฺทรมโม (แสงมะโน)



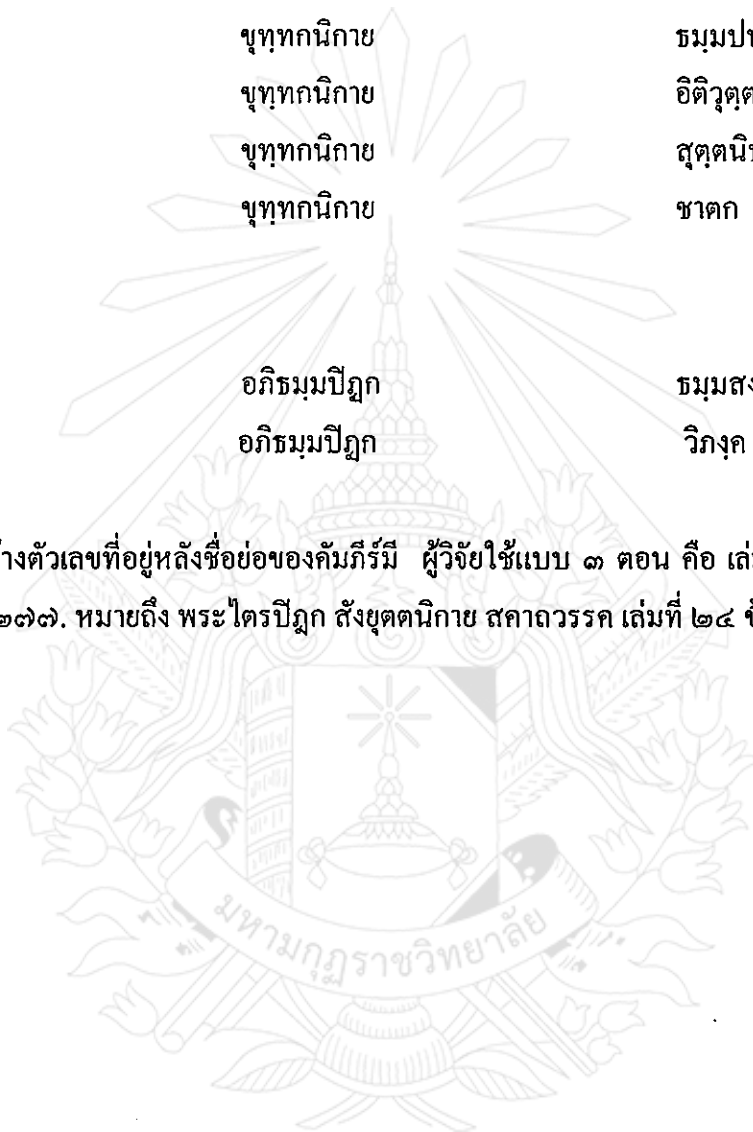
## สารบัญคำย่อ

พระไตรปิฎกที่ผู้วิจัยใช้เป็นหลักในการศึกษาค้นคว้าสำหรับเขียนวิทยานิพนธ์นี้ คือ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง พิมพ์เนื่องในวโรกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี โรงพิมพ์การศาสนา พ.ศ.๒๕๒๕ และได้ใช้ชื่อย่อของคัมภีร์ในการอ้างอิง ซึ่งชื่อย่อของคัมภีร์เหล่านั้น มีคำเต็มดังต่อไปนี้

คำย่อ	คำเต็ม
<b>วินยปิฎก</b>	
วิ. มหา.	วินยปิฎก มหาวิภังค
วิ. ม.	วินยปิฎก มหาวคค
<b>สุตตปิฎก</b>	
ที.ม.	ทีฆนิกาย มหาวคค
ที.ปา.	ทีฆนิกาย ป่าฎิกวคค
ม.มู.	มชฺฉิมนิกาย มูลปณฺณาสก
ม.ม.	มชฺฉิมนิกาย มชฺฉิมปณฺณาสก
ม.อุ.	มชฺฉิมนิกาย อุปริปณฺณาสก
สํ.ส.	สํยุตฺตนิคาย สคถวคค
สํ.นิ.	สํยุตฺตนิคาย นิตานวคค
สํ.ข.	สํยุตฺตนิคาย ขนฺธวารวคค
สํ.ม.	สํยุตฺตนิคาย มหาวารวคค
อง.เอก.	องฺคฺตฺตรนิคาย เอกนิปาต
อง.ทุก.	องฺคฺตฺตรนิคาย ทุกนิปาต
อง.ติก.	องฺคฺตฺตรนิคาย ติกนิปาต
อง.จตุก.	องฺคฺตฺตรนิคาย จตุกนิปาต
อง.ปญจก.	องฺคฺตฺตรนิคาย ปญจกนิปาต
อง.ฉก.	องฺคฺตฺตรนิคาย ฉกนิปาต

อง.สศตคก.	องคฺตุตตรนิกาย	สศตคกนินปาด
อง.อฏฐก.	องคฺตุตตรนิกาย	อฏฐกนินปาด
อง.นวก.	องคฺตุตตรนิกาย	นวกนินปาด
อง.ทสก.	องคฺตุตตรนิกาย	ทสกนินปาด
ขุ.ขุ.	ขุทฺทกนิกาย	ขุทฺทกปาฐ
ขุ.ธ.	ขุทฺทกนิกาย	ธมมปท
ขุ.อิติ.	ขุทฺทกนิกาย	อิติวุตฺตค
ขุ.สุ.	ขุทฺทกนิกาย	สุตฺตนินปาด
ขุ.ชา.	ขุทฺทกนิกาย	ชาตค
<b>อภิธมฺมปิฎก</b>		
อภิ. สง.	อภิธมฺมปิฎก	ธมฺมสงคฺคณิ
อภิ. วิ.	อภิธมฺมปิฎก	วิภงค

สำหรับการอ้างตัวเลขที่อยู่หลังชื่อย่อของคัมภีร์มี ผู้วิจัยใช้แบบ ๓ ตอน คือ เล่ม / ข้อ / หน้า เช่น ส.ส. ๒๔ / ๑๑ / ๒๗๗. หมายถึง พระไตรปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค เล่มที่ ๒๔ ข้อที่ ๑๑ หน้าที่ ๒๗๗ เป็นต้น

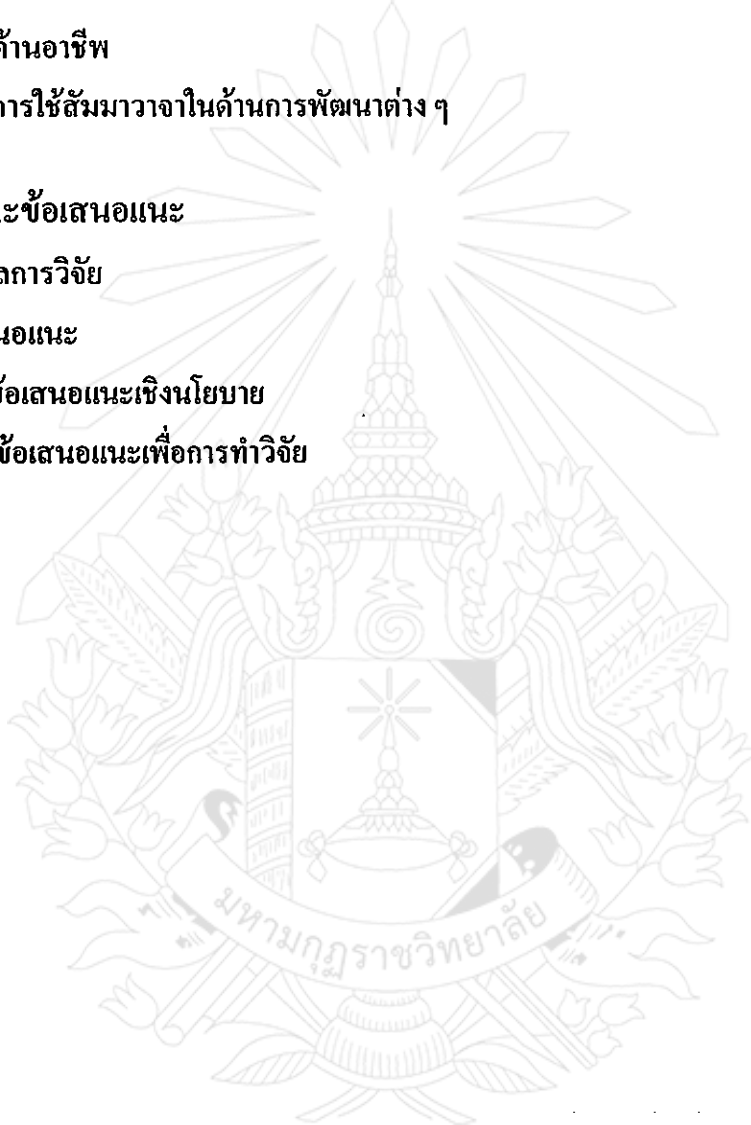


## สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ค
สารบัญคำย่อ	ง
สารบัญ	๗
สารบัญแผนภูมิ	ฎ
<b>บทที่ ๑ บทนำ</b>	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๒
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย	๒
๑.๔ วิธีดำเนินการวิจัย	๓
๑.๕ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๓
<b>บทที่ ๒ ความหมายของสัมมาวาจา</b>	๔
๒.๑ ความหมายของวาจาโดยทั่วไป	๔
๒.๒ ความหมายของวาจาในพุทธปรัชญาเถรวาท	๕
๒.๒.๑ วาจามีความหมายเป็นศาสตร์	๖
๒.๒.๒ วาจามีความหมายเป็นศิลป์	๖
๒.๒.๓ วาจาหมายถึงการสื่อความหมาย	๗
๒.๒.๔ วาจาหมายถึงกระบวนการของชีวิตที่แสดงออกต่อโลก	๗
๒.๒.๕ วาจา คือ วจีกรรม	๘
๒.๓ ความหมายของสัมมาวาจา	๑๐
๒.๓.๑ ความหมายของสัมมาวาจาในทัศนะของนักปราชญ์ทางศาสนา	๑๑

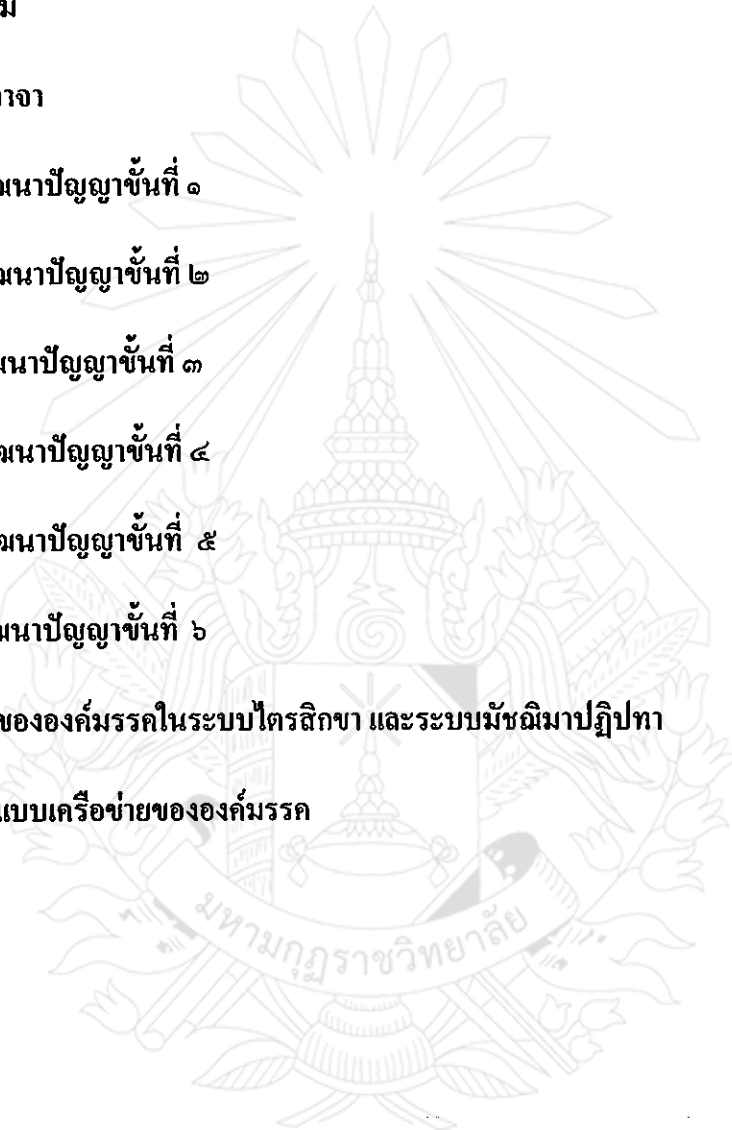
๒.๓.๒ ความหมายของสัมมาวาจาในพระไตรปิฎก	๑๒
๒.๔ ลักษณะของสัมมาวาจา	๑๕
๒.๔.๑ สัมมาวาจาที่เป็นข้อห้ามหรือข้องดเว้น	๑๖
๒.๔.๒ สัมมาวาจาที่เป็นข้อควรปฏิบัติ	๑๕
๒.๕ หลักเกณฑ์การวินิจฉัยความเป็นสัมมาวาจาตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท	๒๓
๒.๖ ประเภทของสัมมาวาจา	๒๗
๒.๖.๑ สัมมาวาจาที่เป็นโลกีเยระดับปุถุชน	๒๗
๒.๖.๒ สัมมาวาจาที่เป็นโลกีเยระดับกัลยาณชน	๓๐
๒.๖.๓ สัมมาวาจาที่เป็นโลกุตตระในระดับอริยมุคค	๓๕
<b>บทที่ ๓ ปัจจัยเกื้อหนุนให้เกิดสัมมาวาจา</b>	๓๕
๓.๑ ที่มาของวจีสังขาร	๓๕
๓.๒ ที่มาของวจีกรรม	๔๑
๓.๓ ปัจจัยเกื้อหนุนให้เกิดสัมมาวาจา	๔๔
๓.๓.๑ ปัจจัยโดยตรง	๔๔
๓.๓.๒ ปัจจัยโดยอ้อม	๕๖
<b>บทที่ ๔ เป้าหมายและผลของสัมมาวาจา</b>	๗๔
๔.๑ เป้าหมายของสัมมาวาจาชั้นโลกีเย	๗๔
๔.๑.๑ เป้าหมายระดับปุถุชน	๗๖
๔.๑.๒ เป้าหมายระดับกัลยาณชน	๗๗
๔.๒ ผลของสัมมาวาจาชั้นโลกีเย	๗๑
๔.๒.๑ ผลทางธรรม	๗๑
๔.๒.๒ ผลทางกรรม	๗๔
๔.๒.๓ ผลทางสังคม	๗๗
๔.๓ เป้าหมายของสัมมาวาจาชั้นโลกุตตระ	๕๐
๔.๓.๑ ประเภทและระดับของผู้บรรลุนิพพาน	๕๓
๔.๔ ผลของสัมมาวาจาชั้นโลกุตตระ	๕๕

๔.๔.๑ ผลทางปัญญา	๕๕
๔.๔.๒ ผลทางจิตใจ	๕๖
๔.๔.๓ ผลทางความประพฤติ	๕๗
๔.๕ การนำหลักสัมมาวาจา มาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต	๕๘
๔.๕.๑ ด้านการปกครองและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ	๕๘
๔.๕.๒ ด้านอาชีพ	๑๐๑
๔.๕.๓ การใช้สัมมาวาจาในด้านการพัฒนาต่าง ๆ	๑๐๔
<b>บทที่ ๕ บทสรุปและข้อเสนอแนะ</b>	<b>๑๐๗</b>
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๐๗
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๑๐๗
๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	๑๐๗
๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัย	๑๑๑
<b>บรรณานุกรม</b>	<b>๑๑๒</b>
<b>ประวัติผู้วิจัย</b>	<b>๑๑๖</b>



## สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่	หน้า
๑ แสดงที่มาของวจีสังขาร	๔๐
๒ แสดงที่มาของวจีกรรม	๔๒
๓ แสดงที่มาของสัมมวาจา	๔๓
๔ แสดงกระบวนการพัฒนาปัญญาขั้นที่ ๑	๔๗
๕ แสดงกระบวนการพัฒนาปัญญาขั้นที่ ๒	๔๘
๖ แสดงกระบวนการพัฒนาปัญญาขั้นที่ ๓	๕๑
๗ แสดงกระบวนการพัฒนาปัญญาขั้นที่ ๔	๕๓
๘ แสดงกระบวนการพัฒนาปัญญาขั้นที่ ๕	๕๔
๙ แสดงกระบวนการพัฒนาปัญญาขั้นที่ ๖	๕๖
๑๐ แสดงความสัมพันธ์ขององค์มรรคในระบบไตรสิกขา และระบบมัชฌิมาปฏิปทา	๕๘
๑๑ แสดงความสัมพันธ์แบบเครือข่ายขององค์มรรค	๖๐



## บทที่ ๑

### บทนำ

#### ๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในบรรดาสรรพสัตว์ทั้งหลายมนุษย์ถือວ່ว่าเป็นผู้ประเสริฐที่สุด ความประเสริฐในที่นี้ หมายถึงการที่มนุษย์เป็นผู้มีใจสูงด้วยคุณธรรมผ่านการวิวัฒนาการจนเป็นระยะเวลายาวนานจนมีความสามารถในการพัฒนาตนเองได้ด้วยปัญญาและมีความเข้าใจต่อการกระทำของตนเองว่าสิ่งที่คนทำลงไปนั้นจะก่อให้เกิดผลเช่นใด รวมไปถึงรู้จักวินิจฉัยว่าพฤติกรรมเช่นใดที่แสดงออกไปแล้วเป็นพฤติกรรมที่ถูกต้องดีงาม ไม่ว่าจะเป็นพฤติกรรมที่แสดงออกทางด้านกายกรรม วาจากรรม หรือ มโนกรรม

แต่เนื่องจากการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในปัจจุบันมีความซับซ้อนมากขึ้นกว่าในสมัยก่อน พฤติกรรมของมนุษย์ที่แสดงออกมาต่อกันจึงมีความยุ่งยากและซับซ้อนตามไปด้วย ไม่ว่าจะเป็นทางด้านกายกรรมก็มักมีปฏิสัมพันธ์กัน ในทางที่รุนแรงมากยิ่งขึ้น ทางด้านวาจากรรมก็มีการแสดงออกไปในทางที่เป็นโทษ พูดปดหลอกลวงใช้เล่ห์เพทุบายทำให้เกิดการไขว้เขวมากขึ้น ทางมโนกรรมก็มีการอิจฉาริษยาคอยแต่จะใส่ร้ายป้ายสีกันตลอดเวลา โดยเฉพาะในโลกปัจจุบันการแสดงผลออกทางด้านสื่อสารและเทคโนโลยีที่มีการติดต่อสื่อสารกันอย่างรวดเร็วมาก การสื่อสารเหล่านั้นก็เป็นไปในรูปแบบของการเคลือบแฝงที่มีลักษณะของมิจฉาวาจาอยู่มาก เป็นเหตุให้ความเป็นมนุษย์ที่กล่าวกันວ่່าเป็นผู้มีใจสูงนั้นลดคุณค่าลงเรื่อยๆ ทั้งนี้อาจเป็นด้วยเหตุວ່ามนุษย์ในโลกปัจจุบันส่วนมากมีชีวิตอยู่ได้ด้วยการแข่งขันกัน จึงใช้ความพยายามในทุกด้านในการที่จะเอาชนะคู่แข่งฝ่ายตรงข้ามในทุกทาง ถึงแม้วิถีทางเหล่านั้นจะเป็นวิถีทางที่ผิดก็ตาม ซึ่งจะเห็นได้จากพฤติกรรมของผู้มีบทบาททางการเมืองการปกครองของประเทศ ที่มักจะใช้มิจฉาวาจาในการ ใส่ร้ายป้ายสี ซึ่งกันและกัน การแข่งขันชิงผลประโยชน์ทางธุรกิจการเอาเปรียบกันหรือการใช้มิจฉาวาจาให้หลงเชื่อเพื่อหาประโยชน์จากผู้อื่น ก่อให้เกิดปัญหาสังคม และปัญหาด้านจริยธรรมมากมาย อย่างไรก็ตาม หากยึดถือตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทย่อมต้องการให้ทุกคนในสังคมประกอบกายสุจริต วาจาสุจริต มโนสุจริต การกระทำเช่นนั้นสามารถนำไปสู่การแก้ปัญหาเหล่านั้นได้ แต่ปัญหาดังกล่าวก็ยังปรากฏอยู่อย่างแพร่หลายในสังคมปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การประกอบวาจาสุจริต เป็นปัญหาที่ก่อให้เกิดความสับสนวุ่นวายในสังคมปัจจุบันเป็นอย่างมาก ทำให้แต่ละคนไม่อาจจะเชื่อถือในคำพูด หรือคำมั่นสัญญา และข่าวสารข้อมูลซึ่งกันและกัน ได้อย่างสนิทใจ

ด้วยเหตุนี้การทำความเข้าใจในเรื่องสัมมาวาจาหรือวาจาที่ถูกต้อง จึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้เพื่อที่จะก่อให้เกิดการวางท่าทีของการแสดงออกทางวาจาเป็นไปในทิศทางที่ถูกต้อง ซึ่งจะเป็นการปูพื้นฐานทางด้านค่านิยมทางสังคม รวมไปถึงพื้นฐานทางจริยธรรมในทางที่ถูกต้องดีงาม อีกประการหนึ่ง การศึกษาในเรื่องสัมมาวาจาจะช่วยสร้างแบบแผนเชิงโครงสร้างทางสังคมอันจะเป็นรากฐานทางวัฒนธรรม ซึ่งจะช่วยพัฒนาปัจเจกชนและสังคมให้รู้จักการปฏิบัติต่อกันในทิศทางที่สร้างสรรค์ และเป็นตัวขับเคลื่อนสังคมทั้งหมดให้ดำเนินไปสู่จุดหมาย นั่นคือความสงบสุขดีงามซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศชาติและต่อประโยชน์ที่พึงจะได้รับ ทั้งในโลกนี้และโลกหน้าต่อไป

ด้วยเหตุผลดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาวิจัยในลักษณะข้อสัมมาวาจาที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาทในประเด็นเกี่ยวกับความหมาย ลักษณะ และประเภท รวมถึงความสัมพันธ์ของสัมมาวาจา กับลักษณะข้ออื่นๆ หลักเกณฑ์การวินิจฉัย ความเป็นสัมมาวาจา และลักษณะที่เกื้อหนุนส่งเสริมให้เกิดสัมมาวาจา ตลอดจนเป้าหมายและผลของสัมมาวาจาที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์กับการแก้ปัญหาในชีวิตประจำวัน และให้เกิดประโยชน์สูงสุดให้แก่ตนเองและสังคม

## ๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาความหมาย ลักษณะ และประเภทของสัมมาวาจาตามที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาท
๒. เพื่อศึกษาหลักธรรมที่เป็นปัจจัยเกื้อหนุนต่อสัมมาวาจาและ ความสัมพันธ์กับหลักธรรมอื่นๆ
๓. เพื่อศึกษาเป้าหมาย และผลของสัมมาวาจา รวมไปถึงแนวทางการนำหลักธรรมสัมมาวาจา มาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต

## ๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยนี้ เป็นการศึกษาความหมาย ลักษณะและประเภทของสัมมาวาจา จนถึงหลักธรรมที่เป็นปัจจัยเกื้อหนุน และหลักเกณฑ์การวินิจฉัยความเป็นสัมมาวาจา ตามที่ปรากฏในหลักคำสอนของพุทธศาสนา รวมไปถึง เป้าหมายและผลของสัมมาวาจา ที่จะก่อให้เกิดประโยชน์ในด้านต่างๆ โดยศึกษาจากหลักฐานข้อมูลในพระไตรปิฎก พร้อมทั้งในคัมภีร์อรรถกถา หนังสือตำรา เอกสาร และงานเขียนต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง



#### ๑.๔ วิธีดำเนินการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นงานวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยมีวิธีการดำเนินการศึกษาวิเคราะห์และวินิจฉัยข้อมูลต่อไปนี้

๑. ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary sources) คือพระไตรปิฎก

๒. ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากชั้นทุติยภูมิ (Secondary sources) มีอรรถกถาฎีกา อรรถกถา ปกรณ์วิเสศอื่น ๆ ตลอดจนทั้งเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

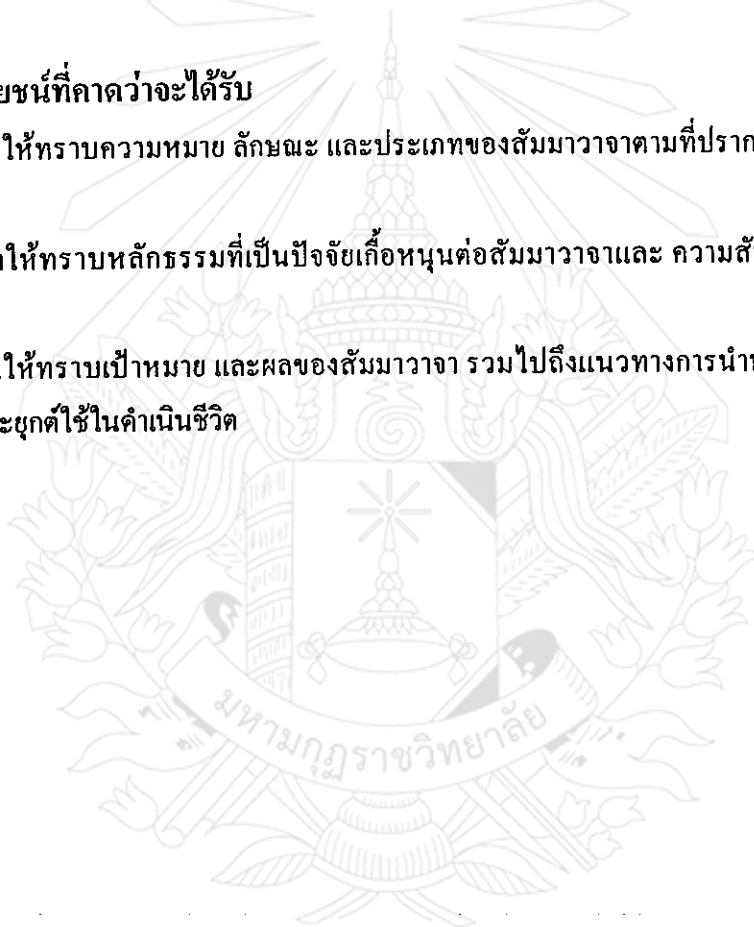
เมื่อได้ทำการศึกษาข้อมูลแล้วก็นำข้อมูลเหล่านั้นมาวินิจฉัย ทำการศึกษาวิเคราะห์วิจารณ์ให้เห็นอย่างแจ่มชัดประกอบกับความคิดเห็นของผู้วิจัยแล้วจึงทำการสรุปเรียบเรียงเป็นวิทยานิพนธ์

#### ๑.๕ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. ทำให้ทราบความหมาย ลักษณะ และประเภทของสัมมาวาจาตามที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาท

๒. ทำให้ทราบหลักธรรมที่เป็นปัจจัยเกื้อหนุนต่อสัมมาวาจาและความสัมพันธ์กับหลักธรรมอื่นๆ

๓. ทำให้ทราบเป้าหมาย และผลของสัมมาวาจา รวมไปถึงแนวทางการนำหลักธรรมสัมมาวาจา มาประยุกต์ใช้ในดำเนินชีวิต



## บทที่ ๒

### ความหมายของสัมมาวาจา

#### ๒.๑ ความหมายของวาจาโดยทั่วไป

เนื่องจากวาจาเป็นทักษะในการสื่อสารประจำวันของมนุษย์ที่ก่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดและผู้ฟังโดยมีวาจาเป็นเครื่องมือในการสื่อสารนั้น วาจาจึงเป็นองค์ประกอบในการมีชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคม จะดีหรือไม่อย่างไร ขึ้นอยู่กับการพูดของบุคคลนั้นว่ามีจุดมุ่งหมายไปในทางที่เป็นประโยชน์หรือเป็นโทษ และเพราะว่าการสื่อสารด้วยวาจาเป็นกระบวนการที่สะดวกง่ายดายนกว่าการสื่อสารด้วยวิธีอื่น วาจาจึงเป็นสิ่งสำคัญยิ่งที่จะทำให้ตัวเราและบุคคลอื่นได้รู้เจตนาในความหมายนั้นๆ

วาจา (Speech) ความหมายโดยทางศัพท์ พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายไว้ว่า “ วาจา ” หมายถึง “ ถ้อยคำ คำกล่าว คำพูด ”\* ที่ใช้ในการสื่อสารระหว่างผู้พูดและผู้ฟัง

ปิ่น มุทุกันต์ กล่าวว่า “วาจาหมายถึง การเจรจา คือการแสดงเจตนาของตนให้คนอื่นเข้าใจ, โดยตรงได้แก่การพูด โดยทางอ้อมได้แก่การแสดงออกแทนคำพูดทุกวิธี เช่น การใช้ใบ้ (ภาษาท่าทาง) สายหน้าเมื่อปฏิเสธ พยักหน้าเมื่อรับ การบอกกล่าวด้วยอักษร เช่นการเขียนหนังสือ การทำเครื่องหมายด้วยภาพหรือด้วยแสงด้วยสี การแสดง โดยปัญญา เช่น การครองผ้ากาสาจะอย่างนักบวช การแต่งเครื่องแบบอย่างทหาร การแต่งเครื่องแบบตำรวจ การแสดงตัวเป็นข้าราชการ กิริยาเหล่านี้ ถ้าทำเพื่อให้ผู้อื่นเชื่อว่าตนเป็นเช่นนั้น ก็อนุโลมเป็นวาจา”<sup>๒</sup>

สมจิต ชิวปรีชา ได้ให้ความหมายไว้ว่า “วาจาหมายถึงการพูด การสื่อความหมายระหว่างมนุษย์ โดยใช้ภาษา แววดา สีหน้า ท่าทางต่าง ๆ เพื่อถ่ายทอดความรู้สึกลึกซึ้ง เจตนา หรือ วัตถุประสงค์จากผู้พูดไปยังผู้ฟังให้เป็นที่เข้าใจกัน”<sup>๓</sup>

\* ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, ( กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คพับลิเคชันส์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๖๖.

<sup>๒</sup> ปิ่น มุทุกันต์, แนวสอนธรรมะตามหลักสูตรนักธรรมตรี, ( กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๔), หน้า ๑๓๐ – ๑๓๑.

<sup>๓</sup> สมจิต ชิวปรีชา, วาทวิทยา, พิมพ์ครั้งที่ ๔, ( กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕ ), หน้า ๑.

ดวงใจ ไทยอุบุญ และ แอนน์ รัตนากร กล่าวถึงวาทาและการพูดว่า “ วาทาหรือการพูด เป็นทักษะอย่างหนึ่งในการใช้ภาษา นอกเหนือไปจากทักษะการฟัง การอ่าน และการเขียน ในบรรดาทักษะทั้ง ๔ อย่างนี้ วาทาหรือการพูดมีความสำคัญมากที่สุด เพราะเป็นกระบวนการที่สะดวก รวดเร็ว และสื่อความเข้าใจได้มากที่สุด วาทาหรือการพูดจึงมีความจำเป็นต่อพฤติกรรมประจำวัน ของมนุษย์”<sup>๔</sup>

วิมลศรี อุปรนัยและคณะ กล่าวถึงวาทาและการพูดว่า “การพูดได้กับการพูดเป็นนั่น ต่างกัน เช่นเวลาที่เด็กเริ่มหัดพูด ออกเสียงคำว่าแม่ได้ เราตื่นเต้นมาก และเราพูดว่าลูกพูดได้แล้ว แต่การพูดเป็น เป็นเรื่องที่ต้องใช้ทั้ง ศาสตร์ และ ศิลป์ จึงจะทำให้การพูดน่าสนใจและประสบความสำเร็จตามที่ผู้พูดต้องการ ก่อให้เกิดความเข้าใจกัน มีความประทับใจสามารถชักจูงใจคนฟัง ได้ ดังนั้น ผู้พูดที่ดีจึงมิใช่มีแต่พรสวรรค์ แต่เพียงอย่างเดียว หากแต่จะต้องได้มาจากการศึกษาและฝึกฝน จึงจะทำให้ประสบความสำเร็จในการพูดนั้น”<sup>๕</sup>

จากความหมายดังกล่าวข้างต้นจึงสรุปได้ว่า วาทาหรือการพูด คือขบวนการถ่ายทอด ความคิด ความรู้สึกและประสบการณ์ของผู้พูดไปสู่ผู้ฟัง โดยอาศัยถ้อยคำและน้ำเสียง และ อากัปกริยาในการสื่อความหมาย

## ๒. ๒ ความหมายของวาทาในพุทธปรัชญาเถรวาท

ในพุทธปรัชญาเถรวาทปรากฏคำสอนเกี่ยวกับวาทามากมาย และมีชื่อเรียกต่างกัน ออกไปมีรายละเอียดที่เหมือนกันบ้าง คล้ายกันบ้าง ผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์แจกแจงให้เห็นถึงความหมายของวาทาดังต่อไปนี้

### ๒.๒.๑ วาทามีความหมายเป็นศาสตร์

วาทามีความหมายเป็นศาสตร์ ( Science ) ศาสตร์อาจแปลความหมายได้ ๒ ทาง คือ ศาสตร์แปลว่าความรู้ (Knowledge) และศาสตร์ที่แปลว่าอาวุธ (Arms) คนมีปัญญาที่ว่าพูดอย่างไรมี คุณหรือมีโทษ สัมมาวาทาอันเป็นคำสอนของพระพุทธองค์ทรงกำหนดไว้เป็นหลักในการพูดถือเป็นศาสตร์ที่ล้าลึก สร้างสรรค์ครอบคลุมถึงจริยธรรมที่ประกอบประกอบประ โยชน์ทั้งในเบื้องต้นคือสร้าง

<sup>๔</sup> ดวงใจ ไทยอุบุญ และแอนน์ รัตนากร, ภาษาไทย ๑, ( กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕ ), หน้า ๓๕.

<sup>๕</sup> วิมลศรี อุปรนัย, วิชชุดา หุ่นวิไล และวันดี ทองใหญ่ ๗ อุบุชยา, สื่อความหมายสำหรับครู, ( กรุงเทพมหานคร : วัฒนธรรมการพิมพ์, ๒๕๒๕ ), หน้า ๓๒.

พื้นฐานที่ดีให้แก่จิตใจ ช่วยให้ผู้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ในท่ามกลางช่วยให้นักได้พัฒนาตนเองด้วยการประพฤติธรรม มีอุดมคติคือรักษากายวาจาใจให้อยู่ในความดีงาม และในเบื้องปลายคือพัฒนาตนเองด้วยการงดเว้นขาดในความชั่วทั้งหมดเพื่อบรรลุถึงเป้าหมายสูงสุดของชีวิตคือนิพพาน

ส่วนวาจาที่มีความหมายว่าศาตราหรืออาวุธนั้น ดังปรากฏในโกกาลิกสูตรความว่า “ก็ วาจาหยาบเช่นกับขวาน เกิดในปากของนรุษแล้ว เป็นเหตุตัดรอนตนเองของนรุษผู้เป็นพาล ผู้กล่าวคำพยานิต ผู้ใดสรรเสริญคนที่ควรนินทา หรือนินทาคนที่ควรสรรเสริญผู้นั้นย่อมก่อโทษเพราะปาก...”<sup>๖</sup> เราเกิดมาพร้อมขวานในปาก คนเขลาใช้วาจาในทางผิด เหมือนฟันตัวเองและผู้อื่นด้วยขวาน ซึ่งก็หมายถึงวาจาหรือคำพูดนั่นเอง วาจาจึงเป็นอาวุธเปรียบเสมือนขวานหรือดาบสองคม ให้คุณและโทษได้มากพอๆ กัน จะเห็นได้ว่า ในโลกนี้สิ่งที่มีบันทึกทอนกำลังใจคนเราได้มากที่สุดก็คือคำพูดและสิ่งที่ทำให้กำลังใจกับเราได้มากที่สุดก็คือคำพูดเช่นเดียวกัน การใช้วาจาที่ไม่ถูกต้องอาจก่อให้เกิดอันตรายได้ทั้งกับตนเองและผู้อื่นด้วย ดังปรากฏในปิ่นทรกชาดกกว่า “ภัยเกิดจากตนเอง ย่อมตามถึงบุคคลผู้ไร้ปัญญา พุดพล่อยๆ ไม่ปิดบังความรู้ หากความระวังมิได้...”<sup>๗</sup>

### ๒.๒.๒ วาจามีความหมายเป็นศิลป์

วาจามีความหมายเป็นศิลป์ (Arts) การใช้วาจาเป็นศิลปะอย่างหนึ่งที่สร้างความประทับใจและความเชื่อถือให้เกิดขึ้นได้ คำพูดสามารถชักจูง โน้มน้าวจิตใจของผู้ฟังไปสู่เนื้อหาสาระประโยชน์หรือเป้าหมายที่ต้องการนำเสนออย่างมีประสิทธิภาพ แสดงให้เห็นถึงศักยภาพทางความคิดของผู้พูด ว่าการกล่าววาจานั้นได้นำเสนอสาระดีหรือแก่นสารอันเป็นเป้าหมายได้อย่างสมบูรณ์หรือไม่ วาจาแสดงให้เห็นถึงอารมณ์และอุปนิสัยของผู้พูดว่าหยาบละเอียดเช่นใด มีอารมณ์รักโลกโกรธหลงภายในใจอย่างไรก็แสดงออกมาทางวาจานั้น นอกจากนี้วาจายังแสดงให้เห็นถึงคุณธรรมในจิตใจของผู้พูดอีกด้วย ดังปรากฏในวิสาขสูตรว่า “ชนทั้งหลายย่อมไม่รู้จักคนที่ไม่พูดว่าเจ็ดด้วยพาลหรือเป็นบัณฑิต แต่ย่อมรู้จักคนที่พูด...บุคคลพึงกล่าวธรรม...ธรรมนั่นเองเป็นธงชัยของพวกเขา...”<sup>๘</sup> จากพระดำรัสนี้จะเห็นว่าพระพุทธองค์ทรงสอนให้มีสติในการพูดทุกครั้ง ซึ่งจะทำให้คำพูดนั้นเป็นคำพูดที่ประกอบด้วยคุณธรรมนั่นเอง คำพูดที่กลั่นกรองมาดีแล้วก่อนที่จะพูดนั้นก็จะเกิดประโยชน์สุขและมีความหมายเป็นศิลปะชั้นเยี่ยมทีเดียว

<sup>๖</sup> บ.พ. ๒๕/ ๒๕๗/๓๔๔.

<sup>๗</sup> บ.ช. ๒๗/ ๒๓๕๗/๔๒๖.

<sup>๘</sup> ส.นิ. ๑๖/๗๐๘/ ๒๕๒.

พระพุทธองค์ทรงเป็นแบบอย่างของการใช้วาจาทั้งสองด้าน คือในความหมายอันเป็น ศาสตร์ด้วยการให้ความรู้ความเข้าใจถึงแก่นแท้ในความจริงของชีวิต ทรงแนะนำสั่งสอนเผยแผ่ ธรรมให้ผู้คนตั้งมั่นอยู่ในความดีและปฏิบัติตนให้ถูกต้องไปจนถึงได้บรรลุธรรมอันประเสริฐใน ขณะเดียวกันทรงมีศิลปะในการสอนอย่างสอดคล้องบริบทเฉพาะบุคคลได้กราบทูลยกย่องพระพุทธ องค์ว่า “...กษัตริย์ของพระองค์แจ่มแจ้งนัก... ไพบราณะนัก พระองค์ทรงประกาศธรรมโดยอเนกปริยาย อย่างนี้ เปรียบเหมือนบุคคลหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทางหรือส่องประทีป ในที่มีมืดด้วยค้ำใจว่า คนมีจักมุกเห็นรูปดังนี้...”<sup>๕</sup> จากคำสรรเสริญยกย่องนี้ เป็นเครื่องยืนยันว่า พระ พุทธองค์ทรงเป็นแบบอย่างของการใช้วาจาทั้งสองด้านเป็นอย่างดี

### ๒.๒.๓ วาจาหมายถึงการสื่อความหมาย

วาจานอกจากจะหมายถึงคำพูดแล้ว วายายังหมายถึงการสื่อความหมายให้รู้ความด้วย วิธีการอื่นที่ทำให้อีกฝ่ายหนึ่งรู้เจตนาที่แสดงออกนั้น ในทางพุทธปรัชญาเถรวาทเรียกว่า “วิญญูติ”<sup>๖</sup> แบ่งออกได้ดังนี้คือ

กายวิญญูติ หมายถึงการเคลื่อนไหวทางกายให้รู้ความหมาย หรือหมายถึงกรรมหรือ พฤติกรรมที่แสดงออกทางกาย หรือการกระทำอื่นๆ ที่สื่อให้เข้าใจความหมายได้แทนคำพูด การ แสดงออกทางสีหน้า ดวงตา เช่นการพยักหน้า ตันศีรษะ ขยิบตา ยิ้ม หัวเราะ ร้องไห้ หรือการ แสดงกิริยาท่าทางที่เป็นอวจนภาษา เช่นการใช้ภาษามือบอกใบ้ การทำสัญลักษณ์ เครื่องหมาย การเขียนข้อความเป็นลายลักษณ์อักษร การแสดงด้วยรูปภาพ แสง เสียง หรือใช้วิธีการใดๆ ในสื่อ ต่างๆ ให้ผู้อื่นได้รู้ในเจตนาที่แสดงออกนั้น แทนการกล่าวด้วยคำพูดรวมไปถึงการปลอมตัว เลียนแบบวัตถุ เลียนแบบการแต่งกาย เป็นต้น

วจีวิญญูติ หมายถึงการเคลื่อนไหวให้รู้ด้วยวาจา หรือการแสดงออกทางวาจาด้วยคำพูด คำบอกกล่าว หรือการเปล่งเสียงเป็นถ้อยคำสื่อสารความหมายเป็นคำพูดให้รู้ด้วยตนเอง หรือกระทำ ผ่านเครื่องมือสื่อสารใดๆ เช่นการพูดผ่านเครื่องบันทึกเสียง วิทยุ โทรศัพท์ โทรทัศน์ อินเทอร์เน็ต ดาวเทียม หรือเครื่องมือสื่อสารอื่นๆ ที่ทำให้ผู้อื่นรับรู้ได้ถึงเจตนาที่แสดงออกนั้นดังพุทธพจน์ว่า

...กายวิญญูติ นั้น เป็นไฉน? ความเคร่งตึง กิริยาที่เคร่งตึงด้วยดี ความเคร่งตึง ด้วยดี การแสดงให้รู้ความหมายกิริยาที่แสดงให้รู้ความหมาย ความแสดงให้รู้ ความหมายแห่งกาย ของบุคคลผู้มีจิตเป็นกุศลหรือมีจิตเป็นอกุศล หรือมีจิตเป็นอห

<sup>๕</sup> อัง.อญฺจก. ๒๓/๑๐๑/๑๓๓.

<sup>๖</sup> อภิ.สง. ๓๔/๕๔๘ /๑๕๔.

บากฤต ก้าวไปอยู่ ถอยกลับอยู่ แลดูอยู่ เหลียวซ้ายแลขวาวอยู่ คุ้มเจ้าอยู่ หรือเหยียดออก  
อยู่ อันใด รูปทั้งนี้เรียกว่า กายวิญญูติ

วจิตวิญญูติ นั้น เป็นไฉน? การพูด การเปล่งวาจา การเจรจา การกล่าว การป่าว  
ร้อง การโฆษณา วาจา วจิตแห่งบุคคลผู้มีจิตเป็นกุศล หรือมีจิตเป็นอกุศล หรือมี  
จิตเป็นอัปยาคฤต อันใด นี้เรียกว่าวาจา การแสดงให้รู้ความหมาย กิริยาที่แสดงให้รู้  
ความหมาย ความแสดงให้รู้ความหมาย ด้วยวาจานั้น อันใด รูปทั้งนี้เรียกว่าวจิต  
วิญญูติ\*\*

คงได้กล่าวแล้วว่าวาจามีได้มีความหมายเพียงแต่คำพูดเท่านั้น แต่ยังหมายถึงความหมาย  
อื่นที่สื่อความคิดหรือเจตนาธรรมของผู้พูด ไปสู่ผู้ฟังด้วย ในปัจจุบันนี้ โลกของการสื่อสารแพร่หลาย  
ไปทั่ว การสื่อสารระหว่างกันไม่ได้กระทำเพียงแต่การพูดด้วยวาจาอีกต่อไป เทคโนโลยีทาง  
วิทยาศาสตร์ที่ก้าวไปอย่างไม่หยุดยั้งทำให้เกิดการสื่อสารในหลายรูปแบบ จึงควรจะได้ศึกษาให้  
เห็นถึงความสำคัญของวาจาเพื่อนำไปประยุกต์ใช้ให้การสื่อความหมายต่อกันนั้น ถูกต้องดีงาม มี  
คุณภาพ และสมบูรณ์ด้วยหลักจริยธรรม นอกจากนี้ยังกล่าวได้ว่า วาจาหมายถึงกระบวนการของ  
ชีวิตที่แสดงออกต่อโลกได้อีกทางหนึ่งดังนี้คือ

#### ๒.๒.๔ วาจาหมายถึงกระบวนการของชีวิตที่แสดงออกต่อโลก

วาจาหมายถึงกระบวนการของชีวิตที่ติดต่อเกี่ยวข้องกับโลก หรือกระทำต่อโลก  
ความหมายโดยนัยนี้หมายถึง ชีวิตในทางปฏิบัติหรือชีวิต โดยความสัมพันธ์กับโลกนั้น อาจแบ่งออก  
ได้เป็น ๒ ภาค แต่ละภาคมีระบบการทำงานซึ่งอาศัยช่องทางที่ชีวิตจะติดต่อเกี่ยวข้องกับโลกได้ ซึ่ง  
เรียกว่า ทวาร หรือประตู ช่องทางนี้คือ

ภาครับรู้หรือเสพเสวยโลก อาศัยทวาร ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ สำหรับรับรู้และ  
เสพเสวยโลก ซึ่งปรากฏแก่มนุษย์ โดยลักษณะและอาการต่างๆ ที่เรียกว่า อารมณ์ ๖ คือ รูป รส  
กลิ่น เสียง โสภณูปพะ และธรรมารมณ์ เมื่อนำไปกล่าวในระบบการทำงานของกระบวนการแห่ง  
ชีวิต นิยมใช้คำว่า อาชยณะ ซึ่งแปลว่าแดนเชื่อมต่อให้เกิดความรู้หรือทางรับรู้

ภาคแสดงออกหรือกระทำต่อโลก อาศัยทวาร ๓ คือ กาย วาจา ใจ ได้แก่ กายทวาร วจิต  
ทวาร มโนทวาร สำหรับกระทำต่อโลก โดยแสดงออกเป็นการกระทำ การพูด การคิด ได้แก่  
กายกรรม วจิตกรรม มโนกรรม กระบวนการของชีวิตในภาคนี้ รวมอยู่ในขันธที่ ๔ คือสังขารขันธ  
สังขารต่างๆ ในสังขารขันธที่มีอยู่เป็นจำนวนมากมาย แบ่งเป็นฝ่ายดีบ้าง ฝ่ายชั่วบ้าง ฝ่ายกลางบ้าง

\*\* อภิ.สง. ๓๔/๕๒๘ - ๕๒๙/๑๕๐.

จะปรากฏตัวออกมาปฏิบัติการ โดยถูกเจตนาที่เป็นหัวหน้าหรือเป็นตัวแทนเลือกชักจูงมา หรือจัดแจงมอบหมายหน้าที่ให้ช่วยกันทำการปรุ้งแต่ง การแสดงออกหรือการกระทำทางกาย วาจา ใจ เกิดเป็นกรรม คือการทำ การพูด การคิด ในกรณีนี้ สังขารจะถูกจัดประเภทเสียใหม่ให้สอดคล้องกับบทบาทของมัน โดยแบ่งตามทางหรือทวารที่แสดงออกเป็นกายสังขาร วจิตสังขาร และมโนสังขาร เรียกตามชื่อหัวหน้าหรือตัวแทนว่า “กายสังขารเจตนา วจิตสังขารเจตนา มโนสังขารเจตนา หรือเรียกตามงานที่ทำออกมาว่า กายกรรม วจิตกรรม และมโนกรรม”<sup>๒</sup> ในความหมายของกระบวนการธรรมของชีวิตนี้ ทำให้เราเข้าใจถึงแนวคิดในทางพุทธปรัชญาเถรวาทว่า ได้ให้ความหมายของวาจา ไม่ใช่แค่เฉพาะในลักษณะที่เป็นรูปธรรมเท่านั้น แต่การแสดงออกนั้นได้แสดงออกผ่านนามธรรมที่จับต้องไม่ได้ด้วย

### ๒.๒.๕ วาจา คือ วจิกรรม

อย่างไรก็ตามวาจานั้นมีทั้งที่ดีและไม่ดี เรียกว่าวจิกรรม พระธรรมปิฎกได้ให้ความหมายไว้ในพจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์ว่า “วจิกรรม หมายถึงการกระทำทางวาจา, การกระทำด้วยวาจา, ทำกรรมด้วยคำพูด”<sup>๓</sup> “วาจาที่เป็นคำจริง กล่าวแล้วไพเราะน่าฟัง มีเหตุผล มีสาระประโยชน์ ถูกกาลเทศะ ก่อให้เกิดความสุข สมานสามัคคี เรียกว่าวจีสุจริต”<sup>๔</sup> ตรงข้ามกับวาจาที่ไม่ดีหรือวาจาชั่ว ที่เมื่อพูดแล้วมีแต่คำเท็จ โกหกหลอกลวง หยาดคาย หรือไร้ประโยชน์ ก่อให้เกิดการแตกสามัคคี เกิดความเสื่อม หรือความเสียหาย นำบุคคลทั้งผู้พูดและผู้ฟังไปสู่ความทุกข์ วาจาเช่นเรานี้เรียกว่า “วจีทุจริต”<sup>๕</sup>

จากการที่ผู้วิจัยได้ศึกษาความหมายของวาจาทั้งความหมายโดยทั่วไปและความหมายทางพุทธปรัชญาเถรวาท จึงสรุปได้ว่าวาจานั้นกล่าวได้ในหลายรูปแบบ ที่แตกต่างกันในมุมมองและการวิเคราะห์การแสดงออกนั้น อย่างไรก็ตามเนื่องจากวาจาเป็นสิ่งสำคัญมากในการติดต่อสื่อสาร การแสดงออกด้วยวาจาย่อมเป็นไปได้ทั้งคุณและโทษ ถ้าเราใช้วาจาไปในทางที่ผิด(มิถิลาวาจา) ก็อาจทำให้เกิดโทษแก่ผู้ใช้วาจานั้นได้ จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่เราจะต้องศึกษาให้เข้าใจถึงหลักการใช้

<sup>๒</sup> พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ), พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๕๑), หน้า ๓๓.

<sup>๓</sup> พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, ( กรุงเทพมหานคร : เอส. อาร์. พรินติ้ง แมสโปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๒๑๕.

<sup>๔</sup> เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๐.

<sup>๕</sup> เรื่องเดียวกัน.

วาทะที่ถูกต้องที่จะทำให้วาทะนั้นเป็นไปในทางสร้างสรรค์ ประกอบด้วยคุณธรรม จริยธรรม และ เกิดประโยชน์สูงสุด คือสัมมาวาทะ

### ๒.๓ ความหมายของสัมมาวาทะ

สัมมาวาทะ มาจากคำว่า สัมมา+วาทะ คำว่า “สัมมา” นั้นเรามักจะแปลคำนี้โดยทั่วไปว่า “ชอบ” และใช้ภาษาอังกฤษด้วยคำว่า “Right” (ถูก) โดยไม่ได้ให้รายละเอียดต่อไปว่าที่ชอบหรือ ถูกนั้นหมายความว่าอย่างไร มีขอบเขตแค่ไหน เป็นต้น จึงควรทำความเข้าใจความหมายของคำว่า “สัมมา” ให้ชัดเจนก่อนเพื่อความเข้าใจในความหมายของคำว่าสัมมาวาทะได้ถูกต้องและดียิ่งขึ้น

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้นิยามความหมายของคำว่า “สัมมา” ด้วยคำภาษาไทย ๗ คำ คือ “โดยชอบ, ดี, ถูกต้อง, ถูกถ้วน, สมบูรณ์, จริง, แท้”<sup>๖๖</sup> ในขณะที่ท่านพุทธทาสภิกขุได้นิยามคำว่า “สัมมา” ด้วยคำในภาษาไทย ๒ คำ คือคำว่า “ชอบ” และคำว่า “ถูกต้อง” โดยคำทั้งสองนี้จะต้องไปถึงที่ความดับทุกข์โดยตรง ถ้าไม่ได้มุ่งไปที่ความดับทุกข์โดยตรงก็ไม่ถือว่าเป็นสัมมา เช่นความเห็นแบบคาดคะเน หรือแนวคิดของพวกนักปรัชญา ที่แม้จะได้มีการยอมรับว่า ชอบหรือถูกต้อง แต่ถ้าไม่ได้มุ่งไปที่การแก้ปัญหาคือความทุกข์ในชีวิต ก็ไม่ถือว่าเป็นสัมมาเช่นเดียวกัน”<sup>๖๗</sup>

เมื่อครั้งที่พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้ ได้แสดงพระธรรมเทศนากัณฑ์แรกคือ ทรงแสดงธรรมจักรที่ปวัตตนสูตร โปรดปัญจวัคคีย์ คำว่า “สัมมา” เป็นคำที่พระพุทธองค์ทรงนำมาใช้อธิบายสภาวะแห่งการบรรลุมรรคผลของพระองค์เอง ด้วยการยืนยันกับภิกษุปัญจวัคคีย์ว่า ทรงได้บรรลุ “อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ” เพราะรู้แจ้งเห็นจริงในอริยสัจสี่ ดังปรากฏในคถาคถสูตรว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ญาณทัสสนะ (ความรู้ความเห็น) ตามความเป็นจริง...ของเราบริสุทธิตีแล้ว เมื่อนั้นเราจึงปฏิญาณตนว่า เป็นผู้ตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณในโลก...”<sup>๖๘</sup> ในที่นี้คำว่า “สัมมา” จะมีความหมายลึกซึ้งเป็นพิเศษ เพราะเป็นคำที่แสดงคุณลักษณะของพระพุทธองค์ซึ่งเป็นผู้รู้แจ้งธรรมอย่างสมบูรณ์ อย่างไรก็ตามในองค์ประกอบของมรรคทั้ง ๘ เราอาจใช้คำว่า “สัมมา” ในความหมายว่า “สมบูรณ์” ได้ แต่มีข้อแม้ว่าต้องไม่ใช่ความสมบูรณ์ในระดับสุดท้าย หรือระดับ “สมบูรณ์สูงสุด” หากแต่เป็นความสมบูรณ์ที่เกิดขึ้นในทุกขั้นตอนของการพัฒนาชีวิตตามหลัก

<sup>๖๖</sup> พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, อ่างแก้ว, หน้า ๓๒๕.

<sup>๖๗</sup> พุทธทาสภิกขุ, มหิตลธรรม, (กรุงเทพฯ : หก. การพิมพ์พระนคร, ๒๕๑๘), หน้า ๒๓๖.

<sup>๖๘</sup> ตี.ม. ๑๕/๑๖๗๐/๔๒๐.



อริยมรรค ซึ่งต้องสั่งสมเพิ่มพูนให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นโดยลำดับจนกว่าจะได้บรรลุถึงจุดสมบูรณ์สูงสุด”<sup>๑๘</sup>

๒.๓.๑ ความหมายของสัมมาวาจาตามทัศนะ ของนักปราชญ์ทางศาสนา

ความหมายของสัมมาวาจา ปรากฏในทัศนะของนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา ได้กล่าวถึงไว้อย่างสอดคล้องกันดังตัวอย่างต่อไปนี้

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช ( เจริญ สวาทุนโณ ) ได้ทรงให้ความหมายของสัมมาวาจาไว้โดยย่อว่า “...สัมมาวาจา เจริญชอบ มิได้หมายความว่า เจริญคือพูดที่ชอบใจ แต่หมายความว่าพูดจาถูกต้องหรือเมื่อไม่พูดก็นิ่ง เพราะเว้นเสียจากการพูดที่ผิดพลาดในที่นี้ได้แก่เว้นจากพหุมุสา เว้นจากพูดจาต่อเสียด เว้นจากพูดคำหยาบ เว้นจากพูดเพื่อเจ้อ ไม่มีประโยชน์...”<sup>๑๙</sup>

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ ปยุตโต) ได้ให้ความหมายของสัมมาวาจาไว้ว่า คือ “ความประพฤติหรือการดำเนินชีวิตที่ปราศจากการเบียดเบียนผู้อื่นด้วยวาจาทั้ง โทษกมลกลวงดัดรอน ประโยชน์หรือแกล้งทำลาย”<sup>๒๐</sup>

จากทัศนะของท่านผู้รู้ทั้งหลายดังที่กล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นว่าแม้ในทัศนะของนักปราชญ์ทางศาสนา ก็ได้แสดงความหมายของสัมมาวาจาไว้อย่างสอดคล้องกันคือ สัมมาวาจา หมายถึง การพูดความจริง พูดไพเราะอ่อนโยน พูดถูกต้องตามกาลสถานที่ พูดเป็นธรรม พูดออกไปแล้วไม่ทำให้ตนเองและผู้อื่นได้รับความเดือดร้อน เป็นวาจาที่เมื่อกล่าวออกไปแล้วไม่ก่อให้เกิดโทษในภายหลังดังปรากฏในสารัมภชาดกว่า “...บุคคลพึงเปล่งวาจางามเท่านั้น ไม่พึงเปล่งวาจาชั่วเลย การเปล่งวาจางามยังประโยชน์ให้สำเร็จ ผู้เปล่งวาจาชั่วย่อมเดือดร้อนในภายหลัง...”<sup>๒๑</sup> จากพุทธพจน์นี้จึงเห็นได้ว่า คำพูดที่เป็นสัมมาวาจาจึงเป็นพื้นฐานธรรมะที่ควรมีในจิตใจ เพื่อเป็นหลักการประพฤติปฏิบัติในการอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างสันติสุข ปราศจากโทษเพราะการไม่เบียดเบียนกันนั่นเอง

<sup>๑๘</sup> Lama Anagarika Govinda op.cit.,pp.11-12.

<sup>๑๙</sup> สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช, หลักระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๕๕๐.

<sup>๒๐</sup> พระธรรมปิฎก , พุทธธรรม, อ่างแก้ว, หน้า ๑๖๘.

<sup>๒๑</sup> พุ.ชา. ๒๗/๘๘/๓๐.

## ๒.๓.๒ ความหมายของสัมมาวาจาในพระไตรปิฎก

(๑) ความหมายของสัมมาวาจาในพระวินัยปิฎก พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัยเกี่ยวกับการกระทำต่าง ๆ ทางวาจา ที่มีความหมายเป็นสัมมาวาจา ดังปรากฏในพุทธพจน์ความว่า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็ปฏิบัติทาสยกลางที่ตถาคตได้ตรัสรู้แล้วด้วยปัญญาอันยิ่ง ทำดวงตาให้เกิด ทำญาณให้เกิด ย่อมเป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน นั้น เป็นไฉน ? ปฏิบัติทาสยกลางนั้น ได้แก่อริยมรรค มีองค์ ๘ นี้แหละ คือปัญญาอันเห็นชอบ ๑ ความดำริชอบ ๑ เจรจาชอบ ๑ การงานชอบ ๑ เลี้ยงชีวิตชอบ ๑ พยายามชอบ ๑ ระลึกชอบ ๑ ตั้งจิตชอบ ๑...<sup>๒๓</sup>

จากพุทธพจน์ข้างต้นนั้น สามารถสรุปความหมายของสัมมาวาจาตามนัยที่ปรากฏในธรรมจักรกัปปวัตตนสูตรบทนี้ได้ว่าวาจาที่จัดว่าเป็นสัมมาวาจาอันเป็นองค์ของอริยมรรคในมัชฌิมาปฏิปทานั้นต้องประกอบด้วยธรรม ๖ ประการ ได้แก่ คำพูดที่กล่าวแล้วย่อมทำให้เกิดดวงตาเห็นธรรม ทำให้เกิดญาณหรือปัญญา เป็นไปเพื่อความสงบระงับ เป็นไปเพื่อความรู้อย่างเป็นไปเพื่อการตรัสรู้ หรือเป็นไปเพื่อพระนิพพาน ดังนี้คือสัมมาวาจาหรือเจรจาชอบ

ส่วนที่ทรงแสดงไว้เป็นมิจฉาวาจาและทรงกำหนดเป็นข้อห้ามการล่วงละเมิดหรือถือเป็นอาบัติของพระภิกษุในพระวินัย ที่ผู้ละเมิดจะต้องได้รับโทษไว้มากมาย ทั้งที่เป็นครุกาบัติและลหุกาบัติ ดังพุทธพจน์ความว่า

วาจาที่ชื่อว่า ชั่วหยาบ ได้แก่ วาจาที่พาดพิงวังจมรรค ปัสสาวมรรค และเมถุนธรรม บทว่า พุคเคาะ คือที่เรียกกันว่า ประพดิล่วงเกิน คำว่า เหมือนชายหนุ่มหญิงสาว ได้แก่เด็กชายรุ่นกับเด็กหญิงรุ่น คือหนุ่มกับสาว ชายบริโภคกามกับหญิงบริโภคกาม บทว่า ด้วยวาจาพาดพิงเมถุน ได้แก่ถ้อยคำที่เกี่ยวข้องด้วยเมถุนธรรม...<sup>๒๔</sup>

จากพุทธพจน์ดังกล่าวทรงแสดงไว้เพื่อมิให้ภิกษुकกล่าวมิจฉาวาจาได้แก่วาจาที่ชั่วหยาบไม่ประกอบด้วยประโยชน์หรือเป็นไปเพื่อโทษฝ่ายเดียวซึ่งแสดงให้เห็นได้ว่า การประพดิลปฏิบัติทางวาจาในพระพุทธศาสนานั้นมีความสำคัญเท่ากับทาง กาย และทางใจเช่นกัน

(๒) ความหมายของสัมมาวาจาในพระสุตตันตปิฎก ได้แบ่งความหมายของสัมมาวาจาไว้ ๒ ระดับ ดังนี้

<sup>๒๓</sup> วิ.ม. ๔/๑๓/๑๘.

<sup>๒๔</sup> วิ.มท. ๑/๔๐๐/๒๗๕.

ระดับที่ ๑ สัมมาวาจาที่เป็นโลกียะ (สาสวะ) หมายถึง การไม่พูดเท็จ ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดคำหยาบ ไม่พูดเพื่อเจ้า

ระดับที่ ๒ สัมมาวาจาที่เป็นโลกุตตระ (อนาสวะ) หมายถึง ความงดเว้น ความเว้นขาด เจตนางดเว้น จากวจีทุจริตทั้ง ๔ ของท่านผู้มีจิตเป็นอริยะ มีจิตไร้อาสวะ มีอริยมรรคเป็นมรรค สมังคี กำลังเจริญอริยมรรคอยู่ ดังพุทธพจน์ความว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็สัมมาวาจาที่ยังเป็นสาสวะ(โลกียะ) เป็นส่วนแห่งบุญ ให้ผลแก่สังขารร่างกายเป็นไฉนคือ เจตนาเว้นจากการพูดเท็จ งดเว้นจากการพูดส่อเสียด งดเว้นจากการพูดคำหยาบ งดเว้นจากการพูดเพื่อเจ้า นี่เป็นสัมมาวาจาที่ยังเป็นสาสวะเป็นส่วนแห่งบุญ ให้ผลแก่สังขาร

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็สัมมาวาจาของพระอริยะที่เป็นอนาสวะ เป็นส่วนแห่งโลกุตตระ เป็นองค์มรรคเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความงด ความเว้น ความเว้นขาด เจตนางดเว้น จากวจีทุจริตทั้ง ๔ ของภิกษุผู้มีจิตไกลข้าศึก มีจิตหาอาสวะมิได้ พรั่งพร้อมด้วยอริยมรรค...นี่แลเป็นสัมมาวาจา<sup>๒๕</sup>

จากพุทธพจน์ดังกล่าวจะเห็นได้ว่า สัมมาวาจาที่เป็นโลกียะนั้น เป็นเพียงข้อห้ามหรือข้องดเว้นการกล่าววจีทุจริตหรือ เรียกว่าศีล หรือกรรมบถ ๑๐ อันเป็นหลักจริยธรรมพื้นฐานของสังคม ที่ยังสอดคล้องไปอยู่ กับกระแสโลก เพราะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับตัวตนคือระหว่างผู้พูดกับบุคคลอื่น ยังพูดถึงเรื่องผลของบุญและบาปเพื่อเป็นแรงจูงใจให้คนเห็นโทษของการละเมิดศีลว่านอกจากจะเป็นโทษทำให้เกิดทุกข์แล้ว ยังทำลายประโยชน์ของผู้อื่นอีกด้วย

ส่วนสัมมาวาจาที่เป็นโลกุตตระนั้น มีความหมายลึกซึ้งมากกว่าแค่การงดเว้นการกล่าววจีทุจริต ๔ อย่าง เพราะความหมายของสัมมาวาจาที่แปลว่าวาจาชอบในที่นี้ มิได้หมายถึงแค่การพูดชอบ คือคำพูดจริง พูดอ่อนหวาน พูดเป็นประโยชน์แก่คนฟัง เท่านั้น เพราะการพูดเช่นนั้นย่อมมิได้ตามปกติอยู่แล้ว แม้แต่ในลัทธิศาสนาอื่นทั่วไปก็ประพฤติปฏิบัติกันเพื่อการอยู่อย่างผาสุก แต่การงดเว้นจากวจีทุจริตของผู้เดินบนหนทางแห่งอริยมรรค คือการงดเว้นขาดทุกอย่างจากมิจฉาวาจาอย่างรู้แจ้งเห็นจริงอันเกิดจากการอบรมจิตใจของตนแล้ว นำมาไตร่ตรองจนรู้ถึงความหมายและความสำคัญของการกล่าววาจาชอบอย่างประจักษ์อันเป็นศีลในขั้นธรรม คือขั้นกระทำความดีที่เป็นผลมาจากการพัฒนาศีลจนเป็นธรรมอันบริบูรณ์ เรียกได้ว่าแม้แต่ความคิดที่จะละเมิดหรือความคิดที่จะกล่าววาจาชั่วก็ยังไม่ปรากฏขึ้นในจิตใจ เพราะปัญญาที่พิจารณาอยู่โดยนัยว่าเป็นขั้น

<sup>๒๕</sup> ม.จ. ๑๔/๑๓๘/ ๑๒๕ - ๑๕๐.

กิติ เป็นอายตนะกิติ เป็นธาตุกิติ อันเป็นเหตุเบื้องต้นแห่งการจะเห็นความเกิดขึ้นและดับต่อไปนั้น ห้ามความเกิดขึ้นแห่งวิจิตรทั้งสี่ได้เป็นอย่างดี เพราะวิจิตรเมื่อจะเกิดขึ้นนั้น ข่อมเกิดขึ้นในเวลาทีบุคคลถือเอาสังขารตามความไม่เป็นจริง คือถือเอาโดยความเป็นคน เป็นสัตว์ เป็นหญิง เป็นชาย เป็นเขา เป็นเรา เท่านั้น เมื่อไม่ถือเอาตามความเป็นจริงว่าเป็นชั้น.. เป็นต้น อันปราศจากความเป็นคนเป็นสัตว์แล้ว ก็ข่อมตัดช่องแห่งวิจิตรทุกอย่างได้ และเมื่อปัญญาเจริญก้าวหน้าไปจนบรรลุถึงมรรค กระทำพระนิพพานให้แจ้งก็จะมีธรรมชาติอย่างหนึ่งที่มีลักษณะงดเว้นจากวิจิตรเกิดขึ้น และตัดกิเลสอันเป็นเหตุแห่งวิจิตรได้เด็ดขาด อันนี้แหละที่ชื่อว่า “สัมมาวาจาที่เป็นโลกุตตระ”<sup>๒๖</sup>

(๓) ความหมายของสัมมาวาจาในพระอภิธรรมปิฎก ในคัมภีร์วิภังค์ แห่งพระอภิธรรมปิฎกได้ให้ความหมายของสัมมาวาจาไว้ว่า “...คำว่าสัมมาวาจาหมายถึงการงด การเว้น การเลิกละเจตนาเครื่องเว้น การไม่ทำ การไม่ประกอบ การไม่ล่วงละเมิด การไม่ล้ำเขต การกำจัดต้นเหตุวิจิตร ๔...”<sup>๒๗</sup> จากพุทธพจน์ที่ยกมานี้ ได้แสดงถึงความหมายของสัมมาวาจาที่เป็นข้อห้ามไว้อย่างชัดเจน ว่าเป็นเจตนางดเว้นการกล่าววาจาวิจิตรได้แก่ การไม่กระทำ ไม่ประกอบ ไม่ล่วงละเมิด ไม่ล้ำเขต คือไม่แสดงอาการใดๆที่ทำให้เกิดการเข้าใจผิดว่ากล่าวคำพูดนั้น อันเป็นการความตั้งใจจริงที่จะกำจัดตัดช่องแห่งการกล่าวมิจฉวาจาทั้งหมดอีกด้วย

ดังนั้นเมื่อประมวลจากความหมายที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและคัมภีร์ต่างๆ ทางพระพุทธศาสนาแล้ว จึงสรุปได้ว่า “สัมมาวาจา” (Right Speech) หมายถึงวาจาโดยชอบ วาจาที่ถูกต้อง สมบูรณ์ อันเป็นวาจาที่นำไปสู่ประโยชน์สุขทั้งกับผู้พูดและผู้ฟัง และเป็นการแสดงออกทางวาจาด้วยความรู้ความเข้าใจถึงความถูกต้องของการพูดที่ได้ใคร่ครวญพิจารณาอย่างรอบคอบดีแล้ว อีกทั้งยังส่งผลให้ผู้พูดได้พัฒนาตนเองไปสู่ทางสายกลางเพื่อไปถึงจุดสูงสุดและถึงพร้อมในอริยมรรคอันเป็นทางหลุดพ้นอันประเสริฐนั่นเอง

ส่วนมิจฉวาจา คือการกระทำที่ตรงกันข้ามกับสัมมาวาจา ในพจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลธรรมได้ให้ความหมายไว้ว่า “คือการกล่าววาจาผิด เจรจาผิด ได้แก่ มุสาวาท-พูดปิด ปิสุณวาจา- พูดต่อเสียด ผรุสวาจา- พูดคำหยาบ สัมผัสปลลาปะ- พูดเพื่อเจ้า”<sup>๒๘</sup> มิจฉวาจาใน

<sup>๒๖</sup> ปราณี ลำไฉรงราชย์, หยั่งล่งสู่พระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๓๔๐ - ๓๔๒.

<sup>๒๗</sup> อภ.วิ. ๓๔/๓๒๘/๕๑.

<sup>๒๘</sup> พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, อ่างแล้ว, หน้า ๑๕๖ - ๑๕๗.

ความหมายโดยนัยนี้ ในทางพุทธปรัชญาเถรวาทถือว่าเป็นองค์ของศีล เป็นข้องดเว้นการกระทำ ความคิดทางวาทาโดยตรง นอกจากนี้มีจลาจลาในข้อมุสาวาท ยังรวมถึง อนุโลมมุสา คือ ถ้อยคำ ที่เป็นพวคมุสา ถ้อยคำที่จัดได้ว่าเป็นมุสาคือพูดเท็จ ซึ่งเป็นมุสาวาททางอ้อม และปฏิสสวะ คือ การฝืนรับคำ รับแล้วไม่ทำตาม ที่เป็นมุสาวาทชนิดไม่เจตนาในเบื้องต้น แต่มากลับคำในเบื้อง ปลาย อีกด้วย การกระทำเหล่านี้ในทางพุทธปรัชญาเถรวาทมุ่งที่จะให้บุคคลทั้งหลายได้สำรวม ระวัง และต้องการให้ทุกคนประพฤติปฏิบัติด้วยความสุจริตทั้งกาย วาจา ใจ เพื่อประโยชน์สุขแก่ ตนเองและผู้อื่น อีกทั้งยังทำให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขนั่นเอง

#### ๒.๔ ลักษณะของสัมมาวาจา

สัมมาวาจาเป็นหนึ่งในวิริติเจตสิก หมายถึง การพูดชอบ คือพูดในสิ่งที่เป็นกุศล เว้นจาก วิทจริต ๔ ผู้ที่มีสัมมาเจตสิกนี้จะเห็นความสำคัญของการพูด และจะเป็นบุคคลที่พูดสิ่งหนึ่งสิ่งใดก็ จะพูดแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ ทั้งทางโลกและทางธรรม พระพุทธศาสนาเถรวาทได้แบ่งลักษณะของ สัมมาวาจาไว้เป็น ๓ ประการดังนี้คือ<sup>๒๕</sup>

๑. กถาสัมมาวาจา ได้แก่การกล่าววาจาที่ดี วาจาที่มีศีลธรรม เพื่อหวังประโยชน์แก่ผู้ฟัง ไม่ได้พูดเพื่อตัวเอง คำพูดนั้นจึงนำมาซึ่งความสุข ความสงบ ไม่เร่าร้อน ไม่เดือดร้อน ตัวอย่างเช่น การที่อาจารย์สอนศิษย์ หรือการแสดงธรรมเป็นต้น

๒. เจตนาสัมมาวาจา ได้แก่ผู้มีเจตนาสมาทานศีลว่าจะละเว้นวิทจริต มีการไม่กล่าว มุสาวาท..เป็นต้น และตั้งใจประพฤติปฏิบัติมิให้ล่วงศีลนั้นๆด้วยความรู้สึกรับผิดชอบด้วยตัวของ ตัวเอง ซึ่งได้แก่ การมีหิริ โอตตัปปะ นั่นเอง เจตนาในการรักษาศีลนี้เพื่อระมัดระวังตนเองไม่ให้ไปสู่ พุทธิ การกระทำเช่นนี้ถือว่าเป็นผู้มีสติในการกล่าววาจานั้น

๓. วิริติสัมมาวาจา ได้แก่การงดเว้นจากวิทจริต ๔ ในเมื่อมีอารมณ์ที่จะล่วงปรากฏอยู่ เฉพาะหน้า(วิริติตัพพัตถ) คือ ไม่ได้ตั้งใจไว้ก่อน แต่เมื่อประสบกับอารมณ์เฉพาะหน้านั้นจึงงดเว้น

อย่างไรก็ตามเมื่อวิเคราะห์แล้วจะเห็นได้ว่า ลักษณะของสัมมาวาจานั้น แบ่งออกเป็น ลักษณะใหญ่ๆ ได้ ๒ ลักษณะคือ สัมมาวาจาที่เป็นข้อห้ามหรือข้องดเว้น และสัมมาวาจาที่เป็นข้อ ควรปฏิบัติ ดังนี้คือ

<sup>๒๕</sup> พระสังฆมม โชติกะ ทัมมาจริยะ, ปรมัตถโชติกะ มหาอภิธัมมัตถสังคหฎีกา ปริจเฉทที่ ๕ เลขที่ ๒ , ( กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ ทิพยวิสุทธี, ๒๕๓๕ ), หน้า ๑๓๒.

### ๒.๔.๑. สัมมาวาจาที่เป็นข้อห้ามหรือข้อควรเว้น

#### (๑) สัมมาวาจาที่บัญญัติเป็นกุศลกรรมมถ

สัมมาวาจาที่บัญญัติเป็นกุศลกรรมมถ ๑๐ ในมหาจัตตารีสกสูตร ได้ให้คำจำกัดความของสัมมาวาจาไว้ว่า คือการไม่พูดเท็จ ไม่พูดต่อเสียด ไม่พูดคำหยาบ ไม่พูดเพ้อเจ้อ ดังพุทธพจน์ว่า

ภิกษุทั้งหลาย สัมมาวาจา เป็นไฉน? นี้เรียกว่าสัมมาวาจา คือ

มุสาวาทา เวรมณี	เจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ
ปีสุณาย วาจาเย เวรมณี	เจตนางดเว้นจากวาจาต่อเสียด
ผรุสสาย วาจาเย เวรมณี	เจตนางดเว้นจากวาจาหยาบคาย
สมผุปะปลาปา เวรมณี	เจตนางดเว้นจากวาจาเพ้อเจ้อ <sup>๓๐</sup>

พระพุทธพจน์ข้างต้นที่กล่าวมาแล้วนั้น อธิบายให้เห็นถึงความประพฤติทางวาจาที่พระพุทธองค์ทรงอบรมสั่งสอนว่าไม่ควรประพฤติ ไม่ควรเสพ ไม่ควรเกี่ยวข้องกับปฏิบัติเพราะการประพฤติทางวาจาเหล่านี้เป็นสิ่งนำไปสู่ความทุกข์ ความเสื่อม ก่อให้เกิดโทษ ความเดือดร้อนต่อตนเอง ต่อคู่สนทนาและต่อบุคคลอื่น ทำให้สังคมขาดความสงบสุข เป็นสิ่งที่เราไม่ต้องการให้เกิดขึ้นกับตัวเรา และในขณะที่เดียวกันเราก็ไม่ควรทำสิ่งนั้นกับบุคคลอื่นเช่นเดียวกัน ปราภฏยีนัน ในพุทธพจน์ดังจะกล่าวต่อไปนี้เป็นคือ

...อริยสาวกย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ผู้ใดพึงทำลายประโยชน์ของเราด้วยการกล่าวเท็จ ข้อนั้นไม่เป็นที่รักใคร่ชอบใจของเรา อนึ่ง... ธรรมข้อใด ไม่เป็นที่รักที่ชื่นชอบใจของเรา ธรรมข้อนั้น ก็ไม่เป็นที่รักที่ชื่นชอบใจแม้ของผู้อื่น... (เช่นเดียวกัน)

...ผู้ใดพึงขู่งให้เราแตกจากมิตรด้วยคำต่อเสียด ข้อนั้นไม่เป็นที่รักที่ชื่นชอบใจของเรา อนึ่งเราพึงขู่งคนอื่นให้แตกจากมิตรด้วยคำต่อเสียด ข้อนั้นก็ไม่เป็นที่รักที่ชื่นชอบใจแม้ของคนอื่น ธรรมข้อใด ไม่เป็นที่รักที่ชื่นชอบใจของเรา ธรรมข้อนั้น ก็ไม่เป็นที่รักที่ชื่นชอบใจแม้ของคนอื่น... (เช่นเดียวกัน)

...ผู้ใดพึงพูดกะเราด้วยคำหยาบ ข้อนั้นไม่เป็นที่รักที่ชื่นชอบใจของเรา อนึ่ง เราพึงพูดกะคนอื่นด้วยคำหยาบ ข้อนั้นก็ไม่เป็นที่รักที่ชื่นชอบใจแม้ของคนอื่น ธรรมข้อใด ไม่เป็นที่รักที่ชื่นชอบใจของเรา ธรรมข้อนั้น ก็ไม่เป็นที่รักที่ชื่นชอบใจแม้ของผู้อื่น... (เช่นเดียวกัน)

<sup>๓๐</sup> ม.จ. ๑๔/๘๖/๑๔๕.

...ผู้ใดฟังพูดกะเราด้วยด้อยคำเพื่อเจ้า ชื่อนั้นไม่เป็นที่รักที่ชอบใจของเรา  
 หนึ่ง เราฟังพูดกะคนอื่นด้วยด้อยคำเพื่อเจ้า ชื่อนั้นก็ไม่เป็นที่รักที่ชอบใจแม่ของคน  
 อื่น ธรรมข้อใด ไม่เป็นที่รักที่ชอบใจของเรา ธรรมข้อนั้น ก็ไม่เป็นที่รักที่  
 ชอบใจแม่ของผู้อื่น...(เช่นเดียวกัน)<sup>๓๑</sup>

พุทธคำรัสที่ทรงสอนพระภิกษุสงฆ์อริยสาวกของพระพุทธองค์ดังกล่าวนี้เป็นการ  
 ไตร่ตรองพิจารณาเปรียบเทียบความรู้สึกรู้สึกนึกคิดของตนเองกับความรู้สึกรู้สึกนึกคิดของผู้อื่นว่า เมื่อ  
 ตนเองไม่ชอบไม่ต้องการให้สิ่งใดเกิดขึ้นกับตน บุคคลผู้อื่นก็ย่อมไม่ชอบไม่ต้องการให้สิ่งนั้นเกิด  
 ขึ้นกับเขาเช่นกัน เมื่อไตร่ตรองพิจารณาจนมีความคิดเห็นที่ถูกต้องแล้ว บุคคลผู้นั้นย่อมละเว้น  
 ย่อมชักชวนผู้อื่นให้ละเว้น และกล่าวสรรเสริญประโยชน์ของการงดเว้นการพูดเท็จ การพูด  
 ส่อเสียด การพูดคำหยาบ การพูดเพื่อเจ้า บุคคล หรือพระภิกษุสงฆ์อริยสาวกของพระพุทธองค์ ซึ่ง  
 สามารถประพฤติดุติกรรมทางวาจาเช่นนี้ได้ จึงถือว่าเป็นผู้ได้รับการศึกษาขัดเกลาแล้ว ทางด้าน  
 ความประพฤติดุติกรรมทางวาจาที่ถูกต้อง จึงถือว่าเป็นผู้ได้รับการศึกษาขัดเกลาความประพฤติดุติกรรมทางวาจาที่  
 ถูกต้องดีแล้ว ดังพุทธพจน์ว่า

เธอทั้งหลายพึงทำความขัดเกลาว่า ชนเหล่าอื่นจักกล่าวเท็จ ในข้อนี้ เรา  
 ทั้งหลายจักงดเว้นจากการกล่าวเท็จ

เธอทั้งหลายพึงทำความขัดเกลาว่า ชนเหล่าอื่นจักกล่าวส่อเสียด ในข้อนี้ เรา  
 ทั้งหลายจักงดเว้นจากการกล่าวส่อเสียด

เธอทั้งหลายพึงทำความขัดเกลาว่า ชนเหล่าอื่นจักกล่าวคำหยาบ ในข้อนี้ เรา  
 ทั้งหลายจักงดเว้นจากการกล่าวคำหยาบ

เธอทั้งหลายพึงทำความขัดเกลาว่า ชนเหล่าอื่นจักกล่าวคำเพื่อเจ้า ในข้อนี้  
 เราทั้งหลายจักงดเว้นจากการกล่าวเพื่อเจ้า<sup>๓๒</sup>

จากพุทธพจน์ดังกล่าวพระพุทธองค์ทรงสอนให้รู้ว่า การฝึกหัดขัดเกลาพฤติกรรมทาง  
 วาจาเป็นเรื่องเฉพาะตนที่ต้องประพฤติปฏิบัติเอง บุคคลผู้พิจารณาไตร่ตรองแล้วจึงงดเว้นจากวาจา  
 ที่ไม่ดีเหล่านั้นและมีความเห็นถูกต้องจึงกล่าววาจาชอบ ด้วยความรู้ความเข้าใจว่า สิ่งใดควรกระทำ  
 หรือไม่ควรกระทำ เพื่อนำตนเองไปสู่ความดีงาม และความเจริญในการประพฤติดุติกรรมยิ่งๆ ขึ้นไป

<sup>๓๑</sup> ศ.ม. ๑๕/๑๔๖๒ - ๑๔๖๕/ ๓๕๕.

<sup>๓๒</sup> ม.ญ. ๑๒/๕๔/๑๐๔.

## (๒) สัมมาวาจาถือการงดเว้นวาจาสกปรก ( ฤทธภาณี )

สัมมาวาจาถือการงดเว้นจากวาจาสกปรก คำพูดที่ไม่ดี คำพูดหยาบคาย คำพูดที่สกปรก เป็นคำพูดที่เกิดจากมิจฉาทิฏฐิ ไม่ควรนำมาใช้ในการติดต่อสื่อสาร พระพุทธองค์ทรงไม่สนับสนุน คำพูดที่น่ารังเกียจเหล่านี้โดยเปรียบเทียบเป็นวาจาที่เปรียบเสมือนนูล หรือสิ่งสกปรก ดังนี้ว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลายบุคคลผู้มีถ้อยคำเหม็นเหมื่อนนูลเป็นใจน บุคคลบางคน ในโลกนี้ ไปสภากัถิ ไปบริษัทกัถิ ไปในท่ามกลางหมู่ญาติกัถิ ไปในท่ามกลาง เสนาบดีกัถิ ไปในท่ามกลางราชสกุลกัถิ ถูกเขาอ้างเป็นพยานถามว่า ท่านผู้เจริญ ท่านรู้อย่างใดจงกล่าวอย่างนั้น ไม่รู้จักกล่าวว่ามี หรือรู้จักกล่าวว่ามี ไม่เห็นก็กล่าว ว่าเห็น หรือเป็นก็กล่าวว่ามีไม่เป็น แกล้งกล่าวเท็จทั้งที่รู้ เพราะเหตุแห่งตน เพราะ เหตุแห่งผู้อื่น หรือเพราะเหตุแก่อำมิสเล็กน้อยด้วยประการ ฉะนั้น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า บุคคลผู้พูดถ้อยคำเหม็นเหมื่อนนูล<sup>๓๓</sup>

จากพุทธพจน์ข้างต้นจะเห็นได้ว่าวาจาที่ควรกล่าวนั้น ควรเป็นวาจาที่ดี เป็นวาจาที่ไม่มี โทษ ไม่ทำให้ตนเองเดือดร้อน และไม่เบียดเบียนผู้อื่น เป็นวาจาจริง ไม่ถูกผู้อื่นติเตียน วาจาเช่นนี้ ถือว่าเป็นสัมมาวาจาและเราเรียกว่า วาจาสุภาษิต ดังจะได้อธิบายความหมายดังนี้

## ๒.๔.๒ สัมมาวาจาที่เป็นข้อควรปฏิบัติ

## (๑) สัมมาวาจาถือการกล่าววาจาสุภาษิต

วาจาสุภาษิต หรือสุภาสิตวาจา หมายถึง “คำพูดที่ผู้พูด ๆ ดีแล้ว”<sup>๓๓</sup> เป็นคำพูดที่ถูกต้องดี งามพระพุทธองค์ตรัสในมงคลสูตรว่า “...วาจาสุภาษิตเป็นอุดมมงคล...”<sup>๓๔</sup> หรือเป็นมงคลอันสูงสุด เป็นความดีสูงสุด หรือประเสริฐสุด หากทุกคนกล่าวแต่วาจาสุภาษิตก็จะได้รับแต่สิ่งที่เป็นมงคล ทั้งต่อตัวเอง ครอบครัว และบุคคลอื่น เป็นวาจาสุภาษิต ไม่เป็นทุพภาษิตและเป็นวาจาไม่มีโทษ วิญญูชนไม่ติเตียนดังปรากฏในวาจาสูตรว่า

<sup>๓๓</sup> อัง.ติก. ๒๐/๔๖๗/๑๒๑.

<sup>๓๔</sup> ปิ่น มุฑุกันต์, มงคลชีวิตภาค ๑, ( กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๔๐๓.

<sup>๓๕</sup> พุ.พ. ๒๕/๓๑๘/๒๘๘.



คุณลักษณะทั้งหลาย วาจาประกอบด้วยองค์ ๕ ประการ เป็นวาจาสุภามิตไม่เป็น  
 พุภามิต และเป็นวาจาไม่มีโทษ วิญญูชนไม่ติเตียน องค์ ๕ ประการเป็นไฉน คือ  
 วาจานั้นย่อมเป็นวาจาที่กล่าวถูกต้องกาล ๑ เป็นวาจาที่กล่าวเป็นสัจ ๑ เป็นวาจาที่กล่าว  
 อ่อนหวาน ๑ เป็นวาจาที่กล่าวประกอบด้วยประโยชน์ ๑ เป็นวาจาที่กล่าวด้วยเมตตา  
 จิต ๑ คุณลักษณะทั้งหลายวาจาประกอบด้วยองค์ ๕ ประการนี้แล เป็นวาจา  
 สุภามิต ไม่เป็นพุภามิต และเป็นวาจาไม่มีโทษ วิญญูชนไม่ติเตียน<sup>๑๖</sup>

จะเห็นได้ว่าวาจาสุภามิต เป็นวาจาที่ประกอบด้วยองค์ ๕ ประการดังนี้

๑. กาลวาที วาจาที่ดีควรเป็นวาจาที่ถูกกาลเทศะ คำว่า "กาละ หรือ กาล" หมายถึงพูด  
 ได้ถูกเวลา พูดได้เหมาะกับโอกาส หรือ พูดถูกจังหวะ ส่วนคำว่า "เทศะ" หมายถึง สถานที่ คือพูด  
 ถูกสถานที่ เหมาะกับสถานการณ์ เหตุการณ์ สภาพแวดล้อม ของสังคมและกลุ่มชน โดยพิจารณา  
 ว่าถ้าพูดเรื่องนี้แล้วจะดีหรือเสียด้วยคิดถึงผลที่จะเกิดขึ้น เพราะการพูดขณะที่ผู้พูดไม่พร้อมจะรับ  
 ฟัง หรือพูดในที่ๆ ไม่เหมาะสม นอกจากจะไม่เกิดประโยชน์แล้ว ยังอาจก่อให้เกิดโทษได้ใน  
 ภายหลังด้วย

๒. สัจวาที คือวาจาจริง มีลักษณะสำคัญ ๒ ประการคือ

๒.๑ คำหรือเรื่องที่พูดนั้นเป็นความจริง

๒.๒ เจตนาของผู้พูดก็พูดด้วยใจจริง

วาจาจริงคือวาจาที่กล่าวถูกต้องตามความจริงไม่พูดให้คลุมเครือบิดเบือนให้คลาดเคลื่อนไม่แต่งเติม  
 เสริมความให้เบี่ยงเบนจากความจริงออกไป ไม่เป็นคำพูดที่เหลวไหลเชื่อถือไม่ได้ นอกจากนี้ยัง  
 ถือเอาความรู้สึกของคนพูดว่าจะต้องพูดด้วยเจตนาจริงใจที่กล่าววาจาอันเป็นจริงนั้น

๓. สันหวาที คือวาจาที่ไพเราะ อ่อนหวาน สุภาพ ออกมาจากใจที่บริสุทธิ์ ไม่เป็นคำ  
 หยาบ คำเสียดสีให้ระคายหูหรือระคายใจ วาจาที่เรียบร้อยนุ่มนวล ฟังแล้วรื่นหู ย่อมแสดงให้เห็น  
 ถึงจิตใจของผู้พูดว่าเป็นคนมีจิตใจดี แสดงถึงความเป็นสุภาพชนและผู้ฟังย่อมรู้สึกเคารพนับถือใน  
 คำพูดนั้น

๔. อัตถวาที ได้แก่วาจาที่ประกอบด้วยสารัตถะ พูดแล้วสามารถนำไปปฏิบัติให้เกิด  
 ประโยชน์ได้เกิดผลดีกับทั้งผู้พูดและผู้ฟัง ต่อสังคม หรือต่อส่วนรวมได้ วาจาเช่นนี้ย่อมก่อให้เกิด  
 แต่ความเจริญก้าวหน้าและสร้างสรรค์สังคมให้มีแต่ความสงบสุข

<sup>๑๖</sup> อจ.ปญจก. ๒๒/๑๕๘/๒๑๖.

๕. เมตตาว่าที่ คือวาทะที่มีความปรารถนาดีต่อผู้ฟัง ถือเอาประโยชน์ของผู้ฟังเป็นสำคัญ เช่นคำแนะนำสั่งสอนตักเตือนให้ผู้ฟังมีความขยันหมั่นเพียร รู้จักผิดชอบชั่วดี หรือให้ประพฤติปฏิบัติแต่ความดี อันจะเป็นผลให้ผู้ฟังมีแต่ความสุขความเจริญ เป็นต้น

แต่ในสุภายิตสูตรพระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงลักษณะวาทะสุภายิตว่า

...คุณภิกษุทั้งหลาย วาจาอันประกอบด้วยองค์ ๔ เป็นวาทะสุภายิต ไม่เป็นวาทะทุภายิต เป็นวาทะไม่มีโทษ และเป็นวาทะอันวิญญูชนทั้งหลายไม่ติเตียนองค์ ๔ เป็นไฉน คุณภิกษุทั้งหลายภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมกล่าวแต่วาทะที่บุคคลกล่าวดีแล้วอย่างเดียว ไม่กล่าววาทะที่บุคคลกล่าวชั่วแล้ว ๑ ย่อมกล่าวแต่วาทะที่เป็นธรรมอย่างเดียว ไม่กล่าววาทะที่ไม่เป็นธรรม ๑ ย่อมกล่าวแต่วาทะอันเป็นที่รักอย่างเดียว ไม่กล่าววาทะอันไม่เป็นที่รัก ๑ ย่อมกล่าวแต่วาทะจริงอย่างเดียว ไม่กล่าววาทะเท็จ ๑ คุณภิกษุทั้งหลาย วาจาอันประกอบด้วยองค์ ๔ เหล่านี้แล เป็นวาทะสุภายิตไม่เป็นวาทะทุภายิต เป็นวาทะไม่มีโทษ และเป็นวาทะอันวิญญูชนทั้งหลายไม่ติเตียน<sup>๓๖</sup>

แม้พระพุทธเจ้าจะตรัสถึงวาทะสุภายิตต่างข้อกัน แต่โดยสรุปได้แล้ว คำพูดที่เป็นสัมมาวาจาหรือวาทะสุภายิตเป็นคำพูดที่ควรพูด ควรกล่าว เป็นคำพูดที่ดี เป็นธรรม คือมีประโยชน์เป็นที่รักคือไพเราะอ่อนหวาน และเป็นวาจาจริงคือไม่กล่าวเท็จ ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่นดังที่พระวังคิสะกล่าวสรรเสริญองค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าเฉพาะพระพักตร์ว่า

บุคคลพึงกล่าววาทะที่ไม่เป็นเหตุยังให้ตนเดือดร้อน และไม่เป็เหตุเบียดเบียนผู้อื่น วาจนั้นแลเป็นวาทะสุภายิต บุคคลพึงกล่าววาทะอันเป็นที่รักที่ชนทั้งหลายชื่นชมแล้ว ไม่ถือเอาคำที่ชั่วช้าทั้งหลาย กล่าวแต่วาทะอันเป็นที่รักแก่ชนเหล่าอื่น คำสัตย์แลเป็นวาทะไม่ตาย ธรรมนี้เป็นของมีมาแต่เก่าก่อน สัตบุรุษทั้งหลายเป็นผู้ตั้งมั่นแล้วในคำสัตย์ ที่เป็นอรรถและเป็นธรรม พระพุทธเจ้าตรัสวาจาใดซึ่งเป็นวาจาเกษมเพื่อทำให้บรรลุนิพพาน เพื่อทำที่สุคแห่งทุกข์ พระวาจนั้นแลเป็นวาทะสูงสุดกว่าวาทะทั้งหลาย ดังนี้<sup>๓๗</sup>

<sup>๓๖</sup> ส.ส. ๑๕/๗๓๘/๒๒๕.

<sup>๓๗</sup> ส.ส. ๑๕/๗๔๐/๒๒๕ - ๒๓๐.

## (๒) สัมมาวาจาถือการกล่าวคำหอมเหมือนดอกไม้ ( ปุพฺผภาณิ )

โดยพระสนะพุทธปรัชญาเถรวาทถือว่า คำสัจย์จริงนั้นเป็นคำพูดที่เกิดจากความเห็นที่ถูกต้อง ( สัมมาทิฏฐิ ) คือการพูดอย่างตรงไปตรงมา ไม่พูดเท็จด้วยเห็นแก่อำภิสลินจ้างหรือเห็นแก่ประโยชน์ของผู้ใด การพูดความจริง ที่เป็นอรรถเป็นธรรม ย่อมมีแต่คุณประโยชน์และไม่เบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่นด้วย เปรียบเหมือนเช่นดอกไม้ไม่มีสีสวยและมีกลิ่นหอมฉะนั้น ดังที่พระพุทธองค์ตรัสว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้พูดด้วยคำหอมเหมือนดอกไม้เป็นไฉน บุคคลบางคนในโลกนี้ไปในสภากัสติ ไปในบริษัทกัสติ ไปในกลางหมู่บ้านกัสติในท่ามกลางเสนากัสติ ไปในท่ามกลางราชสกุลกัสติ ถูกอ้างเป็นพยาน ถามว่าท่านผู้เจริญ ท่านรู้อย่างไรจงกล่าวอย่างนั้น เมื่อไม่รู้ก็กล่าว ว่าไม่รู้ หรือเมื่อรู้ก็กล่าวว่ามี เมื่อไม่เห็นก็กล่าวว่ามีไม่เห็น หรือเมื่อเห็นก็กล่าวว่ามี เห็น ย่อมไม่แก้งกล่าวเท็จทั้งที่รู้เพราะเหตุแห่งตน เพราะเหตุแห่งผู้อื่นหรือเพราะเห็นแก่อำภิสเล็กน้อย ด้วยประการฉะนี้ ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า บุคคลพูดคำหอมเหมือนดอกไม้<sup>๓๕</sup>

## (๓) สัมมาวาจาถือการกล่าวคำหวานปานน้ำผึ้ง ( มธุภาณิ )

คำพูดที่อ่อนหวาน ไพเราะ สุภาพ คำพูดที่ออกมาใจที่สะอาดของผู้พูด ฟังแล้วรื่นหู ผู้ได้ยินได้ฟังมีแต่ความชื่นบานใจ มีกำลังใจ คำพูดเช่นนี้พระพุทธเจ้าทรงเปรียบเทียบว่าเป็นคำพูดหวานเหมือนน้ำผึ้ง ดังพุทธพจน์ความว่า

บุคคลผู้กล่าวคำหวานปานน้ำผึ้งเป็นไฉน บุคคลบางคนเป็นผู้ละคำหยาบเว้นขาดจากคำหยาบ พูดแต่วาจาที่ไม่มีโทษ ไพเราะเสนาะโสต ให้เกิดรักจับหัวใจ เป็นวาจาชาวเมือง เพราะละเอียดอ่อนดีเหมือนนารีที่เจริญเติบโตในเมือง เป็นถ้อยคำที่ชวนเป็นอันมากพอใจรักใคร่<sup>๓๖</sup>

การกล่าววาจาเป็นพื้นฐานทางจริยธรรมที่จะให้บุคคลระมัดระวัง สำรวมในความประพฤติปฏิบัติที่แสดงออกต่อผู้อื่น แม้วาจานั้นจะมีองค์ประกอบในหลายๆส่วนไม่ว่าจะเป็นการพูดความจริง อ่อนหวาน มีเมตตาหรือถูกกาลเทศะอย่างไร หากการพูดนั้นเป็นการพูดที่ไม่มี

<sup>๓๕</sup> อัง.ติก. ๒๐/๔๖๗/๑๒๑.

<sup>๓๖</sup> อัง.ติก. ๒๐/๔๖๗/๑๒๑.

ประโยชน์ ก็ควรนั่งเฉยเสียไม่ควรพูดออกมาเช่นกัน ได้ทรงกล่าวไว้ถึงคำพูดที่ควรพูดในกถาวัตถุสูตร โดยให้มองถึงประโยชน์ของการพูดเป็นสำคัญ หรือคั้งที่ปรากฏคำยืนยันของพระพุทธองค์ในพุทธพจน์ความว่า “...หากว่าวาจาแม้ตั้งพันประกอบด้วยบถอันไม่เป็นประโยชน์ไชร้ บถอันเป็นประโยชน์บถหนึ่งที่บุคคลฟังแล้วยอมสงบ ประเสริฐกว่า...”<sup>๔๑</sup>

(๔) สัมมาวาจา คือ คำพูดที่ควรพูดได้แก่ กถาวัตถุ ๑๐

การกล่าววาจาที่เป็นไปเพื่อบุญกุศล เป็นไปเพื่อการปฏิบัติธรรมอันดีงาม และเป็นไปเพื่อความถึงที่สุดแห่งทุกข์ เป็นการกล่าววาจาที่ประกอบด้วยสาระประโยชน์ เป็นถ้อยคำพูดที่ประกอบด้วยปัญญา เป็นถ้อยคำที่ควรพูด อันได้แก่

อัปปัจจกถา	ถ้อยคำที่ชักนำให้มีความปรารถนาน้อย
สันตฺตฺตฺกถา	ถ้อยคำที่ชักนำให้สันโดษยินดีด้วยปัจจัยตามมีตามได้
ปริเวกกถา	ถ้อยคำที่ชักนำให้สังคายนาสังคใจ
อสังสัคคกถา	ถ้อยคำที่ชักนำไม่ให้ระคนด้วยหมู่
วิริยะรัมภกถา	ถ้อยคำที่ชักนำให้ปรารถนาคความเพียร
สีลกถา	ถ้อยคำที่ชักนำให้ตั้งอยู่ในศีล
สมาธิกถา	ถ้อยคำที่ชักนำให้ทำใจให้สงบ
ปัญญาถา	ถ้อยคำที่ชักนำให้เกิดปัญญา
วิมุตติกถา	ถ้อยคำที่ชักนำให้ทำใจให้พ้นกิเลส
วิมุตติญาณทัสสนกถา	ถ้อยคำที่ชักนำให้เกิดความรู้ความเห็นให้ใจพ้นจากกิเลส <sup>๔๒</sup>

พุทธพจน์ดังกล่าวเป็นข้อสังเกตเชิงเปรียบเทียบว่า ทรงตั้งสถาบันสงฆ์และมีเป้าหมายมุ่งตรงต่อปรมาตม์ ด้วยประสงค์จะเสริมสร้างการประพฤติปฏิบัติ ให้พัฒนาไปสู่ความเป็นโลกุตระอย่างชัดเจน ส่วนที่ทรงแสดงสำหรับคนทั่วไปหรือชาวบ้าน จะเป็นการปฏิบัติเพื่อประโยชน์ในการช่วยเหลือเกื้อกูลกันอันเป็นธรรมชาติในระดับโลกียะ โดยให้มีความสำนึกและรับผิดชอบ ในความดีความชั่วด้วยการมองโลกและชีวิตไปตามสภาวะ และจึงค่อยๆ ฟูพื้นฐานทางจิตใจ ให้ถึงพร้อมขึ้นไปเรื่อยๆ ไปจนถึงโลกุตระนั่นเอง ดังนั้น การสนทนา พูดคุยกัน การแสดงความคิดเห็นต่อกัน ร่วมถึงเทศนาและปาฐกถา ตลอดจนการปรึกษาหารือ ข้อมมีอิทธิพลต่อจิตใจ ของผู้พูดและผู้ฟัง ให้คล้อยตามไปกับคำพูดเหล่านั้น สถาบันต่างๆ จึงให้ความสนใจ ด้วยการจำกัดเรื่องที่พูดคุยกัน ให้อยู่ในขอบเขต เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนกำลังใจของสมาชิกให้ก้าวไปสู่เป้าหมายที่วางไว้ หรืออย่าง

<sup>๔๑</sup> พ.พ. ๒๐/๑๘/๒๐.

<sup>๔๒</sup> อญ.ทสก. ๒๔/๖๕ - ๗๐/๑๑๔ - ๑๑๕.

น้อยก็มีให้เรื่องที่พูดคุยกัน เป็นปฏิปักษ์ต่อวัตถุประสงค์ของสถาบัน คณะสงฆ์สามเณรที่อยู่ร่วมกันในวัด หรือสังฆมณฑล ก็นับเป็นสถาบันหนึ่ง วัตถุประสงค์ของสถาบัน ก็คือการประพฤติดี ประพฤติชอบ เพื่อการบรรลุเป้าหมายสูงสุดคือนิพพาน แต่การปฏิบัติตามพระธรรมวินัย เพื่อการบรรลุนิพพานนั้น ไม่ใช่เรื่องง่าย ผู้ปฏิบัติต้องรวบรวมกำลังกายกำลังใจเต็มที่ และกระทำความเพียรอย่างจริงจัง จึงจะได้ผล การพูดคุยกันในเรื่องไร้สาระ ย่อมทำให้เสียเวลาทำความเพียรยิ่ง ถ้าเป็นการพูดคุย ด้วยคำนิมิตว่าร้าย เหลวไหลเพื่อเจ้อ ย่อมเป็นทางนำไปสู่ความเสื่อม ทำให้แตกสามัคคี นอกจากจะมีโทษเป็นส่วนตนแล้ว ยังมีโทษต่อหมู่คณะที่เป็นส่วนรวมด้วย เพราะถ้าหากภิกษุสามเณรพูดคุยกันแต่เรื่องไร้ประโยชน์ไม่เป็นธรรม นุกนวลที่ได้ยินได้ฟังย่อมเสื่อมศรัทธา เพราะคนเหล่านั้นเมื่อเข้ามาวัดย่อมต้องการความสงบ ต้องการรับคำชี้แนะ ในการประพฤติปฏิบัติธรรม มากกว่าการได้ฟังเรื่องไร้สาระเหล่านั้น สิ่งเหล่านี้ย่อมทำให้ความเชื่อถือในส่วนรวมคือคณะสงฆ์เสียหายได้ และเพื่อป้องกันเหตุดังกล่าวพระพุทธเจ้าจึงทรงแนะนำเรื่องที่ควรพูดคุยกันไว้ เช่นในกถาวัดดู ดังที่กล่าวมาแล้ว

คำสอนทางพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น พระพุทธองค์ทรงสอนให้เร่งเว้นวาทาที่ไม่ดีก่อนแล้วจึงทรงแนะนำว่าเมื่องดเว้นแล้ว ควรจะใช้วาทาที่ดีอย่างไร จึงจะเป็นคุณประโยชน์ ก่อให้เกิดความสุข นอกจากทรงสอนให้พูดแต่ความจริง ถูกกาล ถูกเวลา ถูกโอกาส และวาทานั้นจะต้องเป็นวาทาที่อ่อนหวาน สุภาพ ประกอบด้วยเมตตาจิตแล้ววาทานั้นจะต้องเป็นวาทาที่มีประโยชน์ด้วย ในกรณีนี้แม้วาทาที่กล่าวจะเป็นความจริง ก็ไม่ทรงแนะนำให้ต้องพูดเสมอไป ทรงสอนถึงวิธีการพูดว่าเมื่อไรควรพูดและเมื่อไรควรจะนิ่ง โดยทรงวางหลักเกณฑ์การพูดไว้เป็นบันทัดฐานดังจะได้อธิบายต่อไปนี้

## ๒.๕ หลักเกณฑ์การวินิจฉัยความเป็นสัมมาวาทาตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท

การกล่าวคำจริง ถูกต้อง เป็นสิ่งที่ดี แต่สิ่งที่จริงนั้นไม่จำเป็นต้องมีประโยชน์เสมอไป เพราะความจริงบางอย่างก็ไม่มีประโยชน์ กล่าวอีกอย่างหนึ่งว่าความจริงกับความมีประโยชน์เป็นคนละอย่างกัน ในทำนองเดียวกัน ความพอใจกับความจริงก็เป็นคนละเรื่องกัน และความพอใจกับความมีประโยชน์ก็เป็นคนละเรื่องอีกเช่นกัน ส่วนที่ไม่จริงนั้น พระพุทธเจ้าทรงชี้ลงไปประเด็นเดียวว่าไม่มีประโยชน์<sup>๔๓</sup>

<sup>๔๓</sup> สุเขวาน์ พลอยขุม, เอกสารประกอบการบรรยายวิชาพุทธปรัชญาในชุดตันตปิฎก, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑, (อัครานา)

อีกประการหนึ่งคำพูดที่ไพเราะอ่อนหวานก็อาจจะไม่เป็นสัมมาวาจาเสมอไป เพราะข่มถ้อเอาความคิดหรือเจตนาสุจริตเป็นเครื่องตัดสิน พุทธปรัชญาจึงได้วางหลักสัมมาวาจาเป็นพื้นฐานทางจริยธรรม เพื่อเป็นหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการแสดงพฤติกรรมทางวาจา ดังปรากฏในอภยราชกุมารสูตร ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ชัดเจนถึงหลักการพูดของพระองค์ ๖ ประการคือ

...ตลาคคยอมรู้วาจาที่ไม่จริง ไม่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์...วาจานั้นไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น ตลาคคไม่กล่าววาจานั้น...

...วาจาที่จริง ที่แท้ แต่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์...วาจานั้นไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น ตลาคคไม่กล่าววาจานั้น...

...วาจาที่จริง วาจาที่แท้ และประกอบด้วยประโยชน์...วาจานั้นไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น ...ตลาคคยอมรู้กาลที่จะพยากรณ์วาจานั้น...

...วาจาที่ไม่จริง ไม่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์...วาจานั้นเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น ตลาคคไม่กล่าววาจานั้น...

...วาจาที่จริง ที่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ แต่วาจานั้นเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น ตลาคคไม่กล่าววาจานั้น...

...วาจาที่จริง ที่แท้ และประกอบด้วยประโยชน์...วาจานั้นเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น ...ตลาคคยอมรู้กาลที่จะพยากรณ์วาจานั้น...<sup>๔๔</sup>

จากเนื้อความในพระสูตรนี้ พอจะสรุปได้ว่า คำพูดหรือวาจาที่พระพุทธเจ้าทรงกล่าวนั้นคือ วาจานั้นเป็นความจริง ประกอบด้วยสารประโยชน์เป็นสำคัญ และเหมาะสมแก่กาลเทศะโอกาส และบุคคลด้วย อีกประเด็นหนึ่งถ้าวาจาที่จะกล่าวเป็นเรื่องไม่จริงแล้ว พระองค์ทรงชี้ลงไปเพียงประเด็นเดียวว่าไม่มีประโยชน์ ไม่ว่าจะเป็นที่พอใจของใครหรือไม่ก็ตาม พระพุทธเจ้าจะไม่ทรงตรัสวาจานั้น และแม้แต่วาจานั้นจะเป็นวาจาจริงมีประโยชน์ ก็จะทรงพิจารณาความสมควรแก่กาลเทศะโอกาส และบุคคลก่อน จึงจะตรัส เพราะทรงมุ่งที่ประโยชน์ในการอนุเคราะห์เกื้อกูลสัตว์เป็นสำคัญ

อนึ่งเพื่อให้เกณฑ์การวินิจฉัยเป็นไปอย่างรอบคอบ การวินิจฉัยว่าสิ่งใดคือความดีและสิ่งใดคือความชั่ว ผู้วิจัยเห็นสมควรว่าควรได้นำเอาหลักของกรรมมาเป็นเกณฑ์การวินิจฉัยความเป็นสัมมาวาจาด้วย เพื่อที่จะทำให้สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ในทุกระดับ พระพุทธเจ้าตรัสสอนให้ถือข้อพิจารณาเกี่ยวกับกุศลและอกุศลเป็นหลักแกนกลาง จากนั้นทรงผ่อนขยายออกไป ให้ใช้

<sup>๔๔</sup> ม.ม. ๑๓/๕๔/๗๓.

สำนึกเกี่ยวกับความดีความชั่วของตนเองอย่างที่เราเรียกว่ามโนธรรมและให้ถือมคิผู้รู้เป็นหลักประกอบอ้างอิง ในเกณฑ์การวินิจฉัยความเป็นสัมมาวาจานี้ก็เช่นเดียวกันสามารถพิจารณาโดยถือเอาเจตนาอันเป็นกุศลและอกุศลเป็นเกณฑ์วินิจฉัยการดังนี้

๑. พิจารณาจากมูลเหตุว่า เจตนาอันเกิดจากกุศลมูล คือ อโลกะ อโทสะ อโมหะ หรือเกิดจากกุศลมูลคือ โลกะ โทสะ โมหะ ที่มีอยู่ภายในใจ และแสดงออกมาทางกายและวาจา การแสดงออกเช่นนี้ย่อมถือเอาเจตนาเป็นตัวกรรมดังพุทธพจน์ที่ว่า “เจตนาหิ ภิกขเว กมฺมํ วทามิ เจตยิตฺวา กมฺมํ ภโรติ กายเณ วาจา ย มนสา”. “ดูภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม บุคคลคิดแล้ว จึงกระทำการด้วยกาย ด้วยวาจา และด้วยใจ”<sup>๔๔</sup> ในความหมายนี้วาจาที่ประกอบด้วยกุศลกรรมที่เกิดขึ้นด้วยเมตตาด้วยปัญญาในการสร้างสรรค์สิ่งดีงามให้เกิดขึ้น วาจาจึงเรียกว่า วาจาชอบ หรือสัมมาวาจา ส่วนวาจาที่ประกอบด้วยเจตนาที่เป็นอกุศลที่เป็นไปในทางเบียดเบียน เกิดขึ้นจากความโกรธ ความริษยา ความโลภหรือความหลงผิด อันทำให้จิตใจของคนก็เป็นทุกข์ เป็นไปเพื่อความเสื่อม เป็นสิ่งที่เกิดโทษกับตนเองและผู้อื่นวาจาเช่นนี้เรียกว่า มิจฉาวาจา

๒. พิจารณาตามสภาวะว่าเป็นสภาพเกื้อกูลแก่ชีวิตจิตใจหรือไม่ ส่งเสริมหรือบั่นทอนคุณภาพของจิต ก่อให้เกิดสุขหรือทุกข์ขึ้นในจิตใจ ทำให้กุศลกรรมหรืออกุศลกรรมเจริญขึ้นหรือลดน้อยลง เจตนาหรือความตั้งใจที่จะกล่าววาจาชอบเสมอๆ นั้น ย่อมเป็นการสั่งสมความดีไว้ในจิตใจ ช่วยให้จิตใจโน้มนำไปหาสิ่งที่ดีงามตลอดเวลา เท่ากับช่วยเพิ่มพูนคุณภาพของจิตใจให้มีคุณสมบัติที่ดี ในขณะที่เดียวกันการกล่าววาจาที่ชั่วร้ายเสมอๆ ย่อมทำให้จิตใจประสบแต่ความทุกข์ เร่าร้อน ขุ่นมัว หรือการมีเจตนาที่จะก่อทุกข์ให้เกิดขึ้นกับผู้อื่น ด้วยความคิดเบียดเบียน ประทุษร้ายก็เป็นการลดสมรรถภาพของจิตเช่นเดียวกัน อุปมาดังหยดน้ำลงในแก้วที่ละหยดๆ ผู้กระทำจึงควรเลือกที่จะเก็บหยดน้ำสะอาด คือเลือกที่จะกล่าวแต่วาจาที่ให้ประโยชน์มากกว่าสะสมหยดน้ำสกปรกคือการกล่าววาจาที่ให้โทษนั่นเอง เพราะกรรมดีหรือชั่วนั้นย่อมสะสมอยู่ไม่หายไปไหนดังพุทธพจน์ปรากฏในจิตตสัมภุตชาดกฯว่า “กรรมทุกอย่างที่นรชนสั่งสมไว้แล้ว ย่อมมีผลเสมอไป ขึ้นชื่อว่ากรรมแม้จะเล็กน้อยที่จะไม่ให้ผลเป็นอันไม่มี...”<sup>๔๕</sup>

๓. ใช้มโนธรรมหรือความรู้สึกผิดชอบชั่วดีของตนเองพิจารณา ว่าการใช้วาจานั้นตนเองติเตียนตนเองได้หรือไม่เสียความเคารพในตนหรือไม่ วิญญูชนหรือนักปราชญ์ผู้รู้ชั้นขมสรรเสริญหรือติเตียน การกล่าววาจาใดออกไปแม้ผู้อื่นไม่รู้เจตนา แต่คนที่รู้ดีก็คือตนเอง ว่าวาจาที่กล่าวนั้นถูกต้องดีงามหรือมีเจตนาร้ายแอบแฝง ผู้มีหิริคือความละอายต่อบาป และโอตฺปปะ

<sup>๔๔</sup> อัง.มก. ๒๒/๓๓๔/๓๖๘.

<sup>๔๕</sup> พุ.ชา. ๒๗/๒๐๕๔/๓๕๘.

คือความเกรงกลัวต่อบาป ต่อการกระทำที่เป็นบาปหรือผลของบาป หรือผู้มีกุศลมโนธรรมอยู่ในใจของตน ถึงแยกแยะความถูกต้องดีเลว ก่อนที่จะได้กล่าววาจานั้นออกมา อันเป็นลักษณะของผู้เจริญแล้วด้วยปัญญาตนเอง วาจาใดที่ตนยอมรับ วิญญูชนหรือบัณฑิตชั้นชมสรรเสริญ ว่าเป็นสิ่งสมควร ตนไม่คิดเสียตนเอง และผู้อื่นไม่คิดเสีย และสามารถเคารพในความถูกต้องของวาจานั้นได้ จึงควรกล่าววาจานั้น

๔. พิจารณาลักษณะหรือผลของการกระทำ แม้การกล่าววาจาจริง ถูกต้อง สุภาพ ไพเราะ หากแต่วาจานั้นก่อให้เกิดโทษหรือเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนหรือผู้อื่น ทำให้ตนเองหรือผู้อื่นเดือดร้อน หรือวาจานั้นไร้สาระเหลวไหล เพื่อเจ้อ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ วาจานั้นย่อมไม่ใช่สัมมาวาจา แต่วาจาใดแม้พูดด้วยถ้อยคำที่ไม่ไพเราะชวนฟังแต่เป็นวาจาที่เกิดจากความเมตตา ประกอบด้วยความหวังดีจริงใจ มุ่งประโยชน์แก่ผู้ฟังเป็นสำคัญ เช่น คำสั่งสอนของพ่อแม่ ครู อาจารย์ หรือคำแนะนำที่ดีของกัลยาณมิตร ที่เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขอย่างแท้จริง วาจานั้นก็จัดว่าเป็นสัมมาวาจา ดังจะเห็นได้จากคำสนทนาระหว่างพระเจ้าปเสนทิโกศลที่ทรงถามพระอานนท์เกี่ยวกับความหมายของกรรมดีหรือกรรมชั่ว ท่านก็ได้ถือหลักเกณฑ์ทั้งหมดที่กล่าวมาแล้วข้างต้น เข้าสัมพันธ์กันทั้งหมดดังนี้

...ความประพฤติทางกาย...ทางวาจา...ทางใจ ที่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตน ก็ดี เป็นไปเพื่อเบียดเบียนผู้อื่นก็ดี เป็นไปเพื่อเบียดเบียนทั้งสองฝ่ายก็ดี ที่อกุศลธรรมทั้งหลายย่อมเจริญยิ่งแก่เขา กุศลธรรมทั้งหลายย่อมเสื่อมถอยไปมหาบพิตร ความประพฤติทางกาย...ทางวาจา...ทางใจ อย่างนี้แล ที่สมณพราหมณ์ทั้งหลายเป็นผู้เป็นวิญญูจะพึงกล่าวโทษได้...

...ความประพฤติทางกาย...ทางวาจา...ทางใจ ที่มีสุขเป็นผล คือ ความประพฤติ...ที่ไม่เป็นไปทั้งเพื่อเบียดเบียนตน ทั้งเพื่อเบียดเบียนผู้อื่น ทั้งเพื่อเบียดเบียนทั้งสองฝ่าย ที่อกุศลธรรมทั้งหลายย่อมเสื่อมถอย และกุศลธรรมทั้งหลายย่อมเจริญยิ่งแก่เขา, มหาบพิตร ความประพฤติทางกาย...ทางวาจา...ทางใจ อย่างนี้แล ที่สมณพราหมณ์ทั้งหลายเป็นผู้เป็นวิญญูไม่พึงกล่าวโทษได้...<sup>๔๖</sup>

ในการนำหลักของกรรมมาขยายผลแก่การวินิจฉัยความเป็นสัมมาวาจานั้น ก็เพื่อให้ทุกคนสำรวจระวังและมองเห็นประโยชน์และโทษของการใช้วาจาทุกครั้ง เพราะวาจาที่กล่าวออกมานั้นย่อมมาจากเจตนาในใจหรือเท่ากับเป็นเจตน์เจ้านางที่แสดงออกเป็นการกระทำ การแสดง

<sup>๔๖</sup> ม.ม. ๑๓/๕๕๓- ๕๕๔/๓๗๘- ๓๘๑.



เจตนาหรือเจตน์เจานงั้นจึงควรที่จะใคร่ครวญพิจารณาให้รอบคอบเสียก่อนว่าถูกต้อง เหมาะสม แล้วจึงทำ ดังพุทธพจน์ที่ว่า “...นิสฺสมมฺภรณํ เสนุโย” “ใคร่ครวญก่อน แล้วจึงกระทำ...”<sup>๔๔</sup> เพราะสิ่งที่กระทำนั้น นอกจากจะให้ผลในปัจจุบันแล้วอาจมีผลต่อเนื่องเป็นคุณหรือโทษในอนาคตด้วย และยังเป็นผลที่สืบเนื่องอยู่ภายในใจ เพื่อเกื้อกูลก่อเกิดความดีงามหรือเพื่อทำให้เกิดทุกข์โทษแก่จิตใจของตนเองตลอดไปอีกด้วย

## ๒.๖ ประเภทของสัมมาวาจา

ความดีในพุทธปรัชญาเถรวาทเป็นเรื่องของศีลและธรรม หรืออาจเรียกรวมกันอย่างไม่นิยามเรียกกันว่า ศีลธรรม ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติเพื่อความดีของชีวิต หรือเพื่อการมีชีวิตอยู่อย่างมีความสุขนั่นเอง และเรื่องของศีลธรรมนั้นก็เป็นการปฏิบัติระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์ด้วยกัน ฉะนั้น เรื่องของศีลธรรมในพุทธศาสนาจึงเป็นเรื่องของมนุษย์และเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากความจำเป็นของชีวิต เพื่อสนองธรรมชาติของชีวิต เพราะหลักศีลธรรมนั้นเป็นหลักปฏิบัติเพื่อเอื้ออำนวยให้ชีวิตดำเนินไปอย่างเป็นปกติ พร้อมทั้งส่งเสริมให้ชีวิตพัฒนาตนเอง จนกระทั่งสามารถบรรลุถึงเป้าหมายสูงสุดของชีวิตด้วย

พุทธศาสนามีได้ถือว่า ดีทุกอย่างเท่ากันหมด หรือว่าชั่วทุกอย่างเท่ากันหมด แต่ถือว่าดี-ชั่ว มีหลายระดับแตกต่างกันออกไปตามคุณภาพหรือน้ำหนักของผลที่มีต่อชีวิตมนุษย์ และคำว่าคุณภาพหรือน้ำหนักที่จะเป็นตัวบ่งชี้ถึงระดับความดีดังกล่าวนี้ก็คือ ถ้ามองในแง่หนึ่งซึ่งอาจเรียกได้ว่า ผลเชิงลบ ก็ได้แก่ สามารถลดกิเลสหรือกำจัดความทุกข์ของชีวิตได้แค่ไหน ถ้ามองอีกแง่หนึ่งซึ่งเรียกว่าผลเชิงบวก ก็ได้แก่สามารถเพิ่มคุณธรรม หรือให้ความสุขแก่ชีวิตได้แค่ไหน ทั้งนี้เพราะพุทธศาสนาถือว่ากิเลสหรือความชั่วเป็นเหตุของความทุกข์ คุณธรรมหรือความดีเป็นเหตุของความสุข ฉะนั้นมาตรฐานสำหรับวัดระดับความดีความชั่วก็คือ ความสุข ความทุกข์ ความบริสุทธิ์ ความเศร้าหมอง อันเป็นผลมาจากความดีความช่วนั่นเอง

การจัดระดับความดีในทางพุทธศาสนาจึงสรุปได้ใน ๓ ลักษณะกว้างๆ คือ ความดีขั้นต้น ความดีขั้นกลาง และความดีขั้นสูง ซึ่งท่านเรียกว่า “อาทิกัลยาณะ มัชฌกัลยาณะ ปริโยสานกัลยาณะ บ้าง เรียกว่า ประโยชน์ปัจจุบัน ประโยชน์ภายหน้า ประโยชน์อย่างยิ่ง บ้าง ซึ่งมีความหมายครอบคลุมความดีในทุกระดับชีวิตของมนุษย์”<sup>๔๕</sup>

<sup>๔๔</sup> อก. อฎฺฐก. ๒๓/๑๐๒/๑๔๒.

<sup>๔๕</sup> สุเชาวน์ พลอยชุม, เอกสารประกอบการบรรยายวิชาพุทธปรัชญาในสุดตันตปิฎก, อ้างแล้ว, หน้า ๑๐๐ - ๑๐๑.

ในการประกอบสัมมาวาจา ก็คือการกระทำความดี ในความหมายนี้เช่นเดียวกัน พระพุทธเจ้าทรงสอนให้กล่าวสัมมาวาจาหรือวาจาชอบไว้ในข้อธรรมหลายระดับด้วยกัน แต่โดยหลักใหญ่ๆ ก็แบ่งออกเป็นสองประเภทคือ สัมมาวาจาที่เป็น โลภียะ อันได้แก่สัมมาวาจาที่เป็นความดีในระดับต้น คือการมีปียวาจาต่อกันเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างเป็นสุขเรียกว่าความดีระดับปุลุชน และสัมมาวาจาที่เป็นความดีในระดับกลางคือการยึดมั่นในศีลกรรมบท ๑๐ หรือการกล่าวแต่วาจาสุภาพดีเพื่อก่อให้เกิดสาระประโยชน์ เพื่อแก้ปัญหา และกำจัดความทุกข์ในชีวิต ให้มีความสุขแก่จิตใจของผู้ปฏิบัติที่เรียกว่า ความดีระดับภคยาณชน อีกประเภทหนึ่งคือ สัมมาวาจาที่เป็น โลกุตตระ หรือความดีขั้นสูง คือสัมมาวาจาที่เป็นอริยมรรคเพื่อเครื่องนำทางการประพฤติปฏิบัติไปสู่ความหลุดพ้นจากทุกข์หรือกิเลสทั้งปวง อันเป็นผลจากการพัฒนาชีวิตจนมีศีลมีธรรมบริบูรณ์ ความสมบูรณ์ทางศีลธรรมนั่นเองที่ทำให้ลาภกิเลสเหล่านั้น และเราเรียกผู้บรรลุความดีในระดับนี้ว่า “อารยชน หรือ อริยบุคคล”<sup>๕๐</sup> ดังจะกล่าวได้โดยลำดับดังนี้คือ

#### ๒.๖.๑ สัมมาวาจาที่เป็นโลภียะระดับปุลุชน

##### (๑) สัมมาวาจาในสังคหัตถุ

สัมมาวาจาในสังคหัตถุ ๔ ได้แก่ ปียวาจาหรือเปยวัชชะ สังคหัตถุ ๔ คือธรรมที่นำไปสู่การสงเคราะห์อนุเคราะห์ซึ่งกันและกัน ๔ ประการ มีลักษณะเป็นการสร้างมนุษยสัมพันธ์ด้วยใจรัก มีเมตตา ปรารถนาดีต่อกันอย่างต่อเนื่อง สามารถประสานคนจากจุดย่อยจนถึงโลกโดยรวมให้อยู่ร่วมกันฉันท์มิตร สัมมาวาจาในธรรมข้อนี้ได้แก่ปียวาจา คือการเจรจาด้วยคำที่น่ารัก ไพเราะอ่อนหวาน แสดงออกซึ่งความรัก เมตตาหวังดี เป็นมิตรต่อคนที่ตนพูดด้วย และที่สำคัญคือต้องเป็นคำพูดที่ไม่เป็นโทษ ประกอบด้วยเนื้อหาสาระ โดยมีพื้นฐานการพูดที่เป็นเมตตาว่าจต่อกัน

##### (๒) สัมมาวาจาในสาราณียธรรม

สัมมาวาจาในสาราณียธรรม ๖ ได้แก่ เมตตาวาจากรรม พูดต่อกันด้วยเมตตา คือ ช่วยบอกแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ สั่งสอนหรือแนะนำตักเตือนกันด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพแสดงความเคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง อันเป็นธรรมอีกประการหนึ่งซึ่งนำไปสู่ความรักใคร่ผูกพันกัน โดยอาศัยเมตตาเป็นฐานเช่นเดียวกัน ด้วยความหวังดีต่อผู้ฟัง หรือผู้ที่ตนพูดถึง โดยมองจากเนื้อหาสาระของวาจาที่เป็นคำจริง เป็นธรรม และคำนึงถึงความรู้สึกของผู้ฟัง เป็นเรื่องที่มีประโยชน์และสมควรแก่เวลาและโอกาสด้วย โดยมุ่งเอาประโยชน์แก่คนทุกฝ่ายเป็นสำคัญ

<sup>๕๐</sup> เรื่องเดียวกัน.

## (๓) สัมมาวาจาในทิสทั้ง ๖

คือสัมมาวาจาของบุคคลที่เราเกี่ยวข้องกับด้วย ในทิสเบื้องต้นหน้าคือ บิคามารดา สัมมาวาจาที่ บิคามารดาหิงอนุเคราะห์บุตรธิดา ได้แก่ การสอนไม่ให้ทำชั่ว และให้ตั้งอยู่ในความดี ถือว่าเป็น วาจาชอบ ที่ประกอบด้วยเมตตา และหวังประโยชน์แก่บุตรธิดาเป็นสำคัญ อันเป็นสัมมาวาจา ประเภท กลาสัมมาวาจา

ในทิสเบื้องขวา คือ ครูอาจารย์ สัมมาวาจาประเภทนี้เป็นกลาสัมมาวาจาอีกประเภทหนึ่ง หมายถึงครูอาจารย์หิงอนุเคราะห์ศิษย์ ด้วยคำสอนแนะนำให้เป็นคนดี สอนวิชาให้เข้าใจแจ่มแจ้ง สอนศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง กล่าววาจายกย่องให้ปรากฏในหมู่เพื่อน และ สอนให้ปฏิบัติได้จริงเพื่อ เป็นเครื่องคุ้มกันภัยในสารทิส

ในทิสเบื้องหลัง ได้แก่บุตรภริยา สัมมาวาจาที่หิงปฏิบัติต่อกัน คือการกล่าววาจาจริง ไพเราะ และไม่ดูหมิ่นกัน

ในทิสเบื้องซ้าย ได้แก่มิตรสหาย สัมมาวาจาที่ควรมีต่อมิตรสหาย คือคำพูดที่มีน้ำใจ เอื้อเฟื้อต่อกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

ในทิสเบื้องล่าง คือ คนรับใช้และคนงาน สัมมาวาจาเป็นการกล่าววาจาเมตตาที่นายควรมีต่อคนรับใช้ และสัมมาวาจาที่คนรับใช้ควรมีต่อนายจ้างคือวาจาที่ยกย่องความดีของนายให้ปรากฏ

ในทิสเบื้องบน คือพระสงฆ์ สมณพราหมณ์ สัมมาวาจาที่ตฤหัสถ์หิงกระทำต่อพระสงฆ์ คือ วาจาที่มีเมตตา ให้ความเคารพ ส่วนสัมมาวาจาที่พระสงฆ์ และสมณพราหมณ์หิงมีต่อตฤหัสถ์ คือ คำสอนแนะนำให้ละเว้นความชั่ว ตั้งอยู่ในความดี วาจาที่แสดงความปรารถนาดี สอนในสิ่งที่ไม่เคยฟังให้ได้ฟัง และสอนในสิ่งที่เคยฟังแล้วให้แจ่มแจ้ง สุดท้ายคือการบอกทางสวรรค์ได้แก่ “สอนวิธีการดำเนินชีวิตให้มีความสุขความเจริญ”<sup>๔๐</sup>

## (๔) สัมมาวาจาในฆราวาสธรรมและในอริยฐานธรรม

สัมมาวาจาในฆราวาสธรรมและในอริยฐานธรรม ได้แก่ สัจจะ คือสัมมาวาจาอันเกิดจากความจริงใจในคำพูด มีความหนักแน่นมั่นคง เพราะตระหนักว่า คนเราจะมีเกียรติได้เพราะความสัตย์ แสดงให้เห็นถึงความรับผิดชอบต่อความดีที่ตนต้องทำให้เป็นไปตามนั้น พระพุทธเจ้าทรงใช้คำว่า “ตามรักษาสัจจะ”

<sup>๔๐</sup> ชัยวัฒน์ อัดพัฒน์ และ ทวี ผลสมภพ, หลักพุทธศาสนา, ( กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๑), หน้า ๔๕.

## ๖.๒.๒ สัมมาวาจาที่เป็นโลกียะระดับกัลยาณชน

### (๑) สัมมาวาจาในวจาสุภายิต

สัมมาวาจาที่เป็นวจาสุภายิต วจาสุภายิต หมายถึง คำพูดที่ผู้พูดมีสติในการพูด คิดก่อนพูด โดยกลั่นกรองคำพูดให้เหมาะสมแก่เวลา บุคคล สถานที่ พูดคำสัตย์จริง พูดไพเราะอ่อนหวาน พูดเป็นประโยชน์และพูดด้วยจิตเมตตาเป็นวาจาที่ปราศจากโทษซึ่งปัญญาชนกล่าวคติเตือนไม่ได้ วจาสุภายิตต้องประกอบด้วยองค์ ๕ จะขาดส่วนประกอบข้อใดข้อหนึ่งไม่ได้ ถ้าขาดข้อใดข้อหนึ่งแสดงว่าไม่ครบองค์ ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสไว้ในวจาสูตรว่า “เป็นวาจาที่กล่าวถูกกาลเทศะ เป็นวาจาที่กล่าวเป็นสัจ เป็นวาจาที่กล่าวอ่อนหวาน เป็นวาจาที่ประกอบด้วยประโยชน์ เป็นวาจาที่กล่าวด้วยเมตตาจิต”<sup>๕๒</sup>

คำพูดจริง หรือคำสัตย์ คำพูดดี คำพูดที่เป็นธรรม ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่นดังพุทธพจน์ที่ว่า ...“บุคคลพึงกล่าวแต่วาจาที่ไม่เป็นเหตุยังตนและคนอื่นให้เดือดร้อน วาจานั้นแล เป็นสุภายิตแท้...”<sup>๕๓</sup> วจาสุภายิตจึงเป็นคำพูดที่สร้างสรรค์สามัคคีสุภาพไพเราะอ่อนหวาน ประณีตละเอียดอ่อน เกลี้ยงเกลา เป็นที่รัก ประกอบด้วยสาระประโยชน์ ไม่มีโทษ และมีเหตุผลน่าเชื่อถือ เกิดจากเจตนาดี ปราปรณาคดี ประกอบด้วยเมตตา วิญญูชนทั้งหลายไม่ติเตียน เป็นคำพูดที่ถูกจังหวะ ถูกกาล ถูกเวลา หรือโอกาส คือ “ กาลเนน ภาสิตา” พูดถูกกาลเทศะ คำพูดนั้นเป็นคำพูดของบัณฑิตนั่นเอง

### (๒) สัมมาวาจาในศีลพื้นฐาน

สัมมาวาจาที่เป็นศีลพื้นฐาน ศีลคือความประพฤติหรือถ้าจะพูดให้เต็มความหมายแท้จริงคือระเบียบความเป็นอยู่ทั้งส่วนตัวและที่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมทางกายวาจา ตลอดจนการทำมาหาเลี้ยงชีพ ซึ่งได้กำหนดวางไว้เพื่อให้ความเป็นอยู่นั้น กลายเป็นสภาพอันเอื้ออำนวยแก่การปฏิบัติกิจต่างๆ ที่เป็นไปเพื่อเข้าถึงจุดหมายอันดีงาม ซึ่งเป็นอุดมคติของคนในสังคมหรือชุมชนนั้น โดยทั่วไประเบียบความประพฤตินี้ จะมีลักษณะเป็นการปิดกั้นโอกาส ที่จะทำความเชื่อและส่งเสริมโอกาสสำหรับทำความดี โดยฝึกคนให้รู้จักสร้างความสัมพันธ์ด้านกายวาจาที่ดีงาม กับสภาพแวดล้อมอันจะเป็นผลเอื้ออำนวยแก่การดำรงอยู่ทั้งของตนและชุมชน หรือสังคมของตนและเอื้ออำนวยแก่การทำกิจต่างๆ ที่ยิ่งๆ ขึ้นไป พร้อมกันนั้นก็เป็นการฝึกอบรมชีวิตด้านกายและวาจาของบุคคลให้มีความพร้อมยิ่งขึ้น ในอันที่จะเสวยผลและที่จะทำกิจเช่นนั้นด้วย เฉพาะอย่างยิ่ง

<sup>๕๒</sup> อ.ญ.ปญจก. ๒๒/๑๕๘/๒๑๖.

<sup>๕๓</sup> ส.ส. ๑๕/๗๔๐/๒๒๕.

เป็นความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทางสังคม คือการอยู่ร่วมกันด้วยดีระหว่างมนุษย์ด้วยกัน ในสภาพที่เกื้อกูลเช่นนั้น สมาชิกแต่ละคนนอกจากจะสามารถดำรงตนอยู่ได้ด้วยดีแล้ว ยังมีโอกาสที่จะกระทำสิ่งที่ดีงามหรือเข้าถึงสิ่งที่มีคุณค่าสูงขึ้นไปอีกด้วย”<sup>๔๔</sup>

ศีลชั้นพื้นฐานหรือขั้นต้นที่สุด คือ ศีล ๕ พระพุทธองค์ทรงจัดไว้เป็นข้อปฏิบัติเบื้องต้นที่เกี่ยวกับการแสดงออกทางกายวาจา ที่พึงแสดงต่อกันระหว่างมนุษย์ หรือเป็นความสัมพันธ์ทางสังคมอันเป็นการกระทำที่ปรากฏเป็นรูปเป็นร่างเห็นได้ชัด เพื่อกำจัดกิเลสหายาบ ที่ทรงวางไว้เป็นพื้นฐานสำหรับสอนคฤหัสถ์คือชาวบ้าน โดยมีสาระที่มุ่งการประพฤติตนเพื่อการไม่เบียดเบียน ซึ่งเป็นขั้นต้นที่สุดของการสร้างสภาพแวดล้อมทางสังคมที่เกื้อกูลกัน และเพื่อย้อนกลับมาฝึกหัดขัดเกลาตนเอง เพื่อจุดหมายที่จำเพาะมากยิ่งขึ้นไป สัมมวาจาที่เป็นองค์ของศีลในความหมายนี้ คือ บัญญัติของศีลข้อที่ ๔ ได้แก่ “...การละมุสาวาท คือเว้นขาดจากการพูดเท็จ และกล่าวแต่คำสัตย์ ชำรงสัตย์จะ ชื่อตรง เชื่อถือได้ ไม่ลวงโลก...”<sup>๔๕</sup> อันหมายถึงการไม่พูดโกหก หรือไม่ใช้วาจาละเมิดความจริงเพราะเห็นแก่ตนหรือเห็นแก่อามิสและมุ่งทำลายผู้อื่น ในส่วนนี้สัมมวาจามีลักษณะเป็นองค์ของศีลด้วยการงดเว้นการเบียดเบียน ไม่ให้เป็นคนพูดปดหลอกลวง เชื่อถือไม่ได้ อันจะก่อให้เกิดโทษต่อตนเองคือทำให้ผู้อื่นไม่เชื่อถือในคำพูด เป็นที่ไม่ไว้วางใจแก่คนอื่น และอาจมีผลเสียต่อคนอื่นและส่วนรวมอีกด้วย นอกจากนี้ยังมีลักษณะเป็นการสอนให้ยึดถือความถูกต้องในความดี คือการกล่าวแต่คำสัตย์ (ความจริง) รักษาสัตย์จะ เพื่อสร้างอุปนิสัยที่ดีให้เกิดขึ้นใจจิตใจตนเอง ไม่เบียดเบียนผู้อื่นด้วยวาจาที่ไม่จริง ทำให้ผู้อื่นเชื่อถือในวาจา และเป็นที่ไม่ไว้วางใจแก่บุคคลอื่นด้วย ทั้งยังเป็นการเตรียมพร้อมที่จะเข้าใจถึงเหตุและผลในการประพฤติปฏิบัติ เพื่อที่จะนำไปสู่การกระทำสิ่งที่ดีงามและมีคุณค่าต่อไป

#### (๓) สัมมวาจาในกุศลกรรมบถ ๑๐

สัมมวาจาที่เป็นกุศลกรรมบถ ๑๐ สัมมวาจาในขั้นกุศลกรรมบถ ถือเป็นศีลชั้นละเอียดยิ่งขึ้น คือไม่เพียงเป็นข้อปฏิบัติในการควบคุมแต่เฉพาะการแสดงออกภายนอก คือ กายและวาจาเท่านั้น แต่ลึกซึ้งเข้าไปถึงจิตใจโดยมุ่งเอาเจตนาหรือความตั้งใจที่จะงดเว้นการกล่าววาจาที่ไม่ดีทั้งหมด คือนอกจากมีเจตนางดเว้นจากการกล่าวมุสาวาทแล้ว ยังรวมถึงเจตนางดเว้นจากวาจาต่อเสียด วาจาหยาบคาย และการพูดเพื่อเชือดด้วย และเมื่อพิจารณาความหมายตามหลักฐานที่ปรากฏในมหาจัตตาริสกสูตร ปรากฏคำจำกัดความในเจตนางดเว้นนี้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ก็

<sup>๔๔</sup> พระธรรมปิฎก, พุทธธรรม, อ่างแก้ว, หน้า ๔๑๕.

<sup>๔๕</sup> บ.ม. ๑๓/๖๓๘/๔๓๕.

สัมมาวาจา...เป็นไฉน นี้เรียกว่า สัมมาวาจา คือ เจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ เจตนางดเว้นการพูด  
 ส่อเสียด เจตนางดเว้นการพูดคำหยาบคาย เจตนางดเว้นการพูดเพื่อเจ้า”<sup>๔๖</sup>

พระพุทธองค์ทรงเปรียบเทียบการงดเว้นทางวาจาไว้ว่าเป็นกุศลกรรมบถ ๑๐ อันเป็น  
 เครื่องชำระตัวให้สะอาด อันประกอบด้วยเครื่องชำระตัวทางกาย ๓ ประการคือ เว้นปาณาติบาต  
 อทินนาทาน กามสุมิฉฉาจาร เครื่องชำระตัวทางวาจา ๔ ประการคือ เว้น มุสาวาท ปิฎณาวาจา  
 ผรุสวาจา สัมผัสปลาลปะ เครื่องชำระตัวทางใจ ๓ ประการคือ อนภิชฌา อพยาบาท และสัมมาทิฐิ  
 ซึ่งจะได้กล่าวถึงเครื่องชำระตัวทางวาจา ๔ ประการ ดังปรากฏในทศสูตรว่า

...ดูกรจุนทะ ความสะอาดทางวาจามี ๔ อย่าง อย่างไรเล่า ดูกรจุนทะบุคคล  
 บางคนในโลกนี้

ละการพูดเท็จ เว้นขาดจากการพูดเท็จ อยู่ในสภา ในบริษัท ในท่ามกลางญาติ  
 ในท่ามกลางเสนา หรือในท่ามกลางราชสกุล ถูกผู้อื่นนำไปเป็นพยานซักถามว่า มา  
 เกิด บุรุษผู้เจริญท่านรู้สิ่งใดจงพูดสิ่งนั้น บุรุษนั้นเมื่อไม่รู้ก็บอกว่าไม่รู้ หรือเมื่อรู้ก็  
 บอกว่ารู้ เมื่อไม่เห็นก็บอกว่าไม่เห็น หรือเมื่อเห็นก็บอกว่าเห็น ไม่เป็นผู้กล่าวเท็จ  
 ทั้งรู้ เพราะเหตุแห่งตน เพราะเหตุแห่งผู้อื่นบ้าง หรือเพราะเหตุเห็นแก่อำมิส  
 เล็กน้อย

ละคำส่อเสียด เว้นขาดจากคำส่อเสียด ฟังข้างนี้แล้ว ไปบอกข้างโน้น เพื่อ  
 ทำลายคนหมู่นี้ หรือฟังจากข้างโน้นแล้ว ไม่มาบอกข้างนี้เพื่อทำลายคนหมู่นี้  
 สมานคนที่แตกร้างกันแล้วบ้าง ส่งเสริมคนที่พร้อมเพรียงกันแล้วบ้าง ชอบคนผู้  
 พร้อมเพรียงกัน ยินดีคนผู้พร้อมเพรียงกันเพลิดเพลिन ในคนผู้พร้อมเพรียงกัน กล่าว  
 วาจาที่ทำให้คนพร้อมเพรียงกัน

ละคำหยาบ เว้นขาดจากคำหยาบ กล่าววาจาที่ไม่มีโทษ เพราะหูชวนให้รัก  
 จับใจ เป็นของชาวเมือง คนส่วนมากรักใคร่ พอใจ

ละคำเพื่อเจ้า เว้นขาดจากคำเพื่อเจ้า พูดถูกกาล พูดแต่คำที่เป็นจริง พูดอิง  
 อรรถ พูดอิงธรรม พูดอิงวินัยพูดแต่คำมีหลักฐาน มีที่อ้างอิง มีที่กำหนด  
 ประกอบด้วยประโยชน์ โดยกาลอันควร

ดูกรจุนทะความสะอาดทางวาจามี ๔ อย่าง อย่างนี้แล...บุคคลผู้ประกอบด้วย  
 กุศลกรรมบถ ๑๐ ประการนี้ ถึงตอนเช้าตรู่ ลุกขึ้นจากที่นอน จะมาลูบแผ่นดินก็

<sup>๔๖</sup> ม.ญ. ๑๔/๒๖๗/๑๔๗.

เป็นผู้สะอาดอยู่นั่นเอง ถึงจะไม่ลูบแผ่นดิน ก็เป็นผู้สะอาดอยู่นั่นเอง เพราะว่ากุศลกรรมบถ ๑๐ ประการนี้ เป็นความสะอาดด้วยเป็นตัวทำให้สะอาดด้วย....”<sup>๔๑</sup>

จะเห็นได้ว่าสัมมาวาจาที่เป็นกุศลกรรมบถนี้มีลักษณะเช่นเดียวกับศีล ๕ คือมีลักษณะเป็นทั้งองค์ของศีลและมีลักษณะที่เป็นธรรมในเวลาเดียวกัน คือนอกจากพระพุทธองค์จะสอนให้งดเว้นจากการกล่าววาจาที่ไม่ดีทั้งหมดแล้ว ยังทรงสอนด้วยว่า ควรใช้วาจาที่ดีอย่างไรจึงจะถูกต้อง แต่กุศลกรรมบถ ๑๐ นี้ท่านทรงเปรียบเทียบด้วยว่าเป็นเครื่องชำระตัวให้สะอาดด้วย เท่ากับเป็นการยกระดับการใช้วาจาขึ้นไปอีก และแจกแจงการงดเว้นเกี่ยวกับวาจาในรายละเอียดมากขึ้น รวมทั้งสอนถึงการใช้วาจาที่ดีและถูกต้องให้ประณีตขึ้น โดยลำดับ เท่ากับเป็นการขยายการกระทำความดีออกไปเรื่อยๆ เพื่อให้เกิดการสร้างสรรคความดีให้ได้ผลไปจนถึงขั้นสูงสุด

อย่างไรก็ตามสัมมาวาจาในฐานะที่เป็นศีลพื้นฐานและกุศลกรรมบถนี้ ก็ยังเป็นการสอนให้ปฏิบัติเฉพาะตนหรือสอนให้กระทำด้วยตนเอง โดยมุ่งประโยชน์ในความคิดของตนเป็นเบื้องต้นและความดีต่อผู้อื่นคือการไม่เบียดเบียนกันเป็นจุดหมายลำดับถัดไป เมื่อปฏิบัติไปจนเกิดความเข้าใจในเหตุและผลที่ควรหรือไม่ควรกระทำก็จะย้อนกลับมาขัดเกลาตนเองให้ประพฤติปฏิบัติดียิ่งขึ้นคือถือเอาสัมมาวาจาในกุศลกรรมบถ ๑๐ เป็นข้อปฏิบัติที่ละเอียดมากขึ้นไปอีก ความหมายหนึ่งของกุศลกรรมบถนี้ท่านเรียกขานอีกอย่างหนึ่งว่า ธรรมจริยา หรือ อารยธรรม คือธรรมของอารยชน ธรรมที่ทำให้เป็นอารยชน ในความสำคัญอย่างยิ่งของการใช้วาจาที่ต้องการจะชี้ให้เห็นอีกประการหนึ่งก็คือ กุศลกรรมบถ ๑๐ หรือธรรมจริยา นี้นับเนื่องเข้าเป็นส่วนแรกของไตรสิกขา คือ อริศีล (การสำรวมระวังในกายวาจา) เมื่อสามารถควบคุมตนได้ดีแล้ว จิตจึงสงบก้าวไปสู่ความเป็นอริจิต และเป็นสิ่งนำไปสู่อริปัญญาคือการใช้ปัญญาให้ลึกซึ้งตามความเป็นจริง เพราะศีลที่ปฏิบัติอย่างถูกต้องย่อมเป็นไปเพื่อสมาธิ ดังตัวอย่างที่นำสังเกต เช่นลักษณะหนึ่งของคำหยาบคาย ได้แก่ไม่ช่วยให้เกิดสมาธิ การกล่าวคำสุภาพจึงมีความมุ่งหมายอีกอย่างหนึ่งว่าเพื่อช่วยเกื้อกูลแก่สมาธิ ทั้งสัมมาวาจาในกุศลกรรมบถ ๑๐ หรือธรรมจริยา ก็ยังเป็นส่วนของสัมมาวาจาที่เป็นองค์มรรค ในมัชฌิมาปฏิปทา ต่างกันตรงที่ สัมมาวาจาในส่วนนี้ ยังคงเป็นเพียงสัมมาวาจาที่เป็นโลกียะเท่านั้น แต่ก็เพื่อที่จะก้าวไปสู่ความเป็นสัมมาวาจาในโลกุตระเมื่อได้พัฒนาไปพร้อมๆกับมรรคองค์อื่นๆต่อไป

#### (๔) สัมมาวาจาในศีลวินัย

สัมมาวาจาที่เป็นศีลวินัย ระบบคุณธรรมและจริยธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาทนั้นมีลักษณะประสานเกี่ยวเนื่องกัน ไปเป็นระบบตั้งแต่ระดับพื้นฐานของปัจเจกชนขยายต่อไปจนถึง

<sup>๔๑</sup> อจ.ทสก. ๒๔/๑๖๕/๒๔๑.

ระดับพหุชน เพื่อให้การอยู่ร่วมกันเป็นไปด้วยความสงบเรียบร้อย สร้างสรรค์ความสุข ความสามัคคีแก่หมู่คณะ เพราะการอยู่ร่วมกันตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป ย่อมเกิดการกระทบกระทั่งกันได้ การเห็นอกเห็นใจกัน การเอาใจเขามาใส่ใจเราเพื่อการไม่เบียดเบียนกัน เป็นเรื่องควรกระทำ สัมมาวาจาในศีลวินัยจึงถูกกำหนดขึ้นเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันตินี้เอง เพราะวาจาเป็นสิ่งที่แสดงออกได้ง่าย โดยมุ่งเอาประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลัก แต่สัมมาวาจาในศีลวินัยนี้มีลักษณะของความเป็นศีลคือเป็นข้อควรเว้นการกระทำทางวาจาที่จะทำให้เกิดกระทบกระเทือนผู้อื่น

โดยเหตุที่วินัยเป็นศีล หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าศีลวินัย จะเห็นได้ว่า “สัมมาวาจาในบทบัญญัตินี้จะมีลักษณะที่เป็นกฎระเบียบข้อบังคับที่กำหนดวางขึ้น เป็นบัญญัติทางสังคม เพื่อกำกับความปลอดภัยของบุคคลตามความมุ่งหมายจำเพาะของหมู่ชน หรือเช่นคณะสงฆ์ เป็นต้น ชุมชนนั้น โดยมากมุ่งเพื่อสนับสนุนการปฏิบัติธรรมให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น และผู้ฝ่าฝืนมักจะ ต้องได้รับโทษตามความรับผิดชอบของชุมชนหรือสังคมนั้นอีกชั้นหนึ่ง ในฐานะที่เป็นกฎระเบียบหรือวินัย ต่างหากจากผลทางจิตใจตามกฎของธรรมชาติ อีกอย่างหนึ่งก็หมายถึงวิธีฝึกให้คนมีศีลนั่นเอง”<sup>๔๔</sup>

ตัวอย่างศีลวินัยนี้ได้ปรากฏในพระวินัย มีรายละเอียดของศีลเกี่ยวกับวาจาที่มีทั้งอาบัติหนัก ตั้งแต่ ปาราชิก สังฆาทิเสส นิสสัคคียปาจิตตีย์ ไปจนถึงอาบัติเบา ในมุสาวาทวรรค โอวาทวรรค... เป็นต้น อาบัติที่ถือว่าร้ายแรงในข้อสัมมาวาจาคือ ในปาราชิก ๔ แห่งวินัยบัญญัติแห่งพระภิกษุ มีการกล่าวถึงการมุสาวาท โดยการอวด “อัคริมนุสสธรรม” คือธรรมอันยิ่งของมนุษย์ ได้แก่ ฌาน วิโมกข์ สมาริ มรรคผล เป็นการพู้อวดคุณวิเศษที่ไม่มีอยู่ในตน เป็นพระธรรมคำก็อวดว่าบรรลุลหรรณวิเศษ มีอิทธิปาฏิหาริย์ เหนือพระธรรมคา ทำให้คนอื่นเข้าใจผิดคิดว่ามีคุณวิเศษนั้นจริง จะโดยทำเอง สั่งผู้อื่นทำ หรือไม่สั่ง แต่รู้เห็นเป็นใจ ทำเป็นไม่รู้ไม่เห็น เป็นคนสองหน้า ปลอ่ยให้คนอื่นเข้าใจว่าตนได้บรรลุลหรรณวิเศษนั้นจริง เมื่อมีคนถามก็ทำเล่ห์กระเท่ห์ กลับกลอกกลบเกลื่อน ซ่อนเงื่อนเล่นสำนวนโวหารให้พิศวงมากยิ่งขึ้น ไม่ตอบตรงไปตรงมา การอวดอัคริมนุสสธรรมจึงหมายถึง การมุสาวาทอย่างหนึ่ง โดยทำเรื่องเท็จให้คนอื่นหลงเชื่อและเข้าใจผิดคิดว่าเป็นเรื่องจริง ภิกษุใดก็ตามที่อวดคุณวิเศษที่ไม่มีจริง ไม่เป็นจริงในตนดังกล่าว พุทธปรัชญามีทัศนะว่าเป็นมหาโจร หนึ่งในจำนวนโจรห้าจำพวก และ จัดเป็นมหาโจรปล้นชาวบ้าน หรือการละเมิดพระวินัยของภิกษุด้วยวาจา เช่นสังฆาทิเสสสิกขาบทว่า “...อนึ่ง ภิกษุใด กำหนดแล้ว มีจิตแปรปรวน

<sup>๔๔</sup> พระธรรมปิฎก, พุทธธรรม, อ่างแล้ว, หน้า ๑๖๘.



แล้ว พุทฺธเกสา มาตุคามด้วยวาจาชั่วหยาบ เหมือนชายหนุ่มพุทฺธเกสาหญิงสาวด้วยวาจาพาดพิงเมถุน เป็นสังฆาทิเสส...”<sup>๔๕</sup>

ศีลวินัยดั่งที่ผู้วิจัยได้ยกตัวอย่างมาข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นว่า การกล่าววาจานั้นมีความสำคัญทั้งกับคฤหัสถ์และสำคัญมากในศีลวินัยของบรรพชิต ในฐานะที่ภิกษุสงฆ์เป็นชุมชนที่พระพุทธเจ้าทรงตั้งขึ้นเอง ตามหลักการและความมุ่งหมายที่ทรงกำหนดไว้โดยเฉพาะ เพื่อให้มีสภาพเกื้อกูลที่สุดในการปฏิบัติธรรมที่มุ่งตรงต่อจุดสูงสุดของพุทธศาสนาและการเผยแพร่ความดีงามที่เกิดจากการปฏิบัติเช่นนั้นให้กว้างขวางออกไปเพื่อประโยชน์สุขของชาวโลก และถือว่าเป็นผู้มีความสมัครใจในการก้าวเข้ามาสู่ความเป็นผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบตามหลักธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงนับว่าเป็นผู้ยอมรับการฝึกหัดขัดเกลาความประพฤติทางกาย ทางวาจา และจิตใจในอันที่จะสร้างคุณธรรมอันดีงามให้เกิดขึ้น ในจิตใจตนเท่ากับยอมรับที่จะปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับที่วางไว้ เพื่อพัฒนาไปสู่การปฏิบัติธรรมที่ยิ่งๆขึ้นไป และเพื่อเป็นตัวแทนของผู้กระทำความดีเพื่อเป็นตัวอย่างแก่สังคม การกำหนดสัมมาวาจาในศีลวินัยจึงค่อนข้างละเอียด มีคำกล่าวเรียกวินัยเช่นนี้ว่า “ อริยวินัย “ อันแปลได้ว่า “ แบบแผนของพระอริยะ “ คือ ระบบชีวิตหรือระบบฝึกฝนอบรมของอารยชน เทียบได้กับคำว่า “ สุกตวินัย ” ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสแสดงความหมายไว้เองว่า หมายถึงพระธรรม อันได้แก่พรหมจรรย์ คือหลักการครองชีวิตอันประเสริฐ สัมมาวาจาในศีลวินัยนี้ จึงเป็นสัมมาวาจาเพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติตน ให้ถึงพร้อมในความดีหรือเป็นแนวทางเพื่อการพัฒนาตนเอง จากความเป็นผู้ประพฤติดีประพฤติชอบในระดับโลกียะชน ไปสู่ความเป็นอริยบุคคล เพื่อหลุดพ้นจากทุกข์ต่อไป

#### ๖.๒.๓ สัมมาวาจาที่เป็นโลกุตตระในระดับอริยบุคคล

สัมมาวาจาที่เป็นองค์มรรคคือ ธรรมะอันประเสริฐของพระพุทธองค์นั้นเป็นคำสอนภาคปฏิบัติที่จะช่วยให้การประพฤติทั้งกายวาจาใจดำเนินไปสู่จุดหมายของกระบวนการธรรมให้เป็นผลสำเร็จขึ้นมาในชีวิตจริงได้ โดยเริ่มต้นจากพื้นฐานไปหาจุดสูงสุด หรือจากหยาบไปหาละเอียด โดยลุ่มลึกไปโดยลำดับ ธรรมคือสัมมาวาจาในความเป็นอริยมรรคนี้ก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน คือ ก็เริ่มจากสัมมาวาจาที่เป็นโลกียะ(อาสวะ) แล้วค่อยๆ พัฒนาไปเรื่อยๆ จนถึงขั้นที่เป็นโลกุตตระ (อนาสวะ) ดังจะอธิบายวิเคราะห์ได้ในสองทางดังนี้คือ

<sup>๔๕</sup> วิ.ม.หา. ๑/๓๕๗/๕๒๕.

(๑) สัมมาวาจาที่สงเคราะห์เป็นองค์มรรคในไตรสิกขา

ในบรรดาหมวดธรรม หรือระบบการปฏิบัติที่จัดรูปออกมาจากองค์มรรคทั้งหมดนั้น ระบบที่ใช้เป็นมาตรฐานของการปฏิบัติมากที่สุดก็คือระบบที่เรียกว่า ไตรสิกขา อันเป็นระบบการฝึกอบรมจากพื้นฐานไปหาจุดสูงสุด หรือฝึกส่วนหยาบภายนอกในขั้นศีล เข้าไปสู่ฐานส่วนละเอียดภายในได้แก่จิตและปัญญาให้ได้ผล ไตรสิกขาประกอบด้วย อริศีลสิกขา อริจิตสิกขา อริปัญญาสิกขา ซึ่งมักเรียกกันให้สะดวกว่า ศีล สมาธิ ปัญญา สัมมาวาจา นับเป็นองค์มรรคข้อสี่ในไตรสิกขา เมื่อหลัก ไตรสิกขา เริ่มต้นด้วยศีล ก็คือการฝึกความประพฤติสุจริตทางกาย วาจา และอาชีวะ จึงเท่ากับเริ่มต้นด้วยสัมมาวาจาในที่นี้คือการเว้นขาดจากการกล่าวคำชั่วทั้งหมดและกล่าวแต่วาจาที่เป็นจริง ถูกต้อง สุภาพ และประกอบด้วยอรรถและธรรมเป็นเบื้องต้น ในการรวมเอาองค์มรรคข้อ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ เข้ามาด้วยกัน โดยสาระก็คือดำรงตนอยู่ด้วยความประพฤติที่ดีงาม มีระเบียบวินัย ปฏิบัติหน้าที่และความรับผิดชอบทางสังคมให้ถูกต้อง ทางวาจา ไม่หักรานวิดโรนผลประโยชน์กันด้วยวิธีการประทุษร้ายทางวาจา อันได้แก่ การจงดเว้นการกล่าวมั่วสวาท จงดเว้นการพูดส่อเสียด จงดเว้นจากการพูดหยาบคาย จงดเว้นจากการพูดเพื่อเชื่อ ซึ่งก็คือสัมมาวาจาในองค์มรรคนั้นเอง และเมื่อศีลเป็นไปโดยปกติธรรมดาในตนเองแล้ว โดยไม่ต้องฝืนใจหรือตั้งใจคอยควบคุมรักษา จิตก็จะสะอาดบริสุทธิ์เกิดสมาธิการคิดแก้ปัญหาและทำกิจต่างๆ ก็เกิดขึ้นด้วยปัญญาบริสุทธิ์เช่นเดียวกัน ระบบไตรสิกขาก็จะสมบูรณ์ และข้อมหมายถึงระบบการดำเนินชีวิตทั้งหมดก็กลายเป็นระบบมรรค สอดคล้องกันหมดทั้งภายนอกและภายใน

(๒) สัมมาวาจาที่สงเคราะห์เป็นองค์มรรคในมัชฌิมาปฏิปทา

...ภิกษุทั้งหลาย ที่สุดสองอย่างนี้อันบรรพชิตไม่ควรเสพ กล่าวคือการประกอบคนให้พัวพันด้วยกามสุขในกามทั้งหลาย เป็นธรรมอันเลว เป็นของชาวบ้านเป็นของปฤชน ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ อย่างหนึ่ง การประกอบความเหน็ดเหนื่อยแก่ตน เป็นความลำบาก ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ อย่างหนึ่ง<sup>๖๐</sup>

...อุกรภิกษุทั้งหลาย ก็ปฏิปทาสายกลางที่ตถาคตได้ตรัสรู้แล้วด้วยปัญญาอันยิ่ง ทำดวงตาให้เกิด ทำญาณให้เกิด ข้อมเป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพานนั้น เป็นไฉน? ปฏิปทาสายกลางนั้น เป็นไฉน? ได้แก่ อริยมรรค มีองค์ ๘ นี้แหละ คือปัญญาอันเห็นชอบ ๑ ความดำริชอบ ๑ เจรจาชอบ ๑ การงานชอบ ๑ เลี้ยงชีวิตชอบ ๑ พยายามชอบ ๑ ระลึกชอบ ๑ ตั้งจิตชอบ ๑...

<sup>๖๐</sup> วิ.ม. ๔/๑๓/๑๕.

พุทธพจน์จากปฐมเทศนาหรือธัมมจักกัปปวัตตนสูตรนี้ จะเห็นได้ว่า ได้จัดลำดับของสัมมาวาจาไว้เป็นลำดับที่ ๓ ต่อจากสัมมาทิฐิ และสัมมาสังกัปปะ เหตุผลที่เป็นเช่นนี้เพราะระบบขององค์มรรคในมัชฌิมาปฏิปทา หรือทางสายกลางนั้น ท่านสงเคราะห์เป็นการดำเนินชีวิตด้วยปัญญา หมายความว่า ให้ใช้ความรู้ความเข้าใจที่จะมองเห็นความจริงและความเป็นไปนั้นว่า เป็นไปตามเหตุและปัจจัย และมีเหตุมีผล สิ่งเหล่านี้จะต้องเกิดขึ้นจากจิตใจก่อน ท่านจึงยกเอาสัมมาทิฐิคือความเห็นชอบ และ สัมมาสังกัปปะ คือความดำริ ความคิดที่ถูกต้อง ขึ้นก่อน เมื่อมีความเห็นความคิดที่ถูกต้องแล้ว จึงมองเห็นเหตุและผลในการไม่เบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่น ปฏิบัติกายวาจาให้ถูกต้องด้วยความรู้เท่าทัน และมีเป้าหมายเพื่อแก้ปัญหา และกำจัดทุกข์ ในความหมายของคำว่า “ สัมมา ” คือ การกระทำโดยกายชอบ และวาจาชอบนั้น ได้มุ่งไปที่ความดับทุกข์อย่างแท้จริง เมื่อมีกายสุจริตไม่เบียดเบียนใคร กระทำแต่สิ่งที่ถูกต้อง มีวาจาสุจริตพูดแต่ความจริง เป็นที่เชื่อถือได้ พูดสิ่งใดก็เป็นเครื่องสมานไมตรีให้เกิดขึ้น ไพเราะอ่อนหวานเป็นปิยวาจา ผู้ได้ยินได้ฟังชื่นใจ เป็นวาจาประกอบด้วยสารัตถะ และประสานประโยชน์ให้เกิดขึ้น มีมโนสุจริต รู้เท่าทันตามสมควรแก่เหตุปัจจัยที่เกิดขึ้น เมื่อนั้นสมาธิอันบริสุทธิ์ก็เกิด ย้อนกลับไปเห็นเหตุและผลของการใช้ปัญญาที่ถูกต้องและพัฒนาจิตใจที่ละเอียดประณีตแล้ว ให้ยิ่งขึ้นไปจนถึงที่สุดได้ สัมมาวาจาในองค์มรรคทั้งในไตรสิกขาและในมัชฌิมาปฏิปทาจึงเป็นสิ่งเดียวกัน เกิดขึ้นจากพื้นฐานคือเจตนาที่เป็นกุศล พัฒนาจากการงดเว้น และการประพฤติปฏิบัติ จากความคิดไม่เบียดเบียนอันเป็นสัมมาวาจาที่เป็นโลกียมรรค ไปสู่สัมมาวาจาที่เป็นโลกุตตรมรรค อันได้แก่การงดเว้นเด็ดขาดเพราะเจตนาอันเป็นอกุศลนั้นถูกทำลายหมดสิ้นด้วยความรู้ความเข้าใจอันแท้จริงโดยไม่มีความคิดแม้แต่จะละเมิดทางวาจาอีกของผู้ถึงความ เป็นอริยะนั้น

กล่าวโดยสรุป จากการศึกษา ความหมาย ลักษณะ และประเภทของสัมมาวาจา ในรูปแบบต่างๆ จะเห็นได้ว่า ธรรมชาติของพระพุทธรองค์มีลักษณะของศีลธรรมควบคู่กันไปเสมอ ศีลหมายถึงการละเว้นการกระทำความชั่ว ส่วนธรรมหมายถึงการประพฤติปฏิบัติในความดี นอกจากนี้ยังมีลักษณะของความเป็นพุทธปรัชญา คือเป็นสิ่งที่กำหนดขึ้นด้วยหลักเหตุผลตามกฎธรรมชาติ ผู้ปฏิบัติตามย่อมเข้าใจในความเป็นเหตุเป็นผลที่จะกล่าวแต่วาจาชอบโดยเปรียบเทียบได้ว่า สิ่งใดที่ตนต้องการ สิ่งนั้นคนอื่นก็ต้องการ และสิ่งใดที่ตนไม่ต้องการ สิ่งนั้นคนอื่นก็ไม่ต้องการ เช่นเดียวกัน การมีสัมมาวาจาจึงเป็นเรื่องของการใช้ปัญญาและเหตุผลอันเป็นความเข้าใจเบื้องต้นที่จะไม่เบียดเบียนผู้อื่น โดยเลือกที่จะทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์และไม่เกิดทุกข์โทษใดๆ แล้วจึงขยายวงกว้างออกไปด้วยการกล่าวแต่สัมมาวาจาอันเป็นการเสริมสร้างคุณธรรมให้เกิดขึ้นในตน อีกประการหนึ่ง กาย วาจา ใจเป็นสิ่งประสานต่อเนื่องกันโดยตลอด และถือเอาเจตนาในการแสดงออกเป็นหลัก ดังนั้นการมีสัมมาวาจาจึงมิใช่เพียงแต่การพูดวาจาไพเราะชวนฟัง หรือเป็นความจริง

เท่านั้น แต่ถือเอาเจตนาในใจเป็นเกณฑ์ตัดสินความเป็นสัมมาวาจาที่แท้จริง เพราะเจตนาในการกระทำความคิดต้องเป็นไปด้วยความจริงใจ มีประโยชน์ต่อการแก้ความทุกข์ของชีวิต และความจริงใจนั้นไม่ใช่แค่เพียงไม่หลอกคนอื่นเท่านั้น แต่ต้องหมายถึง ไม่หลอกตัวเองด้วย ส่วนข้อกำหนดการละเว้นทางวาจานั้นก็พึงเล็งไปที่การงดเว้นการใช้วาจาที่ไม่ดีและมีจุดมุ่งหมายเพื่อกำจัดให้หมดสิ้นไป ดังนั้นในรายละเอียดของธรรมชั้นพื้นฐานไปจนถึงขั้นสูงสุดของการปฏิบัติการงดเว้นทางวาจา จึงมีมาตรฐานที่เป็นเกณฑ์แน่นอนตายตัวเหมือนกัน ตัวอย่างเช่นข้องดเว้นการใช้วาจาในกุศลกรรรม ๑๐ หรือลักษณะของสัมมาวาจาในองค์มรรค เป็นต้น ส่วนในฝ่ายความคิดคือการสนับสนุนให้กระทำนั้น มีขอบเขตไม่จำกัด พระพุทธองค์ได้ทรงกล่าวไว้ในข้อธรรมต่างๆ มากมาย ให้เหมาะสมกับฐานะ โอกาส และสภาพชีวิตของบุคคล ที่จะบำเพ็ญความดีนั้น ได้อย่างไม่มีที่สิ้นสุด เช่น ปิยวาจาในสังคหวัตถุ ๔ เมตตาวชิกรรมในสาราณีธรรม วาจาสุภาสิตในมงคล ๓๘ หรือแม้แต่สัมมาวาจาในมัชฌิมาปฏิปทา เป็นต้น อย่างไรก็ตามเจตนาในการงดเว้นเป็นสิ่งดีโดยพื้นฐานทางจิตใจอยู่แล้ว การกระทำความคิดในระดับต่างๆ จึงเท่ากับเป็นการส่งเสริมคุณธรรมและช่วยให้จิตใจบริสุทธิ์ ก้าวไปสู่ความเป็นสมาธิของจิต และก่อให้เกิดปัญญาที่จะหลุดพ้นทุกข์ต่อไป คำสอนในพระพุทธศาสนา จึงมุ่งที่จะให้บุคคลงดเว้นจากวาจาที่ไม่ดี กระทำและกล่าวแต่สัมมาวาจา มีความซื่อสัตย์ มีเจตนาบริสุทธิ์ตั้งแต่เบื้องต้น ในท่ามกลางและในเบื้องปลาย ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น



## บทที่ ๓

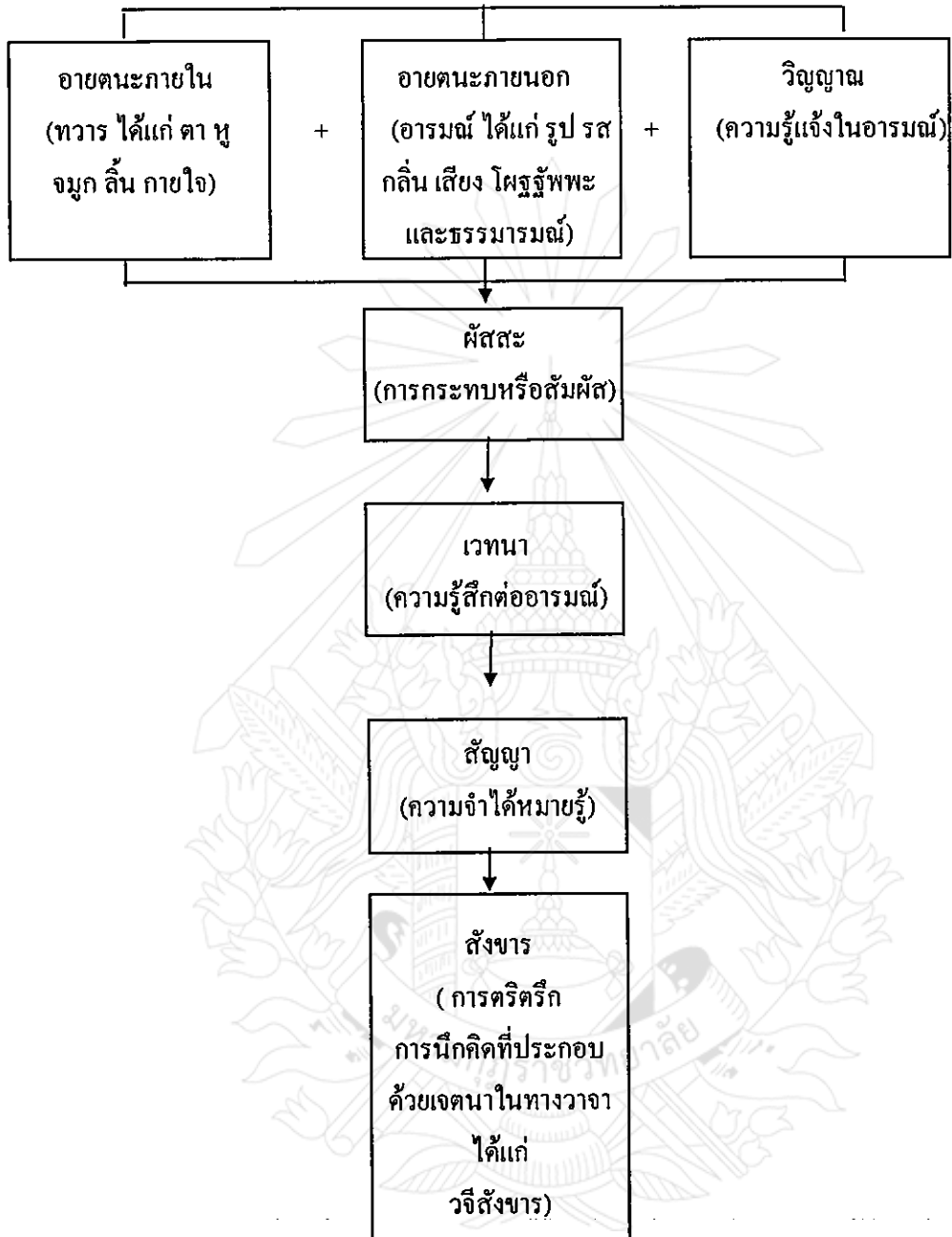
### ปัจจัยเกื้อหนุนให้เกิดสัมมาวาจา

พุทธปรัชญาเถรวาทมีทัศนะว่าพฤติกรรมทุกอย่างของมนุษย์ ที่แสดงออกมาไม่ว่าจะเป็นทางกาย วาจา ใจ ย่อมมีความเกี่ยวเนื่องซึ่งกันและกัน ทุกอย่างย่อมอยู่ในรูปของกระแสปัจจัยที่สัมพันธ์ต่อเนื่องอาศัยสืบต่อกัน ทำให้กระแสหรือกระบวนการนี้ดำเนินไปอย่างมีเหตุผล หากแต่สรรพสิ่งทั้งหลายย่อมเกิดแต่เหตุ เมื่อเหตุเกิดผลจึงเกิด เมื่อเหตุดับผลก็ดับ หากเหตุไม่เกิดผลก็ไม่เกิด และหากเหตุไม่ดับผลก็ไม่ดับ สัมมาวาจาก็เช่นเดียวกัน ดังนั้น ก่อนที่จะพูดถึงกระบวนการที่ทำให้เกิดสัมมาวาจา ผู้วิจัยขอกล่าวถึงกระบวนการที่เกิดขึ้นทั้งหมดตั้งแต่เริ่ม ผ่านทางกาย และใจ ที่จะนำไปสู่การกระทำต่างๆ ได้แก่ กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม โดยผ่านจากอายตนิภธรรมอันได้แก่ธรรมอันเกี่ยวเนื่องด้วยอายตนะ ที่เป็นองค์ประกอบเริ่มต้นในกระบวนการรับรู้ของขั้น ๕ คือกระบวนการเสพเสวยโลก ไปจนถึง กระบวนการแสดงตอบต่อโลก อันเป็นขั้นขั้นตอนการทำงานที่ประสานกันระหว่าง กาย วาจา ใจ ว่าเป็นอย่างไร การรู้ถึงกระบวนการชีวิตและกระบวนการกระทำย่อมเป็นสิ่งจำเป็นและทำให้เกิดการใช้ปัญญาในการกระทำ เพราะปัญญาย่อมทำให้นุคคลอยู่อย่างรู้เท่าทันต่อสภาวะด้วยเหตุผล เพื่อหยุดยั้งการแสดงออกซึ่งพฤติกรรมทางกายวาจาใจ ที่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ทั้งยังเป็นความรู้และเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งทั้งหลายตามวิถีแห่งเหตุปัจจัยที่ทำให้บรรลุปเป้าหมายและนำชีวิตไปสู่สิ่งที่ตั้งงามต่อไป

#### ๓.๑ ที่มาของวจีสังขาร

การรับรู้ผ่านทางอายตนิภธรรม คือการรับอารมณ์ได้แก่อายตนะภายนอก ๖ ประการ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฐฐัพพะ และ ธรรมารมณ์ และรู้ทางอายตนะ ภายใน ๖ ประการ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่เรียกว่าทวาร ซึ่งแปลว่า แคนเชื่อมต่อให้เกิดความรู้หรือทางรับรู้โลก ร่วมกับวิญญาณ คือความรู้อันเกิดจากใจเข้าไปรับอารมณ์นั้น เมื่อเกิดผัสสะ หรือเกิดการกระทบกันระหว่างอายตนะภายนอกและภายใน ก่อให้เกิดกระบวนการต่างๆ ที่นำไปสู่การรับรู้โลกเข้ามาสู่จิตใจ ทำให้มนุษย์สามารถเกี่ยวข้องกับโลกได้อย่างถูกต้อง ทำให้ชีวิตอยู่รอด และดำเนินไปได้ด้วยดี ก่อนที่จะปรุงแปรสิ่งที่ได้รับนั้นเพื่อสนองตอบต่อโลกต่อไป กระบวนการนี้เป็นที่มาของการเกิดกายสังขาร วจีสังขาร และมโนสังขาร ดังจะแสดงให้เห็นได้ง่ายขึ้นด้วยแผนภูมิดังนี้คือ

แผนภูมิที่ ๑ : แสดงที่มาของวิธีสังขาร\*



\* ดัดแปลงจาก พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม, ( ฉบับปรับปรุงและขยาย  
ความ), พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, ( กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๑), หน้า ๔๐.

จากแผนภูมิข้างต้นจะเห็นได้ว่า กระบวนการของการรับรู้ผ่านทางอายตนะ คือ อายตนะภายใน และอายตนะภายนอก วิญญาณ ผัสสะ และเวทนา ก่อนจะมาเป็นวจีสังขาร นั้น ธรรมใน ๓ กลุ่มแรกเป็นธรรมที่เกิดขึ้นพร้อมกัน เกิดการกระทบหรือสัมผัสกัน เรียกว่าผัสสะ ในที่นี้ หมายถึงการประจวบพร้อมกันของธรรม ๓ กลุ่มแรกนั้น โดยจะขาดส่วนหนึ่งส่วนใดไม่ได้ การรับรู้ จึงสำเร็จ เกิดกระบวนการรับรู้ขึ้นมาในช่วงเสวยอารมณ์หรือรู้สึกต่ออารมณ์ ในรูปของเวทนา และ ทำให้เกิดการจำได้หมายรู้ที่เรียกว่าสัญญา และเกิดสังขารคือการตริตริกนึกคิดในอารมณ์ ประจําแต่ง การตริตริกนึกคิดนั้นในใจ โดยสัมปยุตธรรมที่เป็นคุณสมบัติของจิตคือเจตสิกต่างๆ มีทั้งดีและชั่วบ้าง หรือเป็นกลางๆบ้าง ในทางวาจาจึงเรียกว่า วจีสังขาร ดังในกามภูสูตร กล่าวว่า “...วิตกวิจารณ์ ชื่อว่า วจีสังขาร บุคคลตรีกตรองก่อนจึงเปล่งวาจาภายหลัง ฉะนั้นวิตกวิจารณ์ชื่อว่า วจีสังขาร...”<sup>๒</sup>

### ๓.๒ ที่มาของวจีกรรม

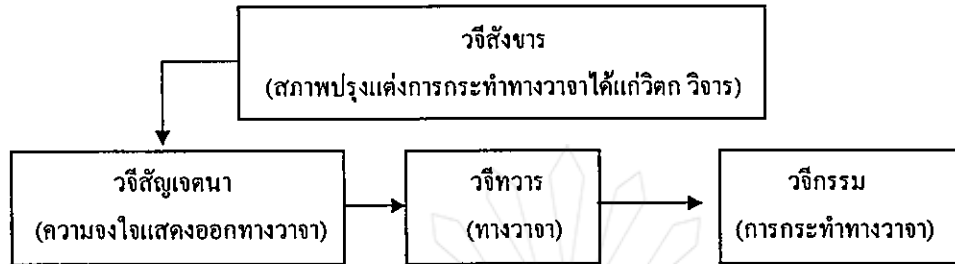
ดังได้กล่าวแล้วว่า กระบวนการตลอดสายเริ่มตั้งแต่อายตนะภายในที่รับรู้คือวิญญาณ ต่อมาถึงธรรมข้ออื่น ๆ ล้วนสัมพันธ์กันเป็นเหตุปัจจัยซับซ้อน และร่วมเสริมสร้างบุคลิกภาพและ กำหนดชะตาชีวิตของแต่ละบุคคลให้เป็นไปต่างๆและให้แตกต่างจากกันและกัน ในกระบวนการ ธรรมนี้มีสังขารเป็นตัวปรุงแต่ง และสังขารนั้นซึ่งมีเจตนาเป็นตัวแทน ในชื่อตัวหรือชื่อที่เรียกในคำว่า “กรรม” ดังนั้นกรรมจึงเป็นชื่อประจำตำแหน่งหรือชื่อที่ออกงานของสังขาร จึงถูกกล่าวขวัญถึง อย่างผู้มีบทบาทสำคัญยิ่งกว่าดังปรากฏในจูฬกัมมวิภังคสูตรว่า “...สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน ...มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวและ ประณีตได้...”<sup>๓</sup> หรือในวาเสฏฐสูตรว่า “...หมู่สัตว์ย่อมเป็นไปเพราะกรรม...”<sup>๔</sup> อีกประการหนึ่ง วจีสังขาร ที่เกิดขึ้นนั้นมีเจตนาหรือมีเจตน์จํานงเพื่อแสดงตอบต่อโลกผ่าน วจีทวาร เกิดเป็นกรรมคือ การพูด ในกรณีนี้ วจีสังขาร อาจเรียกชื่อตามหัวหน้าหรือตัวแทนว่า วจีสัญเจตนา หรือเรียกตาม งานที่ทำออกมาว่า วจีกรรม ดังจะได้แสดงให้เห็น ได้ชัดเจนยิ่งขึ้นด้วยแผนภูมิดังนี้

<sup>๒</sup> ส.ส. ๑๘ /๑๖๒/๓๐๒.

<sup>๓</sup> ม.อ. ๑๔ /๒๕๖/๕๘๑.

<sup>๔</sup> พ.ศ. ๑๕ /๓๓๓/๓๘๒.

แผนภูมิที่ ๒ : แสดงที่มาของวัจกรรม<sup>๔</sup>



จากแผนภูมินี้จะเห็นได้ว่า กระบวนการแสดงวาจาหรือกระบวนการทำงานของวัจกรรม มาจากวัจสังขาร คือสภาพปรุงแต่งการกระทำทางวาจา อันได้แก่ วิตก วิจารณ์คือการตรikirนึกคิด หรืออาจพูดให้เห็นได้ชัดว่า กระบวนการของการตรikir นึกคิด คือกระบวนการแห่งเจตน์เจาน์ หรือความคิดปรุงแต่งสร้างสรรค์ เกิดจากเจตนาที่ประกอบด้วยกรรมอันเป็นกุศลหรืออกุศลเพื่อแต่งให้จิต ดี หรือชั่ว หรือเป็นกลางๆ ก่อนที่จะปรุงแปรการตรikirนึกคิดให้เกิดกรรมคือการกระทำทางกาย หรือทางวาจา เป็นสัมมาวาจา หรือมิถวาจา ดังนั้น เจตนาจึงเป็นสิ่งสำคัญ ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็นไวยพจน์ของ สังขารหรือกรรมก็ได้

เนื่องจากเจตนาในทางธรรมมีความหมายละเอียดอ่อนกว่าที่เข้าใจกันทั่วไปในภาษาไทย กล่าวคือ ในภาษาไทยมักใช้เจตนาต่อเมื่อต้องการเชื่อมโยงความคิดที่อยู่ภายใน กับการกระทำที่แสดงออกมาในภายนอก แต่ในทางธรรม คือตามหลักกรรมนี้การกระทำ การพูดที่แสดงออก ภายนอกโดยจงใจก็ดี ความคิดต่างๆแม้เล็กน้อย ที่เกิดขึ้น ชั่วครู่ชั่วขณะแล้วผ่านไปๆ ภายในจิตใจก็ดี การคิดถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งในลักษณะใดลักษณะหนึ่งก็ดี ความรู้สึกและท่าทีของจิตต่อสิ่งต่างๆ ที่ได้ประสบทางตาหูจมูกลิ้นกาย และที่ระลึกหรือนึกขึ้นมาในใจก็ดี ล้วนมีเจตนาประกอบอยู่ด้วยทั้งสิ้น เจตนาจึงเป็นผลไปจากสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือมุ่งไปในทิศทางใดทิศทางหนึ่งเป็นหัวหน้าเป็นผู้จัดการหรือตัวการของจิตว่าจะเอาอะไร ไม่เอาอะไรกับเรื่องใดๆ อย่างไร เป็นตัวการจัดแจงแต่งวิถีทางของจิต และในที่สุดก็เป็นตัวการปรุงแต่งจิตนั้นให้เป็นไปต่างๆ เมื่อเจตนาเกิดขึ้นครั้งหนึ่ง ก็คือกรรมเกิดขึ้นที่หนึ่ง เมื่อกรรมเกิดขึ้นแล้ว ก็มีผลทันที เพราะเมื่อเจตนาเกิดขึ้น ก็คือมีกิจกรรมเกิดขึ้นในจิตมีการ เคลื่อนไหว หรือไหวตัวแล้ว แม้เป็นเพียงความคิดอะไรเล็กน้อย ซึ่งถึงจะไม่มีผลอะไรสำคัญ แต่ก็ไม่ใช่ผลเสียเลย อย่างน้อยก็เป็นละอองกรรมอันละเอียดที่สั่งสม

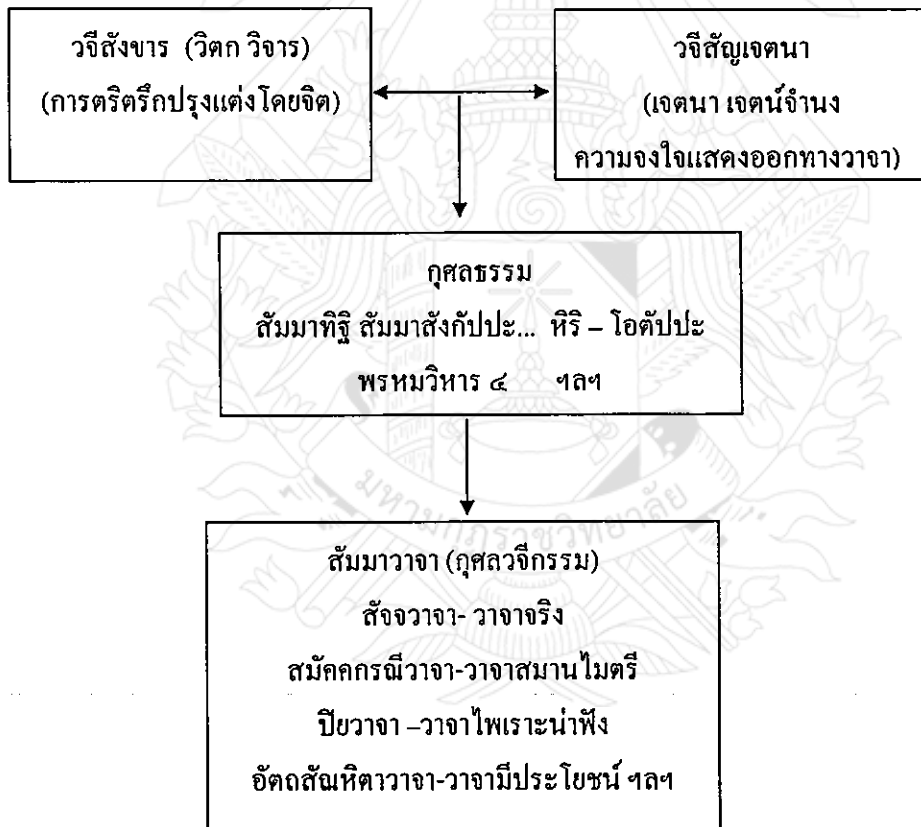
<sup>๔</sup> พระธรรมปิฎก ( ป.อ. ปยุตฺโต ), พุทธธรรม, ( ฉบับปรับปรุงและขยายความ), อ่างแล้ว, หน้า ๓๔.



หรือพอกเขาไว้เป็นเครื่องปรุงแต่งคุณสมบัติ ของจิตอยู่ภายใน เมื่อมากขึ้นเช่น จิตเสพความคิดนั้น บ่อยๆ หรือความคิดนั้นรุนแรงขึ้นจนออกมาภายนอก ผลก็ร้ายแรงขึ้นขยายออกมาเป็นลักษณะนิสัย หรือบุคลิกภาพเป็นต้น

เมื่อเป็นเช่นนั้นกรรมอันเป็นการกระทำทางวาจา คือวจีสั่งขาร จึงมีทั้งดีและชั่ว อันเป็น ผลสืบเนื่องกันมาจากเจตนาในใจที่สอดคล้องสมกัน ดังพุทธพจน์ที่ปรากฏในนิพเพธิกสูตรว่า “...ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม บุคคลคิดแล้ว จึงกระทำการด้วยกาย ด้วยวาจา และ ด้วยใจ...”<sup>๖</sup> วาจาที่แสดงตอบต่อโลกนั้นถ้าเจตนาประกอบด้วยกุศล วาจาที่แสดงออกมาเป็นไปในทางที่เป็นโทษ เบียดเบียนตนและผู้อื่น วาจานั้นเรียกว่ามีจฉาวาจา หากวาจาที่มีเจตนา ประกอบด้วยกุศล แสดงออกมาเป็นไปในทางที่ถูกต้องดีงาม สร้างสรรค์ ไพเราะ เป็นประโยชน์ วาจานั้นเรียกว่า สัมมาวาจา ผู้วิจัยจะแสดงให้เห็นเข้าใจได้ง่ายขึ้นด้วยแผนภูมิดังต่อไปนี้

แผนภูมิที่ ๓ : แสดงที่มาของสัมมาวาจา<sup>๗</sup>



<sup>๖</sup> อัง.ภก. ๒๒/๓๓๔/๓๖๘.

<sup>๗</sup> จากการศึกษาของผู้วิจัย.

จากแผนภูมิข้างต้นจะเห็นได้ว่า ในความเป็นกุศลหรืออกุศลนั้น เป็นสภาวะที่เกิดขึ้นในจิตใจ และมีผลต่อจิตใจก่อน แล้วจึงมีผลต่อบุคลิกภาพแล้วแสดงผลนั้นออกมาภายนอก ในทางธรรมเราอาจเรียกสิ่งที่เป็นกุศลว่าบุญ หมายถึงผลแห่งความดี อันเกิดจากความประพฤติทางกาย วาจาใจที่สุจริต ก่อให้เกิดความสุข และเรียกสิ่งที่เป็นอกุศลว่าบาป หมายถึง ความประพฤติทุจริตนั่นเอง ดังนั้น การแสดงออกทางกายหรือวาจาจึงสื่อได้ถึงกุศลหรืออกุศล (บุญหรือบาป) ที่มีในจิตใจของบุคคลนั้น บุคคลจึงควรแสดงออกด้วยสิ่งที่เป็นบุญกุศล อันเป็นเครื่องหมายของความดีและความสุข ดังพุทธพจน์ความว่า

....ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจประเสริฐที่สุด สำเร็จแล้วแต่ใจ ถ้าบุคคลมีใจอันโทษประทุษร้ายแล้ว กล่าวอยู่ที่ตาม ทำอยู่ที่ตาม ทุกข์ยอมไปตาม บุคคลนั้น...เหมือนลื้อหมุนไป ตามรอยเท้าโคที่ลากเกวียนไปอยู่ ฉะนั้น...ถ้าบุคคลมีใจผ่องใส กล่าวอยู่ที่ตาม ทำอยู่ที่ตาม สุขยอมไปตามบุคคลนั้น...เหมือนดั่งเงาติดตามตัว ฉะนั้น...<sup>๔</sup>

การเกิดของสัมมาวาจานั้น นอกจากจะเกิดขึ้นจากกุศลธรรมภายในจิตใจที่เป็นบุญ อันเกิดจากปัญญาหรือความฉลาดหรือความรู้ความเข้าใจที่เกิดขึ้นภายในตนเองแล้ว ยังมีกระบวนการสร้างสรรค์อื่นที่ช่วยส่งเสริมให้เกิดสัมมาวาจาขึ้นได้อีก ผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์ให้เห็นความเกี่ยวข้องได้ชัดเจนขึ้นต่อไปดังนี้

### ๓.๓ ปัจจัยเกื้อหนุนให้เกิดสัมมาวาจา

#### ๓.๓.๑ ปัจจัยโดยตรง

##### ๑ สัมมาทิฐิ

เนื่องจากการเกิดของสัมมาวาจานั้น เกิดขึ้นต่อเนื่องมาจากกระบวนการรับรู้ผ่านการวิตรกวิจารณ์ หรือการคิดพิจารณาโดยประกอบด้วยกุศลธรรม ซึ่งมีสัมมาทิฐิเป็นต้นนำ แม้ในการประพฤติปฏิบัติในขั้นศีลให้มีความสุขสุจริต ก็มีเหตุผลว่าเป็นการมุ่งสร้างสมนัสหรือความเคยชินที่ดีงาม แต่การฝึกหัดอบรมกาย วาจาใจเพื่อไปสู่องค์มรรคนั้น จะสมบูรณ์ไม่ได้ถ้าไม่มีสัมมาทิฐิเป็นต้นนำ เพราะเมื่อสัมมาทิฐิเกิดขึ้นในตัวบุคคลนั้นแล้ว องค์ธรรมทั้งหลายในตัวบุคคลนั้นจึงจะ

<sup>๔</sup> พ.ธ. ๒๕/๑๑/๑๑.

เริ่มต้นทำหน้าที่สอดคล้องประสานส่งทอดต่อกันไปจนครบองค์มรรค และในขณะที่เดียวกัน ก็ทำให้ศีลที่ประพฤติปฏิบัตินั้นมั่นคงแน่นแฟ้น เป็นไปด้วยความจริงใจไม่เสแสร้ง เกิดความสัมพันธ์ในลักษณะที่เป็นปัจจัยเกื้อหนุนต่อกันระหว่างศีลและสัมมาทิฐิว่า เมื่อเกิดความสงบเรียบร้อยทางกายวาจา ใจก็ไม่ต้องคอยสะดุ้งหวาดระแวง ไม่มีความเดือดร้อนวุ่นวายใจ ทำให้จิตใจสงบ เป็นสมาธิ เมื่อใจสงบแน่วแน่ผ่องใส ความคิดเห็นก็เป็นไปโดยชอบ เพราะเกิดปัญญาที่รู้ถึงคุณค่าของการประพฤติอยู่ในกรอบของศีล เกิดสัมมาทิฐิ คือมีความเห็นถูก เข้าใจถูก ทำให้คิด กระทำและกล่าววาจาที่ถูกต้องดีงามเป็นสัมมาวาจา ประสานขานรับกันทั้งองค์ธรรมภายนอกและภายใน หล่อหลอมชีวิตที่ดีงามให้เกิดขึ้น และเป็นหลักประกันให้ประพฤติได้ไปตามความมุ่งหมายของศีล ไม่ผิดพลาดกลายเป็นสิลพดปรามาส หรือถ้อยปฏิบัติโดยงมงายอีกต่อไป เมื่อใดมีสัมมาทิฐิ เมื่อนั้นจึงจะวางใจได้ในการปฏิบัติศีลหรือไว้ใจในความสุจริตนั้นได้ แต่ถ้ายังไม่มีสัมมาทิฐิตราบไต่ก็ยังไม่อาจวางใจในศีลได้ตราบนั้น จึงกล่าวได้ว่า สัมมาทิฐิเป็นบ่อเกิดและส่งเสริมคุณธรรมทั้งปวง ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ ภิกษุทั้งหลาย เราไม่เห็นธรรมอย่างอื่นแม้สักอย่างหนึ่ง ที่เป็นเหตุให้คุณธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นก็เกิดขึ้น หรือที่เกิดขึ้นแล้วก็ เป็นไปเพื่อความเจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้นเหมือนสัมมาทิฐินี้เลย”<sup>๕</sup> พุทธพจน์นี้แสดงให้เห็นบทบาทและความสำคัญของสัมมาทิฐิในสองประเด็นคือ บทบาทในการทำคุณธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น และบทบาทในการทำคุณธรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้นด้วย ปัจจัยที่ทำให้เกิดสัมมาทิฐิมิด้ดังต่อไปนี้คือ

### ก. ปรโตโมสะ

ปรโตโมสะ แปลว่า เสี่ยงจากผู้อื่น การกระดุนหรือชักจูงจากภายนอก คือ การแนะนำสั่งสอน ศึกษาเล่าเรียน ความรู้ สันทนาซักถาม ฟังคำบอกเล่าชักจูงจากผู้อื่น โดยเฉพาะการสดับ สัทธรรมจากกัลยาณมิตร ความศรัทธาในตัวกัลยาณมิตรหรือคำชี้แนะบอกนำ จะก่อให้เกิดสัมมาทิฐิได้ก็คือ เสี่ยงที่ดีงาม เสี่ยงที่ถูกต้อง เสี่ยงที่บอกกล่าวชี้แจงความจริงมีเหตุผล เป็นประโยชน์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เกิดจากความรักความปรารถนาดี เสี่ยงที่เกิดจากคนดี คนมีปัญญา มีคุณธรรม เสี่ยงที่เกิดจากบัณฑิต เสี่ยงที่เกิดจากสัตบุรุษ ทั้งหมดนี้คือปรโตโมสะ

ผู้ที่คอยแนะนำผู้อื่นเพื่อให้เกิดสัมมาทิฐินั้น เรียกว่า ทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตร หมายความว่า เป็นผู้ที่ยกย่องแนะนำสั่งสอน เป็นที่ปรึกษา เพื่อนที่คบหา และบุคคลผู้แวดล้อมที่ดี ความรู้จักเลือก เสวนาบุคคลหรือเข้าร่วมหมุกกับท่านผู้ทรงคุณทรงปัญญา มีความสามารถซึ่งจะช่วยแวดล้อมสนับสนุน ชักจูง ชี้ช่องทาง เป็นแบบอย่าง ตลอดจนเป็นเครื่องอุดหนุนเกื้อกูลแก่กันให้

<sup>๕</sup> อัง.เอฎุ ๒๐/๒๕๕/๓๘.

ดำเนินก้าวหน้าไปด้วยดีในการศึกษา อบรม การครองชีวิต การประกอบกิจการและธรรมปฏิบัติ นั่นก็คือ เพื่อนที่ดี หรือ มิตรผู้มีคุณอันบัณฑิตพียงนับ คงปรากฏในสังคาลกสูตรที่ได้กล่าวถึงถึง ปฏิสัมพันธ์ของบุคคลในหน้าที่ต่างกันที่เรียกว่าเป็นกัลยาณมิตรของกันและกันเช่นบิดามารดาเป็น กัลยาณมิตรของบุตรธิดา เป็นต้น ความเป็นกัลยาณมิตรนั้นไม่ได้หมายถึงเพื่อนที่ดั่งงามในความหมายสามัญเท่านั้น แต่หมายถึงบุคคลผู้เฝ้าย้อมด้วยคุณสมบัติที่จะสั่งสอน แนะนำ ชี้แจง ชักจูง ช่วยบอกช่องทางหรือเป็นตัวอย่างให้ผู้อื่นดำเนินไปตามมรรคาแห่งการฝึกฝนอบรมอย่าง ถูกต้อง เช่น พระพุทธเจ้า พระอรหันตสาวก พระสงฆ์ ครู อาจารย์ และท่านผู้เป็นพหูสูตร ทรง ปัญญา สามารถสั่งสอนแนะนำเป็นที่ปรึกษาได้ นอกจากนี้ยังรวมไปถึง พ่อ แม่ เพื่อน ฯลฯ ตลอดจนหนังสือและสื่อต่างๆ และสิ่งแวดล้อมทางสังคมทั้งหลายที่ดั่งงามที่เป็นประโยชน์อีกด้วย

การมีกัลยาณมิตรจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่จะชักนำและส่งเสริมให้มีการประพฤติปฏิบัติตาม หลักธรรมนำไปสู่ศรัทธาคือความเชื่อในการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ จะเห็นได้ว่า ธรรมที่ควรมีเพื่อทำ หน้าที่ความเป็นกัลยาณมิตรที่ดี ก็ประกอบด้วยสัมมาวาจาทั้งสิ้น เพราะในการแนะนำ ชักจูงให้ ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ต้องใช้วาจาเป็นสำคัญ นอกจากนี้ยังทำให้เห็นวาระบบในการดำเนินชีวิตหรือ ระบบจริยธรรม ด้วยกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต นั้นเป็นเรื่องสอดคล้องกัน เนื่องด้วยสังคม ไม่ แยกต่างหากจากสังคม อีกประการหนึ่งสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัวเรา ทั้งที่เป็นบุคคล สื่อ และ เทคโนโลยีสื่อสารต่างๆ ที่สามารถเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติที่ดีและสั่งสอนผู้อื่นให้เป็นคนดีและ มีการอบรมตนเองอยู่เสมอ ส่วนในเรื่องสื่อนั้นก็ต้องเป็นสื่อที่ดี มีสาระ มีประโยชน์เอื้อให้เกิด ปัญญาในทางที่ถูกต้อง กัลยาณมิตรนั้นสามารถเป็นได้ทั้งผู้ที่มีคุณธรรมสูงกว่าและมีคุณธรรม เท่ากันก็ได้ ความสำคัญของกัลยาณมิตรมีปรากฏในพุทธพจน์ดังนี้

...ภิกษุทั้งหลายเราไม่พิจารณาเห็นเหตุอื่นสักอย่างเดียวที่กระทำเหตุที่มีอยู่ ภายใต้นี้ให้มีอุปการะมากอย่างนี้เหมือนความมีมิตรดีนี้เลย ภิกษุผู้มีมิตรดีย่อมละ อุกุศลเสียได้และย่อมเป็นการเพิ่มพูนกุศล...<sup>๑๑</sup>

...ภิกษุทั้งหลายเมื่อพระอาทิตย์จะขึ้น สิ่งที่ยื่นก่อนสิ่งที่เป็นนิมิตมาก่อนคือ แสงเงินแสงทอง เพื่อความบังคับเกิดแห่งอริมรรคของภิกษุคือความเป็นผู้มีมิตร ดีดังนั้น ภิกษุผู้มีมิตรดีพึงหวังข้อนี้ได้ว่า จักเจริญ จักกระทำให้มาก ซึ่งอริมรรค อันประกอบด้วยองค์แปด...<sup>๑๒</sup>

<sup>๑๑</sup> บุ.อิติ. ๒๕/๑๙/๒๘๕.

<sup>๑๒</sup> ส.ม. ๑๕/๕๖/๔๓ - ๔๔.

พุทธพจน์ที่ยกมาข้างนี้ จะเห็นได้ว่าพระพุทธองค์ทรงเน้นความสำคัญของการมีกัลยาณมิตรสำหรับพระภิกษุ จะเห็นได้ว่ากระบวนการเรียนรู้ การศึกษา จะเกิดขึ้นต้องอาศัยกระบวนการรับรู้ทางอายตนะ โดยเฉพาะการได้สนทนาพูดคุย การได้อยู่ร่วม หรือ การได้ฟังคำสอนต่างๆ จากบัณฑิตหรือสัตบุรุษ ส่วนคำสอนสำหรับคนทั่วไปกระบวนการกัลยาณมิตรเป็นการฝึกหัดอบรมคนที่ดำเนินถึงบทบาทของมนุษย์ในส่วนสถานะแห่งตนและความสัมพันธ์กับผู้อื่น เน้นถึงความสำคัญของการคบหา การเสวนา ความเคารพ ความเมตตา และการช่วยเหลือเกื้อกูลกันเป็นสำคัญ

ปรโตโมสะหรือความมีกัลยาณมิตรนี้ จัดว่าเป็นระดับความเจริญปัญญาในขั้นศรัทธา ส่วนในระบบการศึกษาอบรม ความมีกัลยาณมิตรควรมีความหมายครอบคลุมทั้งตัวบุคคลผู้อบรม สั่งสอนเช่น พ่อแม่ ครู อาจารย์ เป็นต้น ทั้งคุณสมบัติของผู้สอน ทั้งหลักการ วิธีการ อุปกรณ์ อุบายต่างๆ ในการสอน การจัดดำเนินการต่างๆ ทุกอย่างผู้มีหน้าที่ให้การศึกษาจะพึงจัดทำเพื่อให้การศึกษาอบรมได้ผลดี ตลอดจนหนังสือ สื่อมวลชน บุคคลตัวอย่าง เช่นมหาบุรุษ หรือผู้ประสบความสำเร็จโดยธรรม และสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่ดึงดูดใจเป็นประโยชน์เท่าที่จะเป็นองค์ประกอบภายนอกในกระบวนการพัฒนาปัญญานั้นได้ ดังแผนภูมิต่อไปนี้

แผนภูมิที่ ๔ : แสดงกระบวนการพัฒนาปัญญาขั้นที่ ๑<sup>๖๒</sup>



จากแผนภูมิดังกล่าว จะเห็นได้ว่า การได้ศตัมภ์ธรรมหรือได้เสวนากับคนดีจึงเป็นจุดเริ่มต้นของศรัทธา ที่จะทำให้เกิดหนทางไปสู่การทำความดีอันเป็นการปูพื้นฐานทางจิตใจให้พร้อมขึ้นไปเรื่อยๆ โดยมุ่งให้มีจิตใจเชื่อถือในคนดี ในความดีก่อนด้วยการมีสำนึกรับผิดชอบเกี่ยวกับกรรม หรือความดีความชั่ว ไม่เบียดเบียนกันและเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชีวิตประจำวัน ดังนั้น องค์ประกอบภายนอกคือปรโตโมสะคือความมีกัลยาณมิตร จึงส่งผลได้ถึงศรัทธา และไปถึงแค่เพียงโลกิยสัมมาทิฏฐิเท่านั้น ยังไปไม่ตลอดกระบวนการศึกษาอบรม ไม่ถึงจุดมุ่งหมายในศาสนา อย่างไรก็ตาม ศรัทธาก็เป็นสิ่งสำคัญที่จะนำไปสู่ความเป็นสัมมาทิฏฐิ และพัฒนาไปจนเป็นความรู้แจ้งประจักษ์จริงในตนเอง เพื่อบรรลุจุดหมายสูงสุดของพุทธศาสนาที่แท้จริงได้ต่อไป

ศรัทธา คือความเชื่อ ความซาบซึ้ง ไม่ใช่ความรู้ แต่อาจเป็นทางเชื่อมต่อนำไปสู่ความรู้

<sup>๖๒</sup> ม.ม.๑๓/๔๓๔/๕๔๓.

ได้ เพราะศรัทธามีลักษณะเป็นการยอมรับความรู้ของผู้อื่น ผากความไว้วางใจในปัญญาของผู้อื่น ยอมรับและอาศัยความรู้ของผู้อื่นหรือแหล่งความรู้นั้นเป็นเรื่องขึ้นแก่ตน ถ้าผู้มีศรัทธารู้จักคิด รู้จักใช้ปัญญาของตนเป็นทุนประกอบไป ศรัทธานั้นก็สามารถนำไปสู่ความเจริญปัญญาและก้าวสู่ การรู้ความจริงได้ เฉพาะอย่างยิ่งในเมื่อผู้อื่นนั้นหรือความรู้นั้นมีความรู้แท้จริง และมีกัลยาณมิตร ช่วยชี้แนะให้รู้จักใช้ปัญญา แต่ถ้าเชื่ออย่างงมงายไม่รู้จักคิด ไม่ใช้ปัญญาของตนเลย หรือผู้อื่นหรือ แหล่งความรู้นั้นไม่มีความรู้จริง ทั้งได้มีกัลยาณมิตรที่จะช่วยชี้แนะนำ หรือมี ปาปมิตร ผลอาจ ตรงกันข้ามนำไปสู่ความหลงผิด ห่างไกลความรู้ยิ่งขึ้น

ความสำคัญของศรัทธา ในระดับศีลหรือที่เรียกกันว่าศีลธรรม ศรัทธาเป็นองค์ธรรม สำคัญซึ่งเกื้อกูลมาก ทำให้คนมีหลักตั้งตัวเป็นกำลังเหนียวรั้งและต้านประทะไม่ให้ยอมตามสิ่งที่ ชักจูงล่อเร้าเข้าชวนให้ทำความชั่ว อีกประการหนึ่งการมีศรัทธาเป็นเสมือนมีร่องไหลประจำของ กระแสความคิด เมื่อได้รับรู้อารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งไม่เกินกำลังของศรัทธาที่มีอยู่ กระแส ความคิดก็จะวิ่งเล่นไปตามร่องหรือแนวทางที่ศรัทธาเตรียมไว้ ทำให้ไม่คิดไปในทางอื่นหรือทางที่ ผิดศีลธรรม ดังนั้น สำหรับผู้ยังไม่หมดกิเลส ศีลจึงดำรงอยู่ได้คือด้วยศรัทธา ศรัทธาแบบนี้มีคุณ มากในระดับหนึ่ง แต่พร้อมกันนั้นถ้าเป็นศรัทธาที่ไม่ประกอบด้วยปัญญาก็อาจมีโทษมาก โดย กลายเป็นตัวการขัดขวางการสร้างปัญญาเสียเอง

ในฐานะที่การใช้วาจาเป็นเป็นส่วนหนึ่งของศีล อันเป็นข้อควรเว้นการใช้วาจาทุจริตหรือ มิงฉาวจา และเป็นพื้นฐานที่เป็นตัวนำไปสู่ความเป็นสัมมาวาจาโดยหลักธรรมดังได้กล่าวมาแล้ว นั้น ศรัทธาต่อบุคคลหรือสิ่งใดสิ่งหนึ่งเช่น ความมีศรัทธาต่อคำสั่งสอนของพ่อแม่ ครูอาจารย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ต่อพระธรรม หรือพระสงฆ์ ย่อมเป็นส่วน สำคัญในกระบวนการพัฒนาปัญญา ให้เกิดความเชื่อมั่นที่เป็นศรัทธาอันเป็นความซาบซึ้งต่อบุคคล หรือต่อคำสอน ด้วยความมั่นใจในเหตุผลที่ตนเองยอมรับ ว่าสมควรกระทำ และมีคุณค่ามาก พอที่จะดำเนินรอยตาม ทำให้เกิดความมั่นใจที่จะเรียนรู้ถึงเหตุและผล และเป็นทางไปสู่ความรู้ ความเข้าใจต่อเนื่องไปสู่ความเห็นที่เป็นของตนเอง (ทิฏฐิ) ด้วยความมั่นใจในตนว่า การกระทำหรือ คำพูดที่ตนแสดงออกนั้นเป็นไปโดยถูกต้อง งดงามเห็นประโยชน์และความดีที่จะพัฒนาตนเอง ไปสู่ความดีขั้นปัญญาด้วยความเป็นสัมมาวาจาโลกุตระพร้อมกับอริยมรรคองค์อื่นๆ จนก้าวสู่ ความเป็นอริยบุคคลในพระพุทธศาสนาได้

ความสำคัญของศรัทธา เฉพาะอย่างยิ่งเมื่อแสดงศรัทธาของอริยสาวก ตั้งแต่แรกเริ่ม ก่อน เป็นโศคาบัน ท่านแสดงศรัทธาเจาะจงลงไปแต่เดียวว่า “ เชื้อโพธิ (ปัญญาตรัสรู้) ของตถาคต ว่า ด้วยเหตุผลดังนี้ๆ พระผู้มีพระภาคนั้นเป็นพระอรหันต์ ฯลฯ “ ศรัทธาตามคำบรรยายนี้ท่านเรียกสั้นๆว่า “ ตถาคตโพธิศรัทธา ” (ความเชื่อในปัญญาตรัสรู้ของพระตถาคตหรือเชื่อปัญญาตรัสรู้ธรรม

ของพระผู้ทรงค้นพบ) ซึ่งดังที่ได้กล่าวแล้วว่าหมายถึงความเชื่อความมั่นใจในพระปรีชาญาณของพระพุทธรเจ้า ในฐานะที่ทรงเป็นต้นแบบหรือองค์แทนหรือผู้นำของมนุษย์ทั้งหลาย ที่ยืนยันถึงสมรรถวิสัยของมนุษย์ทั้งหลายว่ามนุษย์สามารถหยั่งรู้สังขารธรรม เข้าถึงความดั้งเดิมสูงสุด ได้ด้วยสติปัญญาและความเพียรพยายามฝึกฝนพัฒนาตนเอง

เนื่องด้วยศรัทธาเป็นองค์ธรรมสำคัญมาก ซึ่งเมื่อเป็นศรัทธาที่ถูกต้องและใช้ถูกต้อง ก็ จะเชื่อมต่อกับโยนิโสมนสิการ นำให้เกิดปัญญาที่เป็นสัมมาทิฏฐิ อันเป็นบุพพภาคของปัญญา อันได้แก่ศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญาและเป็นไปเพื่อปัญญา ซึ่งเชื่อในวิถีทางแห่งการดำเนินชีวิต ด้วยปัญญา มั่นใจในชีวิตที่เป็นอิสระด้วยปัญญานั้นว่าเป็นชีวิตที่ดีงามประเสริฐสุด ยังอยู่ในลักษณะที่คอยอิงกัลยาณมิตร และลักษณะของพฤติกรรมยังอยู่ในขั้นกระทำตามหรือเลียนแบบ ยังไม่รู้ไม่เห็นจริงด้วยตนเอง การเชื่อมโยงศรัทธาไปสู่ความคิดอันเป็นอิสระด้วยตนเองนั้น จึงต้องอาศัยโยนิโสมนสิการ คือการน้อมใจเข้าไปปรับธรรมนั้นมาสู่องค์ประกอบภายในตัว เพื่อพิจารณาอย่างแยกคายและเพื่อให้การพัฒนาก้าวต่อไป โยนิโสมนสิการนี้เอง จึงจะสามารถนำไปสู่ความเป็นโลกุตตรสัมมาทิฏฐิ และสัมมาในองค์มรรคอื่นๆ เพื่อบรรลุเป้าหมายสูงสุดดังจะแสดงได้ด้วยแผนภูมิดังต่อไปนี้

แผนภูมิที่ ๕ : แสดงกระบวนการพัฒนาปัญญาขั้นที่ ๒<sup>๓๓</sup>



การเชื่อมโยงนี้จะเน้นธรรมที่สำคัญที่เป็นตัวการทำหน้าที่ทางปัญญาให้เกิดความรู้ความเข้าใจได้แก่โยนิโสมนสิการ ในที่นี้ โยนิโสมนสิการนั้น มิใช่ใช้เฉพาะในการฟังธรรมหรือคำอธิบายเท่านั้น หากแต่เป็นธรรมที่พึงใช้ในการดำเนินชีวิตในทุกส่วนทุกเวลา ทั้งในการรับรู้ ในการเผชิญสถานการณ์ และความสัมพันธ์เกี่ยวข้องในการปฏิบัติต่อสิ่งต่างๆ ทั้งหลายในทุกกรณี ดังจะได้อธิบายให้เห็นถึงความเกี่ยวข้องของโยนิโสมนสิการที่จะนำไปสู่การพัฒนาปัญญาต่อไป

ข. โยนิโสมนสิการ คำว่าโยนิโสมนสิการ เป็นคำสมาสเกิดจากการผสมกันของคำสองคำ คือ โยนิโส กับ มนสิการ โยนิโส มาจากคำว่า โยนิ แปลว่า เหตุ ต้นเค้า แหล่งเกิด ปัญญา อุบายวิธี ทาง กำเนิด และ ความรู้ ส่วนคำว่า มนสิการ แปลว่า การกระทำในใจ การคิดถึง คำนี้ ใใส่ใจ

<sup>๓๓</sup> จากการศึกษาของผู้วิจัย.

พิจารณา การใคร่ครวญ การไตร่ตรองแล้วทำไว้ในใจ การทำไว้ในใจคือการเก็บมาไว้ในใจ<sup>๔</sup> เมื่อรวมคำว่า โยนิโส กับ มนสิการ เข้าด้วยกัน แปลว่า การใช้ความคิดถูกวิธีคือ การกระทำไว้ในใจโดยแยบคาย มองสิ่งทั้งหลายด้วยความพิจารณาสืบค้น สวหาเหตุผลจนตลอดสาย แยกแยะออกวิเคราะห์ดูด้วยปัญญาที่คิดเป็นระเบียบและโดยอุบายวิธีให้เห็นสิ่งนั้นๆ ปัญหานั้นตามสภาวะและความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยหรือการตรึงตรองให้รู้จักสิ่งที่ดีหรือชั่ว การยังกุศลธรรมให้เกิดขึ้นโดยอุบายที่ชอบซึ่งจะไม่ให้เกิดอวิชาและค้นหา ความรู้จักคิด การคิดถูกวิธี<sup>๕</sup> ความสำคัญของโยนิโสมนสิการ มีปรากฏในพุทธพจน์ดังนี้

...ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุผู้เป็นเสขะยังไม่บรรลอรหัตตผลปรารถนาบรรลอรหัตตผลอันยอดเยี่ยม เราไม่พิจารณาเห็นเหตุอื่นสักอย่างเดียวกับที่กระทำเหตุที่มีอยู่ภายในให้มีอุปการะมากกว่านี้ เหมือนโยนิโสมนสิการ...<sup>๖</sup>

...ภิกษุทั้งหลาย เมื่อพระอาทิตย์จะขึ้น สิ่งที่เกิดขึ้นก่อน สิ่งที่เป็นนิมิตมาก่อน คือ แสงเงินแสงทองจันใด สิ่งที่เป็นเบื้องต้น เป็นนิมิตมาก่อนเพื่อความบังเกิดขึ้นแห่ง อริยมรรค คือ การถึงพร้อมแห่งกระทำไว้ในใจ โดยแยบคายดังนี้...<sup>๗</sup>

จะเห็นได้ว่า โยนิโสมนสิการเป็นหลักธรรมที่มีความสำคัญมาก ผู้ใดที่ได้กัลยาณมิตรเข้าไปนั่งใกล้ แล้วฟังคำที่กัลยาณมิตรสอนซึ่งเป็นปัจจัยภายนอก ( สุตมขบัญญัติ ) ผู้นั้นย่อมจะเป็นผู้มีความคิดที่ดี คิดอย่างเป็นระบบ คิดอย่างมีระเบียบแบบแผน แต่ถ้าหากขาดการลงมือปฏิบัติด้วยตนเองแล้ว ( ภาวนามขบัญญัติ ) แม้จะมีกัลยาณมิตรสักร้อยคน หรือคิดอย่างมีระบบสักเท่าใด หากไม่ลงมือกระทำสิ่งนั้นย่อมจะไม่สำเร็จ พระพุทธศาสนาสอนว่า มนุษย์ทุกคนต้องทำความเพียรเอง ต้องลงมือปฏิบัติสิ่งต่างๆด้วยตนเอง พระศาสดาก็เป็นเพียงผู้บอกแนวทาง ผู้ชี้ทางให้เท่านั้น มนุษย์ทั้งหลายหากต้องการประสบผลสำเร็จในชีวิต ก็จำเป็นต้องเป็น “อตตการี” คือ ต้องลงมือปฏิบัติเอง ดังพุทธภาษิตที่ว่า “...คนแลเป็นที่พึ่งแห่งตน ไม่มีใครจะเป็นที่พึ่งได้เท่ากับตัวเราเอง...”<sup>๘</sup> ยิ่งถ้าหาก

<sup>๔</sup> พระมหาหรรษาภรณ์ กองบาง, “การศึกษาวิเคราะห์วิถีคิดแบบ โยนิโสมนสิการในพระสูตรต้นฉบับ”, วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), ๒๕๔๔, หน้า ๘ - ๙.

<sup>๕</sup> พระธรรมปิฎก, พุทธธรรม, อ่างแก้ว, หน้า ๖๗๐.

<sup>๖</sup> บุ.อิติ. ๒๕/๑๕๔/๑๖๘.

<sup>๗</sup> ส.ม. ๑๕/๑๓๖/๓๑.

<sup>๘</sup> บุ.ธ. ๒๕/๒๒/๒๕.



เราเป็นผู้ฝึกดีแล้วก็ยอมเท่ากับเราเป็นผู้ได้มิตรที่ฝึกได้โดยยาก

อย่างไรก็ตามความที่ว่ามีนี้เป็นกรมองดูกระบวนการพัฒนาปัญญาหรือความเจริญออก  
งามของสัมมาทิฐิ ในแง่ที่เริ่มต้นจากศรัทธาอย่างเดียว ซึ่งนับว่าไม่ครบถ้วน ความจริงว่าตาม  
หลักธรรม อัจฉริยบุคคลบางคนสร้างเสริมปัญญาของตนได้โดยไม่ต้องอาศัยศรัทธาของผู้อื่น ท่าน  
เหล่านั้นใช้แต่ความรู้จักคิด รู้จักมองสิ่งทั้งหลายตามสภาวะและตามเหตุปัจจัย ที่เรียกว่าโยนิโส  
มนสิการอย่างเดียว และพัฒนาปัญญาให้เจริญออกงามขึ้นจนรู้เข้าใจทั่วถึงซึ่งสังขาร แม้แต่คน  
สามัญที่เริ่มต้นด้วยศรัทธา ปัญญาของเขาจะเจริญขึ้นจนถึงที่สุดไม่ได้ โดยเฉพาะปัญญาชั้นโลกุต  
ตระที่ยังรู้สังขารกำจัดกิเลสสิ้นเชิง จะเกิดขึ้นไม่ได้หากขาดโยนิโสมนสิการ ปรโตโมสะ หรือ  
วิธีการแห่งศรัทธาเป็นปัจจัยให้เกิดโลกีย์สัมมาทิฐิ โยนิโสมนสิการเป็นปัจจัยให้เกิดโลกุต  
ระสัมมาทิฐิ แม้ศรัทธาที่ถูกต้องพึงปรารถนา ก็คือศรัทธาที่เชื่อมโยงหรือกระตุ้นให้เกิดโยนิโส  
มนสิการเท่านั้น

อีกประการหนึ่ง ในด้านการหยั่งรู้สภาวะธรรม โยนิโสมนสิการไม่ใช่ตัวปัญญาเอง แต่  
เป็นปัจจัยให้เกิดปัญญา คือให้เกิดสัมมาทิฐิ ในคัมภีร์มิลินทปัญหาได้แสดง ความแตกต่าง  
ระหว่างโยนิโสมนสิการกับปัญญา ว่าประการแรกสัตว์ดิรัจฉานเช่น แพะ แกะ วัว ควาย อูฐ ลา มี  
มนสิการ (มนสิการแต่ไม่เป็นโยนิโส) แต่ไม่มีปัญญา ประการที่สอง มนสิการมีลักษณะดำเนิน  
พิจารณา ส่วนปัญญามีลักษณะตัดขาด มนสิการรวบรวมเอาความคิดมาเสนอให้ปัญญาสามารถ  
ทำงานตัดกิเลสได้ เหมือนมือซ้ายรวบรวมเอารวงข้าวไว้ ให้มือขวาที่ถือเคียวตัดได้สำเร็จ ถ้ามองใน  
แง่นี้ โยนิโสมนสิการก็คือ มนสิการที่ทำให้เกิดการใช้ปัญญาพร้อมกับทำให้ปัญญานั้นเจริญออก  
งามยิ่งขึ้นไป ดังจะได้แสดงแผนภูมิต่อไปนี้เป็นการลำดับขั้นของการเจริญปัญญาคือ

แผนภูมิที่ ๖ : แสดงกระบวนการพัฒนาปัญญาขั้นที่ ๓<sup>๑๖</sup>



ต่อจาก โยนิโสมนสิการก็คือการเกิดขึ้นแห่งสัมมาทิฐิ เมื่อถึงสัมมาทิฐิ ก็เป็นอันก้าว  
ไปสู่องค์ประกอบของมัชฌิมาปฏิปทาต่อไป

สัมมาทิฐิเป็นตัวนำหรือเป็นปัจจัยโดยตรงให้เกิดสัมมาวาจา เมื่อทิฐิอันเกิดจาก  
ศรัทธาเป็นไปโดยถูกต้องแล้ว ความเป็นสัมมาทิฐินั้นเอง ทำให้รู้และเข้าใจถึงเหตุและผลในการ

<sup>๑๖</sup> จากการศึกษาของผู้วิจัย.

กล่าววาทาชอบ เพราะเห็นคุณและโทษด้วยความรู้สึกรู้สีกของตนเอง ดังจะกล่าวได้ว่า สัมมาทิฐิหรือความเห็นชอบนั้น เป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาปัญญาตนเอง ในมัชฌิมาปฏิปทา ท่านสงเคราะห์สัมมาทิฐิอันเป็นองค์ของปัญญาไว้เป็นลำดับแรกของอริยมรรคมีองค์ ๘ ด้วยพระพุทธองค์ทรงเห็นความสำคัญในการที่ต้องใช้ปัญญาก่อนในการคิดริเริ่มกระทำ การใช้ปัญญาโดยสัมมาทิฐิก็คือ การเริ่มต้นความเห็นที่ถูกต้อง เมื่อมีความเห็นที่ถูกต้อง ความคิดถูกต้อง ก็เชื่อมโยงไปสู่การสร้างสรรค์ให้เกิดพฤติกรรมการแสดงวาทาที่ถูกต้องคือสัมมาวาทาและทางกายที่ถูกต้อง เจริญและพัฒนาจนครบองค์อริยมรรคต่อไป

อีกประการหนึ่ง ที่กล่าวว่าสัมมาทิฐิเป็นปัจจัยเกื้อหนุนโดยตรงให้เกิดสัมมาวาทา เพราะเหตุว่า บุคคลจะมีพฤติกรรมเป็นสัมมาวาทาหรือไม่นั้น ประการแรกย่อมต้องมีทิฐิที่เป็นสัมมาทิฐิก่อน กล่าวคือ เมื่อเห็นอย่างไร เชื่ออย่างไร เข้าใจและมีทัศนะอย่างไร ก็ดำริและคิดการไปอย่างนั้น และเมื่อความเห็นถูกต้องเสียแล้ว ความคิดก็จะแจ่มชัดยิ่งขึ้น คำพูดที่มาจากความคิดและความเห็นชอบจึงมักย่อมเป็นสัมมาวาทา การดำเนินชีวิตเพื่อหาเลี้ยงชีพก็จะเป็นไปในแนวทางที่ถูกต้องเช่นเดียวกัน เกิดความพยายามในอันที่จะระมัดระวังการกระทำทั้งกายวาทาให้ถึงพร้อม มีสติมั่นคงสม่ำเสมอ เมื่อมีสติคอยกำกับอยู่ จิตก็แน่วแน่ไปสู่หนทางที่ดีงาม ดังนั้นจิตใจที่เริ่มต้นด้วยความเห็น ความเข้าใจ ความเชื่อถือและทัศนคติที่ถูกต้องอันเป็นสัมมาทิฐิแล้ว ความคิดดี พูดดี ทำดี เป็นต้น ก็ดำเนินสืบไปเป็นสัมมาทั้งหมด และจะดียิ่งขึ้น ถ้าบุคคลนั้นคอยเสริมองค์ประกอบด้วยคุณธรรมควบคู่กันไปทุกขั้นตอน ด้วยเหตุนี้ทิฐิอันเป็นสัมมาทิฐิจึงเป็นตัวคอยบงการทุกอย่างดังพุทธพจน์ที่ว่า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย...สัมมาทิฐิย่อมเป็นประธาน ก็สัมมาทิฐิย่อมเป็นประธานอย่างไร คือ เมื่อมีสัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะจึงพอเหมาะได้ เมื่อมีสัมมาสังกัปปะ สัมมาวาทาจึงพอเหมาะได้ เมื่อมีสัมมาวาทา สัมมาทักมมันตะ จึงพอเหมาะได้เมื่อมีสัมมาทักมมันตะ สัมมาอาชีวะจึงพอเหมาะได้ เมื่อมีสัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะจึงพอเหมาะได้เมื่อมีสัมมาวายามะ สัมมาสติ จึงพอเหมาะได้ เมื่อมีสัมมาสติ สัมมาสมาธิจึงพอเหมาะได้ เมื่อมีสัมมาสมาธิ สัมมาญาณะจึงพอเหมาะได้ เมื่อมีสัมมาญาณะ สัมมาวิมุตติจึงพอเหมาะได้...<sup>๒๐</sup>

จากพุทธพจน์นี้เป็นการยืนยันได้อย่างชัดเจนว่าสัมมาทิฐินั้นเป็นปัจจัยก่อให้เกิดสัมมาวาทาได้อย่างดียิ่ง เพราะเมื่อเห็นถูก เข้าใจถูกต้อง บุคคลย่อมคิด พูด รวมไปถึงประพฤติปฏิบัติ

<sup>๒๐</sup> ม.อ. ๑๔ /๒๗๕/๑๔๕.

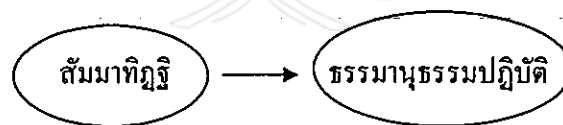
ถูกต้องตามศีล ด้วยเหตุนี้สัมมาวาจาจะเกิดขึ้นได้นั้นจะต้องสร้างเสริมสัมมาทิฐิให้เกิดขึ้นจึงจะเป็นเหตุให้เกิดสัมมาวาจาได้ ตามธรรมชาติของพุทธปรัชญาเถรวาทถือว่า ทิฐิ คือ ความเห็นความเข้าใจ ความใฝ่เนียมยึดถือต่างๆ นั้น มีอิทธิพลครอบงำและมีบทบาทในการกำหนดวิถีชีวิตและสังคมของมนุษย์เป็นอย่างมาก ในกรรมบท ท่านจัดทิฐิเข้าเป็นมโนกรรม ซึ่งเป็นกรรมที่สำคัญมีผลมากร้ายแรงที่สุดยิ่งกว่ากายกรรมและวจีกรรม เพราะเป็นตัวบังคับกายกรรมและวจีกรรมอยู่เบื้องหลังเป็นปัจจัยเกื้อหนุนอีกชั้นหนึ่ง สามารถนำชีวิต สังคม หรือมนุษยชาติทั้งหมดไปสู่ความเจริญงอกงามรุ่งเรืองหลุดพ้น หรือนำไปสู่ความเสื่อม ความพินาศก็ได้ ถ้าเป็นสัมมาทิฐิก็เป็นไปในทางที่ดีงาม แต่ถ้าเป็นมิถิฐิก็เป็นไปในทางที่เป็นโทษได้ ดังจะมองเห็นในชีวิตของบุคคล ทิฐิเป็นตัวชักจูงและกำหนดวิถีชีวิต ทั้งในด้านรับเข้าและด้านแสดงออก กล่าวคือ จะมองเห็นโลกและชีวิตเป็นอย่างไร และจะปฏิบัติต่อโลกและชีวิตนั้นอย่างไร เริ่มตั้งแต่จะแปลความหมายของประสบการณ์ที่รับรู้เข้ามาใหม่อย่างไร จะตีค่า จะตัดสินใจวินิจฉัยอย่างไร จะอยู่ฝ่ายใด เห็นด้วยหรือไม่ แล้วชักนำแนวความคิด การพูดการกระทำที่จะสนองตอบได้ แสดงปฏิกิริยาออกไปว่าจะเอาอย่างไร พูดหรือทำอะไรกับบุคคล สิ่ง สภาพแวดล้อม หรือสถานการณ์นั้นๆ พร้อมทั้งสร้างเหตุผลประกอบสำหรับการที่จะพูดจะทำเช่นนั้น

เมื่อสัมมาทิฐิได้เริ่มค้นเกิดขึ้นในจิตใจของบุคคลแล้ว การก้าวไปของมัชฌิมาปฏิบัติหรือองค์มรรค ก็จะดำเนินต่อไปเป็นลำดับ อีกประการหนึ่งความเป็นสัมมาทิฐินั้น ยังเป็นไปได้อันเนื่องมาจากโลกทิฐิ และ โลกุตตรสัมมาทิฐิ แต่ก็ได้แสดงถึงปัญญาอันต่อเนื่องที่ได้อธิบายแล้วนั่นเอง หรือถ้าเราลงมือปฏิบัติจนถึงขั้นเข้าใจโดยใช้โยนิโสมนสิการได้ดี การอาศัยปัจจัยภายนอกหรือกัลยาณมิตรย่อมน้อยลง และหากผู้ใดไม่ใช้โยนิโสมนสิการเลยกัลยาณมิตรก็ไม่อาจช่วยให้สำเร็จได้ ยิ่งไปกว่านั้นแม้จะมีกัลยาณมิตร และคิดตามแบบของโยนิโสมนสิการ หากไม่ลงมือปฏิบัติก็ย่อมจะสำเร็จได้โดยยาก ดังนั้น หากต้องการจะประสบผลสำเร็จ ก็ต้องนำปัจจัยทั้ง ๓ อย่างคือ ปัจจัยภายนอกคือ ปร โท โฆสะ ปัจจัยภายในคือ โยนิ โสมนสิการ และการลงมือปฏิบัติคือ ธรรมานุธรรมปฏิบัติมาบูรณาการเข้าด้วยกัน มาประสานเข้าด้วยกัน เพราะทั้งหมดนี้ต่างก็อิงอาศัยซึ่งกันและกัน ดังจะแสดงได้ด้วยแผนภูมิต่อไปนี้

แผนภูมิที่ ๗ : แสดงกระบวนการพัฒนาปัญญาขั้นที่ ๔<sup>๒๒</sup>

ปร โท โฆสะ

โยนิโสมนสิการ



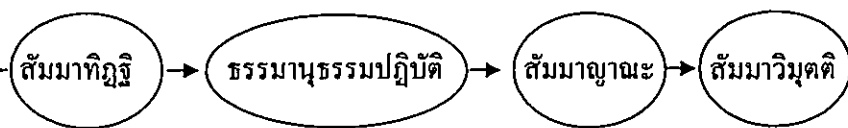
<sup>๒๒</sup> จากการศึกษาของผู้วิจัย.

และโดยที่สัมมาทิฐิเป็นลักษณะหนึ่งของปัญญา คำที่เหมาะสมในที่นี้จึงควรได้แก่คำว่า “ปัญญา” ซึ่งหมายความว่าปัญญาได้เริ่มเกิดขึ้นและเจริญขึ้นตามลำดับของการฝึกอบรมด้วยธรรมานุธรรมปฏิบัติ คือการปฏิบัติธรรมย่อกล้อยไปตามธรรมอันเป็นหลักใหญ่ ได้แก่การปฏิบัติตามองค์มรรคในหลักไตรสิกขา หรือโดยหลักมัชฌิมาปฏิปทานั่นเอง ความสำคัญของปัญญาอันหมายถึงสัมมาทิฐิที่เป็นจุดเริ่มหรือตัวนำในการสร้างสรรค์กระบวนการคิด การพูดและทำให้เป็นไปโดยถูกต้อง และเป็นตัวอื่นที่มีบทบาทอยู่ตลอดเวลาทุกขั้นตอนการปฏิบัติ ซึ่งไม่ใช่แต่เพียงเป็นตัวสนับสนุนให้เกิดมรรคองค์อื่นๆเท่านั้น แต่ตัวสัมมาทิฐิเองก็ได้รับการอุดหนุนจากองค์มรรคข้ออื่นๆด้วย เช่นกัน เพื่อเป็นหนทางที่จะใช้แก้ปัญหาวีรติของมนุษย์คือดับทุกข์ในที่สุด หรือพูดอีกอย่างหนึ่งคือความรู้ที่จะทำให้รู้จักดำเนินชีวิตให้ถูกต้องดีงาม ไม่ให้เกิดปัญหา ไม่ให้เป็นที่มาของทุกข์ คำว่าปัญญาเป็นคำกลางสำหรับเรียกความรู้ประเภทต่างๆ ที่กล่าวมานี้ และปัญญานั้นมีหลายชั้นหลายระดับเช่นที่แบ่งเป็น โลกีย์ปัญญา โลกุตตรปัญญา เป็นต้น มีคำศัพท์ที่ใช้ในความหมายจำเพาะ หมายถึง ปัญญาในขั้นใดขั้นหนึ่ง ระดับใดระดับหนึ่ง แง่ใดแง่หนึ่ง หรือเนื่องด้วยเฉพาะกิจ คุณสมบัติเฉพาะหรือประโยชน์เฉพาะอย่าง เช่น ญาณ วิชา วิปัสสนา ปริญา อภิญญา ปฏิสัมภิตา เป็นต้น ปัจจัยเกื้อหนุนให้เกิดสัมมาวาจาทางตรงจึงประกอบด้วยธรรมที่เป็นปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฐิโดยลำดับนั่นเอง ซึ่งเริ่มต้นด้วยปรโตโฆสะอันเป็นปัจจัยภายนอกที่ทำให้เกิดความเชื่อในรูปใดรูปหนึ่งก่อน ซึ่งทางพุทธศาสนาเรียกว่า ศรัทธา ศรัทธานี้อาจเป็นความเชื่อเพราะพอใจในเหตุผลเบื้องต้นของคำสอนนั้น หรือความเชื่อในความมีเหตุผล หรือลักษณะอันสมเหตุสมผลน่าไว้วางใจของตัวผู้สอนเอง จากนั้น จึงมีการรับฟังคำสอน การศึกษาอบรม เกิดความเข้าใจเพิ่มพูนขึ้นและแจ่มแจ้งชัดเจนขึ้นและน้อมนำเข้ามาเป็นปัจจัยภายในตนเองด้วยโยนิโสมนสิการจนเกิด เป็นทิฐิคือความเห็น ความเข้าใจด้วยเหตุและผลที่เกิดขึ้นภายในตนเองอย่างถูกต้องคือสัมมาทิฐิและด้วยการลงมือปฏิบัติหรือพิสูจน์ด้วยประสบการณ์จนกลายเป็นการรู้การเห็นประจักษ์ ปัญญาจึงจะเจริญมาถึงขั้นที่เรียกว่าเป็นสัมมาญาณะ ซึ่งเป็นขั้นที่พ้นจากความเชื่อและพ้นไปจากความเข้าใจด้วยเหตุผล ใดๆ ทั้งสิ้น เป็นขั้นสุดทางและเข้าถึงจุดหมาย คือความหลุดพ้นเป็นอิสระ ซึ่งเรียกว่า สัมมาวิมุตติ ลำดับความเจริญทางปัญญานี้อาจเขียนให้เข้าใจได้ง่ายๆ ดังนี้

แผนภูมิที่ ๘ : แสดงกระบวนการพัฒนาปัญญาขั้นที่ ๕

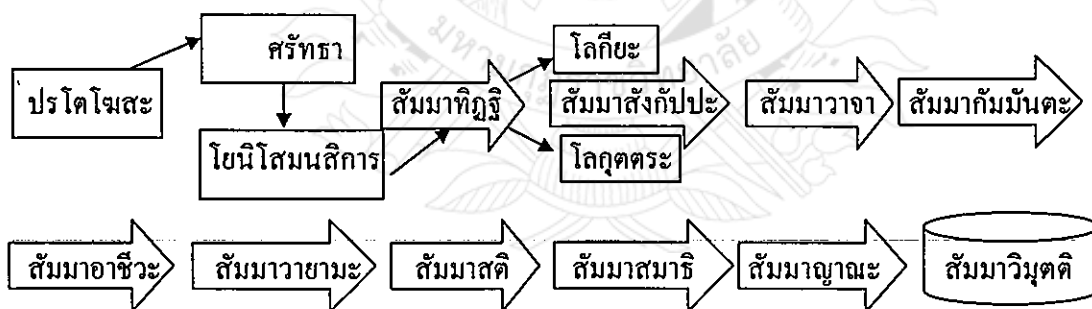
ปรโตโฆสะ

โยนิโสมนสิการ



ตามกระบวนการธรรมนี้ เริ่มแรกที่เคียวปัญญาที่อยู่เพียงในรูปแฝง หรือตัวประกอบของ ศรัทธาก่อน แล้วเจริญเป็นตัวเองขึ้นตามลำดับ จนเมื่อถึงขั้นสุดท้าย เป็นสัมมาญาณะ ปัญญาจะ เเด่นชัดบริสุทธิ์เป็นตัวแท้ ส่วนศรัทธาจะไม่เหลืออยู่เลย เพราะถูกปัญญาเข้าแทนที่โดยสิ้นเชิง เมื่อถึงขั้นนี้เท่านั้น การตรัสรู้หรือการหลุดพ้นจึงเกิดขึ้น อีกประการหนึ่งในกระบวนการพัฒนา ปัญญา ที่ถือประโยชน์จากศรัทธา อย่างถูกต้อง ปัญญาจะเจริญขึ้นโดยลำดับ จนถึงขั้นเป็นญาณทัส สนะ คือเป็นการรู้การเห็น ในขั้นนี้ จะไม่ต้องใช้ความเชื่อและความเห็นอีกต่อไป เพราะรู้เห็น ประจักษ์แก่ตนเอง จึงเป็นขั้นที่พ้นขอบเขตของศรัทธา เมื่อมีญาณทัสสนะ คือการรู้การเห็น ประจักษ์แล้ว จึงไม่ต้องมีศรัทธา คือไม่ต้องเชื่อต่อผู้ใดอื่น ด้วยเหตุที่กล่าวมานี้ พระอรหันต์ซึ่งเป็นผู้ มีญาณทัสสนะถึงที่สุด จึงมีคุณอย่างหนึ่งว่า “อัสสัทธ” ซึ่งแปลว่า ผู้ไม่มีศรัทธา คือไม่ต้องเชื่อต่อ ใครๆ ในเรื่องที่เราเห็นชัดด้วยตนเองอยู่แล้ว ส่วนในทางปฏิบัติของสังคมโลกปัจจุบัน การ ดำเนินชีวิตที่ดีงาม ย่อมต้องเป็นไปพร้อมทั้งกายวาจาใจที่สุจริต ศรัทธาที่เกิดขึ้นด้วยความเห็นที่ ถูกต้องจึงเป็นฐานของความคิด ความเข้าใจ ที่จะนำตนเองไปสู่การประพฤติปฏิบัติให้ถึงความ เป็น “สัมมา” ด้วยวาจา และการกระทำตามมา กระบวนการเกิดขึ้นของสัมมาวาจาและสัมมาใน อริยมรรคองค์อื่นๆ ก็ก้าวเดินไปเป็นระบบ เพราะความรู้และความเข้าใจเมื่อพฤติกรรมที่แสดง ออกมานั้นเป็น “สัมมา” ด้วยความมั่นใจในเหตุและผลของการกระทำแล้ว ความประพฤติปฏิบัติ อันสุจริตอันได้แก่ศีลนั้นเอง จะเป็นเครื่องนำพาให้จิตใจมั่นคงเข้มแข็งในจริยธรรม นำไปสู่ ประโยชน์สุขอันสมบูรณ์พร้อมด้วยสมาธิและปัญญาอันได้แก่ สัมมาญาณะ และสัมมาวิมุตติ ต่อไป ดังแสดงได้ด้วยแผนภูมิดังต่อไปนี้

แผนภูมิที่ ๕ : แสดงกระบวนการพัฒนาปัญญาขั้นที่ ๖<sup>๒๒</sup>



<sup>๒๒</sup> คัดแปลงจาก พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, ( ฉบับปรับปรุงและขยาย ความ), อ่างแก้ว, หน้า ๓๔.

ปัจจัยเกื้อหนุนต่างๆที่ทำให้เกิดสัมมาวาจา และถึงพร้อมด้วยอริยมรรคองค์อื่นๆ ก็ดำเนินไปถึงที่สุดหรือถึงขั้นสุดท้ายคือความหลุดพ้นจากทุกข์ในที่สุดดังกล่าวมาแล้วข้างต้น

### ๓.๓.๒ ปัจจัยโดยอ้อม

#### (๑) ความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องระหว่างองค์มรรค

คำว่ามรรคมีชื่อเต็มว่า อริยอัฏฐังคิกมัคค์ (อริย+อัฏฐังคิก+มัคค์) เรียกเป็นภาษาไทยว่า อริยอัฏฐังคิกมรรคหรือ อริยอัฏฐังคิกมรรค หรือ อารยอัฏฐังคิกมรรค บ้าง แปลว่า ทางมีองค์ ๘ ประการอันประเสริฐ ทางมีองค์ ๘ ของพระอริยะ ทางมีองค์ ๘ ที่ทำให้คนเป็นพระอริยะ ทางมีองค์ ๘ ที่พระอริยะคือพระพุทธเจ้าทรงค้นพบ หรือมรรคาอันประเสริฐมีองค์ประกอบ ๘ อย่าง องค์หรือองค์ประกอบ ๘ อย่างของมรรคมีดังนี้

๑. สัมมาทิฐิ (ความเห็นชอบหรือความเห็นถูกต้อง)
๒. สัมมาสังกัปปะ (ความดำริชอบหรือความคิดถูกต้อง)
๓. สัมมาวาจา (วาจาชอบหรือคำพูดถูกต้อง)
๔. สัมมากัมมันตะ (กระทำชอบ หรือการกระทำถูกต้อง)
๕. สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบหรือประกอบอาชีพถูกต้อง)
๖. สัมมาวายามะ (ความเพียรชอบหรือมีความพยายามที่ถูกต้อง)
๗. สัมมาสติ (ระลึกชอบหรือความระลึกไว้ในสิ่งที่ถูกต้อง)
๘. สัมมาสมาธิ (ตั้งใจมั่นชอบหรือความตั้งมั่นของจิตที่ถูกต้องไม่หวั่นไหว)<sup>๒๓</sup>

ในคำว่า มรรคมีองค์ ๘ นั้น มีความหมายที่ชัดเจนอยู่แล้วว่า หมายถึงทางสายเดียวที่มีองค์ประกอบ ๘ อย่าง เปรียบเหมือนทางหลวงที่สมบูรณ์ต้องมีอะไรหลายอย่างประกอบกันเข้าจึงสำเร็จเป็นถนนได้ เช่น มีดิน กรวด ทราย หิน ลูกแร่ ขาง หรือคอนกรีต เป็นชั้นลำดับมาจนถึงผิวทาง รวมเป็นตัวถนนหรือพื้นถนน มีขอบคัน เส้นแนว ความเอียงเทของที่ลาดชัน ไค้เงี้ยว มีสัญญาณ มีเครื่องหมาย ป้ายบอกทิศทาง ระยะทาง และสถานที่เป็นต้น ตลอดจนแผนที่ทางและ โคมไฟยามค่ำคืน ถนนประกอบด้วยส่วนประกอบเหล่านี้ทั้งหมด และผู้ขับรถย่อมเดินทางอาศัย ส่วนประกอบเหล่านี้ทุกอย่างไปพร้อมๆกันฉันใด มรรคก็ประกอบขึ้นด้วยองค์ ๘ ประการรวมกัน และผู้ปฏิบัติธรรมก็ต้องใช้องค์ทั้ง ๘ ของมรรคเนื่องไปด้วยกันโดยตลอดฉันนั้น

กระบวนการขององค์มรรคไม่ว่าจะอยู่ในระบบมัชฌิมาปฏิปทา หรือในระบบ ไตรสิกขา ต่างก็สะท้อนให้เห็นถึงเจตนารมณ์ของคำสอนและหลักปฏิบัติในทางพุทธศาสนา ที่

<sup>๒๓</sup> วิ.ม. ๔/๑๓/๑๘.

เป็นระบบควบคุมความประพฤติในการแสดงออกทางกายวาจาไปจนถึงขั้นพัฒนาจิตใจของมนุษย์ คำสอนเหล่านี้มีผลสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมภายนอกโดยเฉพาะอย่างยิ่งระหว่างมนุษย์ด้วยกัน เพื่อให้ผู้ปฏิบัติได้ขัดเกลาทั้งความประพฤติปฏิบัติของตนเองเพื่อไม่เบียดเบียนทำร้ายผู้อื่น เข้าถึงประโยชน์สุขและความดีงามสูงสุดของชีวิตคือนิพพาน และถึงแม้ว่ามรรคจะประกอบด้วยองค์ ๘ ประการก็ตาม แต่ในการประพฤติปฏิบัติก็ต้องปฏิบัติไปพร้อมๆกัน มิใช่แยกปฏิบัติไปทีละอย่าง เรียงลำดับจากต้นไปหาปลาย ดังคำกล่าวของ คร. ราหุลที่ว่า “ไม่ควรเข้าใจว่า องค์มรรคทั้ง ๘ ประการนี้ ต้องนำไปปฏิบัติทีละข้อเรียงตามลำดับหมายเลข ตรงกันข้าม องค์มรรคเหล่านี้จะต้องพัฒนาให้เจริญงอกงามขึ้นพร้อมๆกัน มากบ้างน้อยบ้างแล้วแต่ขีดความสามารถของแต่ละบุคคล องค์มรรคเหล่านี้ล้วนเกี่ยวโยงสัมพันธ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่ละองค์ก็ได้รับการเกื้อหนุนจากองค์อื่นๆ ในขณะที่เดียวกันก็ช่วยเกื้อหนุนองค์อื่นๆ ให้เจริญงอกงามไปด้วยกัน”<sup>๒๔</sup>

การจัดลำดับในองค์มรรคของมัชฌิมาปฏิปทาต่างกับในไตรสิกขา เมื่อเป็นมรรค ระบบเริ่มต้นด้วยสัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ และลงท้ายด้วยสัมมาสมาธิ แต่เมื่อมาจัดเป็นไตรสิกขา กลับเอาสัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ ที่เป็นหมวดปัญญาไปต่อท้ายที่สมาธิ กลายเป็นเริ่มต้นด้วยสัมมาวาจาที่เป็นหมวดศีลแทนเพราะการจัดลำดับของศีลธรรมภายในมรรคเป็นการจัดลำดับตามความสัมพันธ์ระหว่างส่วนประกอบเหล่านั้น กล่าวคือ จัดลำดับตามความสัมพันธ์ ซึ่งทำหน้าที่ของมันอยู่ภายในตัวบุคคลผู้ปฏิบัติธรรม โดยนัยนี้ภายในมรรค สัมมาทิฐิจึงเป็นข้อแรก ในฐานะเป็นจุดเริ่มต้น ซึ่งถ้าขาดเสียแล้ว องค์ประกอบข้ออื่นๆ จะเกิดมีขึ้นไม่ได้ เปรียบเหมือนในการเดินทาง จะต้องรู้ว่าทางไหนที่จะไป อย่างน้อยต้องรู้ว่าจะตั้งต้นที่ไหน ถ้ายังตั้งต้นไม่ได้ การเดินทางต่อไปก็ยังไม่อาจมีขึ้นได้ การเดินทางเป็นฉันทะ ในการปฏิบัติธรรมก็ฉันทะนั้น เริ่มแรกทีเดียว จะต้องมีความเห็นมีความเข้าใจหรืออย่างน้อยเชื่อถือถูกต้องตามแนวทางที่จะปฏิบัติเสียก่อน จึงจะดำเนินการต่อไป และประพฤติปฏิบัติให้ถูกทางได้ การปฏิบัติธรรมจึงต้องอาศัยพื้นฐานความเข้าใจที่เป็นทุนไว้ก่อน เมื่อสัมมาทิฐิเบิกช่องทางหรือตั้งต้นให้แล้ว องค์มรรคข้ออื่นก็เกิดตามได้เป็นลำดับไป

เช่นเดียวกันแม้ว่าสัมมาวาจาจะถูกจัดไว้เป็นลำดับแรกในองค์มรรคข้อศีลในระบบไตรสิกขาหรือสิกขา ๓ อันได้แก่ อริศีล อริจิต และอริปัญญา คือข้อปฏิบัติในการฝึกอบรมกาย วาจา ใจ และปัญญา ประกอบด้วยสาระสำคัญของไตรสิกขาได้แก่ระบบปฏิบัติที่มุ่งในแง่การใช้งาน คือนำองค์ประกอบทั้งหลายของมรรคออกมาจัดเป็นกระบวนการวิธีปฏิบัติที่มีขั้นตอนต่างๆ เพื่อใช้

<sup>๒๔</sup> W. Rahula, What the Buddha taught, (Bangkok : Haw Chai Printing Co., Ltd, 1999),

องค์มรรคเหล่านั้นให้สำเร็จผลอย่างเป็นงานเป็นการในชีวิตจริง เหมือนดั่งว่า เมื่อแจกแจงให้รู้แล้วว่าเครื่องมือที่จะต้องใช้มีอะไรบ้าง คราวนี้ก็มาจัดลำดับการใช้ของเครื่องมือเหล่านั้นว่า ในเวลาทำงานตอนไหนจะต้องใช้เครื่องมืออันไหน

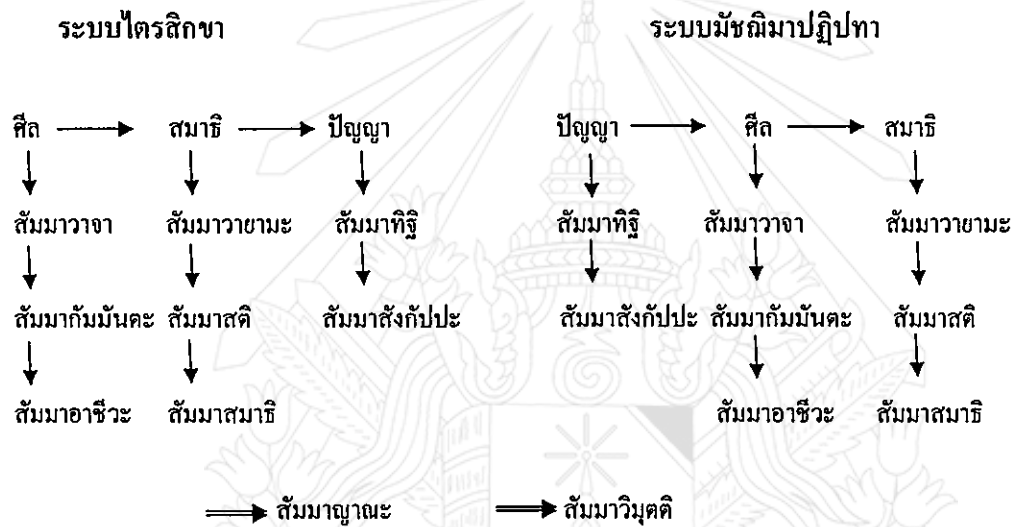
ดังนั้น ระบบไตรสิกขาจึงก้าวจากการเกี่ยวข้องกับบุคคลในฐานะเวทีสัมพันธ์ขององค์มรรคต่างๆ ตามแบบของมัชฌิมาปฏิปทาออกมาสู่การเกี่ยวข้องกับบุคคลในฐานะมนุษย์ที่อยู่ท่ามกลางสภาพแวดล้อมต่างๆ ในสังคม หรือก้าวจากจุดเน้นที่ภายในจิตใจของบุคคลมาสู่จุดเน้นด้านภายนอก เช่น แทนที่จะเน้นในแง่ว่าเมื่อความเห็นถูกต้องแล้วก็จะคิดถูกต้อง แล้วจะพูดจะทำก็พลอยดีงามถูกต้อง กลับหันมาจัดที่ด้านนอกว่าความดี ความถูกต้องที่จะต้องทำต้องพูดมีอะไรบ้าง จะต้องพูดต้องทำอะไรๆ อย่างไร ในฐานะที่เขาอยู่ร่วมกับคนอื่นๆ กำหนดการแสดงออกภายนอกให้สะท้อนกลับไปมีอิทธิพลต่อความคิดความเห็นภายในจิตใจ เช่นวางระเบียบกฎเกณฑ์ข้อฝีกหัดขึ้น ทำให้บุคคลผู้นั้นรู้จักบังคับควบคุมตนเอง รู้จักคิดรู้จักพิจารณาเกี่ยวกับพฤติกรรมและการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง เป็นการเริ่มจากความสัมพันธ์ทางสังคมเข้าไปหาตัวบุคคล และจุดนี้แหละคือการก้าวเข้าสู่ความหมายของสิกขาที่ว่าเป็นการฝึกอบรม

โดยนัยนี้สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะที่เป็นศีล การฝึกฝนปฏิบัติให้สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะนั้นเกิดมีเพิ่มพูนขึ้น(ในแนวทางที่จะทำให้เกิดปัญหาหรือดับทุกข์ได้) ดังนั้น ไตรสิกขาจึงก้าวจากความสัมพันธ์ที่เป็นไปตามลำดับระหว่างองค์ธรรมด้วยกันเองออกมาสู่การฝึกคนเป็นขั้นเป็นตอน จากส่วนที่หยวนไปหาส่วนที่ละเอียด หรือจากส่วนที่เป็นรูปเป็นร่างชัดเจนเห็นง่าย จัดการง่ายไปสู่สิ่งที่ประณีตลึกซึ้งมองไม่เห็น ยากจะควบคุมจัดการ คือเริ่มฝึกด้วยกาย วาจา เข้าไปหาจิตใจและปัญญา กระบวนการของไตรสิกขา จึงเป็นระบบการฝึกอบรมที่เป็นเชิงปฏิบัติเต็มที่ อย่างไรก็ดีตามสัมมาวาจาจะเกิดขึ้นได้ ก็ด้วยความสัมพันธ์กับมรรคองค์อื่น ตัวอย่างเช่นโดยหลักใหญ่ๆ ก็คือ ต้องมีสัมมาทิฐิ คือมีความเห็นชอบ มีสัมมาสังกัปปะ คือความดำริชอบ ความคิดชอบได้แก่ความมีเมตตากรุณา ไม่คิดจะเบียดเบียน ทำร้ายผู้อื่นด้วยวาจา ต้องมีสัมมาสติ มีสัมมาวาชามะ คือรู้ว่าตัวเองกำลังทำอะไรอยู่ และเพียรกระทำในสิ่งที่ถูกต้องดีงาม ด้วยการไม่กล่าวมิจฉาววาจา และกล่าวแต่สัมมาวาจาเพื่อให้เกิดประโยชน์อันเป็นจุดมุ่งหมายสำคัญ เป็นต้น ส่วนองค์มรรคข้ออื่น ๆ ก็เป็นส่วนประกอบที่ประสานสัมพันธ์ทำหน้าที่อยู่ในตัวผู้ปฏิบัติธรรมอย่างต่อเนื่อง ถึงกันหมด คือเป็นทั้งตัวกระทำ (เกื้อหนุน) และ ถูกกระทำ(ได้รับการเกื้อหนุน) จากมรรคอีก ๗ องค์ ในเวลาเดียวกัน ทำให้มรรคทุกองค์มีคุณภาพ และเจริญงอกงามขึ้นโดยลำดับ และเมื่อระบบการฝึกทั้ง ๒ ระบบ คือระบบมัชฌิมาปฏิปทา (ระบบฝึกภายใน) และระบบไตรสิกขา (ระบบฝึกภายนอก) ทั้งสองระบบนี้ทำงานประสานงานรับกันดี คือเมื่อประพฤตินี้ศีล ใจก็มีสมาธิ เมื่อใจมีสมาธิ การคิดก็ได้ปัญญา พอได้ปัญญาก็กลายเป็นสัมมาทิฐิองค์แรกของ



มรรค สัมมาทิฐิที่ส่งทอดแก่สัมมาสังกัปปะ สัมมาสังกัปปะ ก็นำทางให้แก่สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะตามหลักความสัมพันธ์ระหว่างองค์มรรค แล้วสืบทอดต่อๆ กันไป อีก จนถึงเกือบหนุ่ให้กำลังแก่สมาธิ ช่วยให้สมาธิเกิดขึ้นได้ ดำรงอยู่ด้วยดี เป็นสัมมาสมาธิ คือสมาธิที่ถูกต้องซึ่งจะใช้งานได้ผลตามต้องการ ส่งผลสืบหน้าต่อไปอีกจนถึงจุดหมายของระบบมรรคก็เกิดขึ้นครบวงจรและพัฒนาบ่งขึ้นไปจนถึงเกิดปัญญาอันรู้แจ้ง เกิดองค์ธรรมเพิ่มขึ้นอีกสองอย่าง ในขั้นสุดท้ายคือสัมมาญาณะ( ความหยั่งรู้ชอบ) และสัมมาวิมุตติ (ความหลุดพ้นชอบ) ในที่สุด ดังจะเห็นได้จากแผนภูมิดังต่อไปนี้

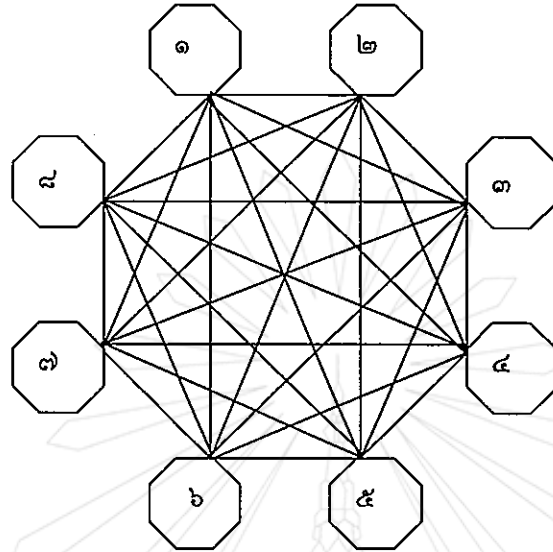
แผนภูมิที่ ๑๐ : แสดงความสัมพันธ์ขององค์มรรคในระบบไตรสิกขา และระบบมัชฌิมาปฏิปทา<sup>๒๔</sup>



อีกประการหนึ่ง อาจมองเห็นได้ถึงระบบความสัมพันธ์แบบเครือข่าย ดังที่คณะของท่านราหุลที่ได้แสดงไว้ว่า ระบบความสัมพันธ์ขององค์มรรคมีลักษณะเป็นรูป ๘ เหลี่ยม/มุม มรรคแต่ละองค์จะตั้งอยู่ที่มุมของตัวเอง พึงสังเกตว่า ณ จุดที่องค์มรรคแต่ละองค์ตั้งอยู่นั้นเป็นจุดศูนย์กลางหรือจุดบรรจบของเส้นข่ายใยที่โยงมาจากมุมอื่นๆ อีก ๗ มุม เปรียบเสมือนองค์มรรคหนึ่งๆ ต่างได้รับการอุดหนุนจากมรรคองค์อื่น ๆ อีก ๗ องค์ และในขณะเดียวกัน ก็เป็นจุดเริ่มต้นหรือจุดกำเนิดของเส้นข่ายใย ที่โยงออกไปเชื่อมต่อกับมรรคองค์อื่นๆ เช่นเดียวกัน มองเห็นเหมือนเป็นเครือข่ายสอดประสานสัมพันธ์กัน อันแสดงถึงองค์ธรรมที่เกิดขึ้นอย่างพร้อมเพรียงภายในตัวผู้ปฏิบัติธรรมนั่นเอง ในที่นี้อาจแสดงให้เห็นได้ชัดด้วยแผนภูมิดังนี้

<sup>๒๔</sup> จากการศึกษาของผู้วิจัย.

แผนภูมิที่ ๑๑ : แสดงความสัมพันธ์แบบเครือข่ายขององค์มรรค<sup>๒๖</sup>



๑. สัมมาทิฏฐิ ๒. สัมมาสังกัปปะ ๓. สัมมาวาจา ๔. สัมมากัมมันตะ

๕. สัมมาอาชีวะ ๖. สัมมาวายามะ ๗. สัมมาสติ ๘. สัมมาสมาธิ

กระบวนการเกิดขึ้นแห่งองค์ธรรมในบุคคลนี้ เราเรียกว่า “มัคคสมังคี” แปลว่า ผู้พร้อมด้วยของมรรค หรือมองในแง่ของ กระบวนการธรรม ซึ่งมรรคมีองค์ ๘ นี้ เมื่อเจริญพร้อมถึงที่สุด ก็จะถึงขีดและถึงขณะหนึ่งซึ่งองค์มรรคทั้งหมดร่วมกันทำหน้าที่ให้เกิดญาณอันแรงกล้าสว่างขึ้นมาหยั่งเห็นสังขธรรม และกำจัดกวาดล้างกิเลสที่หุ้มห่อบีบคั้นจิตออกไป การที่องค์มรรคทั้งหมดทำหน้าที่พร้อมกันเช่นนี้เรียกว่าเป็นมรรค เพราะเป็นขณะซึ่งมีองค์ประกอบทั้งหมดครบเป็นมรรคจริงๆ เมื่อมรรคทำหน้าที่แล้ว ก็มีภาวะที่เป็นผลตามมามีคือความรู้ความเข้าใจในสังขธรรม และความหลุดพ้นจากกิเลส ไร้สิ่งบีบคั้น เป็นอิสระ เรียกสั้นๆว่าผล ถ้าทุกอย่างค่อยดำเนินไปตามลำดับ จะมีการทำหน้าที่ของมรรคเช่นนี้จนเสร็จสิ้นรวมทั้งหมด ๔ ชั้น จึงเรียกว่ามรรค ๔ และภาวะที่เป็นผลก็จึงมี ๔ เช่นเดียวกัน รวมเรียกว่า มรรค ๔ ผล ๔ คือ โสดาปัตติมรรค โสดาปัตติผล สกทาคามีมรรค สกทาคามีผล อนาคามีมรรค อนาคามีผล อรหัตมรรค และอรหัตผล อันเป็นภาวะของพระอริยบุคคล โดยลำดับซึ่งเจริญก้าวหน้าสืบเนื่องไปจนจบกระบวนการก็คือการก้าวไปสู่ความถึงที่สุดแห่งทุกข์ หรือความพ้นทุกข์คือนิพพานนั่นเอง อาการที่องค์ธรรมทั้งหลายทำหน้าที่พร้อมกันในขณะจิตเดียวยังผลที่ต้องการให้สำเร็จนี้ ท่านเรียกว่า ธรรมสามัคคี และธรรมสามัคคีก็

<sup>๒๖</sup> จากการศึกษาของผู้วิจัย.

คือโพธิ อันได้แก่การตรัสรู้ และในขณะที่แห่งมรรคนี้ มิใช่เฉพาะองค์มรรคเพียง ๘ เท่านั้น แม้โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการก็เกิดขึ้น ทำหน้าที่พร้อมหมดในขณะที่จิตเดียวกัน อย่างไรก็ตาม โพธิปักขิยธรรมทั้งหมดนั้น ก็สรุปได้ในมรรคมีองค์ ๘ นั่นเอง ดังนั้น เมื่อพูดถึงมรรค ก็จึงเป็นอันครอบคลุมถึงธรรมที่เกี่ยวข้องทั้งหมด

ดังได้กล่าวแล้วว่ามรรคทุกองค์ทำงานร่วมกันเป็นกระบวนการอันต่อเนื่อง ผู้วิจัยจะได้อธิบายให้เห็นถึงความสัมพันธ์ขององค์มรรคแต่ละองค์ ซึ่งเป็นปัจจัยเกื้อหนุนต่อสัมมาวาจาให้เห็นเป็นตัวอย่างดังนี้

### (๒) สัมมาสังกัปปะที่เป็นปัจจัยเกื้อหนุนต่อสัมมาวาจา

สัมมาสังกัปปะ การดำริ นึกคิด และการตั้งทัศนคติต่อสิ่งต่างๆ ที่มองเห็นตามความเป็นจริงนั้นได้อย่างถูกต้อง ไม่เอนเอียง ไม่ยึดติด หรือฝักใฝ่ หรือเป็นปฏิบัติ เมื่อมีความดำรินึกคิดที่เป็นอิสระจากความชอบใจ ไม่ชอบใจ เป็นกลางเช่นนี้ ทำที่ของจิตใจเช่นนี้ จะพัฒนาขึ้นไปในขั้นสูงจะกลายเป็นอุเบกขา ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญยิ่งในการใช้ความคิดอย่างนี้ได้ผล หากได้มีความหมายเป็นการนิ่งเฉย หรือการไม่เอาเรื่องเอาราวอย่างที่มีกเข้าใจกัน ทำให้มองเห็นสิ่งต่างๆ ตามความเป็นจริง และเสริมให้สัมมาทิฐิเพิ่มพูนยิ่งขึ้น สัมมาสังกัปปะ มี ๓ อย่างคือ

๑. เนกขัมมสังกัปปะ หรือเนกขัมมวิตก คือความดำริที่ปลอดจากโลภะ ความนึกคิดที่ปลอดโปร่งจากกาม ไม่หมกมุ่นพัวพันติดข้องในสิ่งสนองความอยากต่างๆ ความคิดที่ปราศจากความเห็นแก่ตัว ความคิดเสียสละ และความคิดที่เป็นคุณเป็นกุศลทุกอย่าง จัดเป็นความนึกคิดที่ปราศจาก ราคะหรือโลภะ

๒. อพยยาบทสังกัปปะ หรืออพยยาบทวิตก คือความดำริที่ไม่มีความเคียดแค้นชิงชัง ขัดเคืองหรือเพ่งมองในแง่ร้าย โดยเฉพาะมุ่งเอาธรรมที่ตรงข้าม คือเมตตา ซึ่งหมายถึงความปรารถนาดี ความมีไมตรี ต้องการให้ผู้อื่นมีความสุข จัดเป็นความนึกคิดที่ปราศจากโทสะ

๓. อวิหิงสาสังกัปปะ หรืออวิหิงสาวิตก คือความดำริที่ไม่มีการเบียดเบียน การคิดทำร้ายหรือทำลาย โดยเฉพาะมุ่งเอาธรรมที่ตรงข้ามคือกรุณา ซึ่งหมายถึงความคิดช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ จัดเป็นความนึกคิดที่ปราศจากโทสะเช่นเดียวกัน<sup>๒๑</sup>

อวิหิงสาสังกัปปะ เป็นองค์มรรคฝ่ายปัญญา มิใช่ฝ่ายศีล ดังนั้นการที่สัมมาสังกัปปะสอนไม่ให้คิดพยาบาท ให้มีเมตตารักใคร่กัน ก็มีใ้มุ่งเพียงเพื่อให้คนมีศีลคือละเว้นการฆ่าฟันเบียดเบียนกัน ช่วยเหลือกันอย่างเดียว แต่มุ่งให้มีความคิดที่ไม่เอนเอียงด้วยความเกลียดชังเป็นต้น

<sup>๒๑</sup> ที.ปา. ๑๑/๒๒๘/๑๖๔.

การใช้คำปฏิเสธว่า สัมมาสังกัปปะคือความคิดปลอดโลก ไม่มีพยาบาท ไม่มีวิหิงสา จึงนับว่าเป็นการเหมาะสมที่สุดแล้ว หมายความว่าเมื่อจะคิดจะพิจารณาอะไร ถ้าไม่คิดเอาเข้าตัว ไม่คิดด้วยความเกลียดชังมุ่งร้ายหรือทำลายใคร ความคิดนั้นก็จะเป็นบริสุทธิ ถูกต้องตรงความจริง ในที่นี้อาจให้ความหมายในอีกแง่หนึ่งว่า เป็นความคิดที่ประกอบด้วยโยนิโสมนสิการ ไม่มีกาม ไม่มีพยาบาท ไม่มีวิหิงสา จึงบริสุทธิตรงความจริง ไม่เอนเอียงติดข้องหรือก่อนไปข้างใดข้างหนึ่ง และเป็นความคิดที่มีขอบเขตกว้างขวาง จะคิดอะไรก็ได้ที่มีประโยชน์เป็นการจะเอาปรนเปรอตัว มิใช่มุ่งร้ายหรือข่มเหงรังแกเบียดเบียนใคร อีกด้านหนึ่ง ความคิดสนองคณหานั้น อาจถูกหักล้างโดยโยนิโสมนสิการแบบปลุกเร้ากุศลธรรม ความคิดแบบนี้คือความคิดสละ มีเมตตา มีกรุณา เป็นการสร้างเสริมกุศลธรรมจำเพาะอย่าง สัมมาสังกัปปะในแง่นี้เป็นแง่ที่สัมพันธ์กับศีลโดยตรง คือนำไปสู่สัมมาวาจา สัมมากรรมันตะ และสัมมาอาชีวะ นั่นเอง

จะเห็นได้ว่า นอกจากสัมมาสังกัปปะจะเกื้อกูลให้เกิดสัมมาวาจาแล้ว ยังก่อให้เกิดคุณธรรมหรือคุณภาพของจิตใจขึ้นในตัวของผู้ปฏิบัติด้วยคือพรหมวิหารสี่ และคุณธรรมขั้นปฏิบัติก็คือสังคหวัตถุสี่ ที่จะเชื่อมโยงให้สัมมาวาจา สัมมากรรมันตะ และสัมมาอาชีวะ มั่นคงยิ่งขึ้น อันเป็นการก้าวไปสู่ลำดับต่อไปของไตรสิกขา คือ อริจิต เพื่อพัฒนาสู่ความเป็นอวิหิงสา สังกัปปะอันเป็นลำดับขั้นของอริปัญญาต่อไป อีกประการหนึ่งที่กล่าวว่าสัมมาสังกัปปะเป็นธรรมอันส่งเสริมสัมมาวาจา คือ เมื่อมีความดำริ และความคิดที่ถูกต้อง การพูด การแสดงออกทั้งหมดที่สะท้อนออกมาย่อมเป็นไปในทางก่อให้เกิดความดีงาม ไม่กล่าวร้าย ไม่มีวาจาที่เบียดเบียน มีวาจาที่สมานสามัคคี บุคคลจะมีสัมมาสังกัปปะซึ่งเป็นธรรมอันเกื้อหนุนสัมมาวาจาได้นั้น จะต้องใช้หลักโยนิโสมนสิการพร้อมไปด้วย กล่าวคือ ขณะนั้นความนึกคิด ความดำริต่างๆ จะต้องปลอดโปร่งเป็นอิสระ ไม่มีทั้งความชอบใจ ความยึดติด พัวพัน และความไม่ชอบใจ ขัดแย้ง เป็นปฏิปักษ์ต่างๆ ด้วย ข้อนี้มีความหมายว่า สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ และสัมมาวาจาได้มีการทำงานประสานสอดคล้องไปในเวลาเดียวกันด้วย

### (๓) สัมมาวาจาณะที่เป็นปัจจัยเกื้อหนุนต่อสัมมาวาจา

สัมมาวาจาณะ องค์มรรคข้อนี้เป็นข้อแรกในหมวดสมาธิ หรืออริจิตตสิกขา ดังคำจำกัดความในสังขวิภังคสูตรมีดังนี้

ดูกรท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ก็สัมมาวาจาณะเป็นไฉน คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมให้เกิดฉันทะ พยายาม ปราบกความเพียร ประคองจิต ตั้งจิตไว้ เพื่อไม่ให้อกุศลธรรมอันลามกที่ยังไม่เกิดได้เกิดขึ้น ๑ เพื่อละอกุศลธรรมอันลามกที่เกิดขึ้นแล้วเสีย ๑ เพื่อให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดได้เกิดขึ้น ๑ เพื่อความตั้งมั่นไม่พ่น

เพื่อ เพิ่มพูน ไพบูลย์ เจริญ และบริบูรณ์ของกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ๑ นี้เรียกว่า สัมมาวายามะ<sup>๒๔</sup>

สัมมาวายามะ อย่างที่แยกเป็น ๔ ข้อ ตามคำจำกัดความแบบพระสูตร มีชื่อเรียกอีกอย่าง หนึ่งว่า สัมมปธาน หรือปธาน ๔ และมีชื่อเรียกเฉพาะสำหรับความเพียรแต่ละข้อนั้นว่า

๑. สังวรปธาน เพียรป้องกัน หรือเพียรระวัง (อกุศลที่ยังไม่เกิด)
๒. ปหานปธาน เพียรละ หรือเพียรกำจัด (อกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว)
๓. ภาวนापธาน เพียรเจริญ หรือเพียรสร้าง (กุศลที่ยังไม่เกิด)
๔. อนุรักษนาปธาน เพียรอนุรักษ์ หรือเพียรรักษาและส่งเสริม (กุศลที่เกิดขึ้นแล้ว)<sup>๒๕</sup>

การที่ต้องเน้นความสำคัญของความเพียรนั้น นอกจากเหตุผลอย่างอื่นแล้ว ย่อมสืบเนื่องมาจากหลักพื้นฐานของพระพุทธศาสนาที่ว่า สังฆธรรมเป็นกฎธรรมชาตินิรันดรหรือหลักความจริงที่มีอยู่โดยธรรมชาติพระพุทธเจ้าหรือศาสดามีฐานะเป็นผู้ค้นพบความจริง แล้วนำมาเปิดเผยต่อผู้อื่น การได้รับผลการปฏิบัติเป็นเรื่องของความเป็นไปอันเที่ยงธรรมตามเหตุปัจจัยในธรรมชาติ ศาสดามีใช่ผู้บันดาลเมื่อเป็นเช่นนี้ ทุกคนจึงจำเป็นต้องเพียรพยายามสร้างผลสำเร็จด้วยเรี่ยวแรงของตน ไม่ควรคิดหวังและอ่อนวอนขอผลที่ต้องการโดยไม่กระทำ หลักพุทธศาสนาในเรื่องนี้จึงมีว่า “... ความเพียรทั้งหลาย ท่านทั้งหลายต้องทำเอง ฉลาดคิดทั้งหลายเป็นแต่ผู้บอกทางให้...”<sup>๒๖</sup>

อย่างไรก็ตามการทำความเพียรก็เช่นเดียวกับการปฏิบัติข้อธรรมอื่นๆ จะต้องเริ่มก่อตัวขึ้นในใจให้พร้อมและถูกต้องก่อน แล้วจึงขยายออกไปเป็นการกระทำ ในภายนอกให้ประสานกลมกลืนกัน มิใช่คิดอยากทำความเพียร ก็สักแต่ว่าระคมใช้กำลังกายเอาแรงเข้าห่ม ซึ่งอาจกลายเป็นการทรมานตนเองทำให้เกิดผลเสียได้มาก โดยนัยนี้ การทำความเพียรจึงต้องสอดคล้องกลมกลืนกันไปกับธรรมข้ออื่นๆด้วย โดยเฉพาะสติสัมปชัญญะ มีความรู้ความเข้าใจ ใช้ปัญญาดำเนินความเพียรให้พอเหมาะ อย่างที่เรียกว่าไม่ตั้งไม่หย่อนเกินไปนั่นเอง

ตัวสัมมาวายามะเองแท้ๆที่เป็นองค์ธรรมนั้น เป็นคุณธรรมที่อยู่ภายในจิตใจของผู้ปฏิบัติก็จริง แต่สัมมาวายามะจะเกิดขึ้นได้ ต้องอาศัยความสัมพันธ์กับโลกภายนอก คือการตอบสนองต่อการรับรู้ทางอารมณ์ ความเพียรอันเกิดขึ้นภายในจิตใจจะแสดงออกพร้อมกับการกระทำหรือคำพูด นอกจากนี้สภาพแวดล้อมภายนอก ยังอาจมีอิทธิพลทั้งในทางเกื้อกูลและขัดขวางก็ได้ เช่นความ

<sup>๒๔</sup> ม.อ. ๑๔/๓๐๔/๓๔๐.

<sup>๒๕</sup> พระเทพคิลก ( ระแบบ จิตวาโณ ), ธรรมปริทรรศน์, ( กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๖), หน้า ๕๑.

<sup>๒๖</sup> พ.ธ. ๒๑/๕๑/๓๐.

เพียรในการปฏิบัติธรรมย่อมเป็นผลดี แต่ความเพียรในการประพฤดิชั่วหรือกระทำในสิ่งที่ไม่ประกอบด้วยปัญญาอาจเกิดผลเสียตามมาเช่นกัน แต่ในฐานะแห่งองค์มรรคที่เกื้อกูลต่อสัมมาวาจา ในที่นี้ สัมมาวาจาแม้จะจริงได้แก่ความเพียรระวังมิให้กล่าววาจาอันเป็นมิถนาวาจา ที่เบียดเบียน ทำร้าย หรือหักรานผลประโยชน์ของผู้อื่น ระมัดระวังมิให้กล่าววาจาอันเป็นมิถนาวาจาที่เคยได้กล่าวแล้ว เกิดขึ้นอีก ในทางตรงกันข้ามกลับพยายามสร้างสัมมาวาจา คือวาจาจริง ไพเราะอ่อนหวาน ประกอบด้วยประโยชน์สุขให้เกิดขึ้น และเพียรที่จะรักษาไว้ให้มั่นคงตลอดไป เพื่อสร้างสรรค์คุณธรรมให้เกิดขึ้นในจิตใจของตนเอง เพื่อให้เกิดชีวิตที่ติงาม และเข้าถึงจุดหมายสูงสุดของพุทธศาสนาในที่สุด

#### (๔) สัมมาสติที่เป็นปัจจัยเกื้อหนุนต่อสัมมาวาจา

สัมมาสติ เป็นองค์มรรคข้อที่ ๒ ในหมวดสมาธิ หรืออธิจิตตสิกขา มีคำจำกัดความตามพระอภิธรรมคัมภีร์ว่า “ สัมมาสติเป็นโณ สติคือการคอยระลึกลงอยู่เนืองๆ การหวนระลึก(กัถิ) สติคือภาวะที่ระลึกได้ ภาวะที่ทรงจำได้ ภาวะที่ไม่เลือนหาย ภาวะที่ไม่ลืม(กัถิ) สติ คือ สติที่เป็นอินทรีย์ สติที่เป็นผล สัมมาสติ สติสัมโพชฌงค์ ที่เป็นองค์มรรค นับเนื่องในมรรค นี้เรียกว่า สัมมาสติ”

คำว่าสติ หมายถึง ความระลึกได้ หรือความไม่ลืม ไม่เผลอ ไม่เลินเล่อ ไม่พินเพื่อน เลื่อนลอยด้วย ในความหมายในแง่ปฏิเสธเหล่านี้ เสด็จไปถึงความหมายว่า ความระมัดระวัง ความตื่นตัวต่อหน้าที่ ภาวะที่พร้อมอยู่เสมอในอาการที่คอยรับรู้ต่อสิ่งต่างๆที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับ และตระหนักว่าควรปฏิบัติอย่างไร โดยเฉพาะในแง่ของจริยธรรม การทำหน้าที่ของสติมักถูกเปรียบเทียบเหมือนกับนายประตูที่คอยระวังเฝ้าดูคนเข้าออกอยู่เสมอ และคอยกำกับการโดยปล่อย คนที่ควรเข้าออกให้เข้าออกได้ และคอยกันห้ามคนที่ไม่ควรเข้าไม่ให้เข้าไป คนที่ไม่ควรออกก็ไม่ให้ออกไป สติจึงเป็นธรรมสำคัญในทางจริยธรรมเป็นอย่างมาก เพราะเป็นตัวควบคุมการปฏิบัติหน้าที่และเป็นตัวคอยป้องกันยับยั้งตนเอง ทั้งที่จะไม่ให้หลงเพลินไปตามความชั่ว และที่จะไม่ให้ความชั่วเล็ดลอดเข้าไปในจิตใจได้ พุคต่างๆ ว่าที่จะเตือนตนในการทำความดีและไม่เปิดโอกาสแก่ความชั่ว

พุทธธรรมเน้นความสำคัญของสติเป็นอย่างมากในการปฏิบัติจริยธรรมทุกชั้น การดำเนินชีวิตหรือการประพฤดิปฏิบัติโดยมีสติกำกับอยู่เสมอ นั้น มีชื่อเรียกโดยเฉพาะว่า อัปปมาท หรือความไม่ประมาท อัปปมาทนี้เป็นหลักธรรมสำคัญยิ่งสำหรับความก้าวหน้าในระบบจริยธรรม มักให้ความหมายว่า การเป็นอยู่โดยไม่ขาดสติ ซึ่งขยายความได้ว่า การระมัดระวังอยู่เสมอ ไม่ยอมถลำลงไปทางเสื่อม และไม่ยอมพลาดโอกาสสำหรับความเจริญก้าวหน้า ตระหนักดีถึงสิ่งที่

จะต้องทำ และต้องไม่ทำ ใฝ่ใจสำนึกอยู่เสมอในหน้าที่ ไม่ปล่อยปละละเลย กระทำการด้วยความจริงจัง และพยายามเดินรูดหน้าอยู่ตลอดเวลา กล่าวได้ว่าอัมปมาทธรรมนี้เป็นหลักความรู้สึกรับผิดชอบตามแนวของพระพุทธศาสนา

ในแง่ความสำคัญ อัมปมาทจัดเป็นองค์ประกอบภายใน เช่นเดียวกับโยนิโสมนสิการ คู่กับหลักกัลยาณมิตรที่เป็นองค์ประกอบภายนอก พุทธพจน์แสดงความสำคัญของอัมปมาทนี้ บางทีซ้ำกับโยนิโสมนสิการ เหตุผลก็คือธรรมทั้งสองอย่างนี้ มีความสำคัญเท่าเทียมกัน แต่ต่างแง่กัน โยนิโสมนสิการเป็นองค์ประกอบฝ่ายปัญญา เป็นอุปกรณ์สำหรับใช้กระทำการ ส่วนอัมปมาทเป็นองค์ประกอบฝ่ายสมาธิ เป็นตัวควบคุมและเร่งเร้าให้มีการใช้อุปกรณ์นั้น และก้าวหน้าต่อไปเสมอ ดังพุทธพจน์ปรากฏในอัมปมาทสูตรว่า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ควรทำความไม่ประมาทโดยฐานะ ๔ ประการ ๔ ประการ เป็นไฉน ดูกรภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงละกายทุจริต จงเจริญกายสุจริต และอย่าประมาทในการละกายทุจริตและการเจริญกายสุจริตนั้น จงละวจีทุจริต จงเจริญวจีสุจริต และอย่าประมาทในการละวจีทุจริตและการเจริญวจีสุจริตนั้น จงละมโนทุจริต จงเจริญมโนสุจริต และอย่าประมาทในการละมโนทุจริตและการเจริญมโนสุจริตนั้น จงละมิจฉาทิฐิ จงเจริญสัมมาทิฐิ และอย่าประมาทในการละมิจฉาทิฐิและการเจริญสัมมาทิฐินั้น ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในกาลใดแล ภิกษุละกายทุจริต เจริญกายสุจริต ละวจีทุจริต เจริญวจีสุจริต ละมโนทุจริต เจริญมโนสุจริต ละมิจฉาทิฐิ เจริญสัมมาทิฐิได้แล้ว ในกาลนั้น เธอย่อมไม่กลัวต่อความตาย อันจะมีในกายหน้า<sup>๓๑</sup>

แม้ในปัจจุบันวาจา คือพระดำรัสสุดท้ายของพระพุทธเจ้าก่อนจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน ก็เป็นพระดำรัสในเรื่องอัมปมาทธรรมดังนี้ “...สิ่งทั้งหลายที่ปัจจุปัฏฐังแต่ง ย่อมมีความเสื่อมสิ้นไป เป็นธรรมดา ท่านทั้งหลายจงยังประโยชน์ที่มุ่งหมายให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาท...”<sup>๓๒</sup>

ประโยชน์อย่างหนึ่งของการรักษาสติ คือการชำระพฤติกรรมต่างๆ ทุกอย่าง(ทั้งกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม) ให้บริสุทธิ์ อิศระ ไม่เก้อกกั้ว หรือเป็นไปด้วยอำนาจค้นหาอุปาทาน และร่วมกับสัมปชัญญะ ทำให้พฤติกรรมเหล่านั้นเป็นไปด้วยปัญญา หรือเหตุผลบริสุทธิ์ล้วนๆ

<sup>๓๑</sup> อัง.จตุกุต. ๒๑/๑๑๖/๑๑๕.

<sup>๓๒</sup> ที.ม. ๑๐ /๑๘๐/๑๔๓.

จะเห็นได้ว่า สติเป็นองค์ธรรมสำคัญในการกำกับการกระทำทั้งกายวาจาใจ ให้อยู่ในหนทางที่ดีและถูกต้อง ในพุทธปรัชญาเดรวาทให้ความสำคัญของสติในการปฏิบัติธรรมเป็นอันมาก เพราะสติจะต้องนำมาใช้ในกรณีทั้งปวง และเปรียบเทียบกับสติเหมือนเกลือที่ต้องใช้ร่วมกับข้าวทุกอย่าง และเหมือนนายกรัฐมนตรี้ที่เกี่ยวข้อในราชการทุกอย่าง เป็นทั้งตัวการเหี่ยวร้างปรัมจิต และหนูนประคองจิต ตามควรแก่กรณี

ในฐานะที่สมาสติเป็นองค์มรรคที่เกื้อกูลแก่สัมมาวาจา ย่อมเห็นได้ชัดว่า การระลึกรู้ตัวอยู่เพื่อให้การดำเนินชีวิตเป็นไปด้วยความถูกต้อง เป็นตัวการระมัดระวังป้องกันไม่ให้พลาดตกไปในสิ่งที่ชั่วหรือทางเสื่อม คอยยับยั้งไม่ให้มีวามาลุ่มหลง คอยกระตุ้นเตือนไม่ให้หยุดอยู่กับที่ ทั้งยังคอยเร่งเร้าให้จะมีกเมขมันที่จะเดินรุดหน้าต่อไป ทำให้สำนึกในหน้าที่ที่จะต้องกระทำ ในการกล่าววากก็เช่นกัน สิ่งใดถูกต้องจึงถามจึงกล่าววาจาเช่นนั้น สิ่งใดผิดเป็นวาจาชั่วกึ่งดเว้นการกล่าววาจานั้นเช่นกัน อันเป็นสภาวะที่สมาสติทำงานร่วมกับสัมมาวาจาและสัมปชัญญะ และเนื่องจากเป็นปัจจัยที่อยู่ใกล้ชิดกันมาก กล่าวคือ ก่อนที่บุคคลจะพูดสิ่งใดออกไป หากขาดสติแล้ว สัมมาวาจา ย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ นอกจากนี้ ยังช่วยให้บุคคลแสดงพฤติกรรมต่างๆออกไปอย่างระมัดระวังด้วยความไม่ประมาทอีกด้วย อย่างไรก็ตาม ในการที่จะก้าวไปสู่ความเป็นโลกุตตรสัมมาวาจาได้ สมาสติก็ยังมีบทบาทเพียงสมณะ คือการควบคุมจิตไว้ไม่ให้เลื่อนไหลไปกับกระแสโลก และยังคงต้องอาศัย โยนิโสมนสิการเป็นองค์ธรรมเพื่อช่วยเชื่อมโยงให้เกิดปัญญา โดยร่วมกับมรรคองค์อื่นๆเพื่อให้ได้ผลสมบูรณ์อย่างแท้จริงต่อไป

นอกจากองค์มรรคทั้งหลายที่เป็นปัจจัยให้เกิดสัมมาวาจาขึ้นดังได้กล่าวมาแล้วนั้น การที่จะรู้จักมองโลกและชีวิตตามความจริงและการส่งเสริมให้การดำเนินชีวิตที่ฝึกอบรมกายวาจาใจที่ดีแล้วนั้นมีเป้าหมายทางปัญญาในระยะยาวด้วย มีข้อสังเกตหนึ่งในทางปฏิบัติก็คือถือเอาการกระทำภายนอก คือการแสดงออกของ กิริยวาจา และการกระทำ เป็นสำคัญ แต่ในความเป็นจริง การกระทำไม่ว่าจะเป็นทางกายกรรม วาจกรรม ย่อมสำเร็จที่ใจ คือมโนกรรมเป็นด่านแรก ดังนั้น การสร้างจิตสำนึกที่ดีในจิตใจด้วยการเห็นประโยชน์หรือโทษของการแสดงออกต่อผู้อื่นนั้นย่อมเป็นสิ่งจำเป็น ความมีน้ำใจหรือตั้งใจต่อกันจะเกิดได้จึงควร ได้มีการสร้างคุณธรรมอื่นให้เกิดขึ้นในจิตใจควบคู่กันไป การกระทำเช่นนี้ย่อมนำไปสู่ความเข้าใจอย่างซาบซึ้งในความมีเจตนาที่ดีงามต่อกัน เนื่องจากมนุษย์มีจิตใจ และจิตใจนั้นย่อมมีเจตนาเป็นเครื่องประกอบที่จะจัดการกับการกระทำของตนเองได้ การปฏิบัติธรรมอื่นไปพร้อมๆกันนั้นย่อมทำให้เกิดประโยชน์และความสุขขึ้นอย่างมาก ทั้งกับผู้ปฏิบัติและกับผู้อื่น ธรรมอันเป็นกุศลธรรมอื่นที่เกื้อหนุนให้เกิดสัมมาวาจาขึ้นมีหลายประการ ได้แก่



(๕) หิริ และ โอตตปปะ: ธรรมอันเป็นเครื่องคุ้มครองโลก

หิริ คือความละอายต่อบาป อกุศล ความชั่วทุจริตต่างๆ ความละอายแก้ไขไม่ทำบาปทั้ง ต่อหน้าและลับหลัง ไม่พัวพันกับสิ่งทุจริต ไม่เกี่ยวข้องกับการละเมิดกฎหมาย จารีตประเพณี และ ศีลธรรม เปิดเผย ตรงไปตรงมา มีเหตุผล ไม่ฝืนใจที่จะทำชั่ว ไม่สนับสนุนให้คนอื่นทำชั่วหรือเห็น ดีงามกับความชั่วของผู้อื่น และไม่เห็นแก่เงินจ้างรางวัล รักเกียรติ รักศักดิ์ศรี และเคารพความดีและ คนดี มีความละอายแก้ไขเมื่อต้องทำชั่วหรือบาป

โอตตปปะ คือความสะดุ้งกลัวต่อบาป เกรงกลัวต่อการกระทำที่เป็นบาป ผลของบาป ไม่ทำในสิ่งที่แผ่นดินเองก็ติเตียนตนเอง สังคมหรือผู้อื่นติเตียน ไม่ทำเพราะกลัวอาชญาหรือความผิด หรือกลัวทุกข์ เช่นเดียวกับคนผู้รักชีวิตรู้อยู่ ย่อมเกรงกลัวไม่กล้าจับเหล็กที่ร้อนหรือสรพิษฉันใด คนที่มีโอตตปปะย่อมไม่กล้าแตะต้องความชั่วอันเปรียบเสมือนเหล็กที่ร้อนหรือสรพิษฉันนั้น<sup>๓๓</sup>

หิริและ โอตตปปะ ได้ชื่อว่าเป็นโลกบาลธรรม หรือแปลว่าธรรมที่คุ้มครองโลก ให้ บุคคลมีสติ สัมปชัญญะ รู้จักยับยั้งจิตใจ ละอายตนเอง ไม่กล้าทำผิดหรือทุจริต ช่วยบำเน็จความ รุ่ยวายเดือดร้อน และให้มีความสำนึกในหน้าที่ความรับผิดชอบของตนเอง ต่อสกุลวงศ์ ต่อวัย ต่อ การศึกษา เป็นผู้มึนจิตใจเข้มแข็งกล้าหาญที่จะทำในสิ่งที่ถูกต้องดำรงมั่นคงอยู่ในจิตใจของบุคคลนั้น ซึ่ง เท่ากับเป็นการปลูกฝังมโนธรรมที่ดีในจิตใจ บุคคลผู้มองเห็นคุณค่าและอันสงฆ์ของหิริและ โอตตปปะ ย่อมละเว้นจากการกล่าวมิงฉาวจา ด้วยการไม่พูดเท็จ ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดคำหยาบ และไม่พูดเพื่อเจ้อ มีความขบขันใจและสามารถหักห้ามจิตจากการล่วงละเมิดความผิดทางวาจาทั้ง ในที่ลับและที่แจ้ง บุคคลที่ปฏิบัติธรรมข้อนี้ได้ชื่อว่า ประพฤติสุจริตธรรมอันเป็นเครื่องคุ้มครอง โลกให้อยู่เย็นเป็นสุข ตนเองก็เป็นสุข และสังคมก็เป็นสุขด้วย และยังเป็นเครื่องนำบุคคลผู้นั้น ไปสู่ ความเจริญแห่งธรรมอันหลุดพ้นในที่สุด ดังพุทธพจน์ที่กล่าวไว้ในสติสูตร ความว่า

ดูก่อน ภิกษุทั้งหลาย เมื่อสติสัมปชัญญะมีอยู่ หิริและ โอตตปปะชื่อว่ามีเหตุ สมบูรณ์ ย่อมมีแก่บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยสติและสัมปชัญญะ เมื่อหิริและ โอตตปปะมี อยู่ อินทริยสังวรชื่อว่ามีเหตุสมบูรณ์ ย่อมมีแก่บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยหิริและ โอตตปปะ เมื่ออินทริยสังวรมีอยู่ ศีลชื่อว่ามีเหตุสมบูรณ์ ย่อมมีแก่บุคคลผู้สมบูรณ์ ด้วยอินทริยสังวร เมื่อศีลมีอยู่ สัมมาสมาธิชื่อว่ามีเหตุสมบูรณ์ ย่อมมีแก่บุคคลผู้ สมบูรณ์ด้วยศีล เมื่อสัมมาสมาธิมีอยู่ ยถาภูตญาณทัสนะชื่อว่ามีเหตุสมบูรณ์ ย่อมมี แก่บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยสัมมาสมาธิ เมื่อยถาภูตญาณทัสนะมีอยู่ นิพพิทาวีระจะชื่อ ว่ามีเหตุสมบูรณ์ ย่อมมีแก่บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยยถาภูตญาณ-ทัสนะ เมื่อนิพพิทา

<sup>๓๓</sup> พระเทพคิลิก ( ระเบียบ จิตตภาณ ), ธรรมปริทรรศน์, อ้างแล้ว, หน้า ๕- ๖.

วิราคะมียู่ วิมุตติญาณทัสนะชื่อว่ามิเหตุสมบูรณ์ บ่อมมีแก่บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วย  
นิพพิทาวีราคะ เปรียบเหมือนต้นไม้ที่มีกิ่งและใบสมบูรณ์แม้กะเทาะของต้นไม้  
นั้นก็ย่อมบริบูรณ์ แม้เปลือก แม้กะพี้ แม้แก่นของต้นไม้นั้นก็ย่อมบริบูรณ์ ฉะนั้น<sup>๓๔</sup>

(๖) วิรติ ๓ : ธรรมอันเป็นเครื่องงดเว้น

วิรติ ได้แก่การงดเว้นจากการกระทำอันเป็นกรรมชั่ว หรือทุจริต แบ่งออกเป็น 3 ประการ  
คือ<sup>๓๕</sup>

๑. สัมปัตตวิรติ หมายถึงการงดเว้นถึงประจวบเฉพาะหน้า หรืองดเว้นเมื่อประสบซึ่ง  
หน้า การ เว้นได้ทั้งที่ประจวบโอกาส คือไม่ได้ตั้งเจตนาไว้ก่อน ไม่ได้สมาทานสิกขาไว้เลย แต่  
เมื่อประสบเหตุที่จะทำชั่วก็นึกคิดพิจารณาขึ้นได้ในขณะนั้นว่า ตนมีชาติตระกูลหรือคุณวุฒิต่างนี้  
ไม่สมควรกระทำการเช่นนั้น แล้วงดเว้นเสียได้ไม่ทำผิดศีล

๒. สมาทานวิรติ หมายถึงการงดเว้นด้วยการสมาทาน คือตนเองได้ตั้งเจตนาไว้ก่อนโดย  
การรับศีล หรือสมาทานสิกขาบทไว้แล้ว ถึงงดเว้นตามที่ได้สมาทานนั้น

๓. สมุจเฉทวิรติ หรือเสตฺตมาตวิรติ หมายถึงการงดเว้นด้วยการตัดขาด หรือด้วยชัก  
สะพานตัดตอนเสียทีเดียว หรือเว้นได้เด็ดขาด คือการงดเว้นความชั่ว ของพระอริยะทั้งหลาย อัน  
ประกอบด้วยอริยมรรคซึ่งขจัดกิเลสที่เป็นเหตุแห่งความชั่วนั้น ๆ เสร็จสิ้นแล้วไม่เกิดมีแม้แต่  
ความคิดที่จะประกอบกรรมชั่วนั้นเลย วิรติ ๒ อย่างแรกยังไม่อาจวางใจได้แน่นอนเพราะยังเป็นของ  
ปุถุชนอยู่แต่วิรติข้อที่ ๓ จึงจะแน่นอนสิ้นเชิงเพราะเป็นของพระอริยะเจ้าธรรมที่ชื่อว่าวิรตินี้ เป็นการ  
ประพฤตินในข้อของการรักษาศีล และเนื่องจากการงดเว้นจากการกล่าววาจาอันเป็นเท็จ เป็นต้น เป็น  
ข้อหนึ่งในศีลห้า และกุศลกรรมบถ ๑๐ ผู้ปฏิบัติธรรมด้วยการงดเว้นนี้จึงได้ชื่อว่าเป็นผู้มีศีล มี  
สัมมวาจาตนเอง ด้วยศีลเป็นพื้นฐานของการปฏิบัติธรรมที่จะนำไปสู่ความถึงพร้อมแห่งอริยมรรค  
มีองค์ ๘ ดังพุทธพจน์ที่ทรงตรัสกับพระภิกษุสงฆ์สาวกของพระองค์ว่า

...ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การงานที่จะพึงทำด้วยกำลังที่บุคคลทำอยู่ใด ๆ งาน  
ทั้งหมดนั้น คนอาศัยแผ่นดิน ยืนอยู่บนแผ่นดินจึงทำได้...แม้ฉันใด...พืชคามและ  
ภูตคามชนิดใดชนิดหนึ่ง ที่เจริญงอกงามใหญ่โต...ทั้งหมดนั้นอาศัยแผ่นดิน ตั้งอยู่

<sup>๓๔</sup> อ.จ. อ.จ.ก. ๒๓/๑๘๗/๒๗๑.

<sup>๓๕</sup> วคิน อินทสระ, ศีล สมานธิ ปัญญา, ( กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย,  
๒๕๓๕ ), หน้า ๖.

บนแผ่นดิน จึงถึงความเจริญงอกงามใหญ่โต...แม้ฉันใด ภิกษุอาศัยศีล ตั้งอยู่ในศีลแล้ว จึงเจริญ...เพิ่มพูนอริยมรรคมีองค์ ๘ ฉะนั้นเหมือนกัน<sup>๑๖</sup>

(๗) พรหมวิหาร ๔ : หลักธรรมประจำใจของผู้นำหรือผู้เป็นใหญ่

พรหมวิหาร หมายถึง ธรรมประจำใจของผู้ประเสริฐ หรือผู้มีจิตใจยิ่งใหญ่กว้างขวาง ประคองพระพรหม บุคคลผู้มีหน้าที่บริหารประเทศ ผู้นำชุมชน หรือผู้ที่ผู้นำของครอบครัว จะต้องมีความวิสัยทัศน์กว้างไกล เปิดใจกว้างพร้อมที่จะรับฟังให้คำปรึกษาแก่ผู้ได้บังคับบัญชาและบุตรหลานตลอดเวลา โดยปฏิบัติตามหลักพรหมวิหาร ซึ่งแบ่งออกเป็น ๔ ประการ ดังนี้

๑.เมตตา ได้แก่ ความรัก ความหวังดี ความปรารถนาดี การแสดงออกซึ่งมิตรภาพ ไม่ตรีของบุคคลผู้มีหน้าที่บริหารประเทศ ผู้นำชุมชน หรือ ผู้ที่เป็นผู้นำของครอบครัวต่อผู้ได้บังคับบัญชาหรือบุตรหลาน โดยต้องการอยากช่วยเหลือให้ทุกคนมีความสุข ความสบายใจ ธรรมตรงกัน ข้ามกับเมตตา คือ พยาบาท

๒.กรุณา ได้แก่ ความสงสาร คือ อยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ ความเดือดร้อน ปัญหาหรืออุปสรรคทั้งหลาย มีความใส่ใจที่จะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของบุคคลผู้ประสบภัยอันตรายทั้งปวงให้มีความสุข ประสบความสำเร็จความเจริญรุ่งเรือง ธรรมตรงกันข้ามกับกรุณา คือ วิหิงสา

๓.มุทิตา ได้แก่ ความรู้สึกยินดีด้วยเมื่อเห็นผู้อื่นอยู่ดีมีความสุข ตัวเองก็มีใจแช่มชื่นเบิกบาน พลอยยินดีปลื้มบันเทิงใจด้วย เมื่อเห็นเขาเหล่านั้นประสบความสำเร็จ มีความเจริญงอกงามในตำแหน่งหน้าที่การงานยิ่งขึ้นไป ธรรมตรงกันข้ามกับมุทิตา คือ อีสสา

๔.อุเบกขา ได้แก่ ความมีใจเป็นกลาง คือ มองตามเป็นจริง โดยวางจิตเรียบสม่ำเสมอ มั่นคง เทียงตรงดุจดาวซึ่ง เมื่อมองเห็นบุคคลที่เกี่ยวข้องผู้เป็นมิตรบริวารที่ได้รับผลของกรรมหรือกรรมชั่ว ซึ่งสมควรแก่เหตุที่ตนได้กระทำไว้ พร้อมทั้งจะวินิจฉัย วางตนและปฏิบัติไปตามความเที่ยงธรรม โดยไม่เห็นแก่ความเป็นเพื่อนพ้อง หรือมิตรสหายหรือว่าญาติสายโลหิตธรรมตรงกันข้ามอุเบกขา คือ อคติ<sup>๑๗</sup>

หลักพรหมวิหารธรรมนี้ ผู้มีหน้าที่บริหารประเทศ ผู้นำชุมชน หรือผู้ที่ผู้นำของครอบครัวจะต้องปฏิบัติต่อผู้ได้บังคับบัญชา หรือบุตรหลานตามสมควรแก่ฐานะ กาลเทศะและบุคคล เพราะเมื่อผู้นำทั้งหลายได้ปฏิบัติตามหลักธรรมนี้แล้ว ย่อมทำให้ผู้ได้บังคับบัญชาเป็นต้น

<sup>๑๖</sup> ส.ม. ๑๕/๒๖๔/๖๕.

<sup>๑๗</sup> ที.ม. ๑๐/๑๘๔/๒๒๕.

เกิดความเคารพศรัทธาเลื่อมใสอย่างบริสุทธิ์จริงใจทั้งต่อหน้าและลับหลัง ผู้ใช้พรหมวิหารธรรม จะต้องใช้ให้ถูกต้องตามความหมายขององค์ธรรมแต่ละข้อ จึงจะไม่เกิดความเสียหายเป็นอกติอันจะมีผลร้ายต่อสังคมได้

เนื่องจากพรหมวิหารสี่เป็นคุณธรรมที่เป็นพื้นฐานของจิตใจอยู่ในองค์มรรคข้อสัมมาสังกัปปะจึงมีความสัมพันธ์กับสังกัหวัตถุ ที่เป็นจริยธรรมภาคปฏิบัติที่ประกอบด้วย สัมมาวาจา สัมมากรรมันตะ และสัมมาอาชีวะ ดังนั้น ผู้ที่มีจิตใจที่มีพรหมวิหารสี่เป็นคุณธรรมพื้นฐานแล้ว การแสดงออกต่อผู้อื่นย่อมถูกต้องงดงามไปด้วยเพราะพรหมวิหารสี่นั้นคือความเมตตาและปรารถนาดีต่อทุกคน มีจิตที่ปราศจากความเห็นแก่ตัว ภัยกรรม วชิกรรม และมโนกรรมของผู้นั้นจึงแสดงออกเป็นการปฏิบัติทางสังคมในรูปสังกัหวัตถุที่อยู่ในรูปของศีลได้แก่ ทาน ปิยวาจา อัคคจริยา และสมานัตตคาซึ่งจะได้กล่าวต่อไป

#### (๘) สังกัหวัตถุ ๔ : ธรรมอันเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวนำใจคน

สังกัหวัตถุ เป็นธรรมที่เป็นหลักในการสงเคราะห์ ด้วยการยึดเหนี่ยวนำใจคนและประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี เป็นหลักธรรมสำหรับแสดงน้ำใจต่อกันในระหว่างคนทั่วไป หรือเป็นธรรมที่คนทั้งหลายพึงปฏิบัติอย่างเป็นมิตรต่อกัน ซึ่งเป็นคุณธรรมสำคัญ ที่มีผลทางจิตใจและชักจูงความรู้สึกนึกคิดได้มาก เป็นคำสอนที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ในทิส ๖ อันเป็นหลักปฏิบัติของมิตรซึ่งเปรียบเสมือนทิสเมืองซ้าย ว่าควรปฏิบัติต่อกันด้วยสังกัหวัตถุ ๔ ประกอบด้วย

๑. ทาน การให้ปัน การสงเคราะห์ การอนุเคราะห์ การเสียสละ เป็นกุศลเจตนาที่ต้องอาศัยปัญญามองเห็นคุณค่าของการให้ ด้วยความมีเมตตาต่อกัน ไม่มีความตระหนี่เสียสละในสิ่งที่ตนจะให้ นับเป็นกระบวนการทางจิตที่ต้องอาศัยกุศลเจตนาเป็นเบื้องต้น ขณะทำ และเมื่อให้แล้วการให้ย่อมสามารถผูกไมตรีไว้ได้ ดังคำกล่าวที่ว่า “ผู้ให้ย่อมเป็นที่ถูกใจของผู้รับ” เป็นต้น

๒. ปิยวาจา หรือเปยวัชชะ เจริญด้วยถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวาน แสดงออกด้วยความรักและความมีเมตตาเป็นที่ตั้ง มีความหวังดีต่อคนที่ตนพูดด้วย และเป็นคำพูดที่ไม่เป็นโทษ ประกอบด้วยเนื้อหาสาระประโยชน์ พื้นฐานในการพูดนั้นคือเมตตาวาจา ซึ่งมาในรูปของวจีสุจริตนั่นเอง ปิยวาจาในสังกัหวัตถุนี้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของสัมมาวาจาอย่างชัดเจน

๓. อัคคจริยา ประพฤติกระทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์ ขวนขวายในกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อตนเอง และผู้อื่น อันเป็นการสงเคราะห์ทั้งวัตถุ และธรรม เพื่อหวังช่วยเหลือต่อผู้อื่น

๔. สมานัตตคา การวางตนเสมอไม่ถือตัว ในอรรถกถาโดยมากอธิบายในแง่ว่า ร่วมทุกข์ร่วมสุข การให้ความเสมอหรือเท่าเทียมกัน หรือการกำหนดให้สมควร วางตัวให้พอเหมาะพอดี ปฏิบัติให้เหมาะสมกับฐานะของเขา ที่ต่ำกว่า เสมอกัน หรือสูงกว่าตน อันได้แก่การทำตนให้

เข้ากับคนอื่นได้โดยปกติ มีผลในทางสร้างสรรค์ พัฒนา คือต้องมีความชัดเจนในสถานะของตนในขณะนั้นๆ และตระหนักด้วยเหตุผล ความเหมาะสม กาล สถานที่ บุคคล สภาพแวดล้อมต่างๆ อันแสดงให้เห็นถึงปัญญาในการมีสัมพันธ์กับคนอื่นอย่างฉลาด สามารถครองใจคน สร้างมนุษย์สัมพันธ์ได้อย่างดียิ่งเป็นต้น<sup>๗๔</sup>

ดังได้กล่าวแล้วว่า สังคหวัตถุ ๔ เป็นจริยธรรมชั้นปฏิบัติกรของคุณธรรมในจิตใจคือ พรหมวิหาร ๔ ที่แสดงออกทาง กาย วาจา ใจ และเป็นการส่วนหนึ่งของอริยมรรคขั้นปัญญาและขั้นศีล จะเห็นได้ว่า ธรรมทั้งหลายนั้นเชื่อมโยงสอดคล้องไปในแนวทางเดียวกันการปฏิบัติในองค์ธรรมหนึ่ง ก็ย่อมเกิดธรรมอื่นเป็นปัจจัยเกื้อหนุนกัน ส่งเสริมกันให้ กายวาจาใจ ก้าวหน้าไปพร้อมๆ กัน นอกจากจะได้ฝึกและพัฒนาให้เป็นประโยชน์กับตนเอง ยังช่วยแผ่แผ่ส่งผลไปเพื่อช่วยเหลือบุคคลอื่นด้วย ดังพุทธพจน์ที่ว่า “...ผู้ที่ตนเองฝึกแล้ว อบรมแล้ว ด้บร้อนกิเลสแล้ว จักฝึก จักอบรม จักทำคนอื่นให้หายร้อนกิเลส ข้อนี้จึงจะเป็นฐานะที่เป็นไปได้...”<sup>๗๕</sup>

#### (๕) สาราณียธรรม ๖ ; ธรรมที่นำไปสู่ความรักใคร่ผูกพันกัน

สาราณียธรรม แปลว่า “ธรรมเป็นเครื่องนำไปสู่ความรักใคร่ผูกพันกัน โดยอาศัยใจที่มีเมตตาเป็นสำคัญ เป็นเมตตาที่ประกอบด้วยปัญญาที่แสดงออกในการประสานใจคน และตระหนักถึงกฎเกณฑ์ของสังคมที่ต้องรับผิดชอบร่วมกัน”<sup>๗๖</sup> ได้แก่

เมตตากายกรรม คือการจะทำอะไรกับใครอย่างไรก็ตาม จะต้องทำด้วยเมตตาต่อเขาทั้งต่อหน้าและลับหลัง ไม่มีอาการของคนหน้าไหว้หลังหลอก และมีใจพร้อมที่จะประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่อำนวยประโยชน์ต่อตนเอง ด้วยการปฏิบัติธรรม และต่อคนอื่นที่จะได้รับประโยชน์จากการกระทำของตนด้วย

เมตตาวจีกรรม คือการจะพูดอะไรกับใคร ถึงใคร ก็จะต้องพูดด้วยใจที่ประกอบด้วยเมตตาหวังดีต่อผู้ฟังและผู้ทีตนพูดถึง กรอบของคำพูดอาจจะมองจากเนื้อหาสาระของวาจาว่าเป็นจริงหรือไม่ เป็นอรรถเป็นธรรมหรือไร้สาระ มีประโยชน์สร้างสรรค์สามัคคีหรือทำลายให้แตกแยก คำพูดนั้นสมควรแก่กาลเทศะหรือเปล่า ในที่นี้ย่อมมุ่งถึงประโยชน์ของทุกฝ่ายเป็นสำคัญ

<sup>๗๔</sup> พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตฺตนา โณ), โลกและชีวิตในวิถีแห่งธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๗๖.

<sup>๗๕</sup> ม.บ. ๑๒/๑๐๘/๘๑.

<sup>๗๖</sup> ชัยวัฒน์ อัครพัฒน์ และ ทวี ผลสมภพ, หลักพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๑), หน้า ๕๕.

เมตตาตามโนกรรม กิเลสอะไรถึงใครก็ให้คิดด้วยเมตตา หวังดี ในแง่ของภาคปฏิบัติ คนมีเมตตาจิตนั้น เองย่อมได้รับประโยชน์สุขในจิตใจของตน ทำให้จิตมีคุณภาพโดยตรง และในขณะเดียวกันก็เป็นการเตรียมพร้อมที่จะคิดต่อคนอื่นด้วยเมตตา เมื่อคิดถึงคนอื่นด้วยเมตตา กระทบต่อคนอื่นด้วยเมตตา สิ่งนั้นก็กลับคืนมาสู่ใจตนเองอีก เท่ากับเป็นการพัฒนาจิตของตนให้ยกระดับสูงขึ้นเรื่อยๆ

สาธารณโภคี พร้อมทั้งจะเฉลี่ยแบ่งปัน ลากหรือผลประโยชน์แก่คนอื่นไม่ว่าจะมากหรือน้อยใน รูปของการแบ่งกันกิน แบ่งกันใช้ แบ่งกันอยู่ เป็นการกระทำของผู้มีปัญญาในการครองชีวิตอย่างบัณฑิตในโลกนี้

สี่สามัญญตา ความเป็นผู้มีศีล ด้วยการเคารพกฎเกณฑ์และกติกาของการอยู่ร่วมกันในสังคม ปฏิบัติตนผสมผสานกลมกลืนกับคนอื่น ตามหลักของศีล มรรยาท กฎ กติกาที่ดีปฏิบัติกันในชุมชนนั้นๆ มีความประพฤติถูกต้องดีงาม อันเป็นการช่วยรักษาภาพลักษณ์ขององค์กร สถาบันของตนอย่างมีความสำนึกรับผิดชอบ

ทิวฐีสามัญญตา เป็นคนมีความเห็นตรงกัน ถูกต้องเสมอกับคนอื่น ปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นทุกวันนี้ คือปัญหาเรื่องความเห็นและผลประโยชน์นั้นเป็นเรื่องใหญ่ ความแตกแยกที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์มนุษยชาติ ศาสนา ตลอดกาลนานนั้น คือความขัดแย้งกันในทางความคิดความเห็น กฎกติกาในการอยู่ร่วมกัน และขัดแย้งกันในเรื่องผลประโยชน์ และนำไปสู่การทำลายผลประโยชน์ ชีวิตและทรัพย์สินซึ่งกันและกันที่สุดในที่สุด

หากทุกคนมีเมตตาต่อกัน ย่อมเป็นการประสานใจของกันและกันในสังคม จนมีความรักความเข้าใจ ความเห็นอกเห็นใจ และจริงใจต่อกัน ตามหลักพุทธพจน์ที่พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า “...พึงประพฤติธรรมให้เป็นสุจริต อย่าประพฤติธรรมให้เป็นทุจริต...” ความเมตตาในใจจะออกมาเป็นรูปธรรมสัมผัสได้ ช่วยให้มีพูนการสงเคราะห์ต่อกันและอยู่ร่วมกันฉันท์มิตร สร้างสรรค์สัมพันธภาพและความสุขอันมีเอกภาพและสันติสุขในสังคมนั่นเอง”

จากการศึกษาถึงปัจจัยเกื้อหนุนให้เกิดสัมมาวาจา ผู้วิจัยขอสรุปให้เห็นภาพรวมดังนี้คือ กระบวนการเกิดสัมมาวาจานั้น เกิดขึ้นต่อเนื่องจากกระบวนการรับรู้ตั้งได้กล่าวมาแล้วข้างต้น เนื่องจากความคิดและการพูดเป็นกรรมที่ใกล้ชิดกันที่สุด เพราะก่อนพูดก็ต้องคิดก่อน ถึงที่พูดแล้ว

---

“พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตวาโณ), โลกและชีวิตในวิถีแห่งธรรม, อ้างแล้ว, หน้า ๑๗๗ – ๑๗๘.

สำเร็จมาจากความคิดทั้งสิ้น ในทางธรรมก็แสดงหลักไว้ว่า วิธีสังขารได้แก่วิตก วิจารณ์ สภาวะการปรุงแต่งคำพูดจะเกิดขึ้นได้จากการรับข้อมูลต่างๆ เข้ามา ดังนั้นถ้าการรับข้อมูลตั้งแต่แรกมีสื่อ นำทางไปในทางที่ถูกต้องดีงาม ว่าวาจาใดควรกล่าว ไม่ควรกล่าว วาจาใดเป็นโทษทำร้ายผู้อื่น หรือเป็นประโยชน์สร้างสรรค์ การแสดงออกทางกายวาจาย่อมเกิดความระมัดระวัง และถูกต้องไปด้วย เราเรียกการควบคุมกายวาจาเช่นนี้ว่าศีล ได้แก่การประพฤติปฏิบัติชอบด้วยคารงดเว้นจากการเบียดเบียนผู้อื่น และก่อเกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิตด้วยการฝึกรบมตน เสริมสร้างอุปนิสัย และคุณลักษณะดี ไปสู่กระบวนการแห่งปัญญาด้วยการมองโลกตามความจริงในที่สุด ในพุทธปรัชญาเถรวาทให้ความสำคัญต่อธรรมต่างๆ อันสอดคล้องในกระบวนการเกิดสัมมาวาจา นี้ว่าเป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างบุคคลกับโลก หรือสภาพแวดล้อมภายนอกก่อนที่จะก้าวเข้าสู่สมรรถที่เป็นองค์ธรรมภายในตนเอง จึงตั้งต้นจากการแนะนำชักจูงจากสิ่งที่ดี คือปรโตโฆสะ หรือกัลยาณมิตร อันได้แก่ บุพพาจารย์คือพ่อแม่ ครูอาจารย์ และสิ่งอื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ อันเป็นหลักในทางพุทธศาสนา ที่จะนำไปสู่ความเชื่อที่เรียกว่าศรัทธา และเพื่อจะปฏิบัติตาม จนกระทั่งยอมรับความเชื่อนั้นไปเป็นความเชื่อในใจและเป็นความเห็นในตนเอง คือทิวฐิและเมื่อความเห็นนั้นได้รับการชี้นำไปในทางที่ถูกต้องดีงาม ทิวฐิอันได้แก่ความเห็นนั้นก็กลายเป็นสัมมาทิวฐิ คือความเห็นชอบเพราะ สัมมาทิวฐิ ถือได้ว่าเป็นรุ่งอรุณหรือจุดเริ่มต้นของกุศลธรรมทั้งหลาย เพื่อก้าวไปสู่ สัมมาสังกัปปะ คือความดำริชอบ และต่อเนื่องไปเรื่อยๆ เป็นสัมมาวาจา ฯลฯ ต่อไป เพราะความเข้าใจที่ถูกต้องด้วยด้วยความมั่นใจในเหตุและผลที่ได้รับความเกื้อหนุนจากความ เป็น “สัมมา” นั้นเองจะนำไปสู่ความคิดอันเป็นอิสระภายในจิตใจเพื่อพิจารณายอมรับอย่างมั่นใจ จนพัฒนาก้าวไปสู่จุดหมายที่สูงขึ้นไปกว่าเดิม อันเป็นความก้าวหน้าทางความคิดและจิตใจ สู่ความหลุดพ้นคือปัญญาอันถึงพร้อมด้วยอริยมรรคต่อไป นอกจากนี้ จะเห็นได้ว่าหลักธรรมคำสอนในทางพุทธศาสนามีหลายระดับ ที่เป็นทั้งโลกียะและโลกุตระนั้นยังมีอีกมากมาย หลักธรรมเหล่านั้นเกี่ยวเนื่องกันทั้งทางตรงและทางอ้อม ฉะนั้น การปฏิบัติธรรมตามหลักธรรมในหมวดใดหมวดหนึ่งย่อมมีความสัมพันธ์กับหมวดอื่นๆเสมอ เพราะหลักธรรมทั้งหลายเป็นเครื่องสนับสนุนส่งเสริมซึ่งกันและกันให้การปฏิบัติธรรมดำเนินไปถึงพระนิพพาน อันได้แก่ความบริสุทธิ์ของจิตที่เป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิตโดยสมบูรณ์

## บทที่ ๔

### เป้าหมายและผลของสัมมาวาจา

#### ๔.๑ เป้าหมายของสัมมาวาจาชั้นโลกียะ

ถ้าจะกล่าวโดยหลักใหญ่แล้ว เป้าหมายหรือความมุ่งหมายหรือจุดหมายของสัมมาวาจา ในทางพระพุทธศาสนาได้แก่อรรถ คือประโยชน์ที่เป็นจุดหมาย หรือจุดหมายของชีวิต หมายถึง มีระบบการดำเนินชีวิตและการปฏิบัติธรรมที่สอดคล้องไปกับความเป็นจริง ตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ และสามารถทำให้การดำเนินชีวิตนั้นเป็นไปด้วยดี ทั้งตนเอง และส่วนรวม และมีเป้าหมายในการปฏิบัติเพื่อบรรลุจุดสูงสุดของชีวิตคือการพ้นทุกข์ ดังจะเห็นได้จากในพระบาลี ท่านได้แบ่งเป้าหมายไว้เป็น ๓ ระดับคือ

๑. ทิฏฐธัมมิกัตถะ แปลว่าประโยชน์ปัจจุบันหรือประโยชน์บัดนี้ หมายถึงประโยชน์ที่มองเห็นอยู่ทั่วไป ประโยชน์ที่ปุถุชนพึงหวังได้จากวัตถุ ยังต้องการใน ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข เป็นเครื่องอำนวยความสะดวกในชีวิต การแสดงออกต่อกันโดยมุ่งไปที่การแสดงออกทางกายวาจาเป็นสำคัญ อยู่ในลักษณะหวังผลตอบแทน ไม่ว่าจะเป็นหน้าตา ชื่อเสียง หรือคำชมเชยสรรเสริญ การแสดงออกจึงเป็นไปในลักษณะที่เป็นการยึดเหนี่ยวน้ำใจกันและกัน เอื้อเพื่อต่อกัน พระพุทธเจ้าจึงแสดงธรรมสำหรับคฤหัสถ์ อันได้แก่ สังคหวัตถุ ๔ เป็นต้น ให้ประพฤติปฏิบัติเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขและไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน

๒. สัมปรายิกัตถะ แปลว่า ประโยชน์เบื้องหน้า หรือประโยชน์ที่อยู่ในระดับสูงขึ้นไปอีก คือระดับคุณค่าทางจิตใจ และความเจริญของงามของจิตใจที่ประกอบด้วยคุณธรรมและจริยธรรม ประโยชน์ในขั้นนี้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับคุณค่าของชีวิตเบื้องหน้า สำหรับผู้มีปัญญาเข้าถึงคุณและโทษ บุญบาป ความดีความชั่ว จึงมีศีลและธรรม เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวในจิตใจ ได้แก่ ศีล ๕ หรือ กรรมบถ ๑๐ รักษากายวาจาใจ เข้มงวดมากขึ้น มีความมั่นใจในคุณธรรมที่ตนมีอยู่ การรู้จักความสุขที่ประณีตในการปฏิบัติภาวนา หรือความสุขอันเกิดจากฌานเป็นต้น เพื่อเป็นหลักประกันชีวิตเมื่อละโลกนี้ไปแล้ว ซึ่งถือว่าเป็นเครื่องประกันว่าชีวิตในเบื้องหน้าจะได้รับความสุขล้ำเลิศยิ่งไปกว่าที่จะพึงได้รับในโลกนี้ ได้แก่ สวรรค์ หรือพรหม เป็นต้น

๓. ปรมัตถะ ประโยชน์อย่างยิ่งยวด หรือประโยชน์ที่เป็นสาระแท้จริงของชีวิต เป็นจุดหมายชั้นสูงสุด หรือเป็นที่หมายสุดท้าย ได้แก่การรู้แจ้งสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้เท่าทันคตินิยามของสังขารธรรม ว่าเป็นไปโดยเหตุปัจจัย ไม่ตกเป็นทาสของชีวิต มีจิตใจที่เป็นอิสระปลอดโปร่งผ่องใส ไม่ถูกบีบบังคับด้วยอำนาจของกิเลส ตัณหา อุปาทาน ไม่ยึดมั่นถือมั่น



ในตนและวัตถุธาตุทั้งหลาย ทำลายกิเลสที่เผาลนให้เสร้าหมองขุนมัว และประจักษ์แจ้งถึงความสุขอันประณีตสะอาดบริสุทธิ์ภายใน อันประกอบด้วยความสงบเยือกเย็นสว่างไสวเบิกบาน โดยสมบูรณ์ เรียกว่าวิมุตติ หรือนิพพาน ธรรมในขั้นนี้ได้แก่การละสังโยชน์ ๑๐ การถึงพร้อมด้วยอริยมรรคมีองค์ ๘ หรือมัชฌิมาปฏิปทา หรือการถึงพร้อมด้วยไตรสิกขา เป็นต้น

เพราะฉะนั้น หลักความดีในพุทธศาสนา แม้ว่าจะมีระดับต่างกัน มีข้อปฏิบัติไม่เท่ากัน แต่ก็มีลักษณะร่วมกัน คือเป็นเรื่องของศีลธรรมสำหรับควบคุมและพัฒนากายวาจาใจที่เหมือนกัน และมีวัตถุประสงค์หรือจุดมุ่งหมายเป็นอันเดียวกัน คือเพื่อลดละกิเลสหรือแก้ปัญหาของชีวิตเหมือนกัน แต่ระดับของการแก้ทุกข์หรือการให้ผลดีของความดี ๒ ระดับนี้แตกต่างกัน กล่าวคือ “ผลของความดีระดับทั่วไปนั้นสูงสุดก็เพียงการให้เกิดในสุคติ คือโลก สวรรค์ เท่านั้น คือยังวนเวียนอยู่ในกระแสของวัฏสงสาร คือการเวียนว่ายตายเกิด จึงจัดเป็นความดีชั้น โลภียะส่วนหลัก ความดีระดับสูงนั้นให้ผลสูงสุดคือทำให้หลุดพ้นไปจากวัฏสงสาร คือการเวียนว่ายตายเกิดได้ ซึ่งพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นต้นเหตุของความทุกข์ทั้งปวงของชีวิต อย่างไรก็ตามพุทธศาสนามีได้ให้ความสำคัญกับความเข้าใจในชีวิตที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติเท่านั้น แต่ให้ความสำคัญไปถึงสภาพแวดล้อมทางสังคมด้วย เพราะแม้ว่าการฝึกอบรมคนจะเป็นสิ่งสำคัญ แต่ไตรสิกขาจะเกิดขึ้นได้ ก็ต้องอาศัยปัจจัยทางสังคมหรือปัจจัยภายนอกเช่นกัน” เพราะนอกจากบุคคลแล้วยังมีสังคมย่อยหรือชุมชนอื่นๆซ้อนอยู่อีก เช่นมีสังคมคฤหัสถ์และสังคมสงฆ์ เป็นต้น ปัญหาทั้งส่วนตัวและสังคมแม้จะแตกต่างกัน แต่ก็มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกัน เพราะมนุษย์ย่อมอยู่ไม่ได้หากสังคมล่มสลายหรือ สังคมก็ย่อมอยู่ไม่ได้เช่นกันถ้ามนุษย์ละเลยจากหลักธรรม พระพุทธศาสนาจึงมุ่งสอนให้แก้ปัญหามนุษย์โดยมนุษย์เอง เพื่อให้ตรงกับเหตุปัจจัย โดยแก้ทั้งปัญหาภายนอก และปัญหาภายในจิตใจของมนุษย์ไปพร้อมกัน คือสังคมคฤหัสถ์มักเน้นแก้ปัญหาด้านส่วนตัวและความสัมพันธ์ทางสังคม ส่วนสังคมสงฆ์แม้จะมีวินัยที่ใช้แก้ปัญหาในแง่ของสังคมแล้ว ก็ยังได้อาศัยหลักธรรมอื่นๆเพื่อมุ่งเน้นที่จะแก้ปัญหาด้านจิตปัญญาภายในมากกว่า โดยมีหลักธรรมเพื่อแก้ประโยชน์ในระดับรองลงมาค้ำผู้วิจัยจะได้อธิบายให้เห็นถึงเป้าหมายของสัมมาวาจาในชั้น โลภียะให้ชัดเจนดังต่อไปนี้คือ

เป้าหมายของสัมมาวาจาชั้น โลภียะแบ่งได้เป็น ๒ ระดับ คือเป้าหมายระดับปุถุชน คือระดับบุคคลพื้นฐานทั่วไป และเป้าหมายระดับกัลยาณชน คือเป้าหมายระดับบุคคลขั้นกลาง ดังจะอธิบายได้ดังนี้คือ

\* พระไพศาล วิสาโล และคณะ, พุทธธรรมกับอุดมการณ์สำหรับศตวรรษที่ ๒๑, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๒), หน้า ๑๕.

#### ๔.๑.๑ เป้าหมายระดับปुरुชน

การทำควมดีในระดับปुरुชนหรือคนธรรมดาทั่วไปมุ่งหวังประโยชน์ที่เรียกว่าภุฎฐัม มีกัตถะประโยชน์ ได้แก่ประโยชน์ในโลกปัจจุบันนี้นั่นเอง ประโยชน์ข้อนี้คือความสุขในการมีชีวิตที่พร้อมไปด้วยวัตถุ เป็นผู้ถึงพร้อมไม่ขาดแคลนในปัจจุบันนี้ กล่าวคือ ที่อยู่อาศัย อาหาร เครื่องนุ่งห่มและยารักษาโรค รวมถึงความร่ำรวย เกียรติยศชื่อเสียงหรือ ยศถา บรรดาศักดิ์ หรือ การได้ประสบอารมณ์ที่ต้องการ กล่าวคือ ได้เห็นรูปที่น่าพอใจที่ต้องการจะเห็น ได้ยินเสียงที่น่าพอใจ ที่ต้องการจะได้ยิน อย่างนี้เป็นต้น ปัจจุบันนี้หรืออารมณ์ที่ต้องการเหล่านี้ เป็นสิ่งที่พึงแสวงหาได้ด้วยทรัพย์ ผู้มีทรัพย์ย่อมซื้อหาแลกเปลี่ยนสิ่งเหล่านี้ได้ตามต้องการ และย่อมได้รับสิ่งเหล่านี้บริบูรณ์ไม่ขาดตกบกพร่อง หรือเรียกว่า ยังหวังผลที่เป็นอามิส หรือเกี่ยวเนื่องด้วยอามิสอยู่ ก็มีความสุขเนื่องมาจากความสมบูรณ์บริบูรณ์ด้วยวัตถุ ในที่นี้ ประโยชน์เบื้องต้นได้แก่การถึงพร้อมด้วยธรรม ๔ ประการคือ

๑. อุฏฐานสัมปทา ความเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียร
๒. อารักขสัมปทา ความเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยการรักษา
๓. กัลยาณมิตตตา ความเป็นผู้มีกัลยาณมิตร
๔. สมชีวิตา ความดำรงชีพด้วยความสมควรแก่อัตตภาพ

ข้อความนี้เป็นไปดังปรากฏในทีฆชาณุสูตรที่ว่า“...ดูก่อน พุทธบริษัท ธรรม ๔ ประการเหล่านี้ ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ในภพนี้ เพื่อความสุขในอัตตภาพนี้ แห่งกัลบุตร ธรรม ๔ ประการอะไรบ้าง? ได้แก่ อุฏฐานสัมปทา อารักขสัมปทา กัลยาณมิตตตา สมชีวิตา ดังนี้...”<sup>๒</sup>

ธรรมสี่ประการดังกล่าวมานี้เอง เป็นเหตุแห่งประโยชน์ในปัจจุบันนี้ คือความสุขที่พึงแสวงหาได้ด้วยทรัพย์ แต่ว่าการที่มนุษย์ผู้เกิดแล้วในโลกนี้ จะเป็นผู้มีความสุขอยู่ได้ด้วยเหตุว่าเป็นผู้ถึงพร้อมไม่ขาดแคลนด้วยปัจจัยสี่ หรือได้รับอารมณ์ที่ถูกต้อง โดยอาศัยทรัพย์ที่หามาได้เป็นเครื่องแลกเปลี่ยนเท่านั้นก็หาไม่ได้ เพราะว่า บางคนแม้ว่าเป็นคนมั่งคั่งร่ำรวย มีทรัพย์ไว้จับจ่ายใช้สอยมากมายล้นเหลือ แต่หาความสุขไม่ได้เท่าที่ควรก็มีอยู่ โดยเฉพาะความสุขทางใจ เพราะว่า ทรัพย์สมบัติทั้งหลายเป็นไปเพื่อความสุขทางกายเป็นสำคัญ บุคคลเหล่านั้นจะได้รับความสุขทางใจก็เกี่ยวข้องกับลูกหลานบริวาร หรือผู้อยู่ได้บังคับบัญชา เป็นคนอยู่ในโอวาท ว่าง่าย เชื่อฟังบ้าง คนที่ตนติดต่อกับหาอยู่เป็นคนซื่อสัตย์ จริงใจ ไม่หลอกลวง หรือตนเองเป็นคนที่ไม่ปรดปรานขึ้นขอบของเจ้านายผู้บังคับบัญชาหรือผู้ได้บังคับบัญชาบ้าง เป็นที่รักที่นิยมนของคนทั่วไปบ้างเป็นต้นดังนั้น เมื่อต้องการความสุขเกี่ยวกับเรื่องเหล่านี้ ก็จะต้องเป็นผู้ประกอบพร้อมด้วยธรรมอื่นๆอีก ธรรม

<sup>๒</sup> อัง.อุฎจก. ๒๓/๑๔๔/๒๒๒.

เหล่านั้นล้วนชื่อว่า เป็นเหตุแห่งประโยชน์ในโลกนี้ทั้งนั้น เพราะนำมาซึ่งความสุขในโลกนี้  
หมวดธรรมเหล่านี้ ได้แก่ สังคหวัตถุ ๔ คือ

๑. ทานการให้ หรือการแบ่งปัน
๒. ปิยวาจา มีความน่ารัก พุดจาอ่อนหวาน
๓. อิตถจริยา ความประพฤติที่เป็นสิ่งมีประโยชน์แก่ผู้อื่น
๔. สมานัตตตา ความเป็นผู้เสมอต้นเสมอปลาย

ดังนั้นเราจะเห็นได้ว่า คนเราจะมีความสุขจากทรัพย์สมบัติอย่างเดียวยังไม่ได้ แต่จะมี  
ความสุขได้ก็ต่อเมื่อ เมื่อได้ทรัพย์สมบัติมาแล้ว ก็ต้องรู้จักให้ปันแก่คนอื่นบ้าง หรือการกล่าววาจา  
ดี มีจิตเมตตาในขณะนั้นต่อผู้อื่น รวมไปถึงการประพฤติที่เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่นเช่นกัน สิ่งเหล่านี้  
ล้วนแล้วแต่เป็นความมุ่งหวังหรือความคาดหวังของปุถุชนทั้งสิ้น

อีกประการหนึ่ง ความเป็นจริงในปัจจุบันนี้ พุทธศาสนามีบทบาทสอดคล้องกับความเป็น  
อยู่ทั้งของปัจเจกบุคคลและสังคมส่วนรวม ดังจะเห็นได้จากความสำคัญของสังคมเป็นส่วน  
สำคัญของชีวิตคนเรา โลกที่เราแวดล้อมย่อมมิได้หมายถึงบุคคลที่อยู่แวดล้อมตัวเราเท่านั้น แต่ยัง  
รวมไปถึงสังคมอันกว้างใหญ่ที่เป็นนามธรรมซึ่งเป็นหน่วยรวมด้วย การปฏิบัติตนในกรอบของ  
ศีลธรรมและจริยธรรมพื้นฐานของบุคคลจึงไม่เพียงพอ และจำเป็นต้องมีจริยธรรมต่อสังคมด้วย  
เช่นการเคารพสิทธิซึ่งกันและกัน การเคารพกฎหมายหรือกฎเกณฑ์ในสังคม ซึ่งก่อให้เกิด  
ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย ทานในสังคหวัตถุ ๔ จึงหมายรวมไปถึงการให้ที่เป็นสาธารณทาน หรือการ  
ทำประโยชน์เพื่อส่วนรวมด้วย หรือปิยวาจา ย่อมหมายถึงไปถึงการไม่ล่วงละเมิดใส่ร้ายป้ายสีกัน  
หรือ หมิ่นประมาทกันไม่ว่าต่อหน้า หรือ โดยการสื่อสารใดๆ และรวมไปถึงการกล่าวบิดเบือนความ  
จริงซึ่งทำให้เสียหายต่อส่วนตัวหรือส่วนรวมเป็นต้น

#### ๔.๑.๒ เป้าหมายระดับกัลยาณชน

ดังได้กล่าวแล้วว่ามนุษย์มีพัฒนาการทางจิตปัญญาในระดับต่างๆกัน ในกรณีที่มนุษย์มี  
กำลังใจในการปฏิบัติไปไม่ถึงเป้าหมายสูงสุดได้ สัมมาวาจาก็ให้ประโยชน์และผลในระดับ  
รองลงมาด้วย คือสัมปรายกัตถะประโยชน์ซึ่งหมายถึงประโยชน์ในกายภาคหน้า หรือรวมไปถึงชาติ  
หน้าหรือชีวิตหน้าด้วย คือระดับที่ให้ประโยชน์เล็กน้อยยิ่งกว่าที่จะมองเห็นกันเฉพาะหน้าหรือผิวเผิน  
ในภายนอก มีความเกี่ยวข้องกับชีวิตด้านในหรือประโยชน์ในด้านคุณค่าของชีวิตมากขึ้น เป็น  
จุดหมายขั้นสูงขึ้นไป เป็นการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับหลักศีลธรรม มีความเจริญอกงามแห่ง  
ชีวิตจิตใจ ที่ก้าวหน้าเติบโตใหญ่ขึ้นด้วยคุณธรรม ความใฝ่ใจในทางในเรื่องบุญกุศล ในการ  
สร้างสรรค์สิ่งที่ดีงาม มีกิจกรรมที่อาศัยศรัทธา และความเสียสละ (ให้ทาน) การมีความมั่นใจใน

คุณธรรม (ศีล) มีความสงบสุขทางจิตใจ การรู้จักปีติสุขที่ประณีตค้ำใน ตลอดจนคุณวิเศษที่เป็นผลสำเร็จทางจิต คืออานสมาบัติ (ภาวนา) อันเป็นขั้นที่สอนคลายความยึดติดผูกพันในวัตถุ ดำรงชีวิตอยู่ด้วยความรักและปรารถนาดีทั้งต่อตนเองและผู้อื่น มุ่งแสวงหาความอึดเอิบใจเกิดจุดหักเหในพฤติกรรมของชีวิตไปในทางที่ดียิ่งขึ้น นอกจากปรารถนาความสุขสงบในโลกนี้แล้ว ยังปรารถนาให้เกิดในสุคติโลกสวรรค์ หรือเป็นการประกันการได้คุณค่าที่สูงล้ำยิ่งกว่าสิ่งที่จะพึงได้กันตามปกติในโลกนี้ บุคคลผู้ดำเนินชีวิตด้วยปัญญาเช่นนี้ ท่านเรียกขานว่า “บัณฑิต” ย่อมเป็นผู้ไม่ว่างเปล่าไร้ค่าในโลกนี้ มีคุณสมบัติดังพุทธพจน์ที่กล่าวว่า

...ภิกษุทั้งหลาย...ผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการ พึงทราบว่าเป็นบัณฑิต คือด้วยกายสุจริต วาจสุจริต มโนสุจริต...ภิกษุทั้งหลาย ลักษณะของบัณฑิต เครื่องหมายของบัณฑิต แนวความประพฤติของบัณฑิต มี ๒ ประการดังนี้ กล่าวคือ บัณฑิตเป็นผู้มีปกติคิดความถึคดี มีปกติพูดถ้อยคำดี มีปกติทำการดี...

นอกจากนี้ในการประพฤติปฏิบัติบัณฑิตยังเป็นผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ได้แก่

๑. สรัทธาสัมปทา หมายถึงความถึงพร้อมด้วยศรัทธา มีความเชื่อที่ถูกต้อง คือเชื่อในกฎของกรรม (กัมมสัทธา) เชื่อว่ากรรมเป็นของมีผล(วิปากสัทธา) เชื่อว่า สัตว์มีกรรมเป็นของตน (กัมมัสสกตาสัทธา) และเชื่อในปัญญาตรัสรู้ของพระตถาคต (ตถาคตโพธิสัทธา) เป็นต้น

๒. ศีล เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีล (ศีล ๕ หรือธรรมจรรยาถือกรรมบถ ๑๐ หรือศีลวินัย) รู้จักรักษากายวาจาใจให้ดำรงอยู่อย่างปกติ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น สามารถเข้าใจได้ถึงทางแห่งความดี ประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้องทั้งทางกาย (กายสุจริต) วาจา(วาจาสุจริต) และใจ (มโนสุจริต)

๓. จาคะ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยการเสียสละ รู้จักแบ่งปัน ทรัพย์สิน ความสุข เพื่อช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน มีเมตตากรุณา มีความเอื้อเฟื้อต่อกันด้วยความจริงใจ

๔. สุตตะ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยการได้ยินได้ฟัง การอ่าน การเล่าเรียนศึกษา เพื่อนำไปแก้ไข ปัญหาต่างๆ ในหนทางที่ถูกต้อง เป็นส่วนที่จะเติมเต็มให้เกิดความมั่นใจในการดำเนินชีวิตที่งดงาม และประพฤติปฏิบัติไปสู่หนทางแห่งปัญญาที่สูงขึ้นเป็นลำดับไป

๕. ปัญญา เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยความรู้ ความเข้าใจ ในการใช้ปัญญาแก้ปัญหา รู้จักกุศล และอกุศล และรู้จักส่งเสริมตนเองให้มีปัญญา และพัฒนาตนจากความไม่รู้(อวิชชา) ไปสู่ความรู้แจ้ง (วิชชา) ได้ในที่สุด

<sup>๑</sup> อจ.ตัก. ๒๐/๔๔๑ - ๔๔๒/๕๖ - ๕๗.

ในการใช้วาทะก็เช่นเดียวกันการถึงพร้อมด้วยวาจาสุจริตหรือสัมมาวาจาเป็นส่วนหนึ่งของธรรมปฏิบัตินอกจากเพื่อรักษากายวาจาใจของตน และเพื่อพัฒนาจิตใจให้สมบูรณ์ขึ้นไปตามลำดับขั้นแล้วยังมุ่งที่จะเอื้อประโยชน์ต่อผู้รอบข้างด้วย ตัวอย่างเช่น การพูดแต่ความจริง ทำให้ตนเป็นคนมีศักดิ์ และทำให้ผู้อื่นเชื่อถือศรัทธา การกล่าวแต่วาจาที่สร้างสรรค์ประโยชน์และสามัคคี ย่อมทำให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างสันติ วาจาไพเราะจริงใจย่อมเป็นที่รักใคร่แก่ผู้ฟัง สัมมาวาจาเช่นนี้ย่อมเป็นวิถีทางแห่งการใช้ปัญญาของผู้รู้ ผู้เข้าถึงคุณธรรม และมีชีวิตอยู่อย่างมีคุณค่า สามารถแก้ปัญหาและพัฒนาจิตใจตนเอง และยังเกื้อกูลแก่ความเจริญของงามของกุศลธรรมอื่น เช่นความมีสติ ให้เกิดขึ้นด้วย อย่างไรก็ตาม กัลยาณชนระดับนี้ยังเป็นผู้หวังผลในความดีที่ตนทำอยู่นอกเหนือจากความดีและความสุขใจที่ได้รับแล้ว ยังคงหวังผลคือความสุขอันได้เข้าถึงซึ่งสุคติโลกสวรรค์หรือได้กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ผู้ถึงพร้อมด้วยโภคทรัพย์อีกเป็นต้น

อนึ่งแม้ในสังคมสงฆ์ ความเป็นบัณฑิตของสงฆ์ คือการทำหน้าที่ของสงฆ์ในฐานะผู้เผยแผ่ธรรม หรือความดีงามแก่ผู้อื่น ชักจูงให้ผู้อื่นมีความรู้ความเห็นที่ถูกต้อง หรือให้มีศรัทธาต่อพระรัตนตรัย โดยการสั่งสอน แนะนำ หรือให้ความรู้ความเข้าใจ ด้วยจิตที่มีเมตตากรุณา ก่อให้เกิดสัมมาทิฐิ และการประพฤติดีประพฤติชอบเกิดขึ้น การกระทำเช่นนี้อาศัยคุณธรรมข้อสัมมาวาจาในการชี้แนะแนวทาง หรือการสั่งสอนเป็นหลักสำคัญดังปรากฏในกนิทพสูตรว่า “...ผู้ที่พร่ำสอนธรรมชื่อว่าให้อมฤตธรรม...”<sup>๔</sup> สงฆ์จึงอยู่ในฐานะเป็นผู้มีศักยภาพที่จะสร้างสรรค์ประโยชน์ในฐานะกัลยาณมิตรคนสำคัญที่เกื้อกูลสิ่งดีงามให้แก่สังคม ดังพุทธพจน์ที่กล่าวถึงคุณลักษณะของกัลยาณมิตรว่า

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๖ ประการ ย่อมเป็นผู้สามารถที่จะปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลทั้งแก่ตนและผู้อื่น, ธรรม ๖ ประการนั้นเป็นใจนกล่าวคือ ภิกษุเป็นผู้มีความเข้าใจรวดเร็วในกุศลธรรมทั้งหลาย ๑ เป็นผู้ทรงจำธรรมที่สดับแล้วได้ ๑ เป็นผู้พิจารณาความหมายใจความของธรรมที่ทรงจำไว้ได้ ๑ เข้าใจความหมายอรรถ เข้าใจหลักธรรมดีแล้ว ปฏิบัติธรรมถูกหลัก ๑ เป็นผู้มีความงาม กล่าวกัลยาณพจน์ ประกอบด้วยถ้อยคำอย่างชาวเมือง สละสลวย ฉะฉาน ทำให้รู้เนื้อความจะแจ้งเป็นผู้สามารถแสดงธรรมชนิดที่ชี้ให้ชัด ชวนให้ปฏิบัติ เราให้กล้า ปลุกให้ร่าเริง แก่เพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย ๑<sup>๕</sup>

<sup>๔</sup> ตี.ศ. ๑๕/๑๓๘/๓๖.

<sup>๕</sup> อง.อภุจก. ๒๓/ ๑๓๕/๒๖๑.

หลักคำสอนเกี่ยวกับการใช้วาจา นับได้ว่าเป็นหลักสำคัญที่เป็นความมุ่งหมายของ พระพุทธศาสนา และเป็นสิ่งที่สามารถนำมาสนับสนุนการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบได้เป็นอย่างดียิ่ง เพราะพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญในการให้คำชี้แนะ เพื่อการนำไปปฏิบัติได้จริง โดยมี จุดเริ่มต้นที่เหมาะสม “กล่าวคือมีสื่อทางวาจา(วจีกรรม) การพูดจา(วจีกรรม) และการใช้วาจาที่ดี งาม(วจีสัจจริต) และมองว่าการแนะนำในสิ่งที่ดำเนินมาดีในลักษณะนี้คือสิ่งที่ควรค่าอย่างสูงในการ เผยแผ่พระศาสนา เมื่อเป็นเช่นนี้หลักคำสอนเกี่ยวกับวาจา ถือได้ว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญด้านการ เผยแผ่ศาสนา เพราะแม้จะมีเทคนิคในการสั่งสอนมากมายหลายวิธี แต่เทคนิควิธีทางวาจา อย่างที่ เรียกว่ามี “วาทศิลป์” หรือเกี่ยวกับการใช้วาจาแบบบรรยายโวหาร(เทศนา)นั้น นับได้ว่าเป็นวิธีที่ถือ ปฏิบัติกันมาเป็นอันดับหนึ่งเช่นกัน”<sup>๖</sup>

อย่างไรก็ตาม พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงวางระบบสงฆ์ไว้เป็นอิสระ มีความเป็นอยู่หรือ ระบบการดำเนินชีวิตเป็นอิสระจากระบบของสังคมใหญ่ ดังจะเห็นได้จากวินัยสงฆ์ที่เป็นเครื่อง จัดระบบแบบแผนของสงฆ์ เมื่อมีระบบชีวิตความเป็นอยู่ที่ เป็นอิสระ และมีใจหลุดพ้นเป็นอิสระ เป็นพื้นฐานแล้ว ย่อมทำให้ชุมชนสงฆ์เป็นชุมชนอิสระที่ช่วยชักนำสิ่งที่ดีงามถูกต้องเข้ามาให้แก่ สังคมส่วนใหญ่อย่างได้ผล และสามารถเป็นแหล่งพึ่งอาศัยช่วยให้ความเป็นอิสระระดับต่างๆแก่ คนในสังคมใหญ่นั้นด้วย ทั้งยังเป็นตัวอย่างแนวทางการประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้องเพื่อนำไปสู่หลัก สัมมาปฏิบัติอื่นๆให้สมบูรณ์ต่อไปดังพุทธพจน์ในปฏิปทาสูตรที่ว่า

...ภิกษุทั้งหลาย...เราข่อมสรรเสริญสัมมาปฏิบัติฯ ไม่ว่าของบรรพชิตหรือ  
คฤหัสถ์ คฤหัสถ์ก็ตาม บรรพชิตก็ตามปฏิบัติชอบแล้ว เพราะการปฏิบัติชอบ  
นั้นเป็นเหตุ ย่อมยังบุญธรรมอันเป็นกุศลให้สำเร็จได้ ก็สัมมาปฏิบัติคืออะไร?  
คือ สัมมาทิฎฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ  
สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ...<sup>๗</sup>

<sup>๖</sup> พระมหาวิพจน์ สุภจาร์, “การศึกษาแนวความคิดเรื่องเสรีภาพในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), ๒๕๔๗, หน้า ๒๒.

<sup>๗</sup> ส.ม. ๑๕/๖๘/๒๓.

## ๔.๒ ผลของสัมมาวาจาชั้นโลกียะ

เป็นความจริงที่ว่า การเข้าถึงปรมาตถธรรมหรือการพ้นทุกข์โดยสิ้นเชิงเป็นสิ่งที่ทุกคนปรารถนาไม่ว่าจะเกิดขึ้นในโลกนี้หรือโลกหน้า แต่กำลังใจและปัญญาของมนุษย์นั้นต่างระดับกัน ดังที่พระพุทธเจ้าทรงเปรียบเทียบบุคคลดังเช่นบัวสี่เหล่า หรือแม้แต่ว่า การได้เข้าสู่สุคติโลกสวรรค์จะเป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้ก้าวไปสู่หนทางแห่งนิพพานด้วยก็ตาม ผลที่พึงปรารถนาในชั้นโลกียะก็ยังคงเป็นส่วนสำคัญให้คนมุ่งกระทำความดี หรือความคิดในอสาวิกิเลส ก็อาจเป็นสิ่งชักจูงให้บุคคลทำความชั่วได้ ผลในชั้นโลกียะนี้ เราจึงอาจแบ่งให้เห็นได้ชัดโดยแยกออกเป็น ผลทางธรรมอันได้แก่อานิสงส์ของการมีสัมมาวาจา และผลทางกรรม คือบาปที่ได้รับจากการมีมิจฉาวาจา ดังนี้

### ๔.๒.๑ ผลทางธรรม

ผลทางธรรมหรืออานิสงส์ของการกระทำความดีในการมีสัมมาวาจา เป็นสิ่งจูงใจและส่งเสริมให้มนุษย์ดำรงตนอยู่ในความเป็นระเบียบเรียบร้อย คือการประพฤติสุจริตทั้งกาย วาจา ไม่เบียดเบียนทำร้ายซึ่งกันและกัน ความดีดังกล่าวมีลักษณะที่เห็นได้ดังปรากฏอยู่ในพาทิยสูตร ดังนี้คือ

๑. วิญญูชน ไม่ติเตียน (อโนปารมโก)
๒. เป็นกุศล (กุศล)
๓. ไม่มีโทษ (อนวชฺช)
๔. ไม่ก่อเวรก่อภัย (อพยาปชฺโณ)
๕. มีผลเป็นสุข (สุขวิปาโก)
๖. ไม่เบียดเบียนตนเอง (เนวคฺคพยาพาธ)
๗. ไม่เบียดเบียนผู้อื่น (น ปรพยาพาธ)
๘. ไม่เบียดเบียนทั้งสองฝ่าย (น อุกฺขพยาพาธ )
๙. ความชั่วเสื่อม (อกุสฺสธมฺปริหาย )
๑๐. ความดีเจริญ (กุสฺสธมฺมาภิวฏฺเณ)<sup>๕</sup>

หรือดังปรากฏในพระสูตรที่พระพุทธองค์ทรงกล่าวถึงอานิสงส์ของการกล่าววชิสุจริตว่า

ดูกรอานนท์ เมื่อบุคคลทำกายสุจริต วชิสุจริต มโนสุจริต ที่เรากล่าวไว้ว่าเป็นกิจควรทำโดยส่วนเดียว อานิสงส์อย่างนี้ อันผู้นั้นพึงหวังได้คือ ๑. แม้ตนก็ติเตียนตนไม่ได้ ๒. ผู้รู้ใคร่ครวญแล้วย่อมสรรเสริญ ๓. กิตติศัพท์อันดีย่อมกระฉ่อน

<sup>๕</sup> ม.ม. ๑๓/๕๕๓ - ๕๕๕/๓๗๘ - ๓๘๐.

ไป ๔. ไม่เป็นคนหลงทำกาละ ๕. เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลก  
สวรรค์”<sup>๕</sup>

ในขณะที่เดียวกันผลทางธรรมย่อมก่อให้เกิดความสมบูรณ์แบบเพราะนอกจากการ  
ประพฤติดีงาม ถึงพร้อมทั้งกายสุจริต และวาจาสุจริตแล้ว ยังหมายรวมถึงการให้ความสำคัญ  
ในการใช้ปัญญาเพื่อให้ผู้ประพฤติปฏิบัติได้ประโยชน์และเข้าถึงธรรมอันสมบูรณ์ ดังที่พระพุทธ  
องค์ทรงกล่าวว่า เป็นความงามหรือความดีหรือประโยชน์สุขที่ให้ผลใน ๓ ระดับดังนี้คือ

๑. อาทิถัลยาณะ หรือความดีขั้นต้น คือประโยชน์ในปัจจุบัน ได้แก่การมีสังกหัตถ์ ๔  
ได้แก่การแบ่งปัน กล่าววาจาที่เป็นปียวาจาต่อกันเพื่อสร้างมนุษยสัมพันธ์ที่ดี มีเมตตาและหวังดีกัน  
ด้วยความจริงใจและเป็นมิตร รู้จักเปรียบเทียบว่า อะไรควรไม่ควร สิ่งใดที่เราไม่ชอบ คนอื่นก็ไม่  
ชอบเช่นเดียวกัน สิ่งเหล่านี้ย่อมเป็นพื้นฐานจริยธรรมทางสังคม ที่ทุกคนรู้และเข้าใจได้ว่าทุกคน  
ย่อมรักสุขเกลียดทุกข์ เราจึงควรที่จะทำดีต่อคนอื่น เหมือนที่ต้องการให้คนอื่นทำดีต่อเรา  
เหมือนกัน ดังนี้ เป็นต้น

๒. มัชฌิมถัลยาณะ หรือความดีขั้นกลาง คือประโยชน์ภายภาคหน้าหรือประโยชน์ระยะ  
ยาว ได้แก่ การควบคุมกายวาจาใจ ด้วยศีลห้า หรือ กรรมบถ ๑๐ เพื่อเป็นการฝึกอบรมตนเอง ยึดถือ  
ความถูกต้องและดีงามในการสร้างอุปนิสัยที่ดีให้เกิดขึ้น เว้นจากการเบียดเบียนผู้อื่น การมองเห็น  
ประโยชน์ของการทำดีในขั้นนี้ต้องใช้ปัญญาพิจารณาเชื่อในกฎของกรรมและ เข้าถึงหลักที่ยอมรับ  
การทำดีละชั่ว และเป็นการพัฒนาคนไปสู่หนทางแห่งความสุขในขั้นสูงต่อไป

๓. ปรีโยสานถัลยาณะ หรือความดีขั้นสูง คือประโยชน์อย่างยิ่ง ได้แก่การรู้เท่าทันและ  
เข้าใจความจริง คือกฎของกรรมดา และใช้ความรู้้นั้นให้เป็นประโยชน์ต่อจิตใจ ไม่ยึดมั่นถือมั่นเอา  
ตัวตนเข้าไปยึดติดไว้ และใช้ปัญญาที่เกิดขึ้นนั้นไประงับดับเหตุและกำจัดทุกข์ด้วยการประพฤติ  
ปฏิบัติถึงพร้อมด้วยกายวาจาใจที่เป็นความดีอันเป็นที่สุคนธ์ตนเอง

นอกจากนี้พระพุทธเจ้ายังทรงแสดงผลของวัจกรรมในอดีตชาติของพระองค์เกี่ยวกับ  
มหาปรีติลักษณะของพระองค์ที่มีผลจากการกล่าววาจา(วจีสุจริตหรือสัมมาวาจา)ที่ให้ผลมาถึง  
ปัจจุบันว่า

คูกรภิกษุทั้งหลาย ทถาคตเคยเป็นมนุษย์ในชาติก่อน ภพก่อน กำเนิดก่อน  
เป็นผู้มีสมาทานมั่นในกุศลธรรม มีสมาทานไม่ถอยหลังในกายสุจริต ในวจีสุจริต  
ในมโนสุจริต ครั้นจุติจากโลกสวรรค์นั้นแล้ว มาถึงความเป็นอย่างนี้ ย่อมได้

<sup>๕</sup> อก.ทุก. ๒๐/๒๖๔/๕๔.



เฉพาะซึ่งมหาปุริสลักษณะดังนี้...

...ตถาคตเคยเป็นมนุษย์ในชาติก่อน ภพก่อน กำเนิดก่อน เป็นผู้สงเคราะห์ประชาชนด้วยสังคหวัตถุ ๔ คือ การให้ การกล่าวคำเป็นที่รัก...ตถาคตยอมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก เพราะกรรมนั้น อันคนทำ สังสม พอกพูนไปบุญล้น ฯลฯ ครั้นจุติจากโลกสวรรค์นั้นแล้วมาสู่ความเป็นอย่างนี้ ย่อมได้เฉพาะซึ่งมหาปุริสลักษณะทั้ง ๒ นี้ คือพระหัตถ์และพระบาท มีพื้นอ่อนนุ่ม ๑ และพระหัตถ์และพระบาทมีลายดั่งว่าร่างข่าย

...ตถาคตเคยเป็นมนุษย์ในชาติก่อน...เป็นผู้กล่าววาจาประกอบด้วยอรรถประกอบด้วยธรรม แนะนำประชาชนเป็นอันมาก...ย่อมได้เฉพาะซึ่งมหาปุริสลักษณะ ๒ ประการนี้ คือมีพระบาทดุจสังข์กว่า ๑ โลกชาติล้วนมีปลายซ้อนขึ้นข้างบนทุกๆเส้น ๑

...ตถาคตเคยเป็นมนุษย์ในชาติก่อน...เป็นหัวหน้าของพหูชนในธรรมทั้งหลายฝ่ายกุศล เป็นประธานของพหูชนด้วยกายสุจริต ด้วยวจีสุจริต ด้วยมโนสุจริต ... ย่อมได้เฉพาะซึ่งมหาปุริสลักษณะนี้คือมีพระเศียร ได้ปริมณฑลดั่งว่าประดับด้วยอัญหิต

...ตถาคตเคยเป็นมนุษย์ในชาติก่อน ...ละคำส่อเสียด เว้นขาดจากคำส่อเสียด ฟังจากข้างนี้แล้ว ไม่ไปบอกข้างโน้น เพื่อให้คนหมุ่นนี้แตกร้างกัน หรือฟังจากข้างโน้นแล้ว ไม่มาบอกข้างนี้ เพื่อให้คนหมุ่นโน้นแตกร้างกัน สมานคนที่แตกร้างบ้าง ส่งเสริมคนที่พร้อมเพรียงกันอยู่แล้วบ้าง ชอบคนผู้พร้อมเพรียงกัน ยินดีในคนผู้พร้อมเพรียงกัน เพลิดเพลินในคนผู้พร้อมเพรียงกัน กล่าวแต่คำที่ทำให้คนพร้อมเพรียงกัน ตถาคตยอมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ...ครั้นจุติจากสวรรค์นั้นแล้ว...ย่อมได้เฉพาะซึ่งมหาปุริสลักษณะ ๒ ประการเหล่านี้ คือมีพระทนต์ ๔๐ ซี่ ๑ มีพระทนต์ไม่ห่าง ๑

...ตถาคตเคยเป็นมนุษย์ในชาติก่อน...ละคำหยาบ เว้นขาดคำหยาบ กล่าวแต่คำที่ไม่มีโทษ เพราะหู ชวนให้รักจับใจ เป็นของชาวเมือง คนส่วนมากรักใคร่พอใจ ตถาคตยอมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์...ครั้นจุติจากสวรรค์นั้นแล้ว มาสู่ความเป็นอย่างนี้ ย่อมได้เฉพาะซึ่งมหาปุริสลักษณะ ๒ ประการเหล่านี้ คือมีพระชิวหาใหญ่ ๑ มีพระสุรเสียงดั่งว่าเสียงพรหม เมื่อตรัสมีกระแสเหมือนเสียงนกกการเวก ๑

...ตถาคตเคยเป็นมนุษย์ในชาติก่อน...ละคำเพื่อเจ้า เว้นขาดจากคำเพื่อเจ้า พุคตูกกาล พุคแต่คำที่เป็นจริง พุคอิงอรรถ พุคอิงธรรม อิงวินัย พุคแต่คำมี

หลักฐาน มีที่อ้าง มีที่กำหนด ประกอบประโยชน์โดยกาลอันควร คฤคาคยอม  
 เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์...ครั้นจุติจากสวรรค์นั้นแล้ว...ยอมได้เฉพาะซึ่งมหาปรี  
 สลัภณะนี้คือมีพระหนุดั่งว่าคางราชสีห์”<sup>๑๐</sup>

จากคำสอนดังกล่าวจะเห็นได้ว่า อานิสงส์ของการทำความดีทั้งกายวาจาใจยอม  
 ให้ผลอันเป็นสุขทั้งในโลกนี้ และโลกหน้าอย่างไม่ต้องสงสัย เป็นการยืนยันให้เกิดความมั่นใจใน  
 การประพฤติปฏิบัติธรรมที่บุคคลสามารถกระทำได้ด้วยตนเอง ควบคุมตนเองในการเลือกประพฤติ  
 ปฏิบัติตามแนวทางที่ตนสะดวก และหวังผลในการกระทำได้อย่างแน่นอนให้สมประโยชน์ที่ตน  
 ประารถนา และสามารถดำเนินชีวิตไปได้อย่างสมบูรณ์ตามที่ตนต้องการ

#### ๔.๒.๒ ผลทางกรรม

ผลทางกรรมคือผลของการกระทำที่บุคคลจะได้รับจากสิ่งที่ตนเองกระทำ เป็นไปตาม  
 เหตุปัจจัยที่สัมพันธ์กัน โดยหลักกรรมชาติ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า กฎแห่งกรรม หรือกรรมนิยม  
 อันเป็นผลจากกระบวนการแห่งเจตน์จำนงหรือความคิดปรุงแต่งสร้างสรรค์ที่เป็นเหตุและให้ผลที่  
 สืบเนื่องออกไปอันสอดคล้องต้องกันนั่นเอง พื้นฐานเรื่องกรรมหรือการกระทำ จึงเป็นหลักสำคัญ  
 ในทางพุทธศาสนา เพราะการกระทำไม่ว่าจะเป็นการกระทำทางกาย (กายกรรม) ทางวาจา  
 (วจีกรรม) หรือทางใจ (มโนกรรม) ย่อมมาจากเจตนาของบุคคลผู้กระทำดังได้อธิบายแล้วในบท  
 ข้างต้น กรรมจึงเป็นผลในทางจริยธรรมเพื่อให้บุคคลรู้จักใช้ความระมัดระวังในการกระทำของตน  
 เพราะสิ่งใดที่ตนทำยอมให้ผลเช่นนั้น ดังปรากฏในพุทธพจน์ว่า “...ก็บุคคลทำกรรมใด ด้วยกาย  
 ด้วยวาจา หรือด้วยใจ กรรมนั้นแหละเป็นของเขา และเขาย่อมพาเอากรรมนั้นไป อนึ่งกรรมนั้น  
 ย่อมติดตามเขาไป เหมือนเงาติดตามตน เพราะฉะนั้น บุคคลจึงควรทำกรรมดี...”<sup>๑๑</sup>

กรรมจึงเป็นเหตุเป็นผลสะท้อนการกระทำของตนเองนั่นเอง พุทธศาสนาจึงสอนให้  
 เข้าใจถึงผลของกรรมหรือบาปคือความชั่ว หรือสิ่งที่ไม่ดีที่บุคคลจะได้รับเมื่อทำสิ่งนั้นและสอนให้  
 กระทำแต่ความดีดังพุทธภาษิตที่ว่า “ ยาทิสํ วปเต พีชํ ตาทิสํ ลภเต ผลํ กลฺยาณการี กลฺยาณ  
 ปาปการี จ ปาปกัม” หมายความว่า “ หว่านพืชเช่นใด ย่อมได้ผลเช่นนั้น คนทำดีย่อมได้ดี ทำชั่ว  
 ย่อมได้ชั่ว”<sup>๑๒</sup> เป็นต้น ในกรรมวรรค มีคำสอนเกี่ยวกับผลของกรรมไว้ ๔ ประเภทดังนี้คือ

<sup>๑๐</sup>ที่.ป. ๑๑/๑๓๐-๑๖๘/๑๑๓-๑๒๐.

<sup>๑๑</sup> ต.ศ. ๑๕/๓๕๒/๑๓๐.

<sup>๑๒</sup> ต.ศ. ๑๕/๕๐๓/๒๖๔.

๑. กรรมดำวิบากดำ คือการกระทำอันเกิดจากเจตนาทางกาย วาจา ใจ ไปในทางที่เบียดเบียน เช่น ปาณาติบาต อทินนาทาน กาเมสุมิถาจาร มุสาวาท และการดื่มสุราเมรัยเป็นต้น

๒. กรรมขาววิบากขาว คือการกระทำอันเกิดจากเจตนาทางกายวาจาใจ ที่เป็นไปในทางที่ไม่เบียดเบียน เช่นการประพฤติในศีล ๕ หรือกรรมบถ ๑๐ เป็นต้น

๓. กรรมทั้งดำทั้งขาวมีวิบากทั้งดำและขาว คือการกระทำที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของเจตนาทางกาย วาจาใจ ที่มุ่งไปทั้งทางที่เบียดเบียนบ้าง ไม่เบียดเบียนบ้าง ได้แก่การกระทำของมนุษย์ทั่วไปเป็นต้น

๔. กรรมไม่ขาวไม่ดำ มีวิบากไม่ขาวและไม่ดำ คือการกระทำที่มีเจตนาทางกาย วาจา ใจ เป็นไปเพื่อการสิ้นกรรม ได้แก่เจตนาที่จะละกรรมทั้ง ๓ ประการข้างต้น คือการปฏิบัติในทางแห่งอริยมรรคมีองค์ ๘ หรือปฏิบัติในองค์ธรรม เช่น โภชณังค์ หรือไตรสิกขา เป็นต้น

การทำบาปทางวาจา คือการกระทำอันเป็นอกุศลที่เกิดขึ้นทางวาจา ชื่อว่า วชิกรรม หรือ วชิทุจริต คือการกล่าวมิจฉาววาจา หรือกระทำสิ่งไม่ดีงามทางวาจา ก่อให้เกิดความเดือดร้อนใจให้กับตนเองและผู้อื่น ความทุกข์ย่อมติดตามบุคคลนั้นไปเช่นเงาติดตามตัว การทำบาปทางวาจาให้ผลดังต่อไปนี้คือ

๑. การพูดเท็จ ( มุสาวาท ) การพูดโกหก พูดไม่จริง มีเจตนาทำให้คนอื่นเข้าใจคลาดเคลื่อนไปจากความเป็นจริงไม่ว่าจะพูดด้วยตนเอง หรือใช้ให้ผู้อื่นพูด เขียนเรื่องราว จดหมาย เขียนบัตรสนเท่ห์ หรือสื่อสาร โดยทางใดก็ตาม เมื่อสำเร็จผลการกระทำนั้นย่อมเป็นมิจฉาววาจาโดยสมบูรณ์ เมื่อสิ้นชีวิตย่อมส่งผลให้เกิดในทุคติอบายภูมิ ได้แก่ นรก เปรต อสุรกาย และสัตว์ดิรัจฉาน เป็นต้น หากได้เกิดเป็นมนุษย์ กรรมนั้นยังส่งผลให้ ได้เห็น ได้ยิน ได้สัมผัส ได้รับอารมณ์ในสิ่งที่ไม่ดีไม่งาม เกิดมาแล้วทำให้พูดไม่ชัด ฟันไม่เรียบ ปากมีกลิ่นเหม็น ใจตัวร้อน ตาต่อน พูดไม่ชัดถ้อยชัดคำ ทำทางไม่สง่างาม จิตใจรวนเร เป็นต้น

๒. การพูดส่อเสียด( ปิตุฉาววาจา) การพูดที่ทำให้เขาแตกแยกกัน ทำลายความสามัคคีระหว่างบุคคลหรือหมู่คณะ ทำให้คนที่รักต้องเลิกร้างกันไป ทะเลาะเบาะแว้งกัน โดยหวังผลประโยชน์ตน เมื่อคนเหล่านั้นแตกแยกกัน ถ้าเป็นผู้มีศีลธรรมจะบาปมาก เช่นการทำสังฆเภท ทำให้สงฆ์แตกแยกกัน ถือเป็นอนันตริยกรรม คือกรรมที่หนักมาก สำเร็จผลการกระทำนั้นย่อมเป็นมิจฉาววาจาโดยสมบูรณ์ ถ้าเป็นอนันตริยกรรมเมื่อสิ้นชีวิตย่อมส่งผลให้เกิดในอเวจีมหานรก หรือถ้าไม่ใช่อนันตริยกรรม ก็ยังส่งผลให้เกิดในทุคติอบายภูมิ ได้แก่ นรก เปรต อสุรกาย และสัตว์ดิรัจฉาน หากได้เกิดเป็นมนุษย์ ย่อมได้ยิน ได้เห็น ได้สัมผัส ได้รับอารมณ์ที่ไม่ดีไม่งาม แยกแยกจากมิตรสหาย ถูกบั่นเจตคติเตียบน มักถูกกล่าวหาในสิ่งที่ไม่เป็นจริง และจะเป็นผู้ตำหนิตัวเองเสมอๆ เรียกว่าบาปให้ผลในปวัตติกาล

๓. การพูดคำหยาบ ( ผรุสวาจา ) ได้แก่การคำทอ สาปแช่งต่าง ๆ นานา ทำให้ผู้ที่ถูกคำ เกิดความเศร้า โศกเสียใจ เดือดร้อนใจ เป็นการกระทำที่เกิดมาจากอำนาจของโทสะ หรือความ โกรธ ความไม่พอใจของคน เมื่อบาปกรรมองค์ประกอบ จัดเป็นอกุศลกรรมคือมิจฉาวาจาโดย สมบูรณ์ ผลของการทำบาปเช่นนี้ ย่อมส่งผลให้เกิดในทุคติอบายภูมิ มีนรก เปรต อสุรกาย และ สัตว์ดิรัจฉานเป็นต้น หากได้เกิดเป็นมนุษย์ ย่อมได้ยิน ได้ฟัง ได้ลิ้มรส ได้สัมผัส และได้รับอารมณ์ ที่ไม่ดีไม่งาม ได้ยินแต่คำพูดที่ไม่ไพเราะ ไม่น่าพอใจ มีกายวาจาหยาบ หลงลืมสติ แม้มีทรัพย์สิ้นก็ วิชาสลิ้นไป

๔. การพูดเพ้อเจ้อเหลวไหล ( สัมผัสปลाप ) ได้แก่การพูดเหลวไหลไร้สาระ เป็นการ พูดที่ทำลายประโยชน์ และความสูงของผู้ฟัง ที่จะต้องมาฟังคำพูดของคน ที่ไม่มีสาระแก่นสาร ใดๆ เช่นการพูดของนักร้อง นักแสดง นักประพันธ์ที่ไม่มีกตัตถธรรมอะไรสอดแทรกไว้ ก็ถือเป็นการ พูดเพ้อเจ้อเหลวไหลไร้สาระทั้งสิ้น การกล่าวเรื่องที่เรียกว่า เจริญนรก คือคำกล่าวที่ขัดขวางต่อ มรรคผล นิพพาน ไม่เป็นไปเพื่อมรรคผล นิพพานเป็นต้น เมื่อบาปกรรมองค์ประกอบ จัดเป็น อกุศลกรรมคือมิจฉาวาจาโดยสมบูรณ์ เมื่อสิ้นชีวิตบาปนี้ย่อมส่งผลให้เกิดในทุคติอบายภูมิ มีนรก เปรต อสุรกาย และสัตว์ดิรัจฉาน เป็นต้น หากได้เกิดมาเป็นมนุษย์ ทำให้ได้เห็น ได้ยิน ได้ลิ้มรส ได้สัมผัส และได้รับอารมณ์ที่ไม่ดีไม่งาม จะได้ยิน ได้ฟังแต่คำพูดที่ไม่ไพเราะ ไม่น่าพอใจ ไม่มีคน เชื่อถือในคำพูด ไม่มีอำนาจ หรือวิกลจริต หรือดั่งเช่นปรากฏในพุทธพจน์ถึงบาปอกุศลกรรม เกี่ยวกับวาจา ดังนี้คือ

ดูกรภิกษุทั้งหลาย มุสาวาทอันบุคคลเสพแล้ว เจริญแล้ว กระทำให้มาก แล้ว ย่อมยังสัตว์ให้เป็นไปในนรก ในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ในเปรตวิสัย วิบาก แห่งมุสาวาทอย่างเบาที่สุดย่อมยังการกล่าวดูด้วยคำไม่จริงให้เป็นไปแก่ผู้มาเกิด เป็นมนุษย์...

...ปิสุฉาวาจาอันบุคคลเสพแล้ว เจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมยังสัตว์ให้ เป็นไปในนรก ในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ในเปรตวิสัย วิบากแห่งปิสุฉาวาจาอย่าง เบาที่สุดย่อมยังการแตกจากมิตรให้เป็นไปแก่ผู้มาเกิดเป็นมนุษย์...

...ผรุสวาจาอันบุคคลเสพแล้ว เจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมยังสัตว์ให้ เป็นไปในนรก ในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ในเปรตวิสัย วิบากแห่งผรุสวาจาอย่างเบา ที่สุดย่อมยังเสียที่ไม่น่าพอใจให้เป็นไปแก่ผู้มาเกิดเป็นมนุษย์

...สัมผัสปลापอันบุคคลเสพแล้ว เจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมยัง สัตว์ให้เป็นไปในนรก ในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ในเปรตวิสัย วิบากแห่งสัมผัส

ปลาปะอย่างเขาที่สุดย่อมยังคำไม่ควรเชื่อถือให้เป็นไปแก่ผู้มาเกิดเป็นมนุษย์<sup>๓๓</sup>  
 ดูกรภิกษุทั้งหลาย โทษ ๕ ประการนี้ มีอยู่ในบุคคลผู้พูดมาก ๕ ประการนี้ ๕  
 ประการเป็นไฉน คือ พูดเท็จ ๑ พูดต่อเสียด ๑ พูดคำหยาบ ๑ พูดเพื่อเจ้า ๑ เมื่อ  
 ตายไปย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ๑ ดูกรภิกษุทั้งหลาย โทษ ๕ ประการนี้  
 แล มีอยู่ในบุคคลผู้พูดมาก<sup>๓๔</sup>

ดูกรภิกษุทั้งหลาย โทษในเพราะทุจริต ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน  
 คือแม้ตนเองย่อมติเตียนตนได้ ๑ วิญญูชนพิจารณาแล้วย่อมติเตียนได้ ๑ กิติ  
 ศัพท์อันชั่วย่อมฟังไป ๑ ย่อมเป็นผู้หลงกระทำกาลละ ๑ เมื่อตายไปย่อมเข้าถึงอบาย  
 ทุคติวินิบาต นรก ๑ ดูกรภิกษุทั้งหลายโทษในเพราะทุจริต ๕ ประการนี้แล<sup>๓๕</sup>

คำเท็จทำลายคนพูดก่อนคนฟัง ต้องดูดูเสียมมากกว่าในด้านคุณลักษณะของจิตใจเพราะ  
 ความคิดปนกับความโลภ ประทุษร้าย หรือหลงผิด อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหลายอย่างรวมกัน ทำ  
 ให้จิตกระวนกระวายเปลี่ยนแปลงไป และเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกายด้วย คำเท็จทำให้เสีย  
 คำลึงใจ หมายความว่า งานของจิตใจ คือการคิด และการทรงจำ การใช้สติปัญญาอันย่อมขึ้นอยู่กับ  
 คำลึงใจ การโกหกเป็นการบังคับจิตใจให้ทำงานหนัก คือต้องจำคำโกหกของตนเองไว้เสมอ  
 คำเท็จจะมีโทษมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับประโยชน์ของผู้ฟัง คือถ้าทำลายประโยชน์ของผู้อื่นมาก ก็มี  
 โทษมาก ทำลายประโยชน์น้อยก็มีโทษน้อย การพูดเล่นเพื่อความสนุกสนาน ซึ่งแม้จะคลาดเคลื่อน  
 จากความจริงก็มีโทษน้อย แต่โทษที่เห็นได้ชัดคือ ทำให้ขาดความเชื่อถือ ผู้ที่กล่าวเท็จเป็นประจำ  
 ย่อมเป็นที่ดูหมิ่นของผู้อื่น ไม่มีใครเชื่อถือในถ้อยคำ แม้จะพูดความจริงในบางครั้ง ผู้อื่นก็เหมาเอา  
 ว่าเป็นเท็จ ดังเช่นนิทานเรื่องเด็กเลี้ยงแกะกับหมาป่า เป็นต้น “คนกล่าวเท็จเป็นคนขลาด คือไม่  
 กล้าเผชิญหน้ากับความจริง จนกระทั่งเป็นผู้ที่ไร้เกียรติยศในที่สุด โทษของการพูดเท็จนั้นมี  
 มากมาย การเป็นพยานเท็จในศาล อาจต้องติดคุกติดตะราง กล่าวเท็จใส่ร้ายหลอกลวงเพื่อนฝูงอาจ  
 ต้องเจ็บตัวถูกประทุษร้าย สามเณรียากล่าวเท็จต่อกัน และต้องทะเลาะกันอย่างรุนแรงจนถึงต้องหย่า  
 ร้างกันเป็นต้น”<sup>๓๖</sup>

<sup>๓๓</sup> อจ.อญจก. ๒๓/๑๓๐/๑๕๓.

<sup>๓๔</sup> อจ.ปญจก. ๒๒/๒๑๔/๒๒๗.

<sup>๓๕</sup> อจ.ปญจก. ๒๒/๒๑๔/๒๔๔.

<sup>๓๖</sup> พระมหาไพรัช โชติรัตโน, “มโนทัศน์เรื่องวาจาในพุทธศาสนา : ศึกษาเชิงวิเคราะห์”,  
 วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย),  
 ๒๕๔๘, หน้า ๓๕ - ๓๖.

กล่าวโดยสรุปได้ว่า กรรมเป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นถึงกฎแห่งการกระทำด้วยเจตนาไม่ว่าจะด้วยกาย วาจา หรือใจ ว่าให้ผลเป็นไปตามเหตุที่กระทำนั้นๆ การกระทำใดๆ จึงควรตั้งอยู่บนพื้นฐานของการกระทำความดี เพราะความดีเท่านั้นที่จะส่งผลให้ชีวิตดำเนินไปในทางที่ถูกต้องเป็นเหตุให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดได้เกิดขึ้น และ ยังอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นให้เสื่อมไป อันเป็นทางนำไปสู่ความสุขของบุคคลทั้งหลาย ดังได้อธิบายมาแล้วข้างต้น

อีกประการหนึ่ง แม้ในทางพระพุทธศาสนาจะได้ให้ความสำคัญไว้ในสองทาง คือผลทางธรรม และผลทางกรรมก็ตาม แต่สิ่งหนึ่งที่จะละเลยไม่กล่าวไว้ในที่นี้เสียมิได้คือผลทางสังคม อันเป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกคนต้องเกี่ยวข้อง และมีปฏิสัมพันธ์ด้วย กล่าวคือ ทุกคนควรมีส่วนรับผิดชอบต่อการกระทำของตนมากกว่าแค่การรับผิดชอบในเฉพาะตัว แต่ควรครอบคลุมไปถึง การมีส่วนร่วมรับผิดชอบต่อสังคมและส่วนรวมด้วย จะสังเกตได้ว่า การพูดถึงหลักธรรมต่างๆ มักพูดกันแต่เพียงเรื่องของอานิสงส์ของธรรม และผลของกรรมเท่านั้น คือเน้นเฉพาะประโยชน์ต่อตัวบุคคล แต่ที่ปรากฏในหลักธรรมมากมายหลายข้อด้วยกัน เช่น สังคหวัตถุ ๔ พรหมวิหาร ๔ สาราณียธรรม ๖ หรือแม้ในข้อธรรมอื่นๆ หรือแม้แต่ในพระวินัยของสงฆ์ พระพุทธองค์ก็ได้ทรงบัญญัติศีลวินัยไว้เพียงเพื่อประโยชน์ส่วนตนของสงฆ์เท่านั้น ยังรวมถึงการจัดสรรสภาพแวดล้อมทางสังคม ที่ทำให้การอยู่ร่วมกันในชุมชน หรือสังคม เป็นไปด้วยดี และมีความสุขทุกฝ่าย อีกประการหนึ่ง จุดหมายที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ในข้อธรรมที่ว่า “อุภัยตละ” ซึ่งแปลว่า “จุดหมายร่วมกัน” หรือ “ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย” นอกจากจะแสดงให้เห็นถึงประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นแล้ว ยังแสดงให้เห็นได้ชัดอีกว่าพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญต่อการเกื้อกูลประโยชน์ทางสังคมเป็นอย่างมาก เพื่อให้เกิดความดีงามร่วมกันของชุมชนในสังคม และเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างผาสุก ในที่นี้ผู้วิจัยต้องการอธิบายให้เห็นถึงผลทางสังคม ที่สัมมาวาจามีส่วนเป็นอย่างมากในการแก้ไขปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นในปัจจุบันดังจะกล่าวต่อไปนี้

#### ๔.๒.๓ ผลทางสังคม

ในจักกวัตตสูตรได้แสดงการเกิดขึ้นแห่งอาชญากรรมและความชั่วร้ายเดือดร้อนต่างๆ ในสังคมตามแนวปัจจัยการดังนี้

ดูกรภิกษุทั้งหลาย...เมื่อพระมหากษัตริย์ไม่พระราชทานทรัพย์ให้แก่คนที่ไม่มีทรัพย์ ความขัดสนก็ได้ถึงความแพร่หลาย เมื่อความขัดสนถึงความแพร่หลาย อทินนาทานก็ได้ถึงความแพร่หลาย เมื่ออทินนาทานถึงความแพร่หลาย ศัสตราภังการก็ได้ถึงความแพร่หลาย เมื่อศัสตราภังการถึงความแพร่หลาย ปาณาติบาตก็ได้ถึงความแพร่หลาย เมื่อปาณาติบาตถึงความแพร่หลาย มุสาวาทก็

ได้ถึงความแพร่หลาย เมื่อมุสาวาทถึงความแพร่หลายเมื่ออายุของสัตว์เหล่านั้นก็  
เสื่อมถอย แม้ วรรณะก็เสื่อมถอย<sup>๑๑</sup>

ปัจจัยการแห่งทุกข์ของสังคมเกิดขึ้น โดยมีมิถวาจาเป็นส่วนหนึ่งของการเกิดความเสื่อม  
ด้วยเหตุเพราะมนุษย์ไม่รู้ประโยชน์และโทษของการใช้วาจา เพราะการพูดมีความสำคัญยิ่งต่อ  
มนุษย์ เนื่องจากมนุษย์ใช้การพูดเป็นแกนกลางในการทำความเข้าใจ เพื่ออธิบาย เพื่อโน้มน้าวชักจูง  
หรือเพื่อทำความเข้าใจกับบุคคลอื่น เพื่อสร้างมิตรหรือศัตรู เพื่อสร้างสรรค์หรือทำลาย หรือในการ  
เรียนรู้สิ่งต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องศาสนา การเมือง ประเพณี วัฒนธรรม หรือแม้แต่วิถีแห่งการ  
ดำเนินชีวิต การเรียนรู้ดังกล่าวต้องใช้ภาษาพูดในการติดต่อสื่อสารเพื่อให้เข้าใจความหมายซึ่งกัน  
และกัน อันจะส่งผลให้มนุษย์เกิดการเรียนรู้ เกิดการพัฒนา รวมทั้งสามารถนำประสบการณ์ต่างๆ  
ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิต ต่อการประกอบอาชีพ ต่อการอยู่ร่วมกันในสังคม ต่อ  
ความมั่นคงของประเทศชาติ และต่อการพัฒนาในทุกๆด้านของมนุษย์ เพราะวาจาเป็นการสื่อสารที่  
ให้ผลรวดเร็ว และตรงเป้าหมายที่สุดในบรรดาการสื่อสารทั้งหมดของมนุษย์เรา ผลทางสังคมอัน  
เกิดจากการใช้วาจาที่ไม่ถูกต้องมีมากมาย ด้วยเหตุที่มนุษย์ทุกวันนี้มองข้ามความ สำคัญของการใช้  
วาจาที่ถือได้ว่าเป็นการติดต่อกันระหว่างมนุษย์ที่ง่ายและมากที่สุด แต่เมื่อไม่ได้ตระหนักถึงโทษ  
อันเกิดจากการขาดสัมมาวาจาเสียแล้ว ก็ทำให้มนุษย์กระทำความผิดทางวาจาเป็นอย่างมาก ด้วย  
ความไม่สำรวมระวัง ด้วยความประมาทเลินเล่อ ตั้งใจหรือไม่ตั้งใจ รู้หรือไม่รู้ก็ตามหรือพูดด้วย  
ความคะนองปาก พูดเพื่อแย้งชิงผลประโยชน์ตนเพียงฝ่ายเดียวโดยไม่ได้คำนึงถึงผู้อื่นหรือความ  
เสียหายต่อสังคม ไม่ว่าจะกระทำด้วยตนเองหรือให้ผู้อื่นกระทำแทนตน ไม่ว่าจะกระทำด้วยการ  
สื่อสารวิธีใดๆก็ตาม ย่อมส่งผลให้ผู้คนละเลยจากศีลธรรมอันดีงาม และก่อให้เกิดปัญหาสังคม  
ตามมาในที่สุด ซึ่งปัญหาต่างๆเหล่านี้นับวันจะพอกพูนมากขึ้น ทางที่จะแก้ไขก็คือควรได้นำเอา  
หลักธรรมข้อสัมมาวาจา มาประพฤติปฏิบัติเพื่อเป็นพื้นฐานต่อจิตใจให้สร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามกับ  
ตนเองและสังคมต่อไป

ในความต่างระดับของการดำเนินชีวิต ทางพุทธปรัชญาเถรวาทถือว่า สังคมประกอบด้วย  
มนุษย์ที่มีพัฒนาการทางจิตปัญญาในระดับต่างๆกัน คำสอนในทางพระพุทธศาสนาจึง  
ประกอบด้วยธรรมที่เป็นสองส่วน โดยให้ส่วนของโลกียธรรมเป็นคำสอนสำหรับการดำรงอยู่ใน  
โลกนี้ และโลกหน้าด้วยดี โดยกล่าวครอบคลุมถึงสภาพแวดล้อมทางกายภาพและสังคม ตลอดจน  
ปัจจัยทางวัตถุและความเป็นอยู่ด้วย และให้ส่วนของโลกุตระธรรมเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับจิตใจ เพื่อการ  
อยู่เหนือโลก เป็นอิสระจากการบีบคั้นของโลก ด้วยการทำความดีเพื่อแก้ปัญหาคความทุกข์และ

<sup>๑๑</sup> ที.ปา. ๑๑/๔๒/๕๑.

ปัญหาชีวิตโดยเด็ดขาด กำจัดสาเหตุแห่งการเวียนว่ายตายเกิดได้อย่างสิ้นเชิง ความดีในขั้นนี้เป็นความดีขั้นสูงสุด ที่เรียกว่าความดีขั้นโลกุตตระ คือพ้นโลก ซึ่งหมายถึงหลุดพ้นจากการเกิดอีก ไม่ว่าโลกไหนๆ (กามโลก รูปโลก อรูปโลก) ภาวะโลกุตระดังกล่าวนี้ก็คือภาวะที่พระพุทธศาสนาเรียกว่า นิพพาน ดังที่ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงเป้าหมายของสัมมาวาจาในขั้นโลกุตระดังนี้คือ

#### ๔.๓ เป้าหมายของสัมมาวาจาขั้นโลกุตระ

เป้าหมายหลักของการมีวาจาชอบ หรือสัมมาวาจาที่จะกล่าวถึงเป็นลำดับต่อไปคือความดีสูงสุดหรือความดีขั้นโลกุตตระหรือปรมาตมะอันเป็นประโยชน์อย่างยิ่งขาด ได้แก่การถึงพร้อมแห่งองค์อริยมรรค ๘ ไปสู่ความหลุดพ้น คือนิพพาน แต่ด้วยเหตุที่การมีสัมมาวาจาแต่เพียงอย่างเดียวไม่อาจทำให้บรรลุผลหรือวิมุตติได้ หรือการถึงพร้อมด้วยมรรคองค์อื่นๆ โดยไม่มีสัมมาวาจา ก็ไม่อาจถึงวิมุตติได้เช่นเดียวกัน ดังนั้น การมีสัมมาวาจาจึงต้องประกอบด้วยธรรมอันเป็นสัมมาข้ออื่นๆด้วย ดังนั้นการถึงพร้อมด้วยศีลและธรรมทุกข้อนั้นก็เพื่อนำไปสู่เป้าหมายสูงสุดคือความเป็นพระอริยบุคคลในระดับต่างๆ ได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์

หลักยึดเหนี่ยวเบื้องต้นของชาวพุทธ คือพระรัตนตรัย อันได้แก่ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ตามปกติชาวพุทธถือเอาสราณคมน์ คือการถึงซึ่งพระรัตนตรัยเป็นสรณะ(ที่พึ่ง)ว่าเป็นเครื่องหมายของการเป็นพุทธศาสนิกชนคนดี และความเป็นอุบาสก อุบาสิกา แม้แต่พระโสดาบันก็มีคุณสมบัติอย่างหนึ่งว่า เป็นผู้มีศรัทธาค้ำมั่นไม่หวั่นไหวในพระรัตนตรัย ความเคารพนับถือในพระรัตนตรัย เป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่า ผู้มีศรัทธาเช่นนี้เป็นเบื้องต้นของการก้าวไปสู่หนทางแห่งมัชฌิมาปฏิปทา ช่วยให้ เกิดสัมมาทิฐิ อันเป็นองค์แห่งปัญญา ซึ่งเป็นมรรคข้อแรก หรือช่วยให้มีการประพฤติปฏิบัติกายวาจาที่ดีงาม คือถึงพร้อมด้วยศีล เกิดสัมมาวาจาสัมมาสัมมาสัมมาสัมมาอาชีวะ ในระบบไตรสิกขาซึ่งก็คือการนำเข้าสู่องค์มรรคในอีกหนทางหนึ่งเช่นกัน ดังที่ได้อธิบายมาแล้วในบทก่อน อาจกล่าวได้ว่า ผู้เข้าถึงพระรัตนตรัย ได้อบรมแล้วด้วยศีล เป็นผู้ประกอบด้วย กายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต ได้ เรียนรู้หลักความจริงคือความดีงามที่แท้คือพระธรรม และรู้จักใช้ปัญญาตรัสตรองถูกวิธี ไปตามหลักตามความมุ่งหมาย ย่อมทำให้เกิดกุศลธรรม และเกิดปัญญารู้แจ้งตามความเป็นจริง ที่จะสามารถทำให้หลุดพ้นจากกิเลสเครื่องเศร้าหมอง บรรลุถึงความเป็นพระอริยบุคคล และพ้นจากทุกข์ทั้งปวง ดังพุทธพจน์ที่ว่า

...ผู้ใดถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์เป็นสรณะ มองเห็นด้วยปัญญาโดยต้องแท้ซึ่งทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ความกำลั่งทุกข์ และอริยมรรคมีองค์ ๘ อันให้ถึงความสงบระงับทุกข์ นี้แหละคือสรณะอันเกษม นี่คือสรณะอันอุดม



คนถึงสรณะอย่างนี้แล้ว ย่อมปลอดภัยจากทุกข์ทั้งปวง<sup>๕๔</sup>

มัชฌิมาปฏิปทา แปลว่าข้อปฏิบัติมีในท่ามกลางหรือเรียกกันง่าย ๆ ว่า ทางสายกลาง หมายถึงข้อปฏิบัติ วิธีการหรือทางดำเนินชีวิตที่เป็นกลางๆ ตามธรรมชาติ สอดคล้องกับกฎธรรมชาติ พอเหมาะพอดีที่จะให้เกิดผลตามกระบวนการการดับทุกข์ของธรรมชาติ ไม่เอียงเข้าไปหาขอบสุดสองข้างที่ทำให้ติดพันอยู่หรือเผลอไถลออกไปนอกทาง มัชฌิมาปฏิปทา มีชื่อเรียกอีกอย่างง่าย ๆ ว่ามรรค ซึ่งแปลว่าทาง ทางนี้มีส่วนประกอบ ๘ อย่าง และทำให้ผู้ดำเนินตามเป็นอารยชน พระพุทธเจ้าตรัสว่า มรรคที่เรียกว่ามัชฌิมาปฏิปทานี้ เป็นทางเก่าที่เคยมีท่านผู้เดินทางถูกต้องไปถึงจุดหมายเคยเดินกันมาในกาลก่อนแล้ว พระองค์เพียงแต่ทรงค้นพบแล้วทรงเปิดเผยแก่มวลมนุษย์ ทรงทำหน้าที่แนะนำออกทางนี้ให้แก่เวไนยชน มรรคหรือมรรคานี้เป็นวิธีปฏิบัติของมนุษย์ที่จะทำให้เกิดผลตามกระบวนการดับทุกข์ของธรรมชาติ คือทำให้เหตุปัจจัยต่างๆ ส่งผลสืบทอดกันไปจนสำเร็จเสร็จสิ้นตามกระบวนการของธรรมชาตินั้น เมื่อได้มรรคานี้แล้วก็พ้นอันเก่าจากกระบวนการของธรรมชาติในข้อนี้โรคคือการดับทุกข์ มาสู่การปฏิบัติของมนุษย์ในข้อมรรคต่อไป พูดอีกอย่างหนึ่งว่า ผ่านจากขั้นรู้ความจริงเกี่ยวกับกฎของธรรมชาติมาสู่ขั้นประยุกต์ความรู้ที่จัดวางเป็นระบบวิธีประพฤติปฏิบัติของมนุษย์ มรรคหรือมัชฌิมาปฏิปทาหรือ สัมมาปฏิปทานี้ มีองค์ประกอบ ๘ อย่าง คือ สัมมาทิฎฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากรรมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และ สัมมาสมาธิ ดังพุทธพจน์ว่า “...ภิกษุทั้งหลาย ดลาคคไม่เอียงเข้าหาที่ สุดสองอย่างนั้น ได้คร้สุรู้ข้อปฏิบัติ อันมีในท่ามกลาง...”<sup>๕๕</sup> กล่าวคือ มรรคการเมืองค์แปดประการ อันประเสริฐนี้ ได้แก่ สัมมาทิฎฐิ ฯลฯ

โดยเหตุที่ทางสายกลางเป็นทางที่มีจุดหมายแน่ชัด หรือความเป็นทางสายกลางขึ้นอยู่กับความมีเป้าหมายที่แน่ชัด ผู้ปฏิบัติจึงต้องรู้จุดหมายจึงจะเดินทางได้ คือเมื่อจะเดินทางก็ต้องรู้ว่าตนจะไปทางไหน ด้วยเหตุนี้ทางสายกลางจึงเป็นทางแห่งปัญญา คือเริ่มต้นด้วยสัมมาทิฎฐิ คือเริ่มด้วยความเข้าใจปัญหาของคนและรู้จุดหมายที่ไป โดยนัยนี้ทางสายกลางจึงเป็นทางแห่งความรู้และความมีเหตุผล เป็นทางแห่งการรู้เข้าใจ ยอมรับและกล้าเผชิญกับความจริง เมื่อมนุษย์มีความรู้ความเข้าใจ และกล้าเผชิญหน้ากับความจริงของโลกและชีวิตแล้ว มนุษย์จึงจะสามารถจัดการกับชีวิตได้ด้วยตนเอง หรือสามารถดำเนินชีวิตให้ถูกต้องดังงามได้เอง ไม่ต้องคอยหวังพึ่งอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์คัลบันดาลจากภายนอก เพราะมันใจตนได้ด้วยอาศัยปัญญา ไม่ต้องกังวลกับสิ่งที่มีอยู่นอกเหนือวิสัยมนุษย์ ทำที่แห่งความมั่นใจนี้เป็นลักษณะอย่างหนึ่งของทางสายกลาง และกำหนดรู้

<sup>๕๔</sup> พ.ธ. ๒๕/๒๔/๔๐.

<sup>๕๕</sup> ส.ม. ๑๕/๑๖๖๔/๕๒๘.

แนวแห่งจุดหมายไม่ปล่อยให้ตนตกต่ำอมสยบไปกับกระแสโลก ไม่ปล่อยให้ชีวิตเป็นทาสแห่ง  
 อามิสที่เป็นเหยื่อล่อของโลก ไม่อยู่ด้วยหวังที่จะเสพรสอร่อยของโลกฝ่ายเดียว ไม่ยอมให้สุขทุกข์  
 ความดีงาม และคุณค่าแห่งชีวิตของตนขึ้นต่อวัตถุและความผันผวนแปรปรวนของเหตุปัจจัยต่างๆ  
 ภายนอกอย่างสิ้นเชิง มีชีวิตอยู่อย่างเป็นอิสระ เป็นตัวของตัวเอง มีคุณค่าในตัวของมันเอง โดยไม่  
 ต้องขึ้นต่อโลกไร้ไป ไม่เอียงไปสุดทางของวัตถุ หรือตกเป็นทาสของวัตถุ และไม่เอียงไปสุดทาง  
 ของจิตด้วย คือมิได้เห็นว่าคุณค่าทุกอย่างจะต้องขึ้นต่อการบำเพ็ญเพียรและผลสำเร็จทางจิตแต่ฝ่าย  
 เดียว จนปล่อยปลละละเลยไม่เอาใจใส่สภาพทางวัตถุและร่างกาย เป็นการประกอบความลำบาก  
 เดือดร้อนแก่ตนเอง ทางดำเนินชีวิตที่เป็นสายกลางนี้จึงมีลักษณะที่ไม่เบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่น  
 เป็นไปด้วยรู้และเข้าใจสภาพที่เป็นอยู่ตามที่เป็นจริง ทั้งทางวัตถุและจิตใจ และปฏิบัติด้วยความ  
 รู้เท่าทัน พอสมควรแก่เหตุปัจจัย และสอดคล้องพอเหมาะพอดีที่จะให้ได้รับผลตามจุดหมาย

หลักมัชฌิมาปฏิปทานี้ จึงสามารถปรับใช้ได้กับกิจการทุกอย่างของมนุษย์ที่เป็นประเภท  
 วิธีการ ตามปกติ ระบบ แบบแผน วิทยาการ สถาบัน หน้าที่การงาน ตลอดจนการปฏิบัติกิจใน  
 ชีวิตประจำวัน เช่นการศึกษาเล่าเรียน เป็นต้น และมีความมุ่งหมายเพื่อแก้ปัญหา กำจัดทุกข์ ช่วยให้  
 มนุษย์บรรลุความดีงามที่สูงขึ้นไปจนถึงที่สุด อีกประการหนึ่ง ในแง่ของการเรียนรู้ กล่าวได้ว่า  
 การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนประพฤตสุจริต คือมุ่งที่กาย วาจา เป็นลำดับแรก ในระบบไตรสิกขาจึง  
 ถือเอาศีลเป็นที่เริ่มต้น เพราะการฝึกปรือในขั้นศีลให้สุจริตนั้นก็ด้วยมุ่งสร้างสมนิสัยหรือความเคย  
 ชินในทางที่ดีงาม อันเป็นทางที่จะนำคนระดับเวไนยไปสู่การมองเห็นคุณค่าของความประพฤต  
 สุจริตเช่นนั้น ดังภายิตที่ถือเป็นบทสรุปความเป็นศีลว่า “...ผู้ใดสำรวมด้วย กาย วาจา ใจ ไม่กระทำ  
 ความชั่วใดๆ ไม่พูดเหลวไหลเพราะเห็นแก่ตน คนเช่นนั้นเรียกว่าผู้มีศีล...”<sup>๒๐</sup> ดังนั้นเมื่อมองเห็น  
 คุณค่าของการประพฤตถูกต้องทั้งกาย วาจา ใจ ก็จะเกิดความเข้าใจซาบซึ้งและใฝ่นิยม อันเป็นการ  
 เริ่มต้นของสัมมาทิฐิ เมื่อนั้นศีลและความประพฤตที่สุจริตก็จะแน่นแฟ้นมั่นคงได้ ความสัมพันธ์  
 ระหว่างมรรคกับไตรสิกขา ซึ่งมองดูได้ที่สัมมาทิฐิกับการฝึกอบรมศีลที่เริ่มต้นด้วยสัมมาวาจาอัน  
 เป็นหมวดธรรมข้อแรกของแต่ละฝ่ายจึงเป็นปัจจัยเกื้อกูลซึ่งกันและกันว่า เมื่อประพฤตดี ใจก็ไม่  
 ต้องกลัวหรือหวาดระแวง ทำให้จิตสงบ เป็นสมาธิ เมื่อใจสงบแน่วแน่ผ่องใส ก็มองเห็นอะไรๆ  
 ถูกต้องชัดเจน มีความเข้าใจดี และเกิดปัญญา ปัญญาที่ตระหนักรู้ก็ย่อมมองเห็นคุณค่าของการ  
 ประพฤตปฏิบัติกายวาจาด้วยศีล เกิดสัมมาทิฐิ มีความเห็นถูก เข้าใจถูก ทำให้คิด กระทำ และ  
 กล่าววาจาที่ถูกต้องดีงามเป็นสัมมาวาจาประสานขานรับกันทั้งองค์ธรรมภายนอกและภายใน หล่อ

<sup>๒๐</sup> บุ.ชา. ๒๗/๒๔๖๖/๕๔๐.

หลอมชีวิตที่ตึงามสูงสุดให้บังเกิดขึ้น และอิมเอบิเบิกบานด้วยความเกษมสันต์ทั้งต่อตนเอง ผู้อื่น และสังคมต่อไป

อนึ่ง การปฏิบัติเพื่อไปสู่การเป็นพระอริยบุคคลนั้นจำเป็นต้องปฏิบัติไปทั้งสามด้าน คือ ทั้งกายและวาจาใจ โดยเริ่มต้นจากพระอริยบุคคลในระดับต่างๆ ที่มีผลจากการปฏิบัติด้วยการละสังโยชน์ และปฏิบัติไปตามหลักของอริมรรคมีองค์ ๘ หรือโดยหลักของไตรสิกขาโดยวัดได้จากคุณสมบัติดังต่อไปนี้

#### ๔.๓.๑ ประเภทและระดับของผู้บรรลุนิพพาน

ผู้ปฏิบัติเพื่อเข้าถึงพระนิพพาน ที่ประสบผลสำเร็จบรรลุดุจจดหมายแล้วก็ดี ผู้ที่ดำเนินก้าวหน้ามาในทางที่ถูกจนถึงขั้นที่มองเห็นจุดหมายอยู่เบื้องหน้าแล้ว และจะต้องบรรลุดุจจดหมายนั้นอย่างแน่นอนก็ดี ท่านจัดเข้าในกลุ่มชนผู้เป็นสาวกที่แท้ของพระพุทธเจ้า ที่เรียกว่าสาวกสงฆ์ ดังข้อความในบทสวดสังฆคุณว่า “...สุปฏิปันโน ภควโต สาวกสงโฆ...” ดังนี้เป็นต้น มีคำเฉพาะสำหรับเรียกเพื่อแสดงคุณสมบัติพิเศษของท่านผู้เป็นสาวกแท้เหล่านี้ ที่ใช้กันทั่วไปและรู้จักกันมากที่สุด ได้แก่คำว่า “อริยบุคคล” หรือ “พระอริยะ” ซึ่งแปลว่า ผู้เจริญบ้าง ท่านผู้ประเสริฐบ้าง ท่านผู้ไกลจากข้าศึกคือกิเลส ฯลฯ หรือเรียกว่า “ทักขิไณย” หรือ “ทักขิไณยบุคคล” บ้าง โดยจำแนกเป็นระดับหรือเกณฑ์การกำจัดกิเลสหรือละสังโยชน์ ๑๐ ได้ เป็น ๘ ลำดับขั้น ตามลำดับมรรค และผล แต่ว่าโดยระดับหรือขั้นตอนใหญ่ก็มีเพียง ๔ ขั้นตอนและสัมพันธ์กันกับการละสังโยชน์ดังนี้คือ

ก. พระเสขะ หรือสุอุปาทิเสสนุคคล คือผู้ยังต้องศึกษาอยู่ หรือผู้ยังมีเชื้ออุปาทานเหลืออยู่ ก็ยังมีกิจเกี่ยวกับการฝึกฝนอบรมตนที่จะต้องทำต่อไปอีก จึงได้แก่ ทักขิไณยบุคคลหรือพระอริยบุคคล ๓ ระดับต้น คือ

๑. พระโสดาบัน ผู้เข้าถึงกระแสพระนิพพานคือเข้าสู่มรรค เดินทางถูกต้องแท้จริงหรือปฏิบัติถูกต้องตามอริมรรคอย่างแท้จริงแล้วเป็นผู้มีศีลสมบุรณ์ ศีลของพระอริยบุคคลตั้งแต่พระโสดาบันนี้ จึงมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อริยกันตศีล แปลว่าศีลที่พระอริยะชื่นชม หรืออุปรามังกุศล คือศีลที่บริสุทธิ์ไม่มีราศีด้วยตัณหาและทิฏฐิ เพราะเป็นศีลที่เกิดจากคุณธรรมภายใน ไม่มีกิเลสเป็นเหตุให้ละเมิด จึงเป็นไปเองตามปกติธรรมดา โดยไม่ต้องคอยยึดถือเอาไว้ มีสมาธิพอประมาณ มีปัญญาพอประมาณ และละสังโยชน์ได้ ๓ ข้อคือ

สักกายทิฏฐิ ความเห็นว่าเป็นตัวเราของเราหรือ ความเห็นที่ยังคิดแน่นในสมมติว่าเป็นตัวตนเราเขา

วิจิตรจินา ความลึกลับสลับซับซ้อน แคลง ในพระรัตนตรัย ที่มาที่ไปของชีวิต ในปฏิจกสมุปปบาท เป็นต้นทำให้ไม่มั่นใจ ไม่เข้มแข็งที่จะดำเนินชีวิตไปตามหลักธรรม

สัทธพตปรามาส ความถ้อยมั่นในศีลพต คือ ความยึดถือผิดพลาด โดยสัคว่า หรือทำตาม ไปอย่างงมงาย หรือคิดรูปแบบ ด้วยศันหาและทฎฐหรือยึดมั่นว่าได้สิ่งตอบแทนทำให้การปฏิบัติ เหวออกนอกถุ่นอกทง<sup>๓๐</sup> นอกจากนี้ยังสามารถละ รากะ โทสะ โมหะ อย่างแรง ที่จะทำให้ไป อบายได้ด้วย ในที่นี้อาจแบ่งเป็นคู่คือพระโศดาปตคิมรรค และพระโศดาปตคิผล

๒. พระสกทาคามี ผู้กลับมาสู่โลกนี้อีกครั้งเดียวก็จะกำจัดทุกข์ได้สิ้น เป็นผู้บริบูรณ์ใน ศีล มีสมาธิพอประมาณ มีปัญญามากขึ้นพอประมาณ และนอกจากละสัง โขชน ๓ ข้อต้นได้แล้ว ยัง สามารถละ รากะ โทสะ โมหะ ให้เบาบางลงได้ด้วย ในที่นี้อาจแบ่งเป็นคู่คือพระสกทาคามีมรรค และพระสกทาคามีผล

๓. พระอนาคามี ผู้ที่จะปรินิพพานในที่ผุดเกิดขึ้น ไม่เวียนกลับมาอีก เป็นผู้บริบูรณ์ใน ศีล บริบูรณ์ในสมาธิ มีปัญญามากขึ้นอีกพอประมาณ สามารถละสัง โขชน<sup>๓๑</sup> ได้อีก ๒ ข้อคือ

กามรากะ ความกำหนัดในกาม ความคิดใจในกามคุณ

ปฎิฆะ ความกระทบกระทั่งในใจ ความหงุดหงิดขัดเคืองหรืองุ่นง่านใจ

รวมเป็นละสัง โขชน<sup>๓๒</sup> เบื้องต่ำได้ ๕ ข้อ ในที่นี้อาจแบ่งเป็นคู่คือพระอนาคามีมรรค และพระ อนาคามีผล

ข. พระอเสขะ หรืออนุปาติเสตบุคคล หมายถึงผู้ไม่ต้องศึกษาอีก หรือผู้ไม่มีเชื้อคือ อูปาทานเหลืออยู่เลย คือ

๔. พระอรหันต์ ผู้ควรแก่ทักษิณาหรือการบูชาพิเศษ หรือผู้หักงำแห่งสังสารจักรได้แล้ว เป็นผู้สิ้นอาสวะกิเลส เป็นผู้บริบูรณ์ด้วยศีล สมาธิ และปัญญา ละสัง โขชน<sup>๓๓</sup> เบื้องสูงได้<sup>๓๔</sup> อีก ๕ ข้อ คือ

รูปรากะ ความคิดใจในรูปธรรมอันประณีต อารมณ์ของรูปฌาน พอใจในความสงบ ของสมาธิขั้นรูปฌาน คิดใจปรารถนาในรูปภพ เป็นต้น

อรูปรากะ ความคิดใจในอรูปธรรม อารมณ์แห่งอรูปฌาน คิดใจปรารถนาในอรูปภพ ฌานะ ความถือตัว หรือสำคัญตนว่าเป็นนั่นเป็นนี่ สูงกว่าเขา เท่าเทียมเขา หรือต่ำกว่า เขา เป็นต้น

อุทธัจจะ ความฟุ้งซ่าน จิตใจไม่สงบ ว้าวุ่น ซัดสาย คิดพล่านไป(แม้ในทางที่เป็นกุศล อวิชา ความไม่รู้จริง ไม่รู้เท่าทันสภาวะ ไม่เข้าใจกฎธรรมคาแห่งเหตุและผลหรือไม่รู้ อริยสังัจ รวมเป็นละสัง โขชน<sup>๓๕</sup> ได้ทั้งหมด ๑๐ ข้อ ในที่นี้อาจแบ่งเป็นคู่คือพระอรหันต์มรรค และพระ

<sup>๓๐</sup> อัง.ภฎก. ๒๒/๓๖๑/๔๘๘.

อรหัตตผล ทักขิไณยบุคคลหรืออริยบุคคล ๘ จัดเป็น ๔ คู่นี้เองที่ท่านเรียกว่า สาวกสงฆ์ หรือ พระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้าดังคำในบทสวดสังฆคุณที่ว่า “ ยทิท จตตาริ ปุริสยุคานิ อฏฐ ปุริส ปุคคลา, เอส ภควโต สาวกสงฺโฆ ”<sup>๒๒</sup> ได้แก่คู่บุรุษ ๔ คู่ ตัวบุคคล ๘ พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคนี้

#### ๔.๔ ผลของสัมมาวาจาในโลกุตตระ

เนื่องด้วยคำสอนในพระพุทธศาสนาเน้นสิ่งที่ปฏิบัติได้จริงและการลงมือทำให้รู้เห็น ประจักษ์บังเกิดผลเป็นประโยชน์แก่ชีวิต หรือเน้นสิ่งที่ใช้ประโยชน์ได้ และการนำสิ่งนั้นมาใช้ให้เป็นประโยชน์ ในเมื่อเป้าหมายในขั้นโลกุตตระนี้ คือปรมาตมอันหมายถึงประโยชน์สูงสุดคือการปฏิบัติไปเพื่อการพ้นทุกข์โดยสิ้นเชิง ผลของสัมมาวาจาในขั้นโลกุตตระนี้ จึงมีลักษณะเป็นผลดีเลิศแต่เพียงด้านเดียวเท่านั้น ไม่มีโทษภัยใดๆ ภาวะของผู้บรรลุนิพพานสัมพันธ์กับหลักธรรมที่กล่าวถึงในคัมภีร์ เช่นว่า เป็นผู้ละได้ซึ่งอาสวะกิเลส เครื่องเศร้าหมอง ๓ ประการ คือ ราคะ โทสะ โมหะ เป็นผู้ตัดสังโยชน์ ๑๐ ประการคือ แปลว่าเครื่องผูก หรือกิเลสซึ่งมัดสัตว์ไว้กับทุกข์ในวัฏฏสงสาร อันได้แก่ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส กามราคะ ปฏิฆะ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ และอวิชา หรือเป็นผู้ปฏิบัติตนได้อย่างสมบูรณ์ในสิกขา ๓ คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา หรือเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยขอเสขธรรม ๑๐ ประการ คือธรรมของพระเสขบุคคล ผู้ไม่ต้องศึกษาอีก ได้แก่ อริยมรรค ๘ พร้อมด้วย สัมมาญาณ และสัมมาวิมุตติ กล่าวโดยสรุปได้ว่า การปฏิบัติตามมัชฌิมาปฏิปทานั้นให้ผลสำคัญดังนี้คือ

##### ๔.๔.๑ ผลทางปัญญา

ผลทางปัญญา เป็นลักษณะสำคัญที่เป็นพื้นฐานทางปัญญาของผู้บรรลุนิพพาน คือการมองเห็นสิ่งทั้งหลายตามที่มันเป็น หรือเห็นตามความเป็นจริง เริ่มตั้งแต่การรับรู้อารมณ์ของอายตนะ ด้วยจิตใจที่มีท่าที่เป็นกลางและมีสติไม่หวั่นไหวถูกชักจูงไปตามความชอบใจ ไม่ชอบใจ สามารถตามรู้เห็นอารมณ์นั้นๆ ไปตามสภาวะของมันตั้งแต่ต้นจนตลอดสาย ไม่ถูกความคิดพันความข้องขัดขุ่นมัว หรือความกระทบกระทั่งที่เนื่องจากอารมณ์นั้นจุกจิกหรือสะกดเอาไว้ให้เขวออกไปเสียก่อน มีปัญญารู้เท่าทันกิเลส ไม่ตกเป็นทาสของกิเลสหรือตัณหา การกระทำทั้งหลายไม่ว่าจะเป็นการกระทำทางกายก็เป็นสัมมา คือถูกต้องดีงาม การกระทำทางวาจาก็เป็นสัมมาวาจา กล่าวคือ ไม่กล่าววาจาเบียดเบียน หรือเป็นโทษต่อผู้ใด กล่าวแต่วาจาที่มีถูกต้องมีคุณประโยชน์

<sup>๒๒</sup> ม.ญ. ๑๒/๕๕/๖๗.

และประกอบด้วยเมตตาต่อบุคคล และกระทำแต่สิ่งที่ดีงาม ไม่มีโทษภัยต่อใคร ต่างจากปุถุชนที่เมื่อรับรู้อารมณ์ใด มักจะไปสะดุดอยู่ตรงความชอบใจหรือไม่ชอบใจ แล้วเกาะเกี่ยวพัวพันอยู่ตรงนั้น สร้างความตรึงตรึงนึกคิดปรุงแต่งผันพิศดารขึ้นตรงนั้น แล้วไหลหรือเขวออกไปจากทางแห่งความเป็นจริง เกิดความรู้ความเข้าใจที่คลาดเคลื่อน ไปตามอำนาจกิเลสที่ปรุงแต่งและติดข้องอยู่กับสิ่งนั้นลึกซึ้งลงไปอีก คือปัญญาที่รู้เท่าทันสังขาร รู้สามัญลักษณะที่เป็นอนิจจัง ไม่เที่ยง ทุกขัง เป็นทุกข์ ทนได้ยาก และอนัตตา ไม่เป็นตัวตนเราเขา รู้เท่าทันสมมติบัญญัติ ไม่ถูกหลอกให้หลงไปกับรูปลักษณะภายนอกของสิ่งทั้งหลาย และยอมรับความจริงทุกด้าน มิใช่คิดอยู่เพียงแง่ใดแง่หนึ่ง ความรู้เห็นตามที่มันเป็น หรือรู้เห็นตามความเป็นจริงนี้ ย่อมเข้าถึงสัจธรรมที่ว่า “...ขันธ ๕ มิใช่เป็นทุกข์หรือเป็นสุขเพียงอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยส่วนเดียว...”<sup>๒๓</sup> หรือรู้ว่า

...ความอยากข้อมใจที่เกิดจากความนึกคิดของคน(ต่างหาก)เป็นกาม อารมณ์  
อันวิจิตรทั้งหลายในโลกหาชื่อว่ากามไม่... อารมณ์อันวิจิตรทั้งหลายในโลก ย่อม  
ตั้งอยู่ตามสภาพของมันอย่างนั้นเอง ดังนั้นธีรชนทั้งหลายจึงจำกัด(แต่เพียง) ตัว

ความชอบใจ ในอารมณ์เหล่านั้น...<sup>๒๔</sup>

ผู้บรรลุถึงพระนิพพาน ทางพุทธศาสนาเรียกว่า กตกรณียะ คือผู้ทำหน้าที่ซึ่งอาจ  
สมบูรณ์แล้ว กล่าวคือ สิ่งที่ต้องรู้ก็รู้หมดแล้ว(ปริณูญะยธรรม) สิ่งที่ต้องละก็ละหมดแล้ว  
(ปหัตตัพพะธรรม) สิ่งที่ต้องทำให้มีให้เป็นที่ทำครบถ้วนแล้ว (ภาเวตัพพะธรรม) สิ่งที่ต้องทำให้บรรลุ  
หรือทำให้แข็ง ก็บรรลุถึงแล้ว (สัจฉิกัตตัพพะธรรม) บุคคลดังกล่าวนี้ก็คือพระอรหันต์นั่นเอง<sup>๒๕</sup>

#### ๔.๔.๒ ผลทางจิตใจ

ผลทางจิตใจ ที่สำคัญเป็นพื้นฐาน คือความเป็นอิสระ หรือเรียกตามคำพระว่าหลุดพ้น  
ภาวะนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากปัญญา คือเมื่อเห็นตามความเป็นจริง รู้เท่าทันสังขารแล้ว จิตจึงพ้น  
จากอำนาจครอบงำของกิเลส การเข้าถึงสภาวะเช่นนี้ปรากฏคำยืนยันในพุทธพจน์ความว่า“...จิตที่

<sup>๒๓</sup> ตี.ข. ๑๗/๑๓๑/๘๕.

<sup>๒๔</sup> อจ.ฉก.ก. ๒๒/๓๓๔/๔๖๐.

<sup>๒๕</sup> สุชาวาน์ พลอยชุม, เอกสารประกอบบรรยายวิชาพุทธปรัชญาในสุดตันตปิฎก, อ่างแล้ว,  
หน้า ๑๑๖.

ปัญญาบ่มงอมแล้ว ย่อมหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย...”<sup>๒๖</sup> หรือในเวรัญชพรหมณ์กัณฑ์ความว่า “...เมื่อเธอรู้อย่างนี้ เห็นอย่างนี้ จิตย่อมหลุดพ้นแม้จากกามาสวะ จิตย่อมหลุดพ้นแม้จากภวาสวะ จิตย่อมหลุดพ้นแม้จากอวิชชาสวะ...”<sup>๒๗</sup> อีกด้านหนึ่งของความเป็นอิสระ ในเมื่อไม่ถูกกิเลสครอบงำ ก็คือการไม่ตกเป็นทาสของอารมณ์ที่เข้าวนหรือขั้วๆ อย่างที่ท่านเรียกว่า อารมณ์เป็นที่ตั้งของราคะหรือโลภะ โทสะ และโมหะ ยิ่งกว่านั้น ยังมีผลสืบเนื่องจากความปราศจากราคะ โทสะ โมหะ ต่อไปอีก คือทำให้ไม่มีความหวาดเสียว สะอื้น สะท้าน หวั่นไหว นอกจากนี้ไม่มีเหตุที่จะให้ทำความชั่วเสียหายที่ร้ายแรงแล้ว ยังมีหลักประกันความสุจริตใจในการทำงานด้วย สามารถเป็นนายของอารมณ์ ถึงขั้นที่ท่านเรียกว่าเป็นผู้บรมอินทรีย์แล้ว สามารถบังคับบัญชาของตนได้ วางใจเฉยเป็นกลางอยู่อย่างมีสติสัมปชัญญะ ก็ทำได้ตามต้องการ เป็นผู้มีความควบคุมคนได้ เรียกว่าเป็นคนที่มีสติแล้ว หรือเป็นผู้ชนะตนเองซึ่งเป็นยอดของผู้ชนะสงคราม มีจิตหนักแน่นมั่นคงไม่หวั่นไหว โยกคลอนไปตามอิฏฐารมณ์หรือนิฏฐารมณ์ เหมือนภูเขาคงใหญ่ไม่หวั่นไหวด้วยแรงลม หรือเหมือนผืนแผ่นดินเป็นต้นที่รองรับทุกสิ่ง ไม่ขยับเขยื้อนใจเจ็บต่อใครไม่ว่าจะทิ้งของดี หรือของเสียของสะอาดหรือไม่สะอาดลงไป ความไม่คิดในสิ่งต่างๆ ท่านมักเปรียบกับใบบัวที่ไม่คิด ไม่เปียกน้ำ และดอกบัวที่เกิดในเปือกตมแต่สะอาดงามบริสุทธิ์ ไม่เปื้อนโคลน คือเริ่มต้นไม่คิดในกาม ไม่คิดในบุญและบาป ไม่คิดในอารมณ์ต่างๆ อันจะเป็นเหตุให้ต้องรำพึงหลังหวังอนาคต คือมีจิตที่เป็นอิสระนั่นเอง<sup>๒๘</sup> อีกประการหนึ่ง ผู้บรรลุหรือมองเห็นพระนิพพานย่อมเป็นสุข ดังพุทธพจน์ในนิพพานสูตรที่ว่า

อุกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นนิพพานโดยความเป็นสุข จักเป็นผู้ประกอบด้วยขันติที่สมควร ข้อนั้นย่อมเป็นฐานะที่จะมีได้ เธอประกอบด้วยขันติที่สมควรแล้ว จัก ก้าวลงสู่ความเป็นชอบและความแน่นอน ข้อนั้นย่อมเป็นฐานะที่จะมีได้ เมื่อก้าวลงสู่ความเป็นชอบและความแน่นอน จักกระทำให้ แจ่มซึ่งโศดา ปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล หรือ อรหัตผลข้อนั้น ย่อมเป็นฐานะที่จะมีได้<sup>๒๙</sup>

<sup>๒๖</sup> ที.ม. ๑๐/๗๖/๗๒.

<sup>๒๗</sup> วิ.มหา . ๑/๓/๖.

<sup>๒๘</sup> พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ), พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๑), หน้า ๒๔๔ – ๒๔๕.

<sup>๒๙</sup> อัง.ฉก. ๒๒/๓๗๒/๓๕๖.

ดังนั้น ภาวะของผู้เข้าถึงพระนิพพาน จึงเป็นจุดจบของกระบวนการศีลธรรม หรือกระบวนการทำความดี และการละชั่วได้เด็ดขาดในพุทธศาสนา เพราะภาวะของพระนิพพานนั้น พุทธศาสนาเรียกว่า ภาวะเหนือบุญเหนือบาป คือละได้หมดทั้งความดีและความชั่ว เป็นภาวะที่เป็นเอกภาพแห่งคุณธรรม ความรู้ ความบริสุทธิ์ และภาวะแห่งเอกภาพดังกล่าวนี้ พุทธศาสนาเรียกว่า บรมสุข<sup>๑๐</sup>

#### ๔.๔.๓ ผลทางความประพฤติ

ผลทางความประพฤติหรือการดำเนินชีวิต ในด้านความประพฤติทั่วไปที่เรียกว่าศีลนั้น ศีลถือเป็นสิกขาหรือการศึกษาเบื้องต้น พระอรหันต์ย่อมเป็นผู้มีศีลสมบูรณ์(อริศีล)แล้วตั้งแต่ชั้นพระโสดาบัน<sup>๑๑</sup> และเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ ผู้ที่เข้าถึงนิพพานก็ถึงซึ่งภาวะที่ทำให้ความทุกข์หรือความประพฤติเสียหายไม่มีเหลือต่อไป<sup>๑๒</sup> เป็นผู้ดับกรรม หรือสิ้นกรรม การกระทำใดๆของพระอรหันต์ไม่เป็นกรรมอีกต่อไป ในคัมภีร์พระอภิธรรมเรียกการกระทำของท่านว่าเป็นกิริยา(มหา กิริยาจิต) ที่ว่าดับกรรมนั้นหมายถึงไม่กระทำการต่างๆ ที่มีอวิชชา ตัณหา อุปาทาน ครอบงำหรือชักจูงใจ แต่ทำด้วยใจอิสระ มีปัญญารู้แจ้งตามเหตุและผล เลิกทำการอย่างปฏุชน เปลี่ยนเป็นอริยชน คือไม่ทำการด้วยความยึดมั่นถือมั่นในความคิดความชั่วที่เกี่ยวกับตัวตนของตน ผลประโยชน์ของฉันทิจะให้ได้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ไม่มีความปรารถนาเพื่อตนแฝงอยู่เลย ไม่ว่าในรูปที่หยาบหรือละเอียด แต่ทำไปด้วยเมตตาอย่างยิ่ง เป็นตามวัตถุประสงค์ของกิจนั้นๆ ตามเหตุผลของเรื่องนั้นๆ ที่มันควรจะเป็นส่วนๆ จึงเป็นการกระทำขั้นที่ล่อยพ้นเหนือกรรมขึ้นไปอีก ส่วนกรรมชั่วไม่ต้องพูดถึง เพราะหมดโลกะโทสะ โมหะ ที่จะเป็เหตุปัจจัยให้ทำความชั่วแล้ว<sup>๑๓</sup>

ในทางวาทก็เช่นเดียวกันวาทใดๆของพระอรหันต์ ผู้ซึ่งเว้นขาดจากวิจตุจริตทั้งหลาย เพราะจิตหาอาสวะมิได้ ย่อมตัดกิเลสอันเป็นเหตุแห่งวิจตุจริตได้อย่างเด็ดขาด ดังปรากฏในศีลของพระที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติให้สติวินัยกับพระอรหันต์ว่าเป็นปาปมุตติ คือพ้นจากบาปแล้ว เป็นผู้ทรงสติวินัย ไม่ปรับอบาปติ ไม่มีโทษ เพราะเจตนาอันจะล่วงศีลนั้นไม่มี วาทของพระอรหันต์จึงเป็นสัมมวาทาในความหมายที่เป็นโลกุตตระอย่างแท้จริง

<sup>๑๐</sup> สุขาวณฺ์ พลอยชุม, เอกสารประกอบบรรยายวิชาพุทธปรัชญาในสุดตันตปิฎก, อ่างแล้ว, หน้า ๑๑๖.

<sup>๑๑</sup> อจ.นวก. ๒๓/๒๑๖/๓๕๔.

<sup>๑๒</sup> อจ.ทสก. ๒๔/๗๕/๑๒๓.

<sup>๑๓</sup> พระธรรมปิฎก , พุทธธรรม, อ่างแล้ว, หน้า ๒๕๐ – ๒๕๑.



นอกจากนี้การทำหน้าที่ของพระอรหันต์จึงเป็นการทำเพื่อบุคคลอื่น มิใช่ทำเพื่อตนเอง และการทำความดีของพระอรหันต์ก็เป็นการทำเพื่อผลดีแก่ผู้อื่น มิใช่เพื่อผลดีแก่ตนเอง ฉะนั้น พุทธศาสนาจึงถือว่าพระอรหันต์เท่านั้นที่สามารถทำการต่างๆเพื่อผู้อื่นหรือสังคมได้อย่างเต็มที่ เพราะไม่มีอะไรที่จะต้องทำเพื่อตนเองอีกแล้ว หรืออาจกล่าวโดยสรุปว่า “พระอรหันต์เป็นผู้ประกอบด้วยคุณลักษณะ ๓ ประการ คือ ปัญญาคุณ คือมีความรู้ถูกต้องสมบูรณ์ วิสุทธิคุณ มีความบริสุทธิ์สมบูรณ์ และกรุณาคุณ มีคุณธรรมสมบูรณ์ ทั้งขั้นศีลและธรรมนั่นเอง”<sup>๑๔</sup> อย่างไรก็ตามผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงการนำหลักสัมมาวาจา มาประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาสังคม และเป็นหลักปฏิบัติที่ก่อให้เกิดประโยชน์กับสังคมในด้านต่างๆ ดังนี้

#### ๔.๕ การนำหลักสัมมาวาจา มาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต

ในการใช้หลักสัมมาวาจาเข้ามาแก้ไขนั้นเป็นเรื่องที่ต้องช่วยกันทุกฝ่ายคือให้ตระหนักรู้ และเข้าใจถึงบาปโทษของมิจฉา วาจา และคุณประโยชน์ของสัมมาวาจา เมื่อเข้าใจแล้วจึงฝึกฝนอบรมตนให้อยู่กรอบของความดี โดยเริ่มต้นจากจุดเล็กที่สุดคือตัวเอง เมื่อต่างคนต่างปฏิบัติธรรม โดยนำหลักธรรมข้อสัมมาวาจาเข้ามาประพฤติเพื่อขัดเกลาพฤติกรรมของตน ความดีย่อมกระจายไปสู่สังคมส่วนรวม ยังสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข สร้างสรรค์ประโยชน์ต่างๆให้เกิดขึ้น และร่วมมือช่วยกันในการพัฒนาทั้งร่างกายและจิตใจให้ก้าวไปสู่ความดีขั้นสูงยิ่งขึ้นไป เมื่อนั้นตนเองก็ย่อมอยู่เป็นสุข ผู้อื่นก็ย่อมอยู่เป็นสุข และจรรโลงสังคมให้ร่มเย็นได้อย่างแท้จริง ในข้อนี้ผู้วิจัยจึงมุ่งจะกล่าวถึงการนำหลักสัมมาวาจา มาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตในด้านต่างๆ เพื่อใช้แก้ปัญหาของบุคคลและสังคม เพื่อเป็นหลักในการปฏิบัติที่จะก่อให้เกิดผลดีในทุกๆด้านดังนี้คือ

##### ๔.๕.๑ ด้านการปกครองและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

วาจามีความสำคัญในด้านการปกครองประเทศชาติ ในการบริหารประเทศ การแถลงนโยบาย การอภิปรายในรัฐสภา การพูดในสถานการณ์เช่นนี้ มีผลกระทบต่อผู้คนโดยภาพรวม

<sup>๑๔</sup> สุเชาว์ พลอยขุม, เอกสารประกอบบรรยายวิชาพุทธปรัชญาในสุตตันตปิฎก, อ่างแล้ว, หน้า ๑๑๗.

เพราะมีจุดประสงค์ในการพูดที่แน่นอน การพูดเพื่อความเข้าใจของคนในชาติ พูดเพื่อการอยู่ร่วมกันของคนในชาติอย่างสงบสุข ผู้นำนั้นมีอยู่หลายแบบ อาทิ ผู้นำในยามปกติ ผู้นำในภาวะวิกฤต ผู้นำทางการเมือง ผู้นำทางเศรษฐกิจ ผู้นำในสถานการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลง ผู้นำในทางความคิด ผู้นำในทางธรรม เป็นต้น การเป็นผู้นำต้องมีการหล่อหลอม ต้องผ่านกระบวนการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง และสามารถสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้น ศรัทธานี้เองจะเป็นเครื่องมือผู้นำที่จะร่วมไปด้วย ให้พร้อมที่จะยอมรับฟัง และเชื่อถือในถ้อยคำที่ผู้นำกล่าวด้วยความมีศรัทธาอย่างแท้จริง ผู้นำที่ดี ควรเป็นผู้นำในทางปัญญาในทางที่ถูกที่ควรแก่ประชาชน การที่ผู้นำมีจิตใจที่ประกอบด้วยคุณธรรม จริยธรรม และธรรมะสำหรับผู้นำ อันเรียกว่า ธรรมะเพื่อการปกครอง หรือธรรมาธิปไตย คือ ขีตตะธรรม ความถูกต้อง ความชอบธรรมเป็นเกณฑ์ ความดีงามทั้งหลายย่อมบังเกิดขึ้น เป็นการแสดงให้เห็นว่า ธรรมะมีอยู่ในทุกหนแห่ง จำเป็นและมีความสำคัญในทุกโอกาส และสำหรับทุกคนเช่นกัน

ในคัมภีร์พระไตรปิฎก พบว่า พระพุทธเจ้าทรงตรัสหลักพุทธธรรมเกี่ยวกับ “ผู้นำ” ปรากฏในพระสูตรต่างๆ เช่น อัครัญสูตร และแสดงหลักพุทธธรรมเกี่ยวกับ “ภาวะผู้นำ” ปรากฏอยู่ในพระสูตรต่างๆ เช่น ในลักษณะสูตร สัปปริสสูตร รวมถึงในทศพิชราชธรรม พรหมวิหาร ๔ สังคหวัตถุ ๔ เป็นต้น ในเนื้อหาของพระสูตรและหลักธรรมต่าง ๆ นั้น พระพุทธองค์ทรงแสดงเรื่องการประสานประโยชน์ด้วยวาจาไว้เป็นความสำคัญเป็นอย่างมาก เนื่องจากการใช้วาจาเป็นสิ่งสำคัญในการชักจูงโน้มน้าวจิตใจของผู้ฟังให้เกิดศรัทธา วาจาที่ประกอบ ด้วยธรรมของผู้นำ อันเกิดจากคุณธรรมความดีที่มีอยู่ในตัวผู้นำนั่นเอง การปลุกฝังความเชื่อมั่นในความดี ทำให้ประชาชนที่อยู่ในปกครองเกิดศรัทธา และยอมนำพาสิ่งที่ดีงามให้บังเกิดขึ้น สัมมาวาจาในความเป็นผู้นำไม่ว่าของประเทศหรือองค์กรของรัฐ ที่ควรมีคือ

๑. ผู้นำที่ดีต้องมีปิยวาจา คือมีวาจาเป็นที่รัก สร้างสรรค์ให้เกิดความกลมเกลียว ความรัก และสามัคคีให้เกิดขึ้น วาทะของผู้นำ ย่อมสมานไมตรีต่อบุคคล ในองค์กรต่างๆ เพื่อให้เกิดความร่วมมือร่วมใจ และมีกำลังใจที่จะปฏิบัติงาน สามารถพัฒนาตนเองและปฏิบัติตนไปสู่ความเจริญ สู่เป้าหมายที่วางไว้ พร้อมทั้งตั้งใจทำงาน ไม่หือลอย และทำงานอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

๒. ในยามที่บ้านเมืองเกิดวิกฤต วาจาของผู้นำจะเป็นสิ่งชักจูงผู้คนให้มีการประสานประโยชน์เพื่อแก้ไขสถานการณ์ในระหว่างนั้นให้พ้นจากวิกฤตไปได้ หรือในสภาวะที่บ้านเมืองเกิดความวุ่นวายขึ้น ผู้นำควรต้องระมัดระวังวาจามากขึ้น คำพูดเพียงคำเดียวอาจก่อให้เกิดกลางลสงครามระหว่างประเทศ หรืออาจทำให้วิกฤตกลายเป็นโอกาสเชื่อมความรักความสามัคคีของคนในชาติให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้นได้

๓. ผู้นำต้องพูดแต่ความจริง มีความสุจริตใจ บริหารบ้านเมืองด้วยความโปร่งใส ให้ประชาชนตรวจสอบได้ เมื่อพูดอย่างไรก็ทำอย่างนั้น ทำอย่างไรก็พูดอย่างนั้น ทำแต่สิ่งที่ถูกต้อง เป็นธรรมต่อทุกคนโดยเสมอภาคไม่เห็นแก่พรรคพวกเพื่อนพ้อง ย่อมทำให้เกิดความศรัทธา เชื่อฟัง และความเชื่อมั่นในตัวผู้นำ และทำให้ทุกคนมองเห็นประโยชน์ส่วนรวมคือประเทศชาติ มากกว่าประโยชน์ส่วนตัว เป็นสำคัญ

๔. ในภาวะปกติ ผู้นำต้องเป็นผู้ประสานทั้งคน และประโยชน์ มีความสามารถในการจูงใจให้เกิดความพร้อมเพรียง ร่วมแรงร่วมใจกัน มีความสามัคคีกลมเกลียวกัน สร้างสรรค์สิ่งต่างๆ ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อส่วนรวมคือประเทศชาตินั้นเอง ดังนั้นการนำพาประเทศชาติไปสู่ความเจริญทั้งทางวัตถุและจิตใจนั้น ผู้นำประเทศจำเป็นต้องมีจิตใจที่ประกอบด้วยหลักธรรมในการปฏิบัติตนเพื่อเป็นตัวอย่าง อันเป็นการปกครองด้วยความมีใจที่เป็นธรรมต่อผู้ร่วมงาน และประชาชน จึงจะทำให้ทุกคนอยู่ดี มีสุข และทำให้ประเทศชาติก้าวไปสู่เป้าหมายคือความเจริญทั้งทางโลกและทางธรรมได้ในที่สุด

ในทางการทูต การต่างประเทศ เอกอัครราชทูตอยู่ในฐานะที่เป็นตัวแทนของประเทศ วาจาของทูต มีความสำคัญต่ออธิปไตยและต่อความอยู่รอดของประเทศชาติ นักการทูตที่ดี ย่อมใช้สัมมาวาจาเพื่อขจัดปัญหาความขัดแย้งระหว่างประเทศได้ รวมไปถึงการใช้วาจาเพื่อสร้างสัมพันธไมตรี ความสัมพันธ์ทางการเมือง ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ กฎหมาย เทคโนโลยี วัฒนธรรม ภาษาและสิ่งแวดล้อม ทำให้เกิดความร่วมมือร่วมใจในการสร้างสิ่งดีงามให้เกิดขึ้นต่อมนุษยชาติ เพื่อสร้างกฎระเบียบ แนวทางให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างสมบูรณ์พูนสุข และมีสันติภาพ หรือเพื่อป้องกันภัยพิบัติต่างๆ ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติและจากฝีมือมนุษย์ด้วยกัน อันได้แก่ภัยจากสงคราม โรคระบาดที่ร้ายแรง หรือการสร้างอาวุธนิวเคลียร์ที่เป็นเครื่องมือทำร้ายมนุษย์ด้วยกันเป็นต้น การเจรจาด้วยความเข้าใจ และเป็นมิตรต่อกัน ทำให้เกิดความร่วมมือเพื่อ สร้างความมั่นคง และก่อให้เกิดความสงบสุข ทั้งยังเป็นการเอื้อเฟื้อกับประเทศที่ด้อย โอกาส อีกทั้งเป็นการรักษาผลประโยชน์ของประเทศชาติของตนทั้งในระดับภูมิภาคหรือในระดับโลกด้วย

#### ๔.๕.๒ ด้านอาชีพ

อาชีพหลายอาชีพเกี่ยวข้องกับวาจาเป็นหลัก การใช้วามีทั้งผลดีและผลเสีย ก่อให้เกิดประโยชน์และโทษได้พอกัน การได้ตระหนักถึงความสำคัญของการใช้สัมมาวาจา ย่อมจรจรโลงสังคมให้อยู่เย็นเป็นสุข มีเมตตาต่อกัน สร้างสรรค์สามัคคี มีระเบียบวินัย และไม่ละเมิดต่อสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น สัมมาวาจาเป็นสิ่งส่งเสริมการพัฒนาจิตใจ ลดความแข็งกร้าวที่จะก่อให้เกิดการกระทบกระทั่งต่อกัน เมื่อต่างช่วยแก้ไขปัญหาคด้วยการพูดจากันด้วยความเห็นอกเห็นใจ ให้อภัย และส่งเสริมกันไปในทางที่ถูกต้องดีงาม เท่ากับได้ประพฤติหลักศีลและธรรมในข้อต่างๆ แสดงให้

เห็นถึงความรักต่อตนเอง รักผู้อื่น และรักสังคม ด้วยมนุษย์ย่อมอยู่ไม่ได้ถ้าสังคมล่มสลาย และสังคมก็ไม่อาจดำเนินต่อไปได้เช่นกัน ถ้ามนุษย์ละเลยหลักธรรม อาชีพทุกอาชีพต้องใช้วาจาในการสื่อสารทำความเข้าใจต่อกัน วาจาจึงมีบทบาทสำคัญในการสร้างสรรค์สิ่งดีงามให้เกิดขึ้น ดังจะได้อธิบายให้เห็นพอเป็นสังเขปดังนี้

อาชีพครู ครูมีหน้าที่สั่งสอนให้วิชาความรู้ต่อศิษย์ การใช้สัมมาวาจาของครู หมายถึง การใช้วาจาที่ถูกต้อง ชัดเจน เหมาะสมกับวุฒิภาวะของศิษย์ ครูควรมีวาจาที่แสดงเมตตา และปรารถนาดี นุ่มนวลชวนฟัง พร้อมทั้งจะให้ความรู้อันก่อให้เกิดประโยชน์ต่อศิษย์ คำพูดของครูย่อมทำให้ศิษย์เกิดความเชื่อมั่น มีทัศนคติที่ดี และเชื่อฟังคำสั่งสอน เกิดความกระตือรือร้นที่จะรับรู้เรื่องราว หรือความรู้ต่างๆ ที่ครูสอน มีความพากเพียรพยายาม มีความมุ่งมั่นต่อการเรียน และอยากประพฤติตนเป็นคนดี เป็นต้น

อาชีพที่เกี่ยวข้องกับกฎหมาย ได้แก่ ทนายความ อัยการ ผู้พิพากษา วาจาเป็นสิ่งสำคัญสำหรับบุคคลอาชีพดังกล่าวนี้ กระบวนการใช้กฎหมายในการพิจารณาพิพากษาคดี การสืบพยาน การซักถามความถูกต้องเป็นจริง ต้องอาศัยวาจาในการแสดงเหตุและผล เพื่อค้นหาความจริง อีกประการหนึ่งการใช้กฎหมายเป็นการตัดสินความถูกต้องจากสิ่งที่เกิดขึ้น ไม่ควรใช้ช่องโหว่ของกฎหมายบิดเบือนความจริงให้คนผิดกลายเป็นคนถูก และคนถูกกลายเป็นคนผิด เจตนาของวาจาที่บิดเบือนความจริง ย่อมก่อให้เกิดความไม่ยุติธรรม และเกิดความเสียหายต่อบุคคล ทรัพย์สิน และ hakran ประโยชน์ของผู้อื่น กระบวนการยุติธรรมจากการพิพากษาคัดสินที่ผิดไปจากความจริง อาจถึงกับทำลายชีวิตผู้บริสุทธิ์ได้ หรือทำให้ผู้ไม่ได้กระทำความผิดต้องถูกลงโทษ เสียหาย เท่ากับทำร้ายเขาให้ตายทั้งเป็น และผู้กระทำผิดลอยนวลไปกระทำความผิดใหม่ได้อีก การใช้วาจาของบุคคลในอาชีพดังกล่าว จึงควรตั้งอยู่ในความถูกต้องระมัดระวังและมุ่งต่อความยุติธรรมให้มากที่สุด

อาชีพนักจิตวิทยา แพทย์ และพยาบาล อีกอาชีพหนึ่งที่เป็นผู้ที่เกี่ยวข้องกับคนจำนวนมาก บุคคลที่มาเกี่ยวข้องไม่ได้เป็นคนปกติ แต่เป็นผู้ที่มีความป่วยไข้ทั้งร่างกายและจิตใจ ความเจ็บป่วยทางกายอาจรักษาได้ด้วยยา แต่ความเจ็บป่วยทางใจ ผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องเพื่อนำบัดทุกข์ของผู้คนเหล่านี้ ต้องมีวิธีการในการใช้สัมมาวาจา เพื่อผ่อนคลาย เพื่อช่วยรักษาโรครทางใจกับกับคนไข้ดังกล่าว เนื่องจากร่างกายของมนุษย์ประกอบด้วยกายและใจ ถ้ากายป่วย ใจก็ย่อมเป็นทุกข์ และหากใจป่วย ก็อาจส่งผลให้ร่างกายเจ็บป่วยตามไปด้วย การใช้สัมมาวาจาด้วยการกล่าววาจาที่ไพเราะ อ่อนหวาน เห็นอกเห็นใจ ชี้นำหาทางออก เพื่อรักษา แก้อาการ หรือแนะนำแนวทางการรักษาของผู้ทำหน้าที่เป็นนักจิตวิทยา แพทย์ หรือพยาบาลย่อมช่วยให้จิตใจของผู้ป่วยได้รับการ

บำบัดรักษาเป็นอย่างแรก เกิดความสุขใจและมีกำลังใจที่จะต่อสู้กับโรคร้ายที่เกิดขึ้นทางกายได้ต่อไปเป็นต้น

อาชีพสื่อมวลชน ทุกวันนี้โลกก้าวไกลไร้พรมแดน อิทธิพลของข่าวสารข้อมูลที่มีต่อประชาชนพลโลก มีทั้งข่าวที่มีสาระและข้อมูลที่เป็นขยะมากมายที่อาจถูกลำเลียงไปมอมเมาจิตใจเด็กและเยาวชนผ่านทางทีวี และเครือข่ายคอมพิวเตอร์<sup>๑๕</sup> รวมถึงสิ่งพิมพ์ต่างๆ วาจาถูกนำไปใช้ใน รูปแบบของการสื่อสารในอีกรูปแบบหนึ่งได้ตลอดเวลา ข้อมูลข่าวสารมีทั้งบวกและลบ มีทั้งคุณและโทษ เป็นคาบสองคม ข้อมูลข่าวสารที่ส่งเสริมวิชาที่มี ที่ส่งเสริมวิชาที่มากเช่นกัน<sup>๑๖</sup> การใช้ข้อมูลข่าวสารเป็นข้อมก่อก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้คนจำนวนมาก และโทษภัยของข้อมูลข่าวสารที่เป็นวาจาในรูปแบบใหม่ ก็อาจทำลายล้างมนุษย์ให้พินาศย่อยยับได้ในเวลาเดียวกัน

อาชีพสื่อมวลชนถูกยกให้เป็นฐานันดรที่ ๔ ของชนชั้น การรายงานข่าวทางสื่อใดๆ มีอิทธิพลต่อความโน้มเอียงของสังคมมาก ดังมีภาษิตฝรั่งรับรองว่า “ปากกาเป็นอาวุธที่มีอานุภาพมากกว่าดาบ”<sup>๑๗</sup> การให้ข้อมูลข่าวสารที่ไม่สร้างสรรค์ประโยชน์ ไม่เที่ยงตรง บิดเบือนไปจากความจริงโดยเจตนาไม่บริสุทธิ์ อันเนื่องมาจากทัศนคติ มายาคติ หรืออคติ<sup>๑๘</sup> ที่มีในตัวผู้ให้ข่าว ข่มฆ่าลายจริยธรรมและคุณธรรมของตนเอง ทำร้ายมนุษย์และสังคม ทั้งทางตรงและทางอ้อมการ สอดแทรกความคิดเห็นส่วนตัว หรือการเสนอข่าวพาดพิง เลื่อนลอย ผิดพลาด ทำให้เกิดความเสียหายกับบุคคลหรือองค์กรใดๆ หรือการโหมกระแสข่าวเกินความจริง ทำให้เกิดความตระหนกตกใจ หวาดหวั่น วิดกกังวล โฆษณาที่ปลุกปั่น ชั่วๆ ให้หลงไปตามกระแสกิเลส และวัตถุนิยม การเสนอภาพลามกอนาจาร การโฆษณาชวนเชื่อต่างๆ ข่มเท่ากับมอมเมา ทำร้าย ทำลายเยาวชน วัฒนธรรมที่ดีงามและทำให้สังคมเดือดร้อน การเสนอข่าวที่ดูจาด หวาดเสียว โดยไม่คำนึงถึงความรู้สึกของสาธารณชน ล้วนแต่ก่อให้เกิดปัญหาสังคมทั้งสิ้น การให้ข่าวที่เป็นการซ้ำเติมความทุกข์ ในโศกนาฏกรรมอันเกิดแต่เด็ก สตรี หรือผู้ด้อยโอกาส ล้วนเป็นสิ่งที่ต้องระมัดระวัง<sup>๑๙</sup> เพราะ

<sup>๑๕</sup> พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), ขอบฟ้าแห่งความรู้, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๗.

<sup>๑๖</sup> เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕.

<sup>๑๗</sup> เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๖.

<sup>๑๘</sup> ทศนีย์ บุนนาค, กระจกส่องสื่อ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทเนชั่นมันตีมีเดียกรุ๊ปจำกัด มหาชน, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐.

<sup>๑๙</sup> เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕.

สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นเพราะการขาดสัมมาวาจา ขาดความรับผิดชอบต่อจรรยาบรรณของตัวเองในฐานะ เป็นสื่อ และขาดความรับผิดชอบต่อสังคม โดยสิ้นเชิง

อย่างไรก็ตาม หากได้นำหลักธรรมอันได้แก่สัมมาวาจาในพระพุทธศาสนามาใช้ให้ถูก ทาง ไม่ว่าจะในการเป็นผู้ให้ข่าวด้วยความถูกต้องตรงไปตรงมา ยุติธรรม ด้วยวาจาที่สร้างสรรค์ การ นำเสนอข่าวสารข้อมูลที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ต่อสังคมโลก เพื่อการพัฒนาในแนวทางที่ถูกต้องและ ชัยยืน หรือแม้กระทั่งการเป็นผู้เสพสื่อข้อมูลข่าวสารเหล่านั้น ก็ต้องรู้จักเลือกสรรสิ่งที่ดีงาม สำหรับตนและผู้อื่น ย่อมทำให้ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ตระหนักรู้ถึงคุณธรรมและจริยธรรม และสิ่งดี งามที่ควรประพฤติปฏิบัติต่อกัน เท่ากับว่าได้ใช้หลักธรรมข้อสัมมาวาจาในการแก้ไขปัญหาสังคม เพื่อเป็นหลักปฏิบัติและพร้อมที่จะสร้างสรรค์จรรโลงสังคมให้เกิดคุณค่า และคุณประโยชน์ มี สันติภาพ และนำความสุขสงบมาสู่มนุษยโลกทุกคนนั่นเอง

#### ๔.๕.๓ การใช้สัมมาวาจาในด้านการพัฒนาต่าง ๆ

ในการพัฒนาเด็กและเยาวชนนั้น ด้วยเหตุที่ว่าเยาวชนเป็นบุคคลที่มีความสำคัญต่อ อนาคตของประเทศชาติ มีคำกล่าวว่า อนาคตของชาติเริ่มต้นที่ครอบครัว การมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน ในครอบครัวนั้นใช้วาจาในการสื่อสารเป็นหลัก สัมมาวาจาที่กล่าวต่อกันในครอบครัว ไม่ว่าจะ เป็น ถ้อยคำที่ไพเราะนุ่มนวลชวนฟัง การสร้างความรักความสามัคคีให้เกิดขึ้นในครอบครัว การแนะนำ สั่งสอนอบรมบ่มนิสัย หรือการกล่าววาจาอันเป็นความจริงเป็นที่รักต่อกัน สร้างครอบครัวให้มี ความสุข เด็กจะได้รับความรู้สึกที่อบอุ่น ปลอดภัย ความอบอุ่นของครอบครัว ความเห็นอกเห็นใจ เข้าใจซึ่งกันและกัน ช่วยแก้ปัญหาต่างๆ มากมาย เช่นปัญหายาเสพติด ปัญหาอบายมุข ปัญหาเด็ก เร่ร่อนขาดความรัก ปัญหาเพศสัมพันธ์ที่ไม่พึงประสงค์ การปรึกษาหารือกันช่วยแก้ปัญหา เศรษฐกิจในครอบครัว พ่อแม่บุพการี ควรเป็นตัวอย่างที่ดีเป็นด้านแรกของการพัฒนาทั้งร่างกาย และจิตใจของเด็ก ถ้าครอบครัวอบอุ่นและเป็นสุขแล้ว ฐานของสังคมที่ดีก็เริ่มต้นก้าวไปข้างหน้า จิตใจที่รู้สึกมีเมตตาต่อกัน จะส่งต่อไปยังคนรอบข้าง ต่อบุคคลอื่น และมีทัศนคติที่ดีต่อสังคม การ พัฒนาที่สร้างสรรค์เกิดขึ้นจากการได้เรียนรู้หลักธรรมสำคัญ เช่นสัมมาวาจา เพื่อนำมาใช้ให้เกิด ประโยชน์สูงสุด คือเท่ากับเป็นการวางรากฐานจริยธรรม ศีลธรรมให้แก่เยาวชน เมื่อเติบโตต่อไป ข้างหน้า จะ ได้ใช้ความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมนี้ไปสร้างสรรค์สังคมที่ตนเกี่ยวข้องด้วยต่อไป

ในด้านขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมและศาสนาของชาติ ประเทศไทยมีประเพณี การให้ความเคารพต่อผู้อาวุโสกว่าหรือประเพณีการไหว้ การยิ้มแย้มแจ่มใส การพูดจาไพเราะ อ่อนหวานมีสัมมาวาจาในการทักทายปราศรัยกันด้วยการกล่าวคำว่า “สวัสดี” “ขอบคุณ” หรือคำว่า “ขอโทษ” เป็นต้น ทำให้ประเทศไทยได้ชื่อว่าเป็นประเทศที่มีวัฒนธรรมที่งดงามชาติหนึ่งในโลก

ด้วยเพราะคนไทยมีหลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักประจำใจให้ยึดถือปฏิบัติ ทำให้คนไทยเป็นผู้อ่อนน้อมถ่อมตน กล่าววาทจาสุภาพ มีมิตรไมตรีจิต ต่อผู้อื่น ในด้านศาสนา พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัยเป็นระเบียบแบบแผนให้พระสงฆ์สำรวมกายวาจาใจเป็นตัวอย่างที่ดีในการปฏิบัติ เป็นผู้นำทางปัญญาแก่ฆราวาส เป็นผู้ชี้แนะแนวทางในการประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้องตั้งแต่เบื้องต้น ให้กำลังใจในการแก้ไขปัญหา และนำหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้ามาเผยแผ่ให้ได้เรียนรู้และพัฒนาชีวิตให้มีความสุขจนถึงที่สุดดังที่ตั้งเป้าหมายไว้ สัมมาวาจา จึงมิใช่เป็นเพียงข้อหลักธรรมที่ใช้ปฏิบัติเพื่อตนเองแต่เพียงอย่างเดียว แต่ยังมีความสำคัญในอันกว้างไกลลึกซึ้ง ที่จะนำมาใช้แก้ปัญหาต่างๆ ในสังคมด้วย ถ้าจะได้มองให้เห็นในคุณค่าที่แจ้งประจักษ์ซึ่งสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงเล็งเห็นอย่างถ่องแท้แล้ว จึงทรงยกขึ้นเป็นบทบัญญัติหนึ่งในอริยมรรคมีองค์ ๘ เพื่อให้ยึดถือปฏิบัติจนทำให้ถึงที่สุดของทุกข์ และเกิดประโยชน์อย่างยิ่งต่อมนุษยชาติในทุกๆ ด้าน

กล่าวโดยสรุปว่า เป้าหมายของการมีสัมมาวาจาตามหลักพระพุทธศาสนาณเวลานั้น คือการมีวาจาสุจริต เป็นวาจาจริง ไพเราะ และประกอบด้วยประโยชน์ ในการปฏิบัติธรรมข้อนี้ไม่เพียงแต่จะรักษากายวาจาใจของตนเท่านั้น ยังช่วยพัฒนาจิตใจของบุคคลให้สมบูรณ์ขึ้นไปตามลำดับ ทั้งยังมุ่งที่จะเอื้อประโยชน์ต่อผู้รอบข้างให้มีความสุขด้วยเช่นกัน ทำให้การดำเนินชีวิตเกิดประโยชน์ เพราะไม่เบียดเบียนผู้อื่น แต่กลับมุ่งเข้าสู่ระบบจริยธรรมทางพุทธศาสนา คือ สัมมาวาจา ระดับโลกิยธรรมหรือจริยธรรมระดับสมมุติสัจจะ คือระดับที่สอนให้คนอยู่กับความจริงอย่างโลกๆ หรืออยู่กับบัญญัติของโลกได้อย่างดี มีความสุข ได้รับประโยชน์ในปัจจุบันหรือประโยชน์ในชีวิตนี้ อันเป็นจุดมุ่งหมายเฉพาะหน้า เช่นการได้รับความสุขจากลาภ ยศ สุข สรรเสริญ ทรัพย์สิน และเกียรติยศ เป็นต้น ทั้งยังให้ประโยชน์ในเบื้องหน้าคือการได้เกิดในสุคติโลกสวรรค์เมื่อสิ้นอายุขัยแล้วอีกด้วย นอกจากนี้สัมมาวาจายังให้ผลที่เกื้อกูลต่อส่วนรวมเป็นสำคัญ ในด้านสังคม การนำหลักสัมมาวาจามาใช้ในทุกๆ ด้านไม่ว่าจะเป็นด้านการปกครอง อาชีพ หรือแม้แต่การพัฒนาในทุกๆ รูปแบบ ย่อมทำให้เกิดประโยชน์สูงสุด เพราะเท่ากับได้วางรากฐานทางจริยธรรมไว้ให้แก่สังคม และสร้างสรรค์ให้ขยายวงกว้างออกไปเพื่อประโยชน์สุขกับส่วนรวม ส่วนในด้านศาสนา สัมมาวาจามีความสำคัญในการแนะนำสั่งสอนเผยแผ่ธรรมอันเป็นจุดมุ่งหมายหลักข้อหนึ่งของพุทธศาสนา การชี้แนะให้มีการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ เพื่อนำไปปฏิบัติได้จริง โดยมีจุดเริ่มต้นที่เหมาะสม เกิดจากสื่อทางวาจา และการใช้วาจาที่ดียิ่งก็คือสัมมาวาจาเป็นสำคัญ เมื่อเป็นเช่นนี้ หลักคำสอนที่เกี่ยวกับวาจาจึงถือได้ว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญด้านการเผยแผ่ศาสนา เพราะแม้จะมีเทคนิคในการสั่งสอนมากมายหลายวิธี แต่เทคนิคทางวาจาอย่างที่เรียกว่า วาทศิลป์ หรือการใช้วาจาแบบบรรยายโวหาร(เทศนา) ยังนับได้ว่าเป็นวิธีที่ถือปฏิบัติกันมาเป็นอันดับหนึ่ง

สัมมาวาจาจึงมิใช่เป็นเพียงข้อหลักธรรมที่ใช้ปฏิบัติเพื่อตนเองแต่เพียงอย่างเดียว แต่ยังมีความสำคัญในฐานะที่จะนำมาใช้เพื่อแก้ปัญหาต่างๆ ในสังคมอีกด้วย

อย่างไรก็ตาม ประโยชน์สูงสุดของการเข้าถึงหลักสัมมาวาจาทางพระพุทธศาสนานั้น ได้แก่การก้าวไปสู่หนทางแห่งอริยมรรค ๘ คือสัมมาวาจา ระดับโลกุตตรธรรมหรือที่เรียกว่า จริยธรรมขั้นปรมาตถสังขะ อันเป็นระดับที่สอนให้คนพัฒนาตนให้เข้าถึงความจริงตามกฎของธรรมชาติที่อยู่เหนือสมมุติของโลก หรือประโยชน์ที่เป็นสาระที่แท้จริงของชีวิต เป็นจุดหมายสูงสุดของชีวิต ได้แก่การรู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงจนกระทั่งหลุดพ้นจากเครื่องผูกมัดทั้งปวง มีจิตใจที่เป็นอิสระ กลายความยึดมั่นในสิ่งที่ไม่ใช่ตัวตนของตน เข้าถึงความสุขอันยิ่งยวดได้แก่ ฌานและญาณ เป็นต้น ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งแห่งปัญญาขั้นสูงสุด ในทางวาจาจึงเป็นผู้ก้าวไปสู่ขั้นจวนการไช้วาจาที่ไม่ดี และกล่าวแต่วาจาดีมีประโยชน์ ถึงขั้นจวนวินชาดหรือตัดขาดจากวาจาทุจริตโดยสิ้นเชิง คือการมีสัมมาวาจาในขั้นโลกุตระ และพัฒนาจิตใจไปสู่ความเป็นพระอริยบุคคลในระดับต่างๆ เพราะได้กระทำที่แจ้งซึ่งพระนิพพานและบรรลุมรรคสูงสุด ในทางพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง





## บทที่ ๕

### บทสรุปและข้อเสนอแนะ

#### ๕.๑ สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาค้นคว้าเรื่องสัมมาวาจาในพุทธปรัชญาเถรวาททำให้ทราบถึงความสำคัญของการใช้วาจาที่ถูกต้องตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา และส่งเสริมให้ใช้วาจาสื่อสารกันให้ เป็นไปในทางที่เป็นประโยชน์ต่อตนเอง ต่อผู้อื่น และต่อส่วนรวม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา ความหมาย ลักษณะ และประเภทของสัมมาวาจาตามที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาท เพื่อศึกษา หลักธรรมที่เป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้เกิดสัมมาวาจา เพื่อศึกษาเป้าหมายและผลของสัมมาวาจารวมไป ถึงแนวทางการนำหลักธรรมสัมมาวาจา มาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต

เนื้อหาของงานวิจัย แบ่งได้เป็น ๓ ส่วนคือ ความหมายของวาจาและสัมมาวาจา ปัจจัย เกื้อหนุนให้เกิดสัมมาวาจา เป้าหมายและผลของสัมมาวาจา จากการศึกษพบว่าวาจาในพุทธ ปรัชญามีความหมายเป็น ๕ ลักษณะคือ วาจาที่มีความหมายเป็นศาสตร์ วาจาที่มีความหมายเป็นศิลป์ วาจาหมายถึงการสื่อความหมาย วาจาหมายถึงกระบวนการของชีวิตที่แสดงออกต่อโลก และ วาจาถือวจริกรรม ส่วนสัมมาวาจาที่มีความหมายรวมคือ วาจาโดยชอบ วาจาดี ถูกต้อง สมบูรณ์ อัน เป็นวาจาที่นำไปสู่ประโยชน์สุขทั้งกับผู้พูดและผู้ฟัง และเป็นการแสดงออกทางวาจาด้วยความรู้ ความเข้าใจถึงความถูกต้องของการใช้วาจาที่ได้ใคร่ครวญพิจารณาอย่างรอบคอบดีแล้ว โดย แบ่งเป็น ๒ ลักษณะคือ วาจาที่มีลักษณะเป็นข้อห้าม ข้อควรเว้น และสัมมาวาจาที่มีลักษณะเป็น ข้อแนะนำให้ประพฤติปฏิบัติในความดี คือมีลักษณะที่เป็นองค์ศีล และ องค์ธรรม และแบ่งได้เป็น ๒ ระดับคือ สัมมาวาจาที่เป็นโลกียะ และสัมมาวาจาที่เป็นโลกุตตระ

ปัจจัยเกื้อหนุนต่อสัมมาวาจามี ๒ ประเภทคือ ปัจจัยโดยตรง และปัจจัยโดยอ้อม ปัจจัย โดยตรงได้แก่สัมมาทิฐิ กล่าวได้ว่าสัมมาทิฐิเป็นรุ่งอรุณหรือตัวนำของกุศลธรรมทั้งปวง ทำให้ ธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นได้เกิดขึ้น ทั้งยังเป็นธรรมที่เกื้อหนุนส่งเสริมให้กุศลธรรมอื่นที่เกิดขึ้นแล้ว ไพบูลย์งอกงามขึ้นด้วย ส่วนปัจจัยโดยอ้อมได้แก่องค์มรรคทุกองค์ซึ่งต่างก็เป็นปัจจัยเกื้อหนุนซึ่ง กันและกัน ในขณะที่มรรคทุกองค์ให้ความเกื้อหนุนต่อสัมมาวาจาก้าวหน้าไป สัมมาวาจาก็ ย้อนกลับมาเกื้อกูลต่อมรรคองค์อื่นๆให้เจริญขึ้นด้วย ทำให้องค์ธรรมทุกองค์เกิดขึ้นอย่างพร้อม เปรียง และก้าวไปถึงที่สุดแห่งทุกข์พร้อมกัน นอกจากนี้ยังมีหลักธรรมอื่นๆ ซึ่งเกื้อกูลต่อ สัมมาวาจาอีกมาก เช่น หิริ โศคปปะ ศีล ๕ กุศลกรรมบถ ๑๐ สังคหวัตถุ ๔ เป็นต้น แสดงให้เห็น ว่าหลักธรรมคำสอนทั้งหมดในทางพระพุทธศาสนาล้วนสอดคล้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ส่งเสริม

สัมพันธ์กันทั้งทางตรงและทางอ้อม เพื่อให้บุคคลผู้ปฏิบัติธรรม สามารถเข้าถึงได้และเลือกปฏิบัติให้เหมาะสมกับสภาพชีวิตของตน โดยมีจุดหมายปลายทางเดียวกันคือการเข้าถึงความดีอันสมบูรณ์พร้อมคือพระนิพพานนั่นเอง

เป้าหมายและผลของสัมมาวาจา คือการถึงพร้อมด้วยวาจาสุจริตหรือสัมมาวาจา อันเป็นส่วนหนึ่งของธรรมปฏิบัติ นอกจากเพื่อรักษาภาววาจาใจของตน และเพื่อพัฒนาจิตใจให้สมบูรณ์ขึ้นไปตามลำดับขั้น ด้วยการไม่ใช้วาจาทั้งทางตรงและทางอ้อม เป็นเครื่องมือทำร้ายทำลายจิตใจ หรือประโยชน์สุขของผู้อื่น มีความรู้สึกที่เป็นมิตร ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีเมตตาต่อกัน ก่อให้เกิดประโยชน์ที่เป็นจุดมุ่งหมายของชีวิต ทำให้การดำเนินชีวิตนั้นเป็นไปด้วยดีทั้งกาย วาจาใจ สร้างสรรค์สังคมให้มีความสุข ความคิดเช่นนี้ไม่เพียงแต่มีเป้าหมายต้องการให้เกิดประโยชน์เฉพาะหน้าคือประโยชน์ปัจจุบันเท่านั้น ยังมีเป้าหมายคือประโยชน์ในอนาคตคือเป็นหลักประกันสำหรับชีวิตหน้า ได้แก่การเกิดในสุคติโลกสวรรค์ และมีเป้าหมายสูงสุดคือความรู้และเข้าใจถึงการเวียนขาคจากวัฏจักร เมื่อรู้เท่าทันและเข้าใจความจริง คือกฎของธรรมชา สามารถใช้ความรู้นั้นให้เป็นประโยชน์ต่อจิตใจ ไม่ยึดมั่นถือมั่นเอาตัวตนเข้าไปยึดติดไว้ ในสมมติบัญญัติ เพื่อก้าวไปสู่ความดีอันสูงสุดของชีวิต

ส่วนผลของสัมมาวาจามี ๒ ระดับ คือผลทางโลกียะ และผลทางโลกุตระ ผลทางโลกียะคืออานิสงส์ของความดี ได้แก่การมีความสุขอยู่ในกามสุข สมบูรณ์บริบูรณ์ด้วยทรัพย์สมบัติชื่อเสียง เกียรติยศ ได้รับการยอมรับนับถือจากบุคคลอื่น เพราะการกล่าววาจาจริง มีประโยชน์ดำเนินชีวิตอยู่ในทำนองคลองธรรม มีจิตใจที่เป็นสุขเพราะการไม่เบียดเบียนผู้อื่น และเพราะเข้าใจถึงคุณประโยชน์ของการกล่าวสัมมาวาจา นั้น ความดีย่อมกระจายไปสู่สังคมส่วนรวม ยังสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข สร้างสรรค์ประโยชน์ต่างๆ ให้เกิดขึ้น และร่วมมือช่วยกันในการพัฒนาทั้งร่างกายและจิตใจ ให้ก้าวไปสู่ความดีขั้นสูงยิ่งขึ้นไปนั่นเอง ตนเองก็ย่อมอยู่เป็นสุข ผู้อื่นก็ย่อมอยู่เป็นสุข และจรรโลงสังคมให้ร่มเย็นได้อย่างแท้จริง ส่วนผลทางโลกุตระ ได้แก่ ความมีศรัทธามั่นคงในพระรัตนตรัย ด้วยการฝึกฝนอบรมตนให้มีศีล สมาธิ ปัญญา ก้าวไปสู่ความเป็นพระอรหันต์บุคคลในทางพระพุทธศาสนาเพื่อการพ้นทุกข์โดยสิ้นเชิง เป็นผู้กระทำหน้าที่ทุกอย่างในโลก โดยสมบูรณ์แบบแล้ว ได้รู้แจ้งเห็นจริงของสังขธรรมทุกอย่างในโลก จนสามารถละสิ่งที่ควรละได้หมดสิ้น มีจิตใจหนักแน่น ไม่หวั่นไหวด้วยอาสวะกิเลสทั้งหลาย มีจิตใจที่เป็นอิสระ และเป็นผู้ประกอบด้วยความสุขอันถาวร คือพระนิพพาน

## ๕.๒ ข้อเสนอแนะ

### ๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากการศึกษาวิจัยเรื่องสัมมาวาจาในพุทธปรัชญาเถรวาท ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะว่า บทบาทในการขาดสัมมาวาจาในปัจจุบันเป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นถึงการขาดการพัฒนาด้าน จริยธรรมและศีลธรรมในสังคม เพราะการมุ่งพัฒนาไปแต่วัตถุเพียงด้านเดียว ทำให้อัตราการ เจริญเติบโตทางวัตถุ และเทคโนโลยีก้าวหน้าไปมากในโลกที่ไร้พรมแดนนี้ การติดต่อสื่อสารกัน ด้วยวาจา โดยการใช้เครื่องมือสื่อสารต่างๆ เช่น โทรศัพท์ วิทยุ โทรทัศน์ และอินเทอร์เน็ต มีให้ เลือกใช้เลือกรับข้อมูลต่างๆ ได้อย่างมากมาย การสื่อสารทางวาจาทั้งทางตรงและทางอ้อมไปถึงกัน ได้อย่างรวดเร็ว มีประสิทธิภาพ แต่ภาพรวมที่เห็นได้ คือ โลกานุวัฒน์ที่ได้จากวัตถุ ก่อให้เกิด ปัญหาตามมามากมายมหาศาล ปิดกั้นหนทางแห่งความรู้ความเข้าใจที่แท้จริง เกิดปัญหาด้านการ พัฒนาจริยธรรม ศีลธรรม ปัญหาต่างๆเหล่านี้ควร ได้รับความสนใจและตั้งใจจะแก้ปัญหาอย่าง จริงจัง เพื่อมิให้เกิดปัญหาทับซ้อน ที่ไม่อาจแก้ไขได้ เพราะปัญหาทั้งหลายเหล่านี้ส่วนหนึ่งมาจากการขาดสัมมาวาจาตนเอง จึงควร ได้นำหลักธรรมข้อสัมมาวาจา มาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตใน ด้านต่างๆดังนี้

#### ด้านสังคม

การแก้ปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นในสังคมส่วนรวม จำเป็นต้องได้รับความร่วมมือร่วมใจจาก ทุกฝ่าย ที่ควรจะเห็นความสำคัญในการแก้ไขอย่างชัดเจน โดยเริ่มต้นจากสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวคือสังคม ครอบครัว พ่อแม่เป็นครูคนแรกของลูก การปลูกฝังความคิดที่ดีและถูกต้องให้แก่ลูกเป็นหน้าที่ที่ พึงกระทำ พ่อแม่ต้องเป็นตัวอย่างที่ดีในการประพฤติปฏิบัติตนให้อยู่ในศีลธรรมอันดีงาม หน้าที่ สั่งสอนให้ลูกประพฤติตนอยู่ในหนทางที่ดี มีประโยชน์ มีความรักและเมตตาต่อผู้อื่น มีสัมมา การระ รวมทั้งการใช้วาจาที่ถูกต้อง ไม่พูดปด ไม่หยาบคายต่อกัน จริงใจและเห็นอกเห็นใจกัน ก่อให้เกิดความรักความอบอุ่นขึ้นในครอบครัว เพื่อให้เด็กซึมซับสิ่งที่ดีเหล่านั้น ไปปฏิบัติเพื่อ ประโยชน์ของตนและผู้อื่น และร่วมกันทำให้สังคมมีความสุข

ด้านการประกอบอาชีพ วาจาเป็นเครื่องมือที่ต้องใช้ในการประกอบอาชีพต่างๆทุก ประเภท ครู ควรเป็นตัวอย่าง เป็นผู้นำทางความคิดและปัญญา ในฐานะเป็นผู้สั่งสอนให้ความรู้แก่ ศิษย์ แนะนำแนวทางที่ถูกต้องในการประพฤติทั้งกาย วาจา ใจ ผู้ประกอบวิชาชีพอื่น ไม่ว่าจะเป็น แพทย์ พยาบาล วิศวกร นักการตลาด นักการธนาคาร นักกฎหมาย ผู้ประกอบการค้าขาย หรือ อาชีพใดๆ ก็ตามต้องมีธรรมะเป็นหลักนำจิตใจ เช่น สังคหวัตถุ ๔ พรหมวิหาร ๔ หิริโอตตปัส

หรืออย่างน้อยมีศีล ๕ เป็นธรรมประจำใจทุกคน มีความเสียสละส่วนตนเพื่อส่วนรวม ก็จะก่อให้เกิดประโยชน์แก่ประเทศชาติและสังคมเป็นสำคัญ

ในการนำหลักสัมมาวาจามาใช้กับสังคมส่วนรวมนั้น ผู้นำประเทศหรือผู้มีอำนาจในการปกครองได้แก่รัฐบาลหรือผู้แทนประชาชนควรเป็นตัวอย่างการประพฤติปฏิบัติในการใช้วาจาที่ถูกต้อง เป็นจริง ไม่กล่าวเท็จ ไม่หลอกลวง ไม่หาเสียงด้วยการใช้เล่ห์เพทุบายต่าง ๆ นานาเพื่อให้คนได้เข้ามามีอำนาจ ควรมีความจริงใจซึ่งกันและกัน จริงใจต่อประชาชน ไม่ใส่ร้ายป้ายสี พุดจาว่าร้ายกัน รัฐบาลควรมีนโยบายที่ประกอบด้วยความซื่อสัตย์สุจริต โปร่งใส ให้ความเป็นธรรมแก่ข้าราชการ บริหารราชการบ้านเมืองด้วยความบริสุทธิ์ยุติธรรม ไม่คอร์รัปชัน และส่งเสริมคนดีให้มีโอกาสทำงานได้อย่างเต็มที่ ข้าราชการควรรู้จักหน้าที่ของตน ปฏิบัติราชการด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ไม่เห็นแก่พรรคพวกเพื่อนพ้อง รัฐควรส่งเสริมด้านการพัฒนาจิตใจ จริยธรรม และศีลธรรม ด้วยการให้การศึกษาแก่เด็กและเยาวชน ทำให้ประเทศชาติและสังคมได้ยกระดับการพัฒนาไปพร้อมกันทั้งด้านวัตถุ และ จริยธรรม ช่วยแก้ปัญหาต่างๆ และนำความเจริญรุ่งเรืองและสันติสุขมาสู่สังคมต่อไป

#### ด้านศาสนา

ในทางศาสนา พระสงฆ์ควรผู้มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาชีวิตด้านจริยธรรม และศีลธรรมด้วยการใช้สัมมาวาจาในการเผยแผ่ธรรม แต่ทุกวันนี้สังคมให้ความสำคัญกับพระสงฆ์น้อยเกินไป โดยให้ความสำคัญแต่เพียงในด้านเป็นผู้ประกอบศาสนพิธี หรือพิธีกรรมทางศาสนาเท่านั้น ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว สงฆ์ควรเป็นผู้นำในการสร้างการศึกษาหรือการแสวงหาปัญญาที่ถูกต้อง แนะนำ ชักจูง สั่งสอน ให้ศาสนิกได้รู้และเข้าใจในหนทางที่ขบถต่อการเข้าถึงแก่นแท้ของความจริงของชีวิต เป็นผู้นำในการยกระดับด้านการพัฒนาจิตใจมนุษย์ ในทางที่จะกำจัดอวิชชา คือ ความไม่รู้ หรือความหลงผิด หรือมลพิษทางความคิดให้หมดไป การนำหลักสัมมาวาจาใช้ในการเทศนาธรรมจึงเท่ากับเป็นการสอนให้รู้จักผสมผสานโลกกับธรรมให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การดำเนินชีวิตประจำวันก็จะไม่ได้มีความหมายเพียงแก่การแสวงหาความสำเร็จทางโลกหรือการทำมาหาเลี้ยงชีพเท่านั้น หากจะยังเป็นการปฏิบัติธรรมไปในเวลาเดียวกันด้วย คือการได้รักษากาย วาจา ใจ ไม่ให้เบียดเบียนประทุษร้ายต่อผู้อื่น ทั้งยังรวมไปถึงการฝึกฝนอบรมตน จิตใจ และปัญญาไปพร้อมกัน เพื่อลดละความเห็นแก่ตัว เพิ่มพูนความมีเมตตากรุณา รวมไปถึงการได้รู้ถึงทุกข์โทษของการกล่าวมิจฉาววาจา และคุณประโยชน์ของการมีสัมมาวาจาว่าเป็นสิ่งช่วยบรรเทาโครงสร้างสรรค์สังคมให้สงบสุข และก้าวไปสู่การรู้เท่าทันในความจริงของชีวิตในที่สุด เมื่อมนุษย์ดำเนินชีวิตโดยมีธรรมเป็นเครื่องกำกับ สังคมก็ย่อมเป็นไปเพื่อเกื้อกูลธรรมเช่นเดียวกัน พุทธศาสนาจึงจะมี

ความหมายครบถ้วน สามารถบรรลุประโยชน์ให้ถึงพร้อมด้วยความเจริญทั้งด้านวัตถุและจิตใจที่เป็นจุดหมายของชีวิตทั้ง ๓ ระดับ คือประโยชน์ปัจจุบัน ประโยชน์เบื้องต้น และประโยชน์สูงสุด ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

#### ๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัย

นอกจากการนำหลักสัมมาวาจามาใช้แก้ปัญหาก็เกี่ยวข้องด้วยสังคมแล้ว ผู้วิจัยยังเล็งเห็นความสำคัญที่เป็นช่องทางแก่การทำวิจัยในครั้งต่อไปด้วย และเพื่อเป็นแนวทางแก่ผู้สนใจที่จะทำการวิจัยในประเด็นที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยขอเสนอแนะหัวข้อการทำวิจัยในคราวต่อไป ดังนี้

๑. ควรมีการศึกษาวิจัยเรื่องสัมมาวาจาในอาชีพที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการยุติธรรม หรือกฎหมาย เช่น ทนายความ อัยการ และผู้พิพากษา

๒. ควรมีการศึกษาวิจัยเรื่องสัมมาวาจาของผู้ประกอบอาชีพสื่อมวลชน



## บรรณานุกรม

### ข้อมูลปฐมภูมิ

#### ๑. พระไตรปิฎก

การศาสนา,กรม.พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ ๑, ๔, ๕, ๑๑, ๑๒, ๑๓, ๑๔, ๑๕, ๑๗, ๑๘, ๑๙, ๒๐, ๒๑, ๒๒, ๒๓, ๒๔, ๒๕, ๒๗, ๒๘, ๓๔. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๕.

### ข้อมูลทุติยภูมิ

#### ๒. ภาษาบาลีและภาษาไทย

มหามกุฏราชวิทยาลัย. สมมุตปาสาทิกา นาม วินยฎุกถา ( ปจโม ภาค ). กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

\_\_\_\_\_ . ปสมสมมุตปาสาทิกา. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

\_\_\_\_\_ . อภิธมมุตตสกุคหปาลียา มหามกุฏราชวิทยาลัย ปกาสิตา.กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. วิสุทธิมรรค ฉบับภาษาไทย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

\_\_\_\_\_ . วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๓ ตอน ๑. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

\_\_\_\_\_ . อภิธมมัตถวิภาวิณี ฉบับภาษาไทย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๖.

#### ๓. หนังสือภาษาไทย

ชัยวัฒน์ อัดพัฒน์ และ ทวี ผลสมภพ. หลักพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๑.

ดวงใจ ไทยอุบุญ และแอนน์ รัตนากร. ภาษาไทย ๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

ทัศนีย์ บุณนาค. กระจกส่องสื่อ. กรุงเทพมหานคร: เนชั่น มัลติมีเดีย กรุ๊ป, ๒๕๔๖.

แนบ มหานีรานนท์. การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน เล่ม ๑ - ๒. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๖.

ปราณี สำเร็จราชย์. หยั่งลงสู่พระพุทธรศาสนา. กรุงเทพมหานคร : ชวนพิมพ์, ๒๕๔๒.

ปิ่น มุกข์นิต. แนวสอนธรรมะตามหลักสูตรมัธยมศึกษา. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราช วิทยาลัย,  
๒๕๑๔.

\_\_\_\_\_ . มงคลชีวิตภาค ๑. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

\_\_\_\_\_ . พุทธวิธีครองใจคน. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๔๑.

พระเทพคิลก,(ระแบบ จิตวาโณ ). ธรรมปริทรรศน์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย,  
๒๕๒๖.

\_\_\_\_\_ . ศาสนากับสันติภาพ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

พระเทพโสภณ,(ประยูร ธมฺมจิตฺโต). ขอบฟ้าแห่งความรู้. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์,  
๒๕๔๘.

พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่๑๑,กรุงเทพ  
มหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๔๕.

\_\_\_\_\_ . พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่๑. กรุงเทพมหานคร: เอส.  
อาร์. พรินติ้ง แมสโปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๖.

\_\_\_\_\_ . พุทธธรรม. (ฉบับปรับปรุงและขยายความ), พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, กรุงเทพมหานคร:  
มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๑.

\_\_\_\_\_ . วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๒.

พระไพศาล วิสาโล และคณะ. พุทธธรรมกับอุดมการณ์สำหรับศตวรรษที่ ๒๑. กรุงเทพมหานคร:  
มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๒.

พระราชธรรมนิเทศ, ( ระแบบ จิตวาโณ ). ธรรมปริทรรศน์ เล่ม ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์  
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

\_\_\_\_\_ . โลกและชีวิตในวิถีแห่งธรรม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พรศิวะ, ๒๕๔๑.

\_\_\_\_\_ . พระวินัยปิฎกย่อ(เล่ม ๑). กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัย มหามกุฏราชวิทยาลัย,  
๒๕๕๐.

\_\_\_\_\_ . วิธีกำจัดกิเลส. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมจริยะ. ปรนัตตโชติกะ มหาอภิธัมมัตถสังคหฎีกา. (ปริจเฉทที่ ๕ เลขที่ ๒),  
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ ทิพยวิสุทธี, ๒๕๓๕.

พุทธทาสภิกขุ. กามารมณ์กับชีวิต. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๓๕.

- \_\_\_\_\_ . แก่นพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๒.
- \_\_\_\_\_ . ตัวกู-ของกู. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ คณะ ผ.ช.ป., ๒๕๔๒.
- \_\_\_\_\_ . ปฏิจocesุมุบาท . กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๔.
- \_\_\_\_\_ . มหิดลธรรม. กรุงเทพมหานคร: หอก. การพิมพ์พระนคร, ๒๕๑๘.
- ราชบัณฑิตยสถาน.พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คพับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖.
- \_\_\_\_\_ . วิปัสสนากรรมฐาน. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.
- วศิน อินทสระ. หลักคำสอนในพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บรรณการ, ๒๕๓๕.
- \_\_\_\_\_ . ศิล สมาธิ ปัญญา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.
- วิมลศรี อุปรมย์, วิชชุดา หุ่นวิไล และวันดี ทองใหญ่ ฌ อยุธา. สื่อความหมายสำหรับครู. กรุงเทพมหานคร : วัฒนชัยการพิมพ์, ๒๕๒๙.
- สมจิต ชิวปรีชา, วาทวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ ๔, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕.
- สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช. ความสุขหาได้ไม่ยาก. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๓๔.
- \_\_\_\_\_ . หลักพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ. พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.
- สุเชาวน์ พลอยขุม. พุทธปรัชญาเถรวาท. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาปรัชญาและศาสนา, คณะมนุษยศาสตร์, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๗.
- \_\_\_\_\_ . เอกสารประกอบการบรรยายวิชาพุทธปรัชญาในสุดตันตปิฎก. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๖.
- แสง จันทร์งาม. ศาสนศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๕.
- \_\_\_\_\_ . อริยสัจ ๔. กรุงเทพมหานคร: ธีรการพิมพ์, ๒๕๔๔.

#### ๔. วิทยานิพนธ์

พระมหาไพรัช โชคิรดโน. “มโนทัศน์เรื่องวางใจในพุทธศาสนา : ศึกษาเชิงวิเคราะห์”. วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.



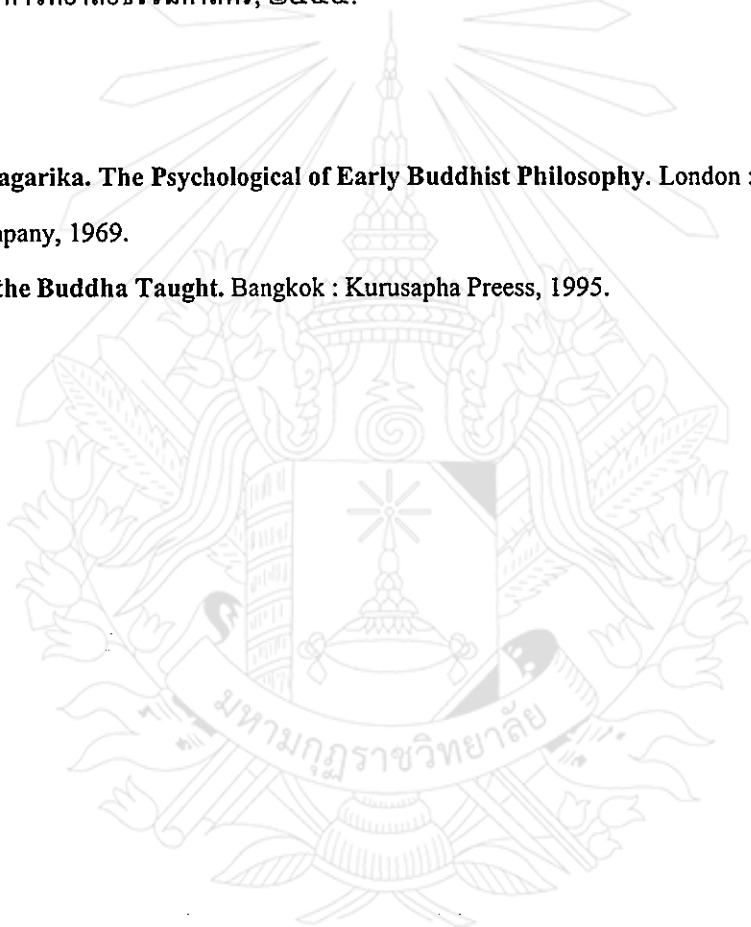
พระมหาวิพนธ์ สุภจรี. “การศึกษาแนวความคิดเรื่องเสรีภาพในพระพุทธศาสนาเถรวาท”.  
 วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗  
 พระมหาสมบุรณ์ พรรณนา. “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทและความสำคัญของสัมมาทิฐิ  
 ในการพัฒนาชีวิตตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาในพระสูตรคัมภีร์”. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตร  
 มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔.

พระมหาหุนพัฒนา กอบบาง. “การศึกษาวิเคราะห์วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการในพระสูตร  
 คัมภีร์”. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย :  
 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔.

#### ๕. ภาษาอังกฤษ

Garten, Lama. Anagarika. *The Psychological of Early Buddhist Philosophy*. London : Rider &  
 Company, 1969.

W.Rahula, *What the Buddha Taught*. Bangkok : Kurusapha Preess, 1995.



## ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	พระมหาสุรวุฒิ จันทมโม (แสงมะโน)
วัน/เดือน/ปีเกิด	วันอังคารที่ ๒๖ มีนาคม ปีพุทธศักราช ๒๕๑๗
ชาติภูมิ	บ้านเลขที่ ๔๔ หมู่ที่ ๖ ตำบลศรีสงคราม อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย ๔๒๑๓๐
ที่อยู่ปัจจุบัน	วัดมกุฏกษัตริยาราม แขวงบางขุนพรหม เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ๑๐๒๐๐
การศึกษา	พ.ศ. ๒๕๓๔ สำเร็จการศึกษาแผนกธรรม “นักธรรมชั้นเอก” พ.ศ. ๒๕๓๘ สำเร็จการศึกษาแผนกบาลี “เปรียญธรรม ๓ ประโยค” พ.ศ. ๒๕๔๖ สำเร็จการศึกษาหลักสูตรศาสนศาสตรบัณฑิต (ศน.บ. : ศาสนาและปรัชญา) รุ่นที่ ๔๘ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๔๖
ประสบการณ์การปฏิบัติงาน	พ.ศ. ๒๕๔๕ เป็นครูสอนโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา สำนักเรียนวัดไผ่ดำ ต.ทองเอน อ.อินทร์บุรี จ.สิงห์บุรี พ.ศ. ๒๕๔๗ เป็นกรรมการตรวจธรรมสนามหลวง แผนกธรรม กรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๕๔๘ เป็นผู้ช่วยเลขานุการวัดมกุฏกษัตริยาราม